

ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД «КИЇВСЬКИЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА» МОН УКРАЇНИ

ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД «КИЇВСЬКИЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА» МОН УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ПАЦАРНЮК ОЛЕКСІЙ ВАСИЛЬОВИЧ

УДК 657.6:330.341.1](043.3)

ДИСЕРТАЦІЯ

АУДИТ ТА АНАЛІЗ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

Спеціальність 071 – Облік і оподаткування
Галузь знань 07– Управління та адміністрування

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело
_____ О.В. Пацарнюк

Науковий керівник: Петрик Олена Анатоліївна, доктор економічних наук,
професор

Київ – 2021

АНОТАЦІЯ

Пацарнюк О.В. Аудит та аналіз інноваційної діяльності підприємств. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 071 «Облік і оподаткування». – ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», Київ, 2021.

Дисертацію присвячено науковому обґрунтуванню теоретичних положень та удосконаленню організаційно-методичного забезпечення аудиту та аналізу інноваційної діяльності підприємств.

Проведено ретроспективний аналіз сутності понять «інновація» та «інноваційна діяльність». В результаті систематизації наукових поглядів стосовно визначення інновації виділено чотири основних підходи, які переважають у сучасних дослідженнях – інновація як зміни, процес, результат та інструмент. Узагальнено класифікацію інновацій, що дозволяє конкретизувати напрями інноваційного процесу, провести аналіз управління інноваційною діяльністю, а також здійснити оцінку його результативності, визначити шляхи дифузії інновацій, сформулювати і реалізувати інноваційну стратегію.

На підставі проведеного аналізу сутності понять «інновація» та «інноваційна діяльність» запропоноване авторське тлумачення інновації як об'єкта аудиту та аналізу – це створення, застосування та комерціалізація нових результатів наукових досліджень щодо продукції (робіт, послуг) і процесів (технологічних, організаційних, управлінських), що забезпечують ефективність діяльності суб'єкта господарювання і спрямовані на задоволення суспільних потреб.

Досліджено рейтинг України у Глобальному індексі інновацій (Global Innovation Index), Інноваційному індексі, що розраховується компанією Bloomberg для 60 найбільш інноваційних країн світу, Європейському інноваційному табло (European Innovation Scoreboard). Підтверджено поступове

підвищення інноваційності вітчизняної економіки, обумовлене вигідним географічним розташуванням, ємністю ринку, відкриттям зони вільної торгівлі між Україною та ЄС та відносно високим рівнем людського потенціалу. Визначено проблеми інституційного, економічного, організаційно-управлінського та інформаційно-комунікаційного характеру, що обмежують інноваційний розвиток України на сучасному етапі.

Доведено необхідність систематизації нормативно-правових актів, що регулюють інноваційну діяльність в Україні, які характеризуються розгалуженістю, застосуванням застарілих норм та термінології. Удосконалено класифікацію ієрархії рівнів нормативно-правового забезпечення інноваційної діяльності в Україні за п'ятьма рівнями – базовий, загальнодержавний, галузевий, регіональний, локальний. Застосування запропонованої класифікації дозволить забезпечити розвиток інституту інноваційного права та структури національної інноваційної екосистеми України в розрізі етапів інноваційного процесу.

Охарактеризовано види інновацій залежно від етапів інноваційного процесу та суб'єктів. Досліджено наукові принципи здійснення інноваційної діяльності. Запропоновано до складу принципів інноваційної діяльності віднести принцип системності. Застосування системного підходу враховуватиме всі елементи та взаємозв'язки, які виникатимуть між різними суб'єктами інноваційної екосистеми.

Сформульовано основні проблеми у сфері обліку інноваційної діяльності на сучасному етапі, що впливають на організаційно-методичне забезпечення аудиту та аналізу інноваційної діяльності. Визначено, що інформація про інноваційну діяльність не накопичується на окремих рахунках бухгалтерського обліку, а відображається у складі операційної, інвестиційної та фінансової діяльності, що ускладнює проведення її аналізу та аудиту. Обґрунтовано доцільність розробки і затвердження уніфікованих методичних рекомендацій з відображення інформації про інноваційну діяльність підприємства в системі бухгалтерського обліку. Удосконалено систему інформаційного забезпечення

інноваційної діяльності підприємств, яка враховує господарські процеси та особливості національної інноваційної екосистеми, а також включає підсистеми зовнішнього і внутрішнього інформаційного забезпечення.

Виділено макро-, мезо- та мікрорівні аналізу інноваційної діяльності, що відрізняються метою та підходами. На макрорівні оцінюють позитивні та негативні тенденції у розвитку інноваційної діяльності у цілому по країні, визначають сильні та слабкі сторони окремих галузей, їх пріоритетність для формування державної політики. На мезорівні оцінюють інноваційний розвиток окремих регіонів з метою визначення перспектив, проблем, пріоритетів з урахуванням особливостей регіону (промисловий, сільськогосподарський, туристичний, сировинний тощо). На мікрорівні аналізують конкретне підприємство, включаючи оцінку його витрат, доходів та фінансових результатів, пов'язаних з інноваційною активністю.

Виявлено відсутність єдиних наукових підходів до тлумачення сутності об'єктів аналізу, якими виступають «інноваційний потенціал», «інноваційна спроможність», «інноваційна спрямованість», «інноваційна активність», «інноваційний розвиток», «ефективність інноваційної діяльності». Розроблено логіко-структурний підхід до аналізу інноваційної діяльності підприємств, що визначає інноваційний потенціал як набір базових характеристик, які впливатимуть на результати інноваційної активності. Обґрунтовано, що ефективна інноваційна діяльність обумовлюється відбором інноваційних проєктів та формуванням інноваційної стратегії підприємства. Досліджено класифікацію інноваційних проєктів, їх життєвий цикл, критерії оцінки їх ефективності, існуючі методики оцінки ефективності інноваційного проєкту. За результатами аналізу реального інноваційного проєкту на стадії його розробки з використанням інструментарію SWOT-аналізу обґрунтовано етапи аналізу з урахуванням необхідності розрахунку оптимістичного, песимістичного та реалістичного сценаріїв розвитку реалізації проєкту внаслідок непередбачуваної зупинки діяльності за проєктом.

Обґрунтовано необхідність розробки інноваційної стратегії для малих та середніх підприємств з метою правильного вибору інноваційних проєктів для реалізації та уникнення банкрутства. На підставі аналізу класифікації типів інноваційних стратегій та факторів, що впливають на ефективність інноваційної стратегії підприємства, малим і середнім підприємствам рекомендовано розробляти мікростратегії за підходом Д. Логана і Х. Фішер-Райта та запроваджувати цикл Демінга для управління і контролю за реалізацією інноваційних проєктів. Запропоновано логіко-структурний підхід до формування та аналізу інноваційної стратегії малих та середніх підприємств. Розроблено анкету для опитування персоналу підприємства щодо оцінки готовності до реалізації інноваційного проєкту.

Систематизовано наукові підходи до визначення мети і завдань аудиту інноваційної діяльності. Охарактеризовано різні види аудиторських завдань стосовно інноваційної діяльності, що можуть виконуватися відповідно до вимог Міжнародних стандартів аудиту. Обґрунтовано доцільність застосування уніфікованого підходу до виділення організаційних етапів аудиту інноваційної діяльності підприємства, що враховує особливості виконання різних видів аудиторських завдань залежно від їх мети. Виділено етапи формулювання мети та завдань аудиту інноваційної діяльності підприємств, визначення типу аудиторського завдання та узгодження його умов з клієнтом, збір необхідної інформації, планування, виконання, завершення аудиту, контролю виконання рекомендацій аудитора (follow-up). Визначено аудиторські процедури, які відповідають окремим етапам аудиту ефективності інноваційної діяльності. Розроблено тестові питання для оцінки виду аудиторського завдання щодо інноваційної діяльності підприємства.

Доведено, що інноваційна діяльність підприємств завжди супроводжується високими ризиками. На підставі детального аналізу чинників, що перешкоджають інноваційному розвитку підприємства, та методів оцінки ризиків охарактеризовано взаємозв'язок ідентифікації та оцінки ризиків інноваційної діяльності підприємства, які одночасно є основою для

професійного судження управлінського персоналу підприємства та професійного судження аудитора. Застосування запропонованого підходу доцільне при виконанні аудиторських завдань, за якими аудитор оцінює ризики інноваційної діяльності підприємства та пропонує заходи щодо управління ними, а також оцінює заходи управління ризиками, що застосовуються керівництвом підприємства.

Сформовано рекомендації щодо застосування процедури картографування ризиків у сфері інноваційної діяльності, що включає оцінку ймовірності ризику за частотою настання подій та оцінку серйозності наслідків за рівнями ризику, з урахуванням яких розробляється матриця оцінки ризиків. Обґрунтовано доцільність застосування якісного та кількісного підходів до формування матриці оцінки ризику. Розроблено карту ризиків інноваційного проєкту і план заходів щодо зниження ризиків інноваційного проєкту.

Із застосуванням логіко-структурного підходу до аналізу інноваційної діяльності підприємств розроблено комплексне методичне забезпечення аудиту ефективності інноваційної діяльності підприємств. Запропоновано зміст етапів аудиту ефективності інноваційної діяльності підприємства. З метою забезпечення якості аудиту ефективності інноваційної діяльності запропоновано використання розроблених робочих і звітних аудиторських документів, а саме: Тесту оцінки бізнес-ризиків підприємства, Плану виконання аналітичних процедур по суті, Звіту про фактичні результати, Запиту керівництву підприємства на етапі контролю виконання рекомендацій за результатами аудиту ефективності інноваційної діяльності. Розроблено перелік аудиторських процедур, що можуть бути використані аудиторськими фірмами при виконанні відповідних завдань при проведенні аудиту ефективності інноваційної діяльності на підготовчому, проміжному та основному етапах.

Ключові слова: інноваційна діяльність підприємств, інноваційна стратегія, інноваційний проєкт, життєвий цикл проєкту, аудит, аналіз, ефективність, ризик.

ABSTRACT

Patsarniuk O.V. Audit and analysis of the enterprise's innovation activity. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in specialty 071 «Accounting and Taxation». – Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman , Kyiv, 2021.

The dissertation is devoted to the scientific substantiation of theoretical provisions and improvement of organizational and methodological support of audit and analysis of the enterprise's innovation activity.

A retrospective analysis of the essence of the concepts of «innovation» and «innovation activity» was conducted. As a result of systematization of scientific views on the definition of innovation, four main approaches that prevail in modern research have been identified – innovation as change, process, result and tool. The classification of innovations is generalized, which allows to specify the directions of the innovation process, to analyze the management of innovation activity, as well as to assess its effectiveness, identify ways of diffusion of innovations, to form and implement an innovation strategy.

Based on the analysis of the essence of the concepts «innovation» and «innovation activity», the author's interpretation of innovation as an object of audit and analysis is proposed. This is the creation, application and commercialization of new research results on products (works, services) and processes (technological, organizational, managerial), which ensure the efficiency of the business entity and aimed at meeting social needs.

Ukraine's ranking in the Global Innovation Index, the Innovation Index calculated by Bloomberg for the 60 most innovative countries in the world, and the European Innovation Scoreboard were studied. The gradual increase in the innovativeness of the domestic economy due to the favorable geographical location, market capacity, the opening of a free trade zone between Ukraine and the EU and a relatively high level of human potential has been confirmed. Problems of institutional,

economic, organizational, managerial and information-communication nature that limit the innovation development of Ukraine at the present stage are identified.

The necessity of systematization of legislation regulating innovation activity in Ukraine, which is characterized by branching, application of outdated norms and terminology, is proved. The classification of the hierarchy of levels of normative and legal support of innovation activity in Ukraine according to five levels has been improved – basic, national, branch, regional, local. The application of the proposed classification will ensure the development of the institute of innovation law and the structure of the national innovation ecosystem of Ukraine in terms of stages of the innovation process.

The types of innovations are characterized depending on the stages of the innovation process and subjects. Scientific principles of innovation activity are investigated. It is proposed to include the principle of systemicity in the composition of the innovation principles. Applying a systems approach will take into account all the elements and relationships that will arise between the various actors in the innovation ecosystem.

The main problems in the field of accounting for innovation at the present stage, which affect the organizational and methodological support of audit and analysis of innovation, were formulated. It is determined that information on innovation activity is not accumulated in separate accounts, but is reflected in the operating, investment and financial activities, which complicates its analysis and audit. The expediency of development and approval of unified methodical recommendations on display of the information on enterprise's innovative activity in the accounting system is substantiated. The system of information support of the enterprise's innovation activity was improved, which takes into account business processes and features of the national innovation ecosystem, and also includes subsystems of external and internal information support.

Macro-, meso- and micro-levels of analysis of innovation activity were distinguished, which differ in purpose and approaches. At the macro level, positive and negative trends in the development of innovation in the country as a whole are assessed,

the strengths and weaknesses of particular industries, their priority for the formation of public policy are identified. At the meso level, the innovation development of particular regions is assessed in order to identify prospects, problems, priorities, taking into account the characteristics of the region (industrial, agricultural, tourism, raw materials, etc.). At the micro level, a specific enterprise is analyzed, including an assessment of its costs, revenues and financial results related to innovation activity.

There is a lack of unified scientific approaches to the interpretation of the essence of the objects of analysis, which are «innovation potential», «innovation capacity», «innovation orientation», «innovation activity», «innovation development», «efficiency of innovation activity». A logical-structural approach to the analysis of the enterprise's innovation activity was developed, which defines the innovative potential as a set of basic characteristics that would affect the results of innovation activity. It is substantiated that effective innovation activity is conditioned by selection of innovation projects and formation of the enterprise's innovation strategy. The classification of innovation projects, their life cycle, criteria for evaluating their effectiveness, existing methods for evaluating the effectiveness of an innovation project were studied. Based on the results of the analysis of a real innovation project at the stage of its development using SWOT-analysis tools, the stages of analysis were substantiated taking into account the need to calculate optimistic, pessimistic and realistic scenarios of project implementation due to unforeseen project stoppage.

The necessity of developing an innovation strategy for small and medium enterprises in order to properly select innovation projects to implement and avoid bankruptcy was substantiated. Based on the analysis of the classification of types of innovation strategies and factors influencing the effectiveness of innovation strategy, small and medium enterprises are recommended to develop micro-strategies according to D. Logan and H. Fischer-Wright and introduce the Deming cycle to manage and control the implementation of innovation projects. A logical-structural approach to the formation and analysis of the innovation strategy of small and medium enterprises was proposed. A questionnaire was developed to interview the company's staff to assess the readiness to implement an innovation project.

Scientific approaches to determining the purpose and objectives of the audit of innovation activity were systematized. Various types of audit tasks related to innovation activities that can be performed in accordance with the requirements of International Standards on Auditing were described. The expediency of application of the unified approach to allocation of the organizational stages of audit of the enterprise's innovation activity which considers features of performance of various types of audit tasks depending on their purpose was substantiated. Stages of formulation of the purpose and tasks of audit of the enterprise's innovation activity, definition of type of audit task and coordination of its conditions with the client, gathering of the necessary information, planning, execution, completion of audit, follow-up were allocated. Audit procedures have been identified that correspond to the individual stages of the audit of the innovation effectiveness. Test questions have been developed to assess the type of audit task for the enterprise's innovation activity.

It is proved that the enterprise's innovation activity is always accompanied by high risks. Based on a detailed analysis of factors hindering the enterprise's innovation development and risk assessment methods, the relationship between identification and risk assessment of the enterprise's innovation activities was characterized, which are both the basis for professional judgment of management and auditor. The application of the proposed approach is appropriate when performing audit tasks, according to which the auditor assesses the risks of the enterprise's innovation activities and proposes measures to manage them, as well as evaluates risk management measures applied by the company's management.

Recommendations were made for the application of the risk mapping procedure in the field of innovation, which includes an assessment of the probability of risk by frequency of events and an assessment of the severity of consequences by risk levels, taking into account the risk assessment matrix. The expediency of applying qualitative and quantitative approaches to the formation of the risk assessment matrix was substantiated. The risk map of the innovation project and the action plan to reduce the risks of the innovation project have been developed.

With the application of a logical-structural approach to the analysis of the enterprise's innovation activity of the complex methodical maintenance of audit of efficiency of the enterprise's innovation activity was developed. The content of stages of audit of efficiency of the enterprise's innovation activity was offered. In order to ensure the quality of audit of the effectiveness of innovation, the use of developed working and reporting audit documents is proposed, namely: Test of business risk assessment of the enterprise, Plan of substantive analytical procedures, Report on actual results, Request to the company's management at the follow-up stage based on the results of the audit of the effectiveness of innovation. A list of audit procedures has been developed that can be used by audit firms in performing relevant tasks when auditing the effectiveness of innovation activities in the preparatory, intermediate and main stages.

Keywords: enterprise's innovation activity, innovation strategy, innovation project, project life cycle, audit, analysis, efficiency, risk.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії:

1. Пацарнюк О. В. Особливості внутрішнього аудиту інноваційної діяльності підприємств в умовах сталого розвитку. Аудит в умовах сталого розвитку: колективна монографія / за заг. ред. проф. О. А. Петрик. Київ : КНЕУ, 2021. С. 145-154. (15,3 д.а., особисто автору – 0,5 д.а.: розкрито особливості внутрішнього аудиту інноваційної діяльності підприємств в умовах сталого розвитку).

У зарубіжних виданнях:

2. Petryk O., Semenov A., Hnatenko I., Samiilenko A., Rubezhanska V., Patsarniuk O. Conceptual model for assessing the investment attractiveness of innovative projects of industrial enterprises. *Accounting. (Scopus, DOAJ, AMICOS)*. 2020. Vol. 6 (7). P. 1345–1350. (0,7 д.а., особисто автору – 0,1 д.а.: обґрунтування етапів управління ризиками, фаз життєвого циклу інноваційного проекту та

етапів інноваційного процесу для розробки концептуальної структурно-математичної моделі оцінки інвестиційної привабливості інноваційних проектів промислових підприємств).

У наукових фахових виданнях України:

3. Пацарнюк О. В. Економічний зміст інновацій як об'єкта аналізу та аудиту. *Економіка. Фінанси. Право. (Index Copernicus)*. 2019. № 12/2. С. 10–16. (0,7 д.а.).
4. Пацарнюк О. В. Особливості інноваційної діяльності підприємств України на сучасному етапі. *Інтернаука. (Index Copernicus International, Ulrichsweb Global Serials Directory, Google Scholar, Open Academic Journals Index, ResearchBib, Open J-Gate, CrossRef)*. 2020. № 11. DOI: <https://doi.org/10.25313/2520-2057-2020-11>. (0,6 д.а.).
5. Пацарнюк О. Методичні аспекти аналізу ефективності інноваційного проекту підприємства. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету. (Index Copernicus International, Open Ukrainian Citation Index, Google Scholar, CrossRef, Dimensions)*. 2020. № 3-4 (276-277). С. 41-49. DOI: [10.32680/2409-9260-2020-3-4-276-277-41-49](https://doi.org/10.32680/2409-9260-2020-3-4-276-277-41-49). (0,6 д.а.).
6. Петрик О., Пацарнюк О. Методичні аспекти розробки та аналізу інноваційної стратегії малих і середніх підприємств. *Економічний аналіз. (Index Copernicus International, Open Ukrainian Citation Index, WorldCat, Google Scholar, Windows Live Academic, ResearchBib, Open Academic Journals Index, CiteFactor, Scientific Indexing Services)*. 2020. № 4, т. 30. С. 164-172. DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2020.04.164>. (0,8 д.а., особисто автору – 0,4 д.а.: розроблено логіко-структурний підхід до формування та аналізу інноваційної стратегії малих та середніх підприємств).
7. Петрик О. А., Пацарнюк О. В. Організаційно-методичні підходи до проведення аудиту ефективності інноваційної діяльності підприємства. *Бізнес Інформ. (Index Copernicus International, Ulrichsweb Global Serials Directory, RePEc, Google Scholar, Open Academic Journals Index, ResearchBib, WorldCat, GetInfo, Open J-Gate, CrossRef)*. 2021. № 3. С. 105-112. DOI: [10.32983/2222-4459-2021-3-105-112](https://doi.org/10.32983/2222-4459-2021-3-105-112). (0,8 д.а., особисто автору – 0,4 д.а.: розроблено уніфікований підхід до

виділення основних етапів аудиту інноваційної діяльності, обґрунтовано застосування конкретних аудиторських процедур, що відповідають виділеним етапам аудиту ефективності інноваційної діяльності підприємства та охоплюють різні аудиторські завдання).

8. Пацарнюк О. В. Організаційні етапи аудиту інноваційної діяльності підприємства. *Економіка та держава*. (CrossRef, Index Copernicus International, Google Scholar). 2021. № 4. С. 163–168. DOI: 10.32702/2306-6806.2021.4.163. (0,8 д.а.).

В інших виданнях:

9. Пацарнюк О. В. Особливості інформаційного забезпечення аудиту та аналізу інноваційної діяльності підприємств. *Актуальні питання розвитку сучасної економіки, управління та адміністрування* : матеріали Міжн. наук.-практ. конф., 28 груд. 2019 р. Київ : Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського. 2019. Ч. II. С. 111-113. (0,1 д.а.).

10. Пацарнюк О. В. Нормативно-правове забезпечення інноваційної діяльності підприємств України. *Економіка, менеджмент та аудит: сучасні проблеми, перспективи та напрями розвитку* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 22 лют. 2020 р. / ГО «Львівська економічна фундація». Львів : ЛЕФ, 2020. С. 87-89. (0,2 д.а.).

11. Semenov A., Hnatenko I., Rubezhanska V., Patsarniuk O., Solod O. Structural-mathematical model for assessing the investment attractiveness of an innovative project. *Korszerűműszerek és algoritmusok tapasztalati és elméleti tudományos kutatási* : зб. наук. праць ЛОГОΣ, 18 верес. 2020 р. Будапешт, Угорщина, 2020. Р. 11-14. <https://doi.org/10.36074/18.09.2020.v1.03>. (0,3 д.а., особисто автору – 0,1 д.а.: аналіз проблем інвестиційного забезпечення інноваційних проєктів).

12. Пацарнюк О. В. Проблеми оцінки інноваційної активності підприємства. *Шляхи забезпечення стабільності національної економіки* : матеріали Міжнар.наук.-практ. конф., 19 верес. 2020 р. Дніпро, 2020. С. 82-85. (0,1 д.а.).

13. Hnatenko I., Romashko O., Rubezhanska V., Patsarniuk O., Kozlenko I. Specifics of formation the relevance aggregate indicator of the enterprise innovative potential. *Do desenvolvimento mundial como resultado de realizações em ciência e investigação científica : Coleção de trabalhos científicos «ΛΟΓΟΣ» com materiais da conferência científico-prática internacional (Vol. 1), 9 de outubro de 2020. Lisboa, Portugal : Plataforma Científica Europeia. P. 33-35. (0,3 д.а., особисто автору – 0,1 д.а.: дослідження інноваційного потенціалу підприємства).*

14. Пацарнюк О. В. Актуальні питання аналізу інноваційної діяльності підприємства. *Облік, аналіз, аудит та оподаткування: сучасна парадигма в умовах сталого розвитку* : зб. матеріалів VI Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 20-й річниці створення каф. аудиту; 10 груд. 2020 р. / М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. Нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана», Ф-т обліку та подат. Менеджменту ; [редкол.: М. І. Бондар (голова) та ін.]. Київ : КНЕУ, 2020. С. 364–366. (0,1 д.а.).

15. Пацарнюк О. Інформаційно-аналітичне забезпечення аудиту інноваційної діяльності підприємства. *Синергетичні драйвери розвитку обліку, податкового аудиту та бізнес-аналітики* : зб. тез за матеріалами Міжн. наук.-практ. інтернет-конф., 14-15 квіт. 2021 р. Ірпінь : Університет ДФС України, 2021. С. 203-206. (0,2 д.а.).

16. Пацарнюк О. Оцінка ризиків інноваційної діяльності підприємства. *Трансформація податкової та обліково-аналітичної систем в контексті сучасних кризових явищ* : матеріали Міжн. наук.-практ. конф., 20 трав. 2021 р. Чернівці : Технодрук, 2021. С. 211-213. (0,2 д.а.).

ЗМІСТ

ВСТУП.....	16
РОЗДІЛ 1. ЕКОНОМІКО-ПРАВОВА СУТНІСТЬ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ОБ’ЄКТА АУДИТУ ТА АНАЛІЗУ.....	25
1.1. Економічний зміст інновацій та роль інноваційної діяльності у розвитку підприємства та держави.....	25
1.2. Нормативно-правова база здійснення інноваційної діяльності в Україні.....	43
1.3. Види інноваційної діяльності та вплив їх особливостей на облік, аудит та аналіз інновацій.....	53
1.4. Організаційно-методичні основи формування в системі обліку підприємства інформаційного забезпечення аудиту та аналізу інноваційної діяльності.....	63
Висновки до розділу 1.....	73
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО АНАЛІЗУ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ.....	76
2.1. Концептуальні основи аналізу інноваційної діяльності підприємств.....	76
2.2. Методичні аспекти аналізу ефективності інноваційного проєкту підприємств.....	101
2.3. Особливості формування та аналізу інноваційної стратегії малих і середніх підприємств.....	118
Висновки до розділу 2.....	132
РОЗДІЛ 3. ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ПРОВЕДЕННЯ АУДИТУ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ.....	135
3.1. Сутність та організаційні етапи аудиту інноваційної діяльності підприємств.....	135
3.2. Оцінка ризиків інноваційної діяльності підприємств.....	148
3.3. Методичне забезпечення аудиту ефективності інноваційної діяльності підприємств.....	162
Висновки до розділу 3.....	175
ВИСНОВКИ.....	177
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	182
ДОДАТКИ.....	210

ВСТУП

Актуальність теми. Основою динамічного економічного зростання і високої конкурентоспроможності, а також засобом забезпечення безпеки та суверенітету сучасних держав світу є розвиток їх інноваційного потенціалу. Україна має високий освітній та науковий потенціал, заснований на людському капіталі, що дає можливість створювати різноманітні інновації у вигляді наукових ідей, результатів наукових досліджень і розробок, патентів тощо. Водночас повноцінному розвитку наявного інноваційного потенціалу не сприяє низка проблем, пов'язаних з відсутністю сприятливих умов для розвитку виробництва високоінтелектуальних продуктів та їх подальшої комерціалізації.

За даними Державної служби статистики України за період з 2018 по 2020 роки в Україні функціонувало 2 281 інноваційно активне підприємство, що майже у 3,6 разів менше ніж за період з 2016 по 2018 роки. Для вирішення проблем скорочення кількості інноваційно активних підприємств потрібне відтворення інноваційного циклу із застосуванням новітніх технологій, залучення і розширення внутрішніх і зовнішніх джерел фінансування, дотримання соціальної спрямованості бізнесу, що неможливо без проведення комплексного аналізу та аудиту інноваційної діяльності підприємств.

Інновації та інноваційна діяльність як на рівні держави, так і на рівні окремих підприємств, є об'єктом досліджень багатьох сучасних науковців, серед яких Л. Л. Антонюк, В. Д. Бабич, О. О. Безпрозваних, О. Ю. Бибочкіна, Г. С. Волобуєв, О. І. Гарафонова, С. В. Глухова, О. В. Гончаренко, О. І. Дідченко, М. І. Диба, В. В. Зянько, І. Ю. Єпіфанова, О. В. Ісай, К. О. Коледіна, В. Костецький, П. М. Коюда, Н. П. Круш, І. Луциків, Ю. В. Макогон, О. О. Махнович, Т. С. Медведкін, Р. Мюллер (R. Muller), В. С. Найдюк, Н. А. Остап'юк, А. М. Поручник, Т. В. Романчик, В. С. Савчук, О. М. Семенюк, В. П. Соловійов, Л. І. Телишевська, О. В. Птащенко, П. С. Харів, А. М. Хімченко,

В. І. Чобіток, М. В. Чорна, О. В. Чумак, І. А. Шейко, Й. Шумпетер, О. М. Юркевич та інші.

Вагомий внесок в розробку методики та організації аналізу та аудиту інноваційної діяльності підприємств зробили такі вітчизняні вчені, як К. С. Безгін, О. А. Біловодська, Т. В. Бочуля, К. О. Бояринова, Л. О. Волощук, О. Гадзевич, В. В. Гик, О. Ф. Грищенко, О. Л. Єрьоміна, С. А. Єфімова, В. М. Жук, І. М. Извекова, Ю. М. Клименко, Г. О. Король, М. І. Крупка, М. В. Куцинська, О. О. Левицька, М. Р. Лучко, І. В. Мельничук, В. В. Немченко, І. М. Парасій-Вергуненко, О. А. Петрик, О. С. Рєва, І. Б. Садовська, Н. М. Столярчук, Н. С. Шалімова та інші.

Незважаючи на значні напрацювання вчених за цією проблематикою, низка питань, пов'язаних з теоретичними, методичними, організаційними та практичними аспектами проведення аудиту та аналізу інноваційної діяльності підприємств залишається малодослідженою. Зокрема, потребують подальшого дослідження питання сутності інновації як об'єкта аудиту та аналізу, удосконалення інформаційного забезпечення інноваційної діяльності підприємства, розробки методичного інструментарію оцінки ризиків інноваційної діяльності для цілей аудиту, послідовності та складу етапів проведення аналізу інноваційного проекту з урахуванням його життєвого циклу, методичного забезпечення аудиту ефективності інноваційної діяльності підприємства тощо.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано відповідно до плану науково-дослідних робіт кафедри аудиту ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» за науково-дослідною темою «Теоретичні та прикладні аспекти удосконалення інституту аудиту, системи державного фінансового контролю та сучасних інформаційних технологій: національні особливості та світові тенденції» (номер державної реєстрації 0117U001177), у межах якої автором удосконалено методичні підходи внутрішнього аудиту стосовно інноваційної діяльності підприємства.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є теоретичне узагальнення та розробка науково обґрунтованих організаційно-методичних підходів та практичних рекомендацій щодо аудиту та аналізу інноваційної діяльності підприємства.

Для досягнення визначеної мети було поставлено та вирішено такі завдання:

- розкрити економічний зміст поняття «інновація», уточнити визначення інновацій як об'єкта аудиту та аналізу, дослідити роль інноваційної діяльності у розвитку підприємства та держави;
- визначити види інноваційної діяльності, структурувати рівні її нормативно-правового регулювання, охарактеризувати основні проблеми у сфері обліку, що впливатимуть на розробку організаційно-методичного забезпечення аудиту та аналізу інноваційної діяльності;
- охарактеризувати систему інформаційного забезпечення інноваційної діяльності підприємства та дослідити організаційно-методичні основи формування в системі обліку підприємства інформаційного забезпечення аудиту та аналізу інноваційної діяльності;
- дослідити концептуальні основи аналізу інноваційної діяльності підприємства, узагальнити та удосконалити методичний інструментарій аналізу ефективності інноваційного проєкту підприємства;
- обґрунтувати методичний підхід до формування та аналізу інноваційної стратегії малих і середніх підприємств;
- проаналізувати сутність процесу аудиту інноваційної діяльності підприємства та розробити уніфікований підхід до виділення основних етапів аудиту інноваційної діяльності;
- дослідити взаємозв'язок ідентифікації та оцінки ризиків інноваційної діяльності та удосконалити методичний інструментарій оцінки ризиків інноваційної діяльності підприємства;
- запропонувати комплексне методичне забезпечення аудиту ефективності інноваційної діяльності підприємства.

Об'єктом дослідження є інноваційна діяльність підприємств.

Предметом дослідження є теоретичні, методичні та організаційні аспекти аудиту та аналізу інноваційної діяльності підприємств.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є діалектичний метод пізнання із застосуванням системного підходу до вивчення явищ і процесів, пов'язаних з організацією та проведенням аудиту та аналізу інноваційної діяльності підприємств. У процесі дослідження сутності категорій «інновація», «інноваційна діяльність» використовувалися методи наукової абстракції, конкретизації та логічний метод. Порівняння, аналогія, аналіз, синтез, індукція, дедукція застосовувалися для визначення особливостей інноваційної діяльності, що впливають на облік, аналіз та аудит інновацій, а також для класифікації видів аудиторських завдань щодо інноваційної діяльності підприємства. Методика SWOT-аналізу – для проведення аналізу інноваційного проєкту на стадії його розробки, метод моделювання – для оцінки показників інноваційного проєкту за різними сценаріями. Методи узагальнення, формалізації, абстрагування, систематизації – для удосконалення методики аналізу інноваційної діяльності підприємства, зокрема проведення аналізу інноваційної стратегії малих і середніх підприємств, формулювання етапів проведення аналізу інноваційного проєкту з урахуванням його життєвого циклу та виділення організаційних етапів аудиту інноваційної діяльності підприємства. Табличний і графічний методичні прийоми застосовувалися в дисертаційній роботі для візуалізації результатів проведеного дослідження.

Інформаційною базою дослідження є законодавчі та нормативні акти у сфері інноваційної діяльності суб'єктів господарювання, бухгалтерського обліку, аналізу та аудиту; міжнародні стандарти аудиту; наукові публікації вітчизняних і зарубіжних учених, методична література за тематикою дослідження; дані офіційної статистики щодо тенденцій розвитку інноваційної діяльності підприємств в Україні та світі; інформація з офіційних сайтів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у комплексному теоретичному обґрунтуванні, удосконаленні організаційно-методичного

забезпечення та розробці практичних рекомендацій щодо вирішення проблемних питань у сфері аудиту та аналізу інноваційної діяльності підприємств. Основні результати, що становлять наукову новизну дисертаційної роботи, такі:

удосконалено:

- систему інформаційного забезпечення інноваційної діяльності підприємств, яка враховує господарські процеси, що відбуваються на підприємстві, особливості національної інноваційної екосистеми та включає підсистеми зовнішнього і внутрішнього інформаційного забезпечення. Запропоноване відображення інформації за етапами інноваційної діяльності, що накладаються на господарські процеси підприємства, дозволить створювати відповідне обліково-аналітичне забезпечення інноваційної діяльності в обліковій системі підприємства, що забезпечуватиме управління підприємством та зовнішніх користувачів достовірною та релевантною інформацією;

- логіко-структурний підхід до аналізу інноваційної діяльності підприємств з розмежуванням інноваційного потенціалу, інноваційної сприйнятливості, інноваційної спроможності, інноваційної спрямованості, інноваційної активності та інноваційного розвитку. Відповідно до розробленого підходу процес аудиту ефективності інноваційної діяльності підприємства розглядається як сукупність окремих аудиторських завдань, запропонована структура яких забезпечує більш точне формулювання мети та визначення очікуваних результатів проведеного аудиту, що покращуватиме його якість;

- організаційно-методичний підхід до визначення послідовності та складу етапів проведення аналізу інноваційного проєкту з урахуванням його життєвого циклу та необхідності розрахунку оптимістичного, песимістичного та реалістичного сценаріїв реалізації проєкту внаслідок непередбачуваної зупинки діяльності за проєктом. Застосовано методику аналізу інноваційного проєкту на стадії його розробки з використанням інструментарію SWOT-аналізу, відповідно до якої оцінено фінансовий стан підприємства-інноватора, розраховано три сценарії реалізації цього проєкту і визначено критичний вплив певних чинників на ефективність інноваційного проєкту та діяльності підприємства-інноватора в

цілому, що дозволило обґрунтувати релевантні управлінські рішення за проєктом;

– науковий підхід до виділення організаційних етапів аудиту інноваційної діяльності підприємств, що заснований на вимогах МСА та враховує особливості виконання різних видів аудиторських завдань за рекомендованою класифікацією залежно від їх мети. Запропоновано етапи для всіх видів аудиторських завдань – формулювання мети та завдань аудиту інноваційної діяльності підприємства, визначення типу аудиторського завдання та узгодження його умов з клієнтом, збір необхідної інформації, планування, виконання, завершення аудиту, а також введено етап контролю виконання рекомендацій аудитора (follow-up) для узгоджених процедур та інших (консультаційних) послуг. Узагальнено види аудиторських процедур, що відповідають окремим виділеним етапам аудиту ефективності інноваційної діяльності та охоплюють різні завдання. Застосування запропонованого підходу сприятиме забезпеченню результативності та якості аудиту інноваційної діяльності підприємства;

– методичний підхід до визначення взаємозв'язку ідентифікації та оцінки ризиків інноваційної діяльності підприємств, які одночасно можуть бути основою для професійного судження управлінського персоналу підприємства та професійного судження аудитора. Розроблений підхід орієнтований на виконання аудитором інших типів завдань, за якими він має оцінити ризики інноваційної діяльності підприємства та запропонувати заходи щодо управління ними, а також оцінити заходи управління ризиками, що застосовуються керівництвом підприємства. Це дасть змогу підвищити якість планування та виконання аудиторських завдань;

набули подальшого розвитку:

– тлумачення сутності інновації як об'єкта аудиту та аналізу, що полягає у створенні, застосуванні та комерціалізації нових результатів наукових досліджень щодо продукції (робіт, послуг) і процесів (технологічних, організаційних, управлінських), що забезпечують ефективність діяльності суб'єкта господарювання і спрямовані на задоволення суспільних потреб;

– класифікація ієрархії рівнів нормативно-правового забезпечення інноваційної діяльності в Україні за п'ятьма рівнями – базовий, загальнодержавний, галузевий, регіональний, локальний. Застосування запропонованої класифікації спрямоване на забезпечення розвитку інституту інноваційного права та структури національної інноваційної екосистеми України в розрізі етапів інноваційного процесу;

– концептуальні основи аналізу інноваційної діяльності підприємств в частині виділення макро-, мезо- та мікрорівня аналізу інноваційної діяльності залежно від мети аналізу, напрямів його проведення та суб'єктів, що проводять аналіз. Поділ на рівні є основою для проведення оцінювання інноваційного розвитку та потенціалу держави, регіону та конкретного суб'єкта господарювання, ефективності їх інноваційної діяльності та виділення груп релевантних показників, що мають застосовуватися при аналізі;

– логіко-структурний підхід до формування та аналізу інноваційної стратегії малих та середніх підприємств, що враховує особливості їх інноваційної діяльності, місію та стратегічні цілі підприємства, а також дозволяє обрати відповідний методичний інструментарій для аналізу. Застосування підходу спрямоване на забезпечення ефективності інноваційної діяльності та функціонування підприємства в цілому;

– методичний підхід до розроблення карт ризиків інноваційного проєкту, що враховує три рівні – внутрішнього середовища, бізнес-середовища та зовнішнього середовища підприємства, та планування заходів щодо зниження ризиків інноваційного проєкту, які можуть бути застосовані як підприємством під час розробки інноваційної стратегії, так і аудитором під час проведення аудиту інноваційної діяльності підприємства;

– методичне забезпечення аудиту ефективності інноваційної діяльності підприємств, що включає розроблені тестові питання для оцінки виду аудиторського завдання щодо інноваційної діяльності підприємства, анкети для опитування персоналу підприємства щодо оцінки готовності до реалізації інноваційного проєкту, робочі документи аудитора Тест оцінки бізнес-ризиків,

План виконання аналітичних процедур по суті, що містить різні напрями виконання аналітичних процедур залежно від етапу аудиту, Звіт про фактичні результати, що надається відповідно до вимог МССП 4400 у зв'язку із завданням з виконання узгоджених процедур стосовно аналізу показників інноваційного проєкту підприємства, запит керівництву підприємства на етапі контролю виконання рекомендацій за результатами аудиту ефективності інноваційної діяльності. Запропоноване методичне забезпечення носить комплексний характер і спрямоване на покращення організації та методики аудиту інноваційної діяльності підприємства.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розвитку теоретичних положень і розробці рекомендацій з удосконалення організаційно-методичного забезпечення проведення аудиту та аналізу інноваційної діяльності підприємств. Основні результати дисертаційного дослідження впроваджені у діяльність таких суб'єктів господарювання: ТзОВ «БІПРОЗ» (довідка № 85 від 20.05.2021р.), ПП «Мега-Крокус» (довідка № 115 від 16.10.2020р.), Філія «Богодухівська птахофабрика» ПНВК «Інтербізнес» (довідка №118/1/06/21 від 10.06.2021р.) та ТзОВ «Аудиторська компанія «П.ЕС.П. АУДИТ» (довідка №30/08-2021 від 30.08.2021р.).

Теоретичні положення дисертаційної роботи знайшли застосування у навчальному процесі ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» при розробці навчально-методичних матеріалів для викладання навчальних дисциплін «Аудит», «Внутрішній аудит» та «Дью ділідженс» (довідка від 23.06.2021р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є результатом самостійного наукового пошуку автора. Викладені в роботі наукові положення та висновки, що виносяться на захист, виконані особисто автором та знайшли відображення у наукових публікаціях. Особистий внесок автора у наукових працях, надрукованих у співавторстві, наведений у списку опублікованих праць за темою дисертації.

Апробація результатів дисертації. Основні результати дисертаційної роботи обговорювалися та отримали позитивну оцінку на 8 міжнародних науково-практичних конференціях, а саме: «Актуальні питання розвитку сучасної економіки, управління та адміністрування» (м. Київ, 28 грудня 2019 р.); «Економіка, менеджмент та аудит: сучасні проблеми, перспективи та напрями розвитку» (м. Львів, 22 лютого 2020 р.); «Korszerűműszerek és algoritmusai tapasztalati és elméleti tudományos kutatási» (м. Будапешт, Угорщина, 18 вересня 2020 р.); «Шляхи забезпечення стабільності національної економіки» (м. Дніпро, 19 вересня 2020 р.); «Do desenvolvimento mundial como resultado de realizações em ciência e investigação científica» (м. Лісабон, Португалія, 9 жовтня 2020 р.); «Облік, аналіз, аудит та оподаткування: сучасна парадигма в умовах сталого розвитку» (м. Київ, 10 грудня 2020 р.); «Синергетичні драйвери розвитку обліку, податкового аудиту та бізнес-аналітики» (м. Ірпінь, 14-15 квітня 2021 р.); «Трансформація податкової та обліково-аналітичної систем в контексті сучасних кризових явищ» (м. Чернівці, 20 травня 2021 р.).

Публікації. За результатами виконаного наукового дослідження автором опубліковано 16 наукових праць загальним обсягом 21,8 д.а., з яких особисто автору належить 5,2 д.а., зокрема: 1 підрозділ у колективній монографії, 6 статей у наукових фахових виданнях України, 1 – у зарубіжному виданні, проіндексованому у базі даних Scopus, 8 – в інших наукових виданнях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Обсяг основного тексту роботи складає 168 сторінок друкованого тексту. Дисертація містить 26 таблиць на 18 сторінках (з яких 4 на повну сторінку), 16 рисунків на 10 сторінках (з яких 5 на повну сторінку), 18 додатків на 65 сторінках. Список використаних джерел налічує 259 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ЕКОНОМІКО-ПРАВОВА СУТНІСТЬ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ОБ'ЄКТА АУДИТУ ТА АНАЛІЗУ

1.1. Економічний зміст інновацій та роль інноваційної діяльності у розвитку підприємства та держави

Сьогодні не викликає сумнівів взаємозв'язок науково-технічного прогресу (НТП) і економічного зростання. За часів А. Сміта, Д. Рікардо, К. Маркса економісти розуміли роль досягнень у сфері техніки і технологій у забезпеченні економічного розвитку. З розвитком промисловості стає наочною можливість збільшити виробництво продукту за рахунок винаходу машин і устаткування, які полегшують роботу людей і скорочують час на виготовлення одиниці продукції. Поєднання науки, техніки, економіки, підприємництва і управління відкриває нові можливості в розвитку держави [92].

Нобелівський лауреат Р. Солоу (R. Solow) на підставі розрахунків за матеріалами статистики США за період з 1909 по 1957 рр. довів, що найбільш впливовим фактором економічного зростання є технічний прогрес, а не капітал, як вважалося до тих пір [48, с. 13].

Водночас ґрунтовні дослідження у сфері інноваційного розвитку розпочалися ще наприкінці XIX ст. Відомі вчені-економісти М. І. Туган-Барановський, М. Д. Кондратьєв, Й. Шумпетер вивчали проблеми ділових циклів, нерівномірності розвитку економіки, впливу НТП на процеси відтворення.

У роботі М. І. Туган-Барановського «Промислові кризи у сучасній Англії, їх причини і вплив на народне життя» (1894 р.) розкрито розуміння циклічного характеру економічного розвитку і того, що наукові відкриття і технічні вдосконалення поглинають позикові капітали та стимулюють виробництво. Пізніше М. Д. Кондратьєв, досліджуючи статистичні показники чотирьох провідних капіталістичних країн – Англії, Франції, Німеччини та США за період

більше 100 років, виявив підтвердження існування великих циклів, що розвиваються за хвилями, які тривають близько 50 років. Зазначені хвилі викликають зміни в економічному житті суспільства, що супроводжуються змінами у техніці, виробництві, появою нових ринків збуту, а також певними періодами нестабільності – революціями, соціальними протестами, політичними кризами тощо. Зазначений спад породжує активізацію інноваційної діяльності, створення нових сфер виробництва, додаткових робочих місць, технологічні прориви, що стають основою виходу з кризи [52; 67; 92; 215].

Загальноприйнятим вважається, що термін «інновація» в науковий обіг ввів австрійсько-німецький економіст Й. Шумпетер у своїй праці «Теорія економічного зростання» (1911 р.). При цьому інноваціями він вважав зміни з метою впровадження та використання нових видів споживчих товарів, нових виробничих і транспортних засобів, ринків та форм підприємств у промисловості [231; 254].

Англійський економіст К. Фрімен продовжив дослідження економічних циклів, розглядаючи хвильовий підйом не тільки як результат впровадження радикальних інновацій в одній чи декількох галузях та їх подальшого зростання, але і як процес дифузії нових технологій від секторів-лідерів до всієї економічної системи. При цьому поширення технологій стає результатом інституційних змін, зокрема кооперації та конкуренції в підприємницькому секторі, організації науково-дослідної діяльності, участі держави в стимулюванні інноваційної діяльності [52, с. 7; 215, с. 14].

За словами В. І. Захарченка, сьогодні рівень і темп розвитку інноваційної сфери закладає підвалини стійкого економічного зростання і розмежовує багаті та бідні країни [48, с. 14]. Продовжуючи ідеї М. Д. Кондратьєва, Й. Шумпетера і К. Фрімена, науковець описує періодизацію основних хвиль інноваційного розвитку, представлену у табл. 1.1.

Характеризуючи хвилі інноваційного розвитку за виділеними періодами, проф. В. І. Захарченко акцентує такі фактори, як стан науки і освіти, транспорт і зв'язок, енергетичні ресурси, а також універсальний дешевий ресурс.

Характеристика циклів інноваційного розвитку

Період	Опис циклу	Характеристика факторів			
		Стан науки та освіти	Транспорт і зв'язок	Енергетичні ресурси	Універсальний дешевий ресурс
I 1780 – 1840 рр.	Промислова революція: фабричне виробництво текстилю	навчання на робочому місці, в університеті, наукові товариства	канали і ґрунтові дороги	енергія води	хлопок
II 1840 – 1890 рр.	Превалювання пару та залізниць	масова початкова освіта, перші технічні вищі навчальні заклади	залізниці, телеграф	енергія пари	вугілля, залізо
III 1890 – 1940 рр.	Превалювання електрики і сталі	перші дослідницькі лабораторії в корпораціях, технічні стандарти	залізниці, телефон	електрика	сталь
IV 1940 – 1990 рр.	Превалювання автомобілів і синтетичних матеріалів	бурхливе зростання в корпораціях і в держсекторі, доступ до вищої освіти	автостради, авіалінії, радіо і телебачення	нафта	нафта, пластмаси
V з 1990 р.	Комп'ютерна революція	глобальні мережі, безперервна освіта і професійне навчання	інформаційні мережі, Інтернет	газ/нафта	мікроелектроніка

Джерело: складено за [48, с. 15].

Таким чином, на кінець XX століття припадає п'ята хвиля, що супроводжується комп'ютерною революцією, надшвидким розвитком і поширенням інтернет-технологій, формуванням глобальних науково-дослідних мереж. Відповідно сьогодні вже почали проявлятися контури нового укладу, що полягає у посиленні соціально-економічної спрямованості нових технологій, які, на відміну від попередніх циклів, виводять на перший план проблеми здоров'я, особистої безпеки, екології, доступу до технологій і ресурсів, інтелектуального і творчого розвитку особистості.

Водночас автори монографії «Фінансове забезпечення інноваційного розвитку України» наголошують на прискоренні описаних хвиль інноваційного розвитку, що дозволяє стверджувати про скорочення тривалості п'ятої хвилі, у якій зараз перебуває людство [215, с. 351].

Враховуючи важливість розуміння сутності інновацій для розкриття ролі інноваційної діяльності у розвитку підприємства і держави, необхідно дослідити тлумачення поняття «інновація» на різних етапах розвитку економічної науки.

У перекладі на українську англomовного терміну «innovation» інновація означає нововведення. Саме це мав на увазі Й. Шумпетер, коли використав термін «інновація» для опису п'яти типових видозмін у розвитку виробництва і ринку:

- використання нових технологічних процесів, техніки чи нового ринкового забезпечення виробництва;
- запровадження продукції з новими властивостями;
- використання нових джерел сировини;
- зміни в організації виробництва та його матеріально-технічному забезпеченні;
- поява нових ринків збуту [9; 231].

За більш ніж сто років розвитку теорії інновацій підходи вчених до розуміння сутності цього терміну значно змінилися. Аналіз публікацій класиків теорії та сучасних, зокрема вітчизняних, дослідників дозволяє систематизувати підходи до визначення сутності поняття «інновації», представлені у таблиці А.1 Додатку А.

На наш погляд, прослідковуються різні підходи до розуміння інновацій у сфері економіки, які умовно можна поділити на чотири групи.

1) Інновація як зміни. Представники цього підходу, зокрема Л. Л. Антонюк, А. М. Поручник, В. С. Савчук [2]; О. І. Дідченко, О. Ю. Бибочкіна [38], Р. Мюллер (R. Muller) [250], Б. Г. Сенів, Я. Д. Паранюк [197], О. М. Семенюк [196], М. Хучек [219], В. І. Чобіток [224] і Й. Шумпетер [231], розглядають інновації як зміни, що вносяться у різні напрями діяльності

підприємства (наприклад, техніки, технології, екології, організації, соціального життя підприємства тощо).

Вважаємо такий підхід надто узагальненим, оскільки його прихильники фокусуються саме на наявності змін, не описуючи мету і результат таких змін у визначенні поняття. Лише окремі автори додають, що ці зміни проводяться з метою підвищення конкурентоспроможності підприємства (Л. Л. Антонюк, А. М. Поручник, В. С. Савчук [2], О. І. Дідченко, О. Ю. Бибочкіна [38]; Б. Г. Сенів, Я. Д. Паранюк [128]; В. І. Чобіток [224]). Крім того, погоджуємося з В. В. Зянько, І. Ю. Спіфановою та В. В. Зянько [52], які наголошують на тому, що не всі зміни носять ознаки інноваційних. Наприклад, зміни у системі є ознакою нормального функціонування та розвитку системи, а тому не завжди є інноваціями. Водночас інновацією потрібно вважати лише ті зміни, які є свідомими, керованими і позитивними стосовно зовнішнього середовища [52, с. 9].

2) Інновація як процес. Науковці, що представляють цей підхід, зокрема Г. С. Волобуєв [21], О. І. Гарафонова [28], М. І. Диба, О. М. Юркевич [215], В. Костецький [70], І. Луциків [90], В. С. Найдюк [105], І. М. Парасій-Вергуненко [113], Б. Санто [193], В. П. Соловійов [202], Б. Твісс [208], Л. І. Телишевська, О. В. Птащенко, К. О. Колєдіна [209], А. М. Хімченко, О. О. Махнович [217], О. В. Чумак [226], пропонують розглядати інновацію як процес якісних змін [105], процес створення і комерціалізації нових техніки, технології, товарів тощо [21], процес вкладання фінансових ресурсів у розробку, впровадження, поширення і використання результатів інноваційного процесу [215]. Окремі представники цього підходу розглядають інновацію як процес на макрорівні, представляючи його перетворенням потенційного НТП у реальний [217], інші – з позицій підприємства [21; 28; 70].

Аналіз застосування цього підходу сучасними науковцями підтверджує відсутність єдиної думки щодо сутності інновацій. Проте, на відміну від попереднього підходу, він описує інновацію у динаміці, що дозволяє розглядати певні її етапи, включаючи наслідки впровадження для підприємства та економіки в цілому.

3) Інновація як результат. Науковці, що підтримують цей підхід до формулювання сутності інновацій, зокрема В. Д. Бабич [6], О. О. Безпрозванних [9], О. В. Гончаренко [32], В. В. Зянько, І. Ю. Єпіфанова, В. В. Зянько [52], П. М. Коюда, І. А. Шейко [74], Н. П. Круш [78], Ю. В. Макогон, Т. С. Медведкін [92], П. П. Микитюк [97], В. С. Найдюк [105], І. М. Парасій-Вергуненко [113], Г. М. Розум [188], Т. В. Романчик [189], В. П. Соловйов [202], М. О. Ткаченко [211], П. С. Харів [216], М. В. Чорна, С. В. Глухова [225], З. В. Юринець [232], О. І. Янковська [236], наголошують важливість кінцевого етапу інноваційної діяльності. Винахід або ідея самі по собі не є інновацією, а стають нею лише після втілення у певній предметній субстанції [52; 92; 97], яка є об'єктом інтелектуальної власності [9]. Важливим аспектом інновації ця група авторів вважає комерціалізацію [32; 225; 232], а також наявність соціально-економічного та інших ефектів [6; 52, 74; 78] або додаткової цінності [189; 211].

Зазначений підхід, на відміну від попередніх, фокусується на результаті ідеї чи творчого підходу. Підтримуємо точку зору, що не всі винаходи можуть бути доведені до реального впровадження, а тому не всі з них можуть вважатися інноваціями.

4) Інновація як інструмент. Представники цього підходу, зокрема П. Друкер [40] і В. С. Найдюк [105], розглядають інновацію як інструмент для створення нових можливостей. На наш погляд, інновація дійсно може стати інструментом у розширенні бізнесу, проте визначення поняття має розкривати сутність явища, а не лише його функції чи завдання.

Необхідно також зазначити, що окремі автори описують сутність поняття «інновації», виходячи одразу з декількох ознак. Наприклад, В. С. Найдюк характеризує інновації одночасно як результат винахідництва, процес якісних змін та інструмент для створення нових можливостей [105, с. 256]. На нашу думку, таке визначення не надає точних характеристик інновації, є узагальненим і дещо розмитим.

Таким чином, дослідження існуючих підходів до розуміння сутності поняття «інновація» доводить відсутність єдиної думки серед науковців.

Водночас проф. М. І. Крупка наголошує на тому, що такого єдиного визначення і не може існувати, оскільки тлумачення інновації залежить від методу конкретної науки, мети дослідження тощо [77, с. 20].

Важливою проблемою при визначенні інновації, на думку багатьох дослідників, є розмежування нової ідеї та інновації. Як зауважують В. В. Зянько, І. Ю. Спіфанова і В. В. Зянько, «... далеко не кожна новаторська ідея має шанс у перспективі породити інновацію» [52, с. 9]. Лише впровадження ідеї в практичне життя може надати змогу оцінити її ефективність. Також важливо визначити ступінь новизни розробленого продукту, методу чи засобу.

Німецький вчений Г. Менш (G. Mensch) запропонував використовувати термін «псевдоінновація» для тих випадків, коли запропонований новий продукт за основними параметрами суттєво не відрізняється від існуючих, має лише видимі ознаки оновлення, які не є значущими для споживача [249]. Вважаємо, що суттєвість новизни також має бути врахована у визначенні поняття «інновація».

На перший погляд здається, що всі запропоновані авторські визначення поняття «інновація» мають право на існування, а формулювання сутності інновації не є достатньо важливим. Насправді визначення інновації впливає на відображення господарських процесів, пов'язаних з інноваційною діяльністю суб'єктів господарювання, в обліку і фінансовій звітності, а також у статистичних показниках, на підставі яких аналізується інноваційна активність на рівні регіонів і держави в цілому.

Важливість застосування єдиних підходів до оцінки інновацій на рівні суб'єктів господарювання визнана багатьма країнами. Наприклад, Організація економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) спільно з Євростатом, починаючи з 1992 року видають спільний методичний документ, відомий як «Керівництво Осло – Рекомендації зі збору та аналізу даних стосовно інновацій» [251]. Це керівництво є основним методологічним документом у сфері інновацій для країн, що безпосередньо беруть участь в діяльності ОЕСР, а також для країн Східної Європи, Латинської Америки, Азії, Африки, які не є членами ОЕСР. «Керівництво Осло» схвалено Комітетом ОЕСР з наукової та технологічної

політики, Комітетом ОЕСР зі статистики і Робочою групою Євростату зі статистики науки, технологій та інновацій. У 2018 році було видано четверту редакцію цього документа. Попередні редакції видавалися у 1997 і 2005 роках.

Як зазначено у передмові до «Керівництва Осло», видання 2018 року надає поліпшені рекомендації, що відображають еволюцію інтересів користувачів і накопичений практичний досвід. Видання містить нові матеріали, призначені для підтримки виміру інновацій поза сферою бізнесу, розуміння внутрішніх і зовнішніх драйверів інновацій як в бізнесі, так і всередині фірми і, полегшення використання даних з інновацій для статистики та аналізу.

Отже, у редакції 2018 року міститься таке визначення інновації – це новий або вдосконалений продукт чи процес (або їх комбінація), який суттєво відрізняється від попередніх продуктів або процесу суб'єкта, що був доступний потенційним користувачам (продукт) або введений у користування суб'єктом (процес) [251, с. 20].

Схоже за змістом, але розширене визначення містить і Закон України «Про інноваційну діяльність»: «інновації – новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери» [160].

Зазначені нормативні визначення інновацій фокусуються саме на результаті (продукт та процес), а також на суттєвості (істотності) відмінностей від вже існуючого продукту чи процесу. Вважаємо, що такий підхід ставить проблему оцінки суттєвості відмінностей між вже існуючими продуктами і процесами та новими.

Також важливою є дискусія навколо застосування вітчизняними науковцями і практиками термінів «новація», «нововведення», «новина» [52; 54; 74; 92; 97; 187; 225]. Окремі автори вважають ці терміни синонімами, інші – різними етапами інноваційного процесу. На наш погляд, інноваційний процес можна представити у такому вигляді (рис. 1.1). При цьому творча ідея стає

новиною (винаходом) у процесі проведення дослідницьких робіт, а доведення її до готової технології, виробничого чи організаційного процесу, патенту, товарного знаку тощо формує новацію. В результаті реалізації новації відбувається її розмежування на інновацію та псевдоінновацію, тобто виявлення справді нових або лише удосконалених продуктів (процесів). Далі відбувається комерціалізація та дифузія інновацій, що формує результат у вигляді додаткового доходу, прибутку, отримання економічного, соціального, екологічного та інших видів ефектів.

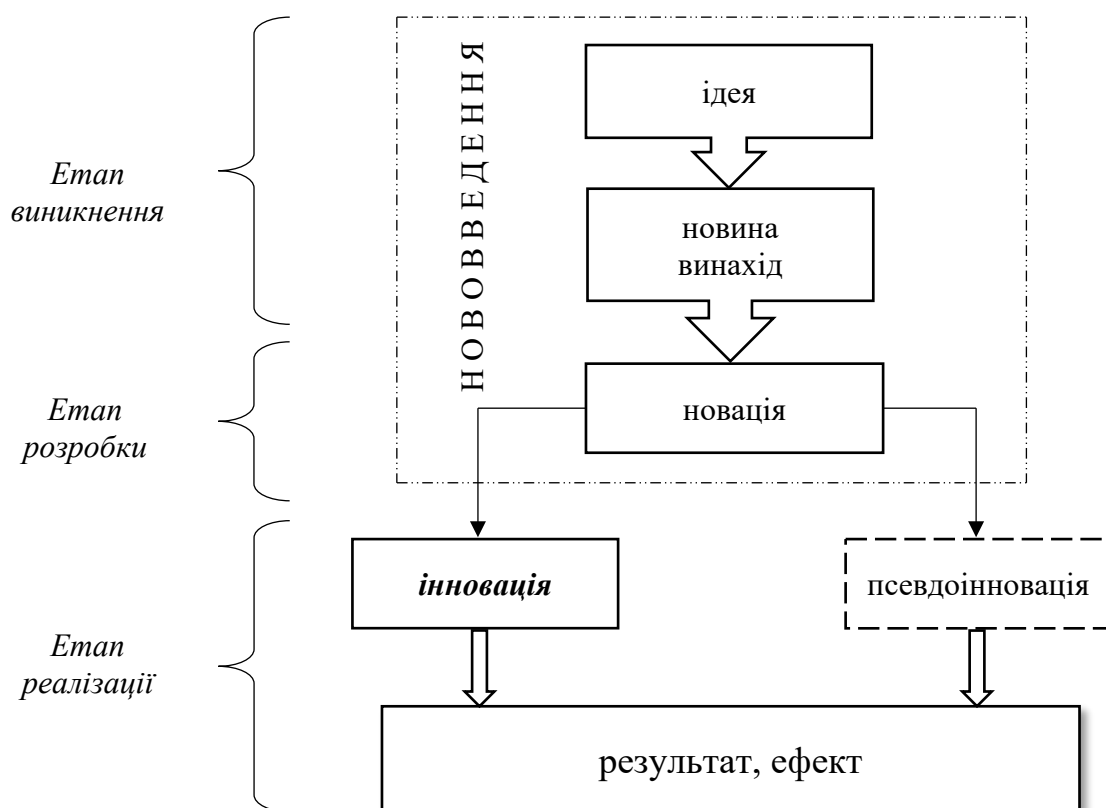

Рис. 1.1. Основні етапи інноваційного процесу

Джерело: складено автором на основі [225].

Необхідно зауважити, що досягнення результату (ефекту) в процесі реалізації інновації не характеризує її відмінності від псевдоінновації. Наприклад, ми не згодні з точкою зору авторів М. В. Чорної та С. В. Глухової, які вважають, що в результаті інновації отримується надприбуток, а в результаті реалізації удосконаленого продукту – середній рівень прибутку. Вважаємо, що

розмір отриманого прибутку залежить не лише від новизни продукту чи процесу, але й від дії інших факторів (зокрема, позицій підприємства на ринку, компетентності і досвіду керівництва, маркетингової стратегії, реакції потенційних покупців на інновацію тощо). Тобто насправді не завжди нова технологія чи процес можуть приносити надприбуток, а вдале позиціонування підприємства на ринку та дія відповідних чинників можуть допомогти отримати надприбуток і від реалізації псевдоінновації.

Не менш важливою проблемою є можливість оцінити процес перетворення ідеї на інноваційний продукт на рівні суб'єктів господарювання. На сьогоднішній день в Україні підприємства самостійно оцінюють стан своєї інноваційної активності та впровадження інновацій, інформацію щодо якого вони готують і подають у статистичному звіті за формою ІНН «Обстеження інноваційної діяльності підприємства за період» один раз на два роки [1]. При цьому роз'яснення щодо показників зазначеної форми, затверджені Головою Державної служби статистики України 16.07.2018 р., містять такий опис інновацій: «Новою або вдосконаленою продукцією (товари, послуги) вважається продукція (товари, послуги), яка є новою або значно поліпшеною у частині своїх властивостей або способів використання» [1]. Також наведено приклади значних удосконалень в технічних характеристиках, зокрема: заміна вихідних матеріалів матеріалами з поліпшеними характеристиками (повітропроникні тканини, легкі, але міцні композити, екологічно безпечні пластмаси тощо); приймачі системи глобального позиціонування (GPS) на транспортних засобах; побутові прилади з вбудованим програмним забезпеченням, яке підвищує зручність і простоту використання; харчові продукти з новими функціональними характеристиками; вироби із значно зниженим енергоспоживанням; істотні зміни у продукції для досягнення відповідності стандартам захисту навколишнього середовища; нові види послуг, що істотно поліпшують доступ споживачів до товарів або послуг; інтернет-послуги (банківські операції або оплата рахунків); впровадження смарт-карт і багатоцільових пластикових карток тощо. При цьому підприємство має самостійно визначити істотність змін та поліпшень, а також ступінь їх

новизни, що є достатньо суб'єктивним і не завжди може відповідати реальній ситуації.

Для з'ясування різних аспектів інновацій розглянемо існуючу класифікацію інновацій. За результатом аналізу наукових праць [24; 55; 92; 99; 215; 216; 225] нами виділено види інновацій, які класифікуються авторами відповідно до різних ознак, що представлено у табл. 1.2.

Таблиця 1.2

Узагальнена класифікація інновацій

Ознака	Види інновацій
Вартість розробки	з низькою вартістю; з високою вартістю; з середньою вартістю
Джерело появи	інновації, що виникли в результаті НТП (висхідні); інновації, які виникли внаслідок потреби ринку та виробництва (спадні)
Джерело фінансування	венчурні; державні; корпоративні; підприємницькі; іноземні; змішані; позичкові
Економічне значення	інновації; нововведення
Етапи НТП	виробничі; конструкторські; технологічні; технічні; наукові
Ефективність	ефективність виробництва; ефективність управління; соціальна ефективність
Значення у відтворювальному процесі	споживчі; інвестиційні
Інноваційний потенціал (ступінь/рівень новизни)	радикальні; ординарні; базисні; покращені; псевдоінновації
Критерій відкритості	відкриті; закриті
Масштаби використання	трансконтинентальні; транснаціональні; галузеві; корпоративні; фірмові
Мета	стратегічні; тактичні; оперативні
Мета використання	для власного використання; для накопичення; для продажу
Міжнародні критерії	продуктові; процесні; маркетингові; організаційні
Місце в системі організації	на вході підприємства (зміни у виборі та застосуванні сировини, матеріалів, машин та обладнання, інформації та інше); на виході підприємства (вироби, послуги, технології, інформація); інновації системної структури організації (управлінської, виробничої, технологічної)
Предмет дослідження	зміни; система; об'єкт; сукупність заходів; процес; результат; інше (регулятори)

Ознака	Види інновацій
Спрямованість результатів інноваційних процесів	продуктово-технологічні; продуктово-модифіковані
Ступінь новизни та глибина змін	абсолютні; відносні; умовні; часткові; новий вид; нове покоління; радикальні; рекомбінаційні; модифікаційні; рівномірні; масові
Сфера застосування	економічні; соціальні; екологічні; юридичні; інформаційні; виробничі; торговельні; фінансові; у сфері послуг; інтегральні
Сфера управління	продуктові; процесні; продуктово-процесні; трудові; управлінські
Темп впровадження	швидкі; циклічні; рівномірні; стрибкоподібні; зростаючі; уповільнені; затухаючі
Тривалість використання	довгострокові; середньострокові; короткострокові; разові; повторювані
Умови, в яких вводять інновації	підтримуючі; підривні

Джерело: узагальнено автором за [24; 55; 92; 99; 134; 190; 215; 216; 225; 232].

Проведення класифікації інновацій дозволяє конкретизувати напрями інноваційного процесу, провести аналіз управління інноваційною діяльністю, а також здійснити оцінку його результативності, визначити шляхи дифузії інновацій, сформулювати і реалізувати інноваційну стратегію.

Різні підходи науковців до формулювання сутності інновацій відбиваються і на визначенні інноваційної діяльності. Аналіз різних точок зору щодо змісту поняття «інноваційна діяльність» представлено у табл. А.2 Додатку А.

Аналізуючи зміст терміну «інноваційна діяльність», можна дійти висновку, що хоча і не існує єдиного та всеохоплюючого трактування інноваційної діяльності, більшість авторів дотримується точки зору, що це – певний комплекс заходів (наукових, технологічних, організаційних, фінансових тощо) стосовно розроблення, реалізації та розповсюдження інновацій. Крім того, наголошується, що ці заходи мають певне спрямування – одержання конкурентних переваг та / або соціально-економічного ефекту чи економічної ефективності [6; 74; 247]; розширення можливостей підприємства для виходу на зовнішні та внутрішні ринки збуту [28; 217]; краще задоволення суспільних

потреб (підвищення продуктивності праці, якості продукції, зниження її собівартості тощо) [213]; створення передумов для стабільної перспективи на майбутнє [28].

Водночас Т. В. Полозова і Д. Ю. Кривцун наголошують на тому, що інноваційною діяльністю треба вважати не лише вищезазначені дії, а й «...ті види діяльності, які зумовлюють і передують появі інновацій, хоча і не націлені на їх отримання» [133, с. 111]. Автори обґрунтовують свою точку зору тим, що іноді результати наукової та винахідницької діяльності тимчасово не використовуються для отримання інновацій, але це не означає що вони не будуть застосовані через певний час. На нашу думку, треба зважати на результат діяльності, і до тих пір, поки не існує результату у вигляді інновацій, діяльність не повинна вважатися інноваційною. Особливе значення це має при визнанні інноваційної діяльності як об'єкта обліку, аналізу та аудиту.

У «Керівництві Осло» також зазначається, що інноваційна діяльність включає в себе всю розвиваючу, фінансову та комерційну діяльність, яку здійснює фірма, що покликана в результаті стати інновацією для фірми [251]. Тобто результат має значення для визнання діяльності інноваційною.

Підсумовуючи проведений аналіз сутності понять «інновація» та «інноваційна діяльність», а також враховуючи важливість інформації суб'єктів господарювання, на підставі якої формуються дані та проводиться аналіз інноваційної діяльності на рівні країни, вважаємо доцільним уточнити визначення інновацій як об'єкта аудиту та аналізу.

Отже, інновація як об'єкт аудиту та аналізу – це створення, застосування та комерціалізація нових результатів наукових досліджень щодо продукції (робіт, послуг) і процесів (технологічних, організаційних, управлінських), що забезпечують ефективність діяльності суб'єкта господарювання і спрямовані на задоволення суспільних потреб.

Інноваційна діяльність – вид діяльності, в процесі якої відбувається створення, реалізація, комерціалізація та дифузія інновацій.

Враховуючи важливість інновацій не лише для розвитку окремих суб'єктів господарювання, а й для держави в цілому, в 2007 році під егідою Всесвітньої організації інтелектуальної власності (World Intellectual Property Organization, WIPO), Корнелльського університету (Cornell University) і французької міжнародної бізнес-школи INSEAD, було започатковане щорічне дослідження, що отримало назву «Глобальний інноваційний індекс» (Global Innovation Index, GII). У ході дослідження розглядаються комерційні результати інноваційної діяльності країн, а також активність урядів щодо заохочення і підтримки інноваційної діяльності. При цьому ранжування країн відбувається на підставі оцінки 82 різних показників за різними групами країн щодо їх економічного розвитку. Показники, що входять до розрахунку Індекса інновацій, поділено на дві групи [240]:

1. Наявні ресурси і умови для проведення інновацій (Innovation Input Sub-index):

- інститути (політичне середовище, регуляторне середовище, бізнес середовище);
- людський капітал та дослідження (освіта, вища освіта, дослідження та розробки);
- інфраструктура (інформаційно-комунікаційні технології, загальна інфраструктура, екологічна стійкість);
- розвиток внутрішнього ринку (кредити, інвестиції, торгівля, конкуренція та масштаб ринку);
- розвиток бізнесу (працівники розумової праці, інноваційні зв'язки, засвоєння знань).

2. Досягнуті практичні результати реалізації інновацій (Innovation Output Sub-index):

- розвиток технологій та економіки знань (створення знань, вплив знань, дифузія знань);
- результати творчої діяльності (нематеріальні активи, креативні товари та послуги, онлайн креативність).

У 2019 році країнами-лідерами за Глобальним Індексом Інновацій стали: Швейцарія, Швеція, США, Нідерланди, Великобританія, Фінляндія, Данія, Сінгапур, Німеччина та Ізраїль [241]. Якщо Ізраїль потрапив до топ-10 індексу вперше лише у 2019 році, то Швейцарія посідає перше місце щороку поспіль, починаючи з 2011 року. Успіх Швейцарії криється у лідерстві за показниками патентів, виробництва високотехнологічної продукції, обсягу витрат на НДДКР і якості місцевих закладів вищої освіти. Сінгапур, як країна з невеликою економікою, досяг лідерства в інноваціях завдяки визначенню чотирьох стратегічних сфер для пріоритетного фінансування досліджень: (1) сучасне виробництво та інженерія, (2) галузі охорони здоров'я та біомедицини, (3) послуги та цифрова економіка та (4) рішення проблем міста та сталий розвиток [241, с. 22].

У табл. 1.3 представлено місце України у рейтингу GII за період з 2015 по 2020 роки.

Таблиця 1.3

Місце України у рейтингу Глобального Інноваційного Індексу (GII)

Рік	Усього країн у рейтингу	Global Innovation Index України	Innovation Input Sub-index	Innovation Output Sub-index
2015	141	64	84	47
2016	128	56	76	40
2017	127	50	77	40
2018	124	43	75	35
2019	129	47	82	36
2020	131	45	71	37

Джерело: згруповано автором за [240].

Аналіз позицій України у Глобальному Індексі Інновацій свідчить про поступове підвищення інноваційності вітчизняної економіки. У 2020 році Україна серед країн з середнім рівнем доходів посіла 2 місце за Global Innovation Index, увійшовши до топ-10 цих країн (всього у цій групі було представлено 29 країн). Разом з тим у 2019 році спостерігалось зниження рейтингу на чотири позиції (з 43 місця у 2018 році до 47 місця у 2019 році) та підняття до 45 місця у 2020 році, що потребує аналізу причин та коригування.

Аналогічна тенденція прослідковується і за Інноваційним індексом, що розраховується компанією Bloomberg для 60 найбільш інноваційних країн світу. Так, у 2019 році Україна посіла 53 місце, опустившись на 7 сходинок униз з 46 місця у попередньому році. При цьому найкращими показниками для нашої країни є ефективність вищої освіти (28 місце) та патентна активність (35 місце), що характеризують наявність потенціалу для розвитку. Проте найпроблемнішими показниками є обсяг витрат на дослідження та розробки у валовому внутрішньому продукті (54 місце), технологічні можливості (58 місце) та продуктивність праці (60 місце). До п'ятірки найбільш інноваційних країн світу за версією Bloomberg увійшли відповідно Південна Корея, Німеччина, Фінляндія, Швейцарія та Ізраїль [257].

За даними Європейського інноваційного табло (European Innovation Scoreboard, EIS), що аналізує показники науково-технічного розвитку країн Європи, зокрема країн ЄС, країн-кандидатів на вступ до ЄС та деяких інших країн, Україна у 2019 році охарактеризована як «скромний інноватор» (modest innovator). Очевидними перевагами інноваційного розвитку України є вигідне географічне розташування, ємність ринку, відкриття зони вільної торгівлі між Україною та ЄС та відносно високий рівень людського потенціалу. Водночас проблемними напрямками залишаються комерціалізація інновацій і захист прав на інтелектуальну власність [239].

Як зазначає Н. М. Столярчук, частка інноваційної продукції в балансах підприємств країн ЄС, США, Японії у середньому становить 17 %, а в балансах українських підприємств – лише 4,5 % [206, с. 22].

За даними Державної служби статистики України, у 2018 році питома вага загального обсягу витрат на науково-дослідні роботи (НДР) у ВВП становила 0,47%, у тому числі за рахунок коштів державного бюджету – 0,17%. Водночас частка обсягу витрат на НДР у ВВП країн Європейського Союзу у середньому становила 2,06%, зокрема у Швеції – 3,4%, Австрії – 3,16%, Данії – 3,05%, Німеччині – 3,02%, Фінляндії – 2,76%, Бельгії – 2,58%, Франції – 2,19%.

Найменші показники у Румунії, Латвії, Мальти, Кіпру та Болгарії (від 0,5% до 0,75%) [43].

Наведені у таблиці 1.4 дані щодо загального обсягу витрат за напрямками інноваційної діяльності промислових підприємств України підтверджують результати проаналізованих рейтингів, що свідчить про об'єктивність поданої в них інформації. На кінець 2019 року лише 15,8 % промислових підприємств були інноваційно активними.

Таблиця 1.4

Витрати на інновації промислових підприємств за напрямками інноваційної діяльності за 2014 – 2019 рр.

Роки	Частка кількості інноваційно активних підприємств у загальній кількості промислових підприємств	Витрати на інновації	У тому числі за напрямками					
			дослідження і розробки	у тому числі		придбання інших зовнішніх знань	придбання машин обладнання та програмного забезпечення	інші витрати
				внутрішні НДР	зовнішні НДР			
		%		млн грн				
2014	16,1	7 695,9	1 754,6	1 221,5	533,1	47,2	5 115,3	778,8
2015	17,3	13 813,7	2 039,5	1 834,1	205,4	84,9	11 141,3	548,0
2016	18,9	23 229,5	2 457,8	2 063,8	394,0	64,2	19 829,0	878,4
2017	16,2	9 117,5	2 169,8	1 941,3	228,5	21,8	5 898,8	1 027,1
2018	16,4	12 180,1	3 208,8	2 706,2	502,6	46,1	8 291,3	633,9
2019	15,8	14 220,9	2 918,9	2 449,9	469,0	37,5	10 185,1	1 079,4

Джерело: за даними Державної служби статистики України [43].

Необхідно також зауважити, що дані таблиці 1.4 подано без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях, а з 2015 року – дані лише по юридичних особах, які здійснювали промислову діяльність, із середньою кількістю працівників 50 осіб і більше. Отже, мікро- та малі промислові підприємства до результатів державних статистичних спостережень у цій сфері не потрапляють, що значно звужує можливості для аналізу реальної ситуації у сфері інноваційної діяльності.

Автори Т. В. Гринько та Г. В. Єрмакова звертають увагу, що ні методологічні роз'яснення органів статистики, ні інше законодавство України не містять визначення поняття «інноваційно активне підприємство». Отже, науковці пропонують для аналізу змісту цього поняття застосовувати комплексний підхід, що включатиме такі компоненти: формальний (за фактом виконання робіт, що відносяться до інноваційної діяльності); ресурсно-витратний (за величиною ресурсів у вартісному вираженні, які організація використовує на всіх стадіях інноваційного процесу) та результативний (за виявленням та вартісною оцінкою можливих ефектів від інноваційної діяльності організації) [35, с. 63].

У цілому науковці та практики у сфері інновацій та інноваційної діяльності виділяють такі основні проблеми та обмеження інноваційного розвитку України на сучасному етапі:

– *інституційного характеру* – недоліки правового регулювання інноваційної діяльності, замкнутість та обмеженість міжгалузевих зв'язків, низький рівень розвитку інновацій та ділової інфраструктури, слабкий захист інтелектуальних прав, відсутність дієвої інноваційної політики держави, низька демократичність процесів, корупція, вплив наукових кадрів;

– *економічного характеру* – відсутність джерел фінансування нерезидентами та резидентами, високі економічні ризики, низька конкурентоспроможність інновацій на внутрішніх ринках, потенційна капіталоемність, відсутність податкового стимулювання інноваційної активності, високі витрати на розробку і впровадження інновацій при тривалому періоді їх окупності, складність визначення попиту на інновації;

– *організаційно-управлінського характеру* – недостатність сировинного, технічного та технологічного забезпечення, слабкий захист інтелектуальних прав, застарілі організаційні структури управління промисловими підприємствами, відсутність стимулів та низька мотивація до впровадження інновацій, відсутність персоналу належної кваліфікації;

– інформаційно-комунікаційного характеру – недостатність інформації про технології, інновації, джерела їх розробки, дифузії, можливі ринки збуту, проблеми захисту інформації, складність пошуку партнерів, обмежений доступ до швидкісного інтернету, недостатня інформаційна підтримка венчурної індустрії [5; 49; 70; 109; 223; 245].

Успішне розв'язання зазначених проблем має стати підґрунтям для стрімкого економічного зростання держави та її подальшого сталого розвитку, отже, потребує системних наукових досліджень.

Таким чином, у процесі дослідження економічного змісту інновацій та ролі інноваційної діяльності у розвитку підприємства та держави було виявлено відсутність єдиних підходів до тлумачення сутності понять «інновація», «новація», «нововведення», «інноваційна діяльність» та запропоноване авторське тлумачення інновації як об'єкта аудиту та аналізу. З урахуванням сучасних тенденцій актуалізовано необхідність поживавлення інноваційного розвитку як окремих суб'єктів господарювання, так і країни у цілому.

1.2. Нормативно-правова база здійснення інноваційної діяльності в Україні

В умовах сучасної ринкової економіки сталий розвиток держави напряму залежить від наявності та ефективного використання інноваційного потенціалу. Як свідчить аналіз складових різних міжнародних інноваційних рейтингів, Україна визнано має високий інноваційний потенціал, підтримка і розвиток якого залежить від правильно сформованої системи державного регулювання цієї сфери. Відтворення інноваційного циклу з застосуванням новітніх технологій, залучення і розширення внутрішніх і зовнішніх джерел фінансування, дотримання соціальної спрямованості бізнесу можливе при розробці та впровадженні відповідного нормативно-правового забезпечення.

За інформацією представника Міністерства юстиції України З. Кучерявої, сучасна нормативно-правова база у сфері науково-технічної та інноваційної діяльності налічує близько 200 документів та включає норми Конституції

України, закони Верховної Ради України, укази Президента, підзаконні акти у формі постанов та розпоряджень Кабінету Міністрів України, наказів центральних органів виконавчої влади тощо [85].

Як зауважує А. О. Пеліпей, певними особливостями вітчизняної нормативно-правової бази у сфері інновацій є те, що її основи було закладено за часів радянської централізованої системи господарювання, що, насамперед, знайшли відображення в законодавстві про наукову та науково-технічну діяльність. Водночас сьогодні ми вже можемо говорити про формування самостійного інституту інноваційного права, що обумовлено поступовим переходом до ринкової системи господарювання [128, с. 235].

На думку Н. М. Столярчук та Н. В. Сергєєвої, взаємоузгоджене законодавство має бути основою функціонування будь-якої системи. При цьому значна роль відводиться розробці коротко-, середньо- та довгострокових стратегій, що мають бути розподілені на регіональні, всеукраїнські та галузеві [205, с. 75].

Аналіз чинних нормативно-правових актів у сфері інноваційної діяльності дозволяє виділити ієрархічні рівні, зображені на рис. 1.2.

Отже, на I базовому рівні знаходиться Конституція України, яка гарантує громадянам свободу наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності (стаття 54). Крім того, зафіксовано, що «держава сприяє розвитку науки, встановленню наукових зв'язків України зі світовим співтовариством» [68].

На основі базового рівня сформовано II загальнодержавний рівень, що представлений кодексами (Господарським, Цивільним, Податковим та Бюджетним), основоположними законами та нормативно-правовими актами уряду, які формують структуру інноваційної системи держави.

На III рівні містяться нормативні акти центральних органів виконавчої влади (зокрема, Міністерства освіти і науки України, колишнього Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, Національного банку України тощо), що унормовують окремі питання в інноваційній сфері за відповідними галузями.

Рис. 1.2. Ієрархія рівнів нормативно-правового забезпечення інноваційної діяльності в Україні

Джерело: сформовано автором.

На IV рівні знаходяться нормативно-правові акти регіонального статусу, а на V рівні – нормативні документи конкретних суб'єктів інноваційної діяльності.

Крім того, у науковій літературі зустрічається поділ законодавства у сфері інновацій на загальне і спеціальне (або особливе) [110]. Загальне законодавство при цьому формує різні види суспільних відносин, зокрема і у сфері інновацій. Наприклад, Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» [163], Закон України «Про наукову і науково-технічну експертизу» [164], Закон України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» [168] тощо.

Спеціальне (особливе) законодавство регулює відносини виключно у інноваційній сфері. Наприклад, Закон України «Про інноваційну діяльність»

[160], Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» [167], Постанова Кабінету Міністрів України «Про утворення Фонду розвитку інновацій» [181] тощо.

У Додатку Б подано перелік основних законодавчих і нормативних актів, що регулюють інноваційну діяльність України на сучасному етапі, з поділом їх на загальні та спеціальні. Охарактеризуємо основні з них.

Закон України «Про інноваційну діяльність» характеризує основні терміни, зокрема, «інновації», «інноваційна діяльність», «інноваційний продукт», «інноваційна продукція», «інноваційний проект» тощо; визначає мету і принципи державної інноваційної політики, об'єкти і суб'єкти інноваційної діяльності; описує зміст державного регулювання інноваційної діяльності, повноваження різних державних органів у цій сфері, зокрема щодо державного контролю; визначає правовий режим інноваційних проектів, продуктів і продукції, інноваційних підприємств; визначає порядок надання фінансової підтримки інноваційної діяльності, зокрема через державні та комунальні інноваційні фінансово-кредитні установи; визначає статус міжнародного співробітництва у сфері інноваційної діяльності [160].

Відповідно до вимог Закону України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» має забезпечуватися інноваційна модель розвитку економіки, що передбачає визначення стратегічних (до 10 років) і середньострокових (до 5 років) пріоритетних напрямів інноваційної діяльності з метою підвищення конкурентоспроможності продукції на внутрішніх і зовнішніх ринках. На період з 2011 по 2021 роки стратегічними пріоритетами визнано освоєння нових технологій у сфері транспортування енергії, впровадження енергоефективних, ресурсозберігаючих технологій, освоєння альтернативних джерел енергії; високотехнологічного розвитку транспортної системи, ракетно-космічної галузі, авіа- і суднобудування, озброєння та військової техніки; виробництва матеріалів, їх оброблення і з'єднання, створення індустрії наноматеріалів та нанотехнологій; технологічне оновлення та розвиток агропромислового комплексу; впровадження нових технологій та обладнання у

сфері медичного обслуговування, лікування, фармацевтики; застосування технологій більш чистого виробництва та охорони навколишнього природного середовища; розвиток сучасних інформаційних, комунікаційних технологій, робототехніки [167]. Деталізація кожного з зазначених напрямів визначена відповідною Постановою Кабінету Міністрів України «Деякі питання визначення середньострокових пріоритетних напрямів інноваційної діяльності галузевого рівня на 2017-2021 роки [37].

Середньострокові пріоритетні напрями базуються на стратегічних напрямках, включають загальнодержавний та регіональний рівень і реалізуються за допомогою регіональних та місцевих інноваційних програм та проектів.

Слід зауважити, що відповідно до вимог цього закону держава має розвивати інноваційну інфраструктуру у вигляді інноваційних центрів, технологічних і наукових парків, технополісів, інноваційних бізнес-інкубаторів, центрів трансферу технологій, інноваційних кластерів, венчурних фондів. Фінансова підтримка діяльності таких суб'єктів може відбуватися у вигляді: прямого бюджетного фінансування та співфінансування; відшкодування відсоткових ставок за кредитами; часткової компенсації вартості виробництва продукції; кредитів за рахунок коштів державного бюджету, кредитів (позик) і грантів міжнародних фінансових організацій, залучених державою або під державні гарантії; субвенцій з державного бюджету місцевим бюджетам; податкових, митних і валютних преференцій [167].

У розвиток зазначених законів було прийнято низку постанов та розпоряджень Кабінету Міністрів України стосовно формування інноваційної інфраструктури та забезпечення її функціонування [96; 129; 140; 142–156; 158; 169; 174]. Законодавство у сфері інноваційної діяльності знаходиться у постійному розвитку, що має як свої переваги, так і недоліки. Наприклад, М. В. Скиба зазначає, що сьогодні сформована нормативно-правова база щодо державної інноваційної політики та регулювання інноваційної діяльності [200, с. 122]. Водночас М. А. Овчиннікова зауважує, що хоча нормативно-правова база у цій сфері у цілому сформована, проте вона відрізняється відсутністю єдиної концептуальної основи [110, с. 97]. Крім того, інші дослідники, що аналізували

нормативно-правові акти у сфері інноваційної діяльності, наголошували на необхідності розробки і прийняття стратегії розвитку інноваційної діяльності [10; 112; 200], що відбулося лише у 2019 році.

Отже, розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10 липня 2019 року № 526-р було схвалено «Стратегію розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року» (далі – Стратегія) [178], що містить глибокий аналіз поточного стану інноваційної діяльності в Україні, зокрема в порівнянні з зарубіжними країнами. Автори Стратегії акцентують значну кількість окремих документів, що розроблялися і діють сьогодні, проте головним недоліком визначають відсутність системного крос-секторального нормативного акту. Вперше у Стратегії було описано структурні елементи національної інноваційної екосистеми, на покращення яких і спрямовано ухвалений нормативний акт.

Отже, за даними, поданими у Стратегії, сьогодні в Україні створені та функціонують: 40 індустріальних парків, 26 наукових парків, 16 технопарків, 24 центри інновацій та технологічного трансферу, 22 інноваційних центри, 38 центрів комерціалізації, 24 інноваційних бізнес-інкубатори, один інвестиційно-технологічний кластер, більше 30 кластерів, одне інноваційно-виробниче об'єднання, інші стартап-школи, інкубаційні програми, центри інтелектуальної власності, венчурні та інвестиційні фонди, центри науково-технічної та економічної діяльності тощо [178]. Водночас вся ця інфраструктура виявилася неспроможною виконувати покладені на неї функції, оскільки кількість реалізованих інноваційних проектів за останні 10-12 років є незначною, а кошти з державного бюджету та інших можливих джерел на активізацію інноваційної діяльності не виділялися.

На рис. 1.3 представлено структуру національної інноваційної екосистеми України відповідно до «Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року». Стратегією визначено проблеми функціонування означеної інноваційної екосистеми в розрізі етапів інноваційного процесу, а саме: на етапах створення новацій, їх трансферу, впровадження новації шляхом створення спеціалізованого малого інноваційного підприємства – стартапу, впровадження новацій на вже існуючому підприємстві, виходу на серійне виробництво.

Рис. 1.3. Структура національної інноваційної екосистеми України

Джерело: складено автором за [178].

Крім проблем з фінансуванням, автори Стратегії виділяють проблеми відсутності необхідної інформації, комунікацій, недостатності фахівців, складності проведення оцінки вартості об'єктів права інтелектуальної власності, високий рівень податків тощо [178].

Перевагами Стратегії є глибокий аналіз проблем, з метою вирішення яких визначено конкретні напрями і способи, а також запропонована система оцінки ефективності реалізації Стратегії, що включає ряд індикаторів базового року, яким обрано 2017 рік. Водночас фінансове забезпечення реалізації Стратегії не має чітких характеристик, крім загального опису можливих джерел – коштів державного та місцевих бюджетів і коштів з інших джерел, зокрема залучених через механізм державно-приватного партнерства.

Необхідно зазначити, що поряд з Стратегією чинною залишається «Концепція розвитку національної інноваційної системи», схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України ще у 2009 році [177]. Термін дії Концепції передбачений до 2025 року, тобто вона є діючою. Проте з прийняттям «Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року» потрібно вносити зміни і у Концепцію, яка містить опис складових національної інноваційної системи (у Стратегії – екосистема), що потребує узгодження цих двох нормативних документів.

Наприкінці 2018 року уряд погодив пропозицію щодо утворення Фонду розвитку інновацій, діяльність якого планується спрямувати на допомогу у комерціалізації вітчизняних інноваційних розробок та у випуску на внутрішній та зовнішній ринок нових технологій, товарів та послуг. Передбачається також надання фінансової, технічної та консультаційної допомоги стартапам на ранній стадії їх розвитку, активна робота над залученням приватних партнерів та інвесторів для розвитку вітчизняного бізнесу [181].

Позитивним є також затвердження у 2018 році Кабінетом Міністрів України «Критеріїв оцінки допустимості державної допомоги суб'єктам господарювання на проведення наукових досліджень, технічний розвиток та інноваційну діяльність» [150]. Зазначені критерії спрямовані на забезпечення справедливого розподілу державної допомоги між суб'єктами господарювання з метою сприяння розвитку у сфері наукових досліджень, технічного розвитку та

інноваційної діяльності. Нормативний документ містить повний перелік витрат, що можуть бути відшкодовані суб'єктам господарювання, характеристику суб'єктів господарювання, які можуть претендувати на відшкодування відповідних витрат, а також норми максимального розміру державної допомоги за класифікацією витрат та розподілом для суб'єктів малого, середнього та великого підприємництва. Зауважимо, що ці норми застосовуються з використанням норм Господарського кодексу України [33], а не вимог Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [137] в частині поділу підприємств на мікро-, малі, середні та великі.

Отже, аналіз сучасних нормативно-правових актів у сфері інноваційної діяльності доводить необхідність проведення їх систематизації, приведення у відповідність термінів, очищення від застарілих норм тощо. На цьому наполягають і науковці, що проводять дослідження у цій сфері [10; 110; 112; 128; 200].

Погоджуємося з висновком Т. В. Бочулі, яка вказує, що сучасне нормативно-правове забезпечення інноваційної діяльності має вирішувати завдання інноваційного розвитку, що потребує адаптивних інструментів для регулювання. Автор пропонує розглядати три базові параметри для характеристики чинників, методів і процедур організації та розвитку інноваційного середовища – прогнозування змін зовнішніх чинників впливу, гнучкість та інтегрованість [13, с. 22]. Крім того, Т. В. Бочуля пропонує на основі зазначених параметрів будувати різні типи інноваційної політики, що згруповані нами у табл. 1.5. Вважаємо, що перевагу потрібно надати активізаційній політиці.

Таблиця 1.5

Комбінації параметрів нормативно-правового забезпечення інноваційної діяльності

Параметр	Характеристика
Адаптаційна політика	доцільно застосовувати при високих ризиках зовнішнього середовища та стану невизначеності. Регулювання спрямоване на підтримання стратегії розвитку інноваційного середовища та виявлення факторів активізації. Такий підхід гнучко поєднує параметри зовнішнього та внутрішнього середовища і є поміркованим

Параметр	Характеристика
Організаційна політика	доцільно застосовувати в умовах неможливості точного прогнозування розвитку, відсутності розуміння умов, за яких відбудеться ефективне поєднання стримуючих і розвиваючих чинників. Такий підхід базується на застосуванні кращих зарубіжних прикладів (міжнародних норм і правил) з урахуванням національних суспільно-економічних особливостей. Акцент робиться на налагодженні комунікації
Персоніфікована політика	доцільно застосовувати на макрорівні інноваційного середовища, орієнтувати на регулювання діяльності провідних інноваторів, що значно впливають на окрему галузь, економіку в цілому та суспільство. Такий підхід передбачає створення особливих умов для лідерів в інноваційній сфері, що забезпечують пріоритетність розвитку суб'єктів-інноваторів
Традиційна політика	забезпечує стабільність функціонування, але не розвиток інноваційних суб'єктів, які вимушені використовувати власні переваги для пристосування до середовища, не маючи можливості вносити зміни
Активізаційна політика	забезпечує підтримку суб'єктів-інноваторів у перехідних умовах, спрямована на створення сприятливих умов для активізації інноваційної діяльності за допомогою стимулів і зменшення ризиків

Джерело: узагальнено автором на підставі [13].

Таким чином, у процесі дослідження нормативно-правової бази здійснення інноваційної діяльності в Україні було виявлено значну кількість чинних нормативно-правових актів, що регулюють цю сферу, які іноді містять суперечливі та застарілі норми. Запропоновано авторську класифікацію ієрархії рівнів нормативно-правового забезпечення інноваційної діяльності в Україні за п'ятьма рівнями (базовий, загальнодержавний, галузевий, регіональний, локальний). З урахуванням сучасних наукових досліджень та кращої практики актуалізовано необхідність вибору активізаційного типу інноваційної політики, що відповідає сучасному стану та стратегії розвитку національної інноваційної екосистеми.

1.3. Види інноваційної діяльності та вплив їх особливостей на облік, аудит та аналіз інновацій

На підставі аналізу сутності поняття «інноваційна діяльність», проведеного у п. 1.1, охарактеризуємо види інноваційної діяльності. Отже, в процесі інноваційної діяльності відбувається створення, реалізація, комерціалізація та дифузія інновацій.

За визначенням, наданим у статті 327 Господарського кодексу України, інноваційна діяльність «...передбачає інвестування наукових досліджень і розробок, спрямованих на здійснення якісних змін у стані продуктивних сил і прогресивних міжгалузевих структурних зрушень, розробки і впровадження нових видів продукції і технологій» [33].

Основні види інноваційної діяльності подано на рис. 1.4.

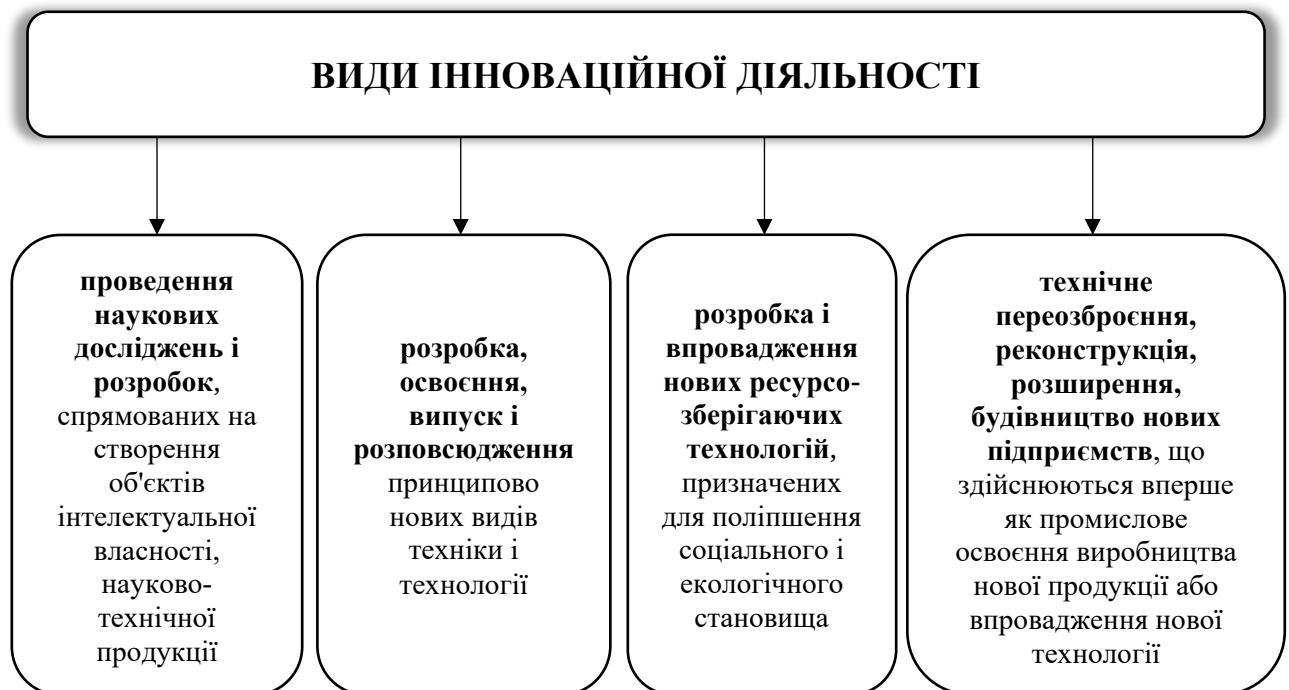

Рис. 1.4. Види інноваційної діяльності

Джерело: складно автором за [33].

Суб'єктами, що можуть провадити інноваційну діяльність за видами, поданими на рис. 1.4, є суб'єкти, що входять до структури національної

інноваційної екосистеми України (див. рис. 1.3), а саме – наукові працівники і юридичні особи, в яких вони працюють, фізичні та юридичні особи. Взаємозв'язок видів інноваційної діяльності за суб'єктами, які її проводять відповідно до різних етапів інноваційного процесу, подано у табл. 1.6.

Таблиця 1.6

Характеристика видів інноваційної діяльності підприємства

№	Етапи інноваційного процесу	Суб'єкт інноваційної діяльності	Характеристика інноваційної діяльності
1	Фундаментальні дослідження	наукові працівники і юридичні особи, в яких вони працюють (заклади вищої освіти (ЗВО), наукові та науково-дослідні установи (НДУ))	здійснюється спеціальними установами, фінансуються, зазвичай, за рахунок коштів державного бюджету, призначені для використання у різних галузях
2	Пошукові та прикладні дослідження	великі підприємства та їх об'єднання самостійно або за участю ЗВО, НДУ	здійснюється за замовленням великих підприємств або об'єднань із залученням фахівців відповідних організацій
3	Науково-дослідні та дослідно-конструкторські розробки		
4	Освоєння промислового виробництва	великі, середні, малі підприємства, їх об'єднання	здійснюється підприємствами самостійно або з залученням організацій та установ, що виконували попередній етап інноваційного процесу
5	Промислове виробництво		
6	Комерціалізація	великі, середні, малі компанії та стартапи як вітчизняні, так і іноземні	здійснюється оцінка економічної ефективності інноваційних розробок для інвесторів, кредиторів, суб'єктів господарювання та споживачів
7	Дифузія	великі, середні, малі компанії та стартапи як вітчизняні, так і іноземні	поширення інноваційних розробок на основі патентно-ліцензійної діяльності, які виходять за межі одного конкретного суб'єкта господарювання

Джерело: сформовано автором за [74, с. 240].

Кожен з етапів інноваційного процесу супроводжується власними ризиками та можливостями. Наприклад, позитивний результат фундаментальних досліджень, що дають нові теоретичні знання, відкриття нових законів,

принципів дій тощо, у середньому складає 5-10%. При цьому неможливо спрогнозувати остаточний результат такої діяльності. У всьому світі фундаментальними дослідженнями займаються заклади вищої освіти, галузеві наукові інституції.

Результативність і ефективність інноваційної діяльності зростає від стадії до стадії інноваційного процесу. Відповідно на етапі дифузії інновацій ризики інвестування найменші.

Останнім часом отримали розвиток стартапи – підприємницькі, інноваційні та конкурентні форми ведення бізнесу, нові бізнес-моделі чи технології виробництва відомого продукту, які підтримуються державними структурами, оскільки вони створюють нові робочі місця та стимулюють підприємництво. Однак, як зазначають М. Лучко, С. Шмітка, Р. Дмуховський, стартапи не мають достатніх коштів для фінансування своїх ідей, тому їм потрібна підтримка та заохочення з боку бізнесу, місцевого самоврядування та соціальних організацій, особливо на першому етапі організації та функціонування нової бізнес-ідеї, поки вони не стануть конкурентоспроможними [248, с. 17].

Важливими також є принципи, на яких має здійснюватися інноваційна діяльність підприємства. С. М. Ілляшенко пропонує такі:

- *адаптивності* – прагнення до підтримання певного балансу зовнішніх і внутрішніх можливостей розвитку;
- *динамічності* – динамічне приведення у відповідність цілей і спонукальних мотивів (стимулів) діяльності підприємства (у тому числі його власників, менеджерів, фахівців, працівників);
- *самоорганізації* – самостійне забезпечення підтримки умов функціонування, тобто самопідтримка обміну ресурсами (інформаційними, матеріальними, фінансовими) між елементами виробничо-збутової системи підприємства, а також між підприємством і зовнішнім середовищем;
- *саморегуляції* – коригування системи управління виробничо-збутовою діяльністю підприємства відповідно до змін умов функціонування;

– *саморозвитку* – самостійне забезпечення умов тривалого виживання і розвитку підприємства (відповідно до його місії і прийнятої мотивації діяльності) [53].

Науковці М. В. Римар і Н. В. Ликун до цього переліку додають такі принципи:

– *економії* – впровадження тих інноваційних програм, які в підсумку дозволять підприємству мінімізувати витрати (часу, коштів, праці тощо);

– *ритмічності* – постійне (чи періодичне) здійснення інноваційної діяльності підприємством, що не лише забезпечить постійний темп оновлення, але й дозволить оптимально розподіляти та використовувати фінансові ресурси;

– *адаптації* – дозволить підприємству швидко реагувати на зміни у середовищі та оперативно реагувати на них з максимальною віддачею;

– *взаємоузгодженості* – відсутність суперечностей між цілями підприємства, його стратегією, маркетинговою орієнтацією та інноваційною діяльністю;

– *техніко-економічний принцип* – покликаний об’єктивно оцінити власні можливості підприємства з фінансування та реалізації інноваційних програм;

– *ризик*у – передбачає і враховує ризики інноваційної діяльності та можливі шляхи їх уникнення;

– *масштабності* – полягає у можливості залучення не лише внутрішніх ресурсів підприємства (кадрів, фінансів, ідей), а й зовнішніх (консультантів, кредитів, венчурного капіталу тощо);

– *поверненості та прибутковості* – передбачає окупність та прибутковість вкладених в інновації коштів, оскільки інновації є, по суті, ризиковими інвестиціями [186, с. 363].

На наш погляд, принципи інноваційної діяльності підприємства мають враховувати особливості такої діяльності та відповідати сучасним умовам господарювання. Отже, вважаємо, що до складу принципів інноваційної діяльності підприємства необхідно віднести принцип системності, оскільки результат такої діяльності залежить від застосування системного підходу, що має

враховувати всі елементи та взаємозв'язки, які виникають між різними суб'єктами інноваційної екосистеми. А запропоновані авторами М. В. Римарем і Н. В. Ликун принципи економії та поверненості й прибутковості потрібно об'єднати у принцип ефективності інноваційної діяльності підприємства, що по суті відображає окупність вкладених в інновації коштів при мінімізації відповідних витрат. Крім того, вважаємо недоцільним виділяти принцип ризику, оскільки він відображає характеристику інноваційної діяльності, як і будь-якої іншої діяльності підприємства.

На підставі аналізу наукової літератури сформулюємо основні особливості інноваційної діяльності, що впливають на облік, аналіз та аудит інновацій.

1) Інноваційна діяльність є цілеспрямованою, оскільки дає конкретну господарську та (або) соціальну вигоду для користувача, що є основною умовою для дифузії інновацій.

2) Інноваційна діяльність характеризується здійсненням та / або використанням результатів науково-технічної діяльності є творчою, складною, ризиковою та багатоетапною.

3) Інновації завжди пов'язані з господарським (практичним) використанням оригінальних рішень, що є їх відмінністю від ідей і винаходів, хоча вони і мають варіативний розподіл отримання результату (кінцевий результат – інновація або удосконалений продукт).

4) Інновації характеризуються складністю економічних відносин, пов'язаних із використанням інтелектуальної власності в сфері матеріального виробництва. При цьому інтелектуальна складова інновації має бути закріплена правом власності.

5) Інноваційна діяльність характеризується наявністю економічних, екологічних, соціальних та інших наслідків.

6) На окремих етапах здійснення інноваційної діяльності можуть виникати складності з правильною оцінкою відповідних об'єктів.

7) Особливості здійснення інноваційної діяльності обумовлюють складність її відображення в обліковій системі суб'єктів господарювання, а

також важливість достовірного подання релевантної інформації стосовно інновацій, що прямо впливає на прийняття управлінських та інвестиційних рішень [15; 30; 204; 225; 247].

На думку М. В. Чорної та С. В. Глухової, основними типами чинників, що справляють вплив на інноваційну діяльність підприємства, є такі:

- зовнішні чинники непрямого впливу – макрорівень (держава): стан економіки в цілому, стимулювання розвитку галузі, у якій працює підприємство;
- зовнішні чинники прямого впливу – мезорівень (галузь): економічний стан регіону, економічний стан галузі, інноваційна активність галузі;
- внутрішні – мікрорівень (підприємство): ресурсне забезпечення інноваційної діяльності підприємства, результативність інноваційної діяльності підприємства [225, с. 45].

Описані групи чинників можуть стати основою для деталізації конкретних показників, аналіз яких допоможе провести оцінку інноваційної діяльності підприємства.

На думку В. Костецького, на рівні підприємства інноваційна діяльність може бути відображена як система взаємопов'язаних елементів – інноваційна активність, виробництво, випуск і реалізація інноваційної продукції, затребуваність виробленої продукції, подальше зростання, розвиток, конкурентоспроможність підприємства. Виходячи з такого підходу, об'єктом управління стане інвестиційно-інноваційний проект у рамках реалізації інноваційної діяльності [70, с. 136].

Л. М. Братчук пропонує трактувати інноваційну діяльність «...як господарську операцію з приводу закріплення права володіння та права розпоряджатися результатами інтелектуальної творчої діяльності з метою отримання прибутку» [15, с. 85]. Погоджуємося з висновком автора про те, що відображення інноваційної діяльності підприємства в системі його бухгалтерського обліку потребує формування відповідної теорії у вигляді концепції, методів, моделей, а також конкретних практичних дій щодо вимірювання, систематизації та оцінки з метою відображення відповідної

інформації у звітності. Отже, наявність моделі обліку інноваційної діяльності дозволить забезпечити інформаційний супровід інноваційної діяльності за процесами ресурсного забезпечення, виробничого забезпечення та результатами діяльності. Упорядкування підходів щодо обліку операцій інноваційної діяльності дозволить підвищити ефективність аналізу інноваційної діяльності підприємства та спростити проведення її аудиту.

Отже, визначальним фактором для обліку, аналізу та аудиту інновацій є правильне визначення об'єктів. Законом України «Про інноваційну діяльність» визначено такі об'єкти інноваційної діяльності (стаття 4):

- інноваційні програми і проекти;
- нові знання та інтелектуальні продукти;
- виробниче обладнання та процеси;
- інфраструктура виробництва і підприємництва;
- організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру і якість виробництва і (або) соціальної сфери;
- сировинні ресурси, засоби їх видобування і переробки;
- товарна продукція;
- механізми формування споживчого ринку і збуту товарної продукції [160].

Разом з тим наведений перелік об'єктів з точки зору обліку потребує уточнення. Крім того, у цьому питанні сьогодні не існує єдиної точки зору науковців і практиків, оскільки чинні стандарти (як національні, так і міжнародні) не передбачають окремих правил ведення обліку для інноваційної діяльності.

Так, професор В. М. Жук пропонує такі об'єкти обліку інноваційної діяльності, як:

- кошториси на створення інноваційної продукції;
- витрати на інвестиції у нові технології та наукову діяльність;
- інноваційна продукція;

– процеси комерційного використання продукції (чи її використання для подальшої інноваційної діяльності) [46].

Погоджуємося з професором В. М. Жуком, що інноваційна продукція може стати об'єктом обліку відповідно до вимог стандартів лише з моменту документального оформлення її прийняття, що може бути оформлене у вигляді авторських прав, свідоцтв тощо [46].

Науковець В. В. Гик пропонує виділяти такі об'єкти бухгалтерського обліку інноваційної діяльності:

- витрати на дослідження і розробки;
- нематеріальні активи;
- об'єкти основних засобів;
- витрати на фінансування;
- доходи і витрати з вибуття необоротних активів [30, с. 58].

Крім того, автор пропонує класифікувати їх залежно від життєвого циклу інновацій. Наприклад, на стадії досліджень і розробок об'єктом обліку, крім безпосередньо витрат на дослідження і розробки, можуть бути капітальні інвестиції у створення нематеріальних активів, а також витрати діяльності (витрати на дослідження ринку, управлінські витрати тощо) [30, с. 58].

Н. М. Столярчук проводить систематизацію об'єктів обліку інноваційної діяльності, зокрема, і для цілей внутрішнього аудиту. Так, автор виділяє три групи об'єктів:

- класичні об'єкти обліку: бюджетні асигнування, витрати на дослідження і розробки, інноваційний продукт – об'єкт інтелектуальної власності, нематеріальні активи, інноваційна продукція, ліцензії, пасивні доходи, капітальні інвестиції;
- об'єкти внутрішнього (управлінського) обліку: кошториси, калькуляційні розрахунки, програми наукових досліджень, дані лабораторій, польових журналів, дані планово-економічного відділу;
- позасистемні об'єкти обліку: облікові дані людського капіталу (підвищення кваліфікації працівників, зайнятих розробкою інновацій), оцінка

активів, розрахунки економічної ефективності інноваційного продукту, інформація про ринок об'єктів інтелектуальної власності, дані технологічного аудиту, експертиз, інформація про діяльність ліцензіатів [204, с. 60].

Науковці, що проводять дослідження у сфері обліку, аналізу та аудиту інноваційної діяльності, акцентують проблему відсутності спеціальних бухгалтерських рахунків та облікових регістрів для відображення витрат, доходів і результатів інноваційної діяльності, що не дозволяє зібрати релевантну інформацію для управління та відповідні статистичні дані [30; 46; 65; 94; 195].

Автори О. М. Ковальова, В. В. Кірсанова та Т. О. Сухарева виділяють додатково групи проблем відображення в обліку інноваційної діяльності, що потребують розв'язання, а саме:

- відсутність методичних роз'яснень щодо терміну, протягом якого вважати продукцію інноваційною для цілей бухгалтерського обліку. Натомість за методологічними роз'ясненнями Державної служби статистики, інноваційною продукцією вважається продукція, що була заново впроваджена, зазнала суттєвих технологічних змін або вдосконалювалася протягом останніх трьох років [1];

- необхідність врахування особливостей визначення інвестиційної, операційної та фінансової діяльності у бухгалтерському обліку при організації обліку та аналізу інноваційної діяльності, оскільки інноваційна діяльність відбувається у ході усіх зазначених видів діяльності;

- витрати на об'єкти інноваційної діяльності, що мають капітальний характер, оцінюються переважно на витратній основі за вимогами П(С)БО 7 «Основні засоби» та П(С)БО 12 «Нематеріальні активи». Водночас об'єкти інноваційної діяльності доцільно обліковувати за справедливою вартістю, що унеможлиблюється відсутністю активного ринку інновацій та особливим характером інноваційних продуктів, вибір аналогів до яких є складною задачею;

- розпорошеність інформації про інноваційну діяльність підприємства за рахунками бухгалтерського обліку, обліковими регістрами, статтями фінансової звітності потребує додаткових дій для її пошуку та відокремлення [65].

Для цілей формування управлінської звітності І. Б. Садовська пропонує застосовувати таку класифікацію інновацій як об'єктів обліку:

- товарна – впровадження нового продукту, або якісних змін старого;
- технологічна – впровадження нових технологій, методів виробництва;
- ринкова – оновлення механізмів формування нового споживчого ринку або сектору ринку і збуту товарної продукції і послуг;
- логістична – освоєння нових методик формування переміщень і джерел постачання сировинних ресурсів;
- маркетингова – розробка нових методик просування продукції на ринку, нові способи моніторингу ринку;
- управлінська – реорганізація структури управління;
- інформаційна – реформування або трансформація обліково-аналітичної і контролюючої систем;
- соціальна – впровадження нових соціальних програм для працівників підприємства;
- екологічна – впровадження нових заходів для забезпечення охорони довкілля;
- культурно-етична – формування у працівників підприємства нового мислення стосовно життєво-орієнтованих цінностей [192, с. 234].

При цьому автор зауважує, що не всі з перелічених об'єктів матимуть вартісну оцінку (наприклад, культурно-етичні інновації), проте є важливими для визначення ефекту реалізації інноваційної діяльності.

Аналіз описаних проблем в обліку інноваційної діяльності підприємств доводить правильність тез професора М. С. Пушкаря щодо необхідності формування інтелектуальної системи обліку на сучасних підприємствах, що надасть можливість відображати інтелектуальні ресурси, які є основою економіки знань [185].

Слід зауважити, що наявність прогалин в обліку інноваційної діяльності підприємств обумовлює проблеми аудиту інноваційної діяльності, оскільки значно ускладнює, а в окремих випадках навіть унеможлиблює, виконання

завдань з надання обґрунтованої або обмеженої впевненості відповідно до вимог Міжнародних стандартів аудиту [100; 101].

Таким чином, у процесі дослідження видів інноваційної діяльності та впливу їх особливостей на облік, аудит та аналіз інновацій було охарактеризовано види інновацій залежно від етапів інноваційного процесу та суб'єктів. Досліджено наукові принципи здійснення інноваційної діяльності. Визначено основні особливості інноваційної діяльності, що впливають на облік, аналіз та аудит інновацій. Охарактеризовано сучасні підходи до класифікації інновацій як об'єктів обліку, виявлено основні проблеми, що потребують подальших наукових досліджень та розробок.

1.4. Організаційно-методичні основи формування в системі обліку підприємства інформаційного забезпечення аудиту та аналізу інноваційної діяльності

Формування системи достовірного і якісного обліково-аналітичного забезпечення управління інноваційною діяльністю є основою проведення аудиту та аналізу інноваційних процесів. Водночас, як зазначає О. В. Кантаєва, існуючі облікові моделі не відповідають різновидам інноваційних процесів і не дають достатньо достовірних даних для проведення економічного аналізу та регулювання в сфері інновацій. Ефективне управління інноваційною діяльністю, на думку автора, залежить від трьох взаємопов'язаних факторів – побудови організаційної структури управління, зокрема облікового персоналу; розробки облікових і планових інформаційних моделей, що розкривають зміст процесів, витрат і джерел їх покриття; застосування комплексної системи управління економічними об'єктами за рахунок поєднання персоналу різної функціональної спеціалізації в центрах управління інноваційними процесами [61].

Погоджуємося з думкою С. І. Саченко та О. М. Черешнюк щодо необхідності узагальнення схеми обліку господарських процесів інноваційної діяльності

підприємств з відображенням їх особливостей з метою формування ретроспективної та перспективної інформації для організації управління [195, с. 741].

За аналізом І. Мельничук та Н. Мужевич, інформація щодо здійснення інноваційної діяльності підприємств у чинній обліковій системі групується шляхом:

- формування витрат на здійснення науково-дослідних робіт з подальшою капіталізацією на рахунках нематеріальних активів;
- упровадження раціоналізаторських рішень покращення виробничо-збутової діяльності й групування їх у межах поточної діяльності;
- реалізації капітальних вкладень (інвестицій) в нове обладнання, нові маркетингові рішення;
- формування витрат щодо дослідно-конструкторських і технологічних робіт на рахунку витрат майбутніх періодів з поступовим списанням цих сум на поточні витрати підприємства [95, с. 125].

На практиці це відбувається з використанням синтетичних рахунків бухгалтерського обліку 15 «Капітальні інвестиції», 23 «Виробництво», 39 «Витрати майбутніх періодів» та субрахунку 941 «Витрати на дослідження і розробки». Так, витрати інноваційної діяльності спочатку відображають на рахунку 39 «Витрати майбутніх періодів». Якщо проект завершується позитивним результатом, то далі накопичені витрати списують на рахунок 15 «Капітальні інвестиції», а якщо ні, то на субрахунок 941 «Витрати на дослідження і розробки». Крім зазначених рахунків, у процесі відображення інноваційної діяльності будуть задіяні й інші – 23 «Виробництво», 70 «Доходи від реалізації», 90 «Собівартість реалізації», 79 «Фінансові результати» тощо.

Оскільки інноваційна діяльність дуже часто є довготривалою і виходить за межі операційної діяльності з точки зору її відображення в системі бухгалтерського обліку, а оформлення результатів наукових розробок взагалі є інвестиційною діяльністю, то під час відображення таких операцій порушується відповідність визнання та нарахування доходів і витрат за видом діяльності та в

межах одного звітного періоду. Крім того, доходи від продажу патентів, ноу-хау, ліцензій тощо також належать до доходів інвестиційної діяльності [95, с. 125].

Виходячи з визначення, наданого у статті 3 Закону України «Про інвестиційну діяльність», інноваційна діяльність розглядається як частина інвестиційної діяльності, оскільки є сукупністю «...заходів, спрямованих на створення, впровадження, поширення та реалізацію інновацій з метою отримання комерційного та / або соціального ефекту, які здійснюються шляхом реалізації інвестицій, вкладених в об'єкти інноваційної діяльності» [159].

Оскільки в системі бухгалтерського обліку всі напрямки діяльності розглядаються традиційно в розрізі операційної, інвестиційної та фінансової діяльності, то очевидно, що інформація про інноваційну діяльність розпорошена в системі бухгалтерського обліку, а проведення її аналізу та аудиту потребує додаткових зусиль з її збирання, що часто виходить за межі одного звітного періоду.

Інформація щодо інноваційної діяльності підприємства у складі фактів господарського життя потрапляє до облікової системи з використанням звичайних прийомів реєстрації, групування, накопичення, узагальнення та систематизації [195]. Оскільки до цих пір не було розроблено та затверджено уніфікованих методичних рекомендацій з бухгалтерського обліку операцій інноваційної діяльності, для забезпечення систематизації відповідної інформації науковці пропонують застосування різних аналітичних рахунків, формування резервів тощо.

Наприклад, Є. С. Яламова пропонує застосування синтетичного рахунка 941 «Інноваційні витрати» з відображенням відповідних витрат у розрізі таких груп:

- 941.1 «Маркетингові дослідження» для відображення витрат на маркетингові дослідження потреб ринку, відбір і вивчення якості отриманих ідей, пошук потенційних замовників;

- 941.2 «Інноваційне проектування» для відображення витрат, пов'язаних з розробкою плану дій, розрахунком планових показників проекту, бюджетуванням;

- 941.3 «Інноваційне виробництво» для відображення витрат на виробництво інноваційного продукту, вартості усіх спожитих матеріальних і нематеріальних ресурсів;

- 941.4 «Комерціалізація продукту» для відображення витрат на рекламу, просування та збут;

- 941.5 «Інші витрати» для відображення непрямих загальновиробничих та загальногосподарських витрат [235, с. 433].

Натомість Ж. М. Ющак пропонує на рахунку 941 відображати витрати в такому розрізі:

- 941.1 «Інформаційні витрати» з відображенням витрат на розробку каналів збуту продукції, на збір інформації про постачальників сировини і покупців інноваційного продукту, на рекламну діяльність, на збір інформації про конкурентів;

- 941.2 «Витрати на підготовку інноваційної діяльності (нематеріальні)» з відображенням витрат на навчання персоналу, на підготовку і придбання технологічної документації (ліцензій, сертифікатів тощо);

- 941.3 «Витрати на підготовку інноваційної діяльності (матеріальні)» з відображенням витрат на придбання нового обладнання, матеріалів, комплектуючих, напівфабрикатів; на виконання науково-дослідних та дослідно-конструкторських розробок; на придбання або оренду необхідних для здійснення інноваційної діяльності площ;

- 941.4 «Виробничі витрати інноваційної діяльності» з відображенням витрат на освоєння нового обладнання, матеріалів, комплектуючих, напівфабрикатів; на випуск інноваційної продукції; комерційних витрат на реалізацію продукції [234, с. 455].

На противагу описаним пропозиціям І. Б. Садовська пропонує для обліку інноваційних витрат застосовувати рахунок 39 «Витрати майбутніх періодів»,

створивши на ньому відповідні аналітичні рахунки до субрахунку «Інноваційні витрати», зокрема такі:

- 39X.1 – витрати на інноваційну діяльність, пов’язану з продукцією;
- 39X.2 – витрати на інноваційну діяльність, пов’язану з технологіями;
- 39X.3 – витрати на інноваційну діяльність, пов’язану з ринками;
- 39X.4 – витрати на інноваційну діяльність, пов’язану з управлінням і організацією підприємства;
- 39X.5 – витрати на інноваційну діяльність, пов’язану із вдосконаленням інформаційно-аналітичних і контролюючих систем;
- 39X.6 – витрати на інноваційну діяльність, пов’язану з культурно-етичними нормами [192, с. 235].

Користуватися зазначеними рахунками автор пропонує таким чином. Якщо продукція або послуга визнається інноваційною, то такі витрати доцільно списати на рахунок 941 «Витрати на дослідження і розробки» відповідно до вимог П(С)БО 8 «Нематеріальні активи». Якщо продукція або послуга не визнана інноваційною, то незалежно від причин і винуватців такі витрати потрібно визнавати втратами чи прорахунками та списувати їх на рахунок 947 «Нестачі і втрати від псування матеріальних цінностей». І якщо результат у звітному періоді залишається невідомим, то сума витрат залишається на відповідному субрахунку рахунку 39 «Витрати майбутніх періодів» [192, с. 235].

І. Б. Садовська зазначає, що такий підхід дозволить забезпечити зацікавлених користувачів інформацією за ідентифікованими об’єктами інноваційної діяльності, спростить проведення економічного аналізу за змінами в динаміці, за складом і структурою витрат. Крім того, такий підхід враховує особливість інноваційної діяльності – відсутність точної інформації про те, яким буде її кінцевий результат.

Аналіз інших пропозицій щодо введення системи синтетичних та аналітичних рахунків для відображення інформації про інноваційну діяльність підприємства узагальнено нами у Додатку В.

Як бачимо, різними авторами пропонується абсолютно різне інформаційне наповнення таких рахунків, що має своє обґрунтування, проте не сприяє уніфікації такої інформації на рівні галузі та держави. Крім того, застосування різними підприємствами різних підходів зробить непорівнюваною відповідну інформацію.

Інший підхід з метою формування об'єктів обліку інноваційної діяльності у розрізі розділів окремих форм фінансової звітності пропонують автори П. Ю. Курмаєв та О. М. Матрос, а саме:

1) Необоротні активи Форми «Баланс (Звіт про фінансовий стан)»:

- *Нематеріальні активи*: авторські права; технології дизайну; патенти; конструкторська документація; бізнес-план тощо.
- *Незавершені капітальні інвестиції*: капітальні вкладення в нематеріальні активи.
- *Основні засоби*: новітні передавальні пристрої та споруди; інноваційні виробничі машини та обладнання; програмне забезпечення інноваційного виробничого процесу тощо.
- *Довгострокові біологічні активи*: новітні сорти багаторічних насаджень; вперше виведені породи тварин, які експлуатуються більше 1 року.
- *Довгострокові фінансові інвестиції* в інноваційну діяльність.
- *Інші необоротні активи в інвестиційній діяльності*.

2) Оборотні активи Форми «Баланс (Звіт про фінансовий стан)»:

- *Запаси*: інноваційні сировинні ресурси, засоби їх видобування й переробки (що не належать до основних засобів).
- *Новітня готова продукція та товари*.
- *Поточні біологічні активи*: новітні сорти та види насаджень; вперше виведені породи тварин, які експлуатуються протягом 12 місяців з дати балансу.
- *Поточні фінансові інвестиції* в інноваційну діяльність.
- *Інші оборотні активи в інвестиційній діяльності*.

3) Форма «Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)»:

- *Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг):* вартість виконаних наукових та науково-технічних робіт.
- *Адміністративні витрати:* нові організаційні методи в діяльності підприємства, в організації робочих місць або у зовнішніх зв'язках та пов'язані з ними зобов'язання.
- *Витрати на збут:* новий спосіб або нові умови продажу з метою збільшення його обсягу, та пов'язані з ними зобов'язання.
- *Інші операційні витрати* пов'язані з інноваційною діяльністю.
- *Витрати від первісного визнання новітніх біологічних активів* [82].

Науковці, що проводять дослідження у сфері інноваційної діяльності, пропонують узагальнювати відповідну накопичену інформацію у різних облікових регістрах та формах звітності. Наприклад, І. Б. Садовська пропонує формувати відповідну управлінську звітність за об'єктами інноваційної діяльності. На думку автора, доцільними будуть такі звіти, як «Управлінський звіт по виконанню інноваційних програм і проектів», «Управлінський звіт з впровадження нових знань та інтелектуальних продуктів», «Управлінський звіт з впровадження нового виробничого обладнання та процесів», «Управлінський звіт з впровадження нової інфраструктури виробництва і підприємництва» тощо [192, с. 235].

І. В. Мельничук вважає доцільним розробити відомість інноваційних витрат за місяць у розрізі напрямів інновацій – капітального характеру, витрат, пов'язаних з розробкою інноваційної продукції, витрат на виробництво нової продукції. Крім того, автор пропонує до застосування форми внутрішньої звітності щодо синтетичного та аналітичного обліку інноваційних витрат і джерел фінансування інноваційних процесів з метою систематизації відповідної інформації для подальшого визначення ефективності інновацій [94, с. 847]. А в системі управлінського обліку І. В. Мельничук пропонує формувати інформацію щодо інноваційних витрат, доходів і результатів за центрами їх виникнення, що,

на думку автора, дозволить забезпечувати релевантну інформаційну базу для прийняття обґрунтованих управлінських рішень.

Погоджуємося з точкою зору С. І. Саченко та О. М. Черешнюк щодо важливості інформації про інноваційну діяльність підприємства і для податкових розрахунків та звітності, оскільки державне регулювання передбачає низку податкових пільг і стимулів для підприємств, що займаються інноваційною діяльністю [195, с. 744]. Отже, необхідно враховувати певні аспекти такої діяльності з метою подальшого правильного визначення податкової бази для відповідних податків, вибору методу оподаткування, підготовки податкової звітності тощо.

На думку І. В. Мельничук, окрему проблему становить відсутність нормативного закріплення в українській практиці поняття «інновації» та «інноваційна діяльність» як об'єкту обліку. Водночас система бухгалтерського обліку є основним джерелом інформації про всі господарські процеси підприємства [94, с. 846]. Тому підтримуємо точку зору сучасних вітчизняних дослідників [46; 61; 94; 195; 234] щодо необхідності розробки і затвердження уніфікованих методичних рекомендацій з відображення інформації про інноваційну діяльність підприємства в системі бухгалтерського обліку.

Не менш важливим є правильне формування інформації щодо інноваційної діяльності підприємства у статистичній звітності, оскільки на підставі неї розраховується інформація щодо інноваційного розвитку галузей та країни в цілому.

Державна служба статистики на 2020 рік запланувала проведення статистичного спостереження «Обстеження інноваційної діяльності промислового підприємства» за формою № 1-інновація, що передбачає подання інформації у розрізі витрат на інновації, інноваційної продукції (товарів, послуг) та інноваційних процесів. У роз'ясненнях щодо заповнення форми зазначається, що показники звіту мають ґрунтуватися на даних документів первинного обліку підприємства, зокрема на регістрах бухгалтерського обліку, плані рахунків, міжнародних стандартах бухгалтерського обліку й фінансової звітності та

первинних документах (на плані заходів з упровадження інноваційного продукту / процесу, акті введення інноваційного продукту / процесу у виробництво, договорі на виконання / придбання науково-дослідної розробки, договорі щодо розпоряджання майновими правами інтелектуальної власності, угоді на придбання / передання технології тощо) [1].

Крім того, у роз'ясненнях щодо заповнення окремих розділів і рядків статистичного звіту вказується, що інформація про витрати на інновації має містити дані за звітний рік незалежно від стадії інноваційного процесу: початкова стадія розробки нових або значно вдосконалених продуктів, проміжна, або прикінцева. Отже, підприємства не можуть заповнити описану форму статистичного звіту без накопичення відповідної інформації, що також підтверджує доцільність формування в системі обліку підприємства відповідного інформаційного забезпечення стосовно інноваційної діяльності.

На нашу думку, логічно представити інформаційне забезпечення інноваційної діяльності підприємства з урахуванням господарських процесів, що відбуваються на будь-якому підприємстві, та особливостей інноваційної екосистеми, яку планується побудувати відповідно до вимог чинного законодавства. Система інформаційного забезпечення інноваційної діяльності підприємства, що включає підсистеми зовнішнього і внутрішнього інформаційного забезпечення, відображена на рис. 1.5.

Проведене дослідження інформації, що накопичується в системі бухгалтерського обліку підприємств, доводить необхідність доповнення її зовнішньою інформацією, яка безпосередньо впливає на правильність визначення етапу інноваційного процесу, що триває на підприємстві. Так, наприклад, при розмежуванні інновацій, які є новими для ринку або новими лише для підприємства, не обійтися без зовнішньої інформації щодо існуючих на ринку продуктів типової серії або наявності схожої технології, що часто може потребувати експертної оцінки патентів, продукції чи послуг конкурентів, зокрема і у розрізі географічного розташування тощо.

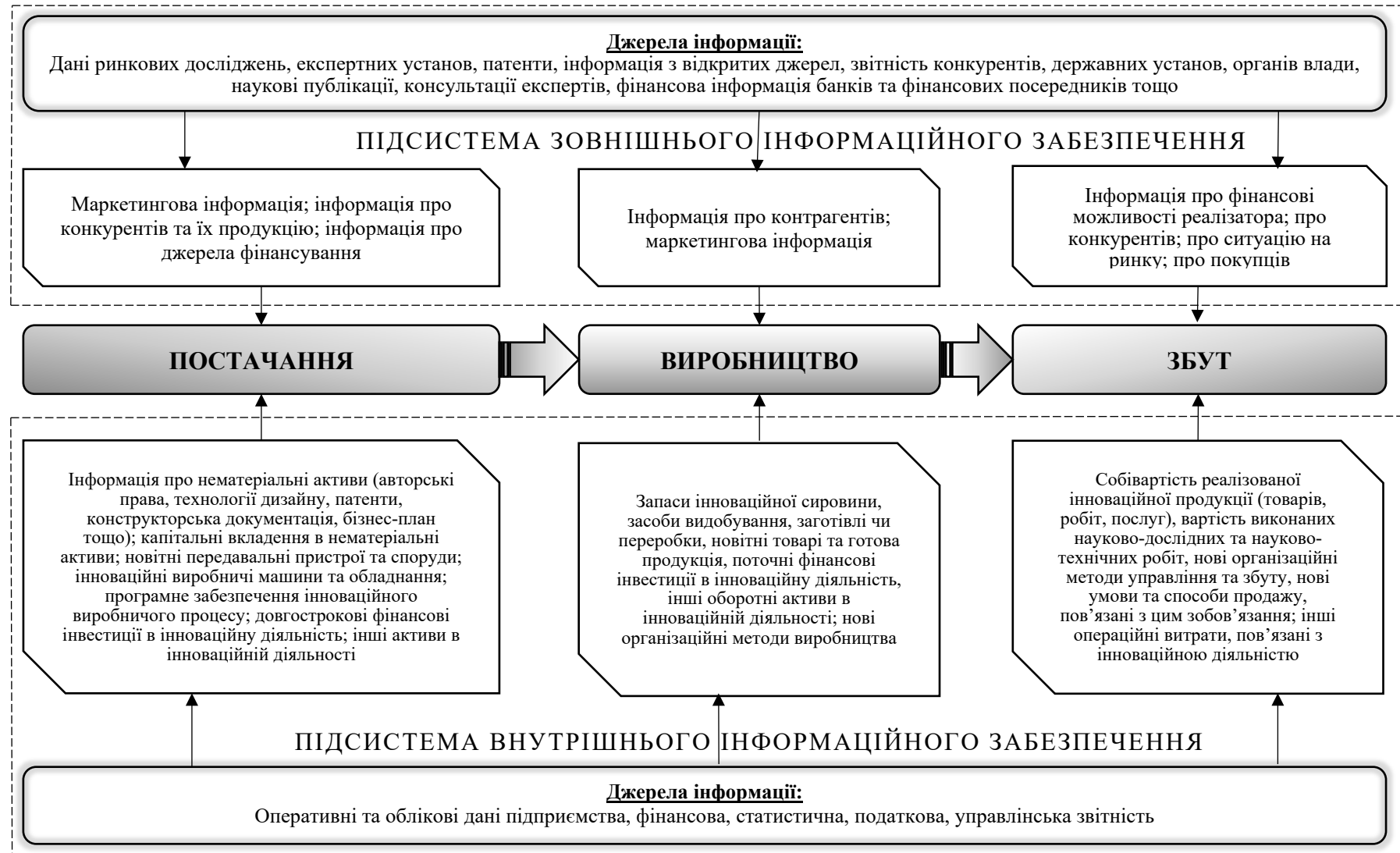

Рис. 1.5. Система інформаційного забезпечення інноваційної діяльності підприємства

Джерело: розроблено автором.

Відповідне відображення інформації за етапами інноваційної діяльності, що накладаються на господарські процеси підприємства, дозволить створювати відповідне обліково-аналітичне забезпечення інноваційної діяльності в обліковій системі підприємства, що забезпечуватиме управління підприємством та зовнішніх користувачів достовірною та релевантною інформацією.

Запропонований підхід не лише враховує внутрішні потреби підприємства у необхідній інформації, вимоги державних стратегічних документів у сфері інновацій, але й стане основою для проведення якісного аналізу та аудиту інноваційної діяльності, результати якого мають забезпечувати розвиток інноваційного потенціалу окремих суб'єктів господарювання та економіки держави у цілому.

Таким чином, у процесі дослідження організаційно-методичних основ формування в системі обліку підприємства інформаційного забезпечення аудиту та аналізу інноваційної діяльності було проаналізовано найбільш поширені облікові моделі відображення інноваційної діяльності. Досліджено пропозиції вітчизняних науковців щодо удосконалення методичних підходів до обліку інноваційної діяльності. Визначено відсутність єдиної концепції обліку, що не дозволяє сформувати релевантну інформацію не лише для відображення у фінансовій звітності, але й для податкових розрахунків і статистичних звітів у галузі інновацій. Запропоновано розглядати інформаційне забезпечення інноваційної діяльності підприємства як систему, яка складається з підсистем зовнішнього і внутрішнього інформаційного забезпечення, що має стати основою для подальшої розробки організаційно-методичного забезпечення аналізу та аудиту інноваційної діяльності.

Висновки до розділу 1

Проведене дослідження економічної сутності та особливостей інноваційної діяльності стало основою для таких висновків:

1. Ретроспективний аналіз сутності поняття «інновація» доводить, що за більш ніж сто років розвитку теорії інновацій підходи вчених до розуміння сутності цього терміну значно змінилися. Систематизація наукових підходів до визначення поняття «інновація» дозволяє виділити чотири основних підходи, що застосовуються у сучасних дослідженнях, – інновація як зміни, процес, результат та інструмент.

2. На підставі аналізу сутності інноваційного процесу, існуючих підходів до класифікації інновацій та вимог основних міжнародних документів у цій сфері запропоноване авторське формулювання інновації як об'єкта аудиту та аналізу, яке пропонується трактувати як створення, застосування та комерціалізацію нових результатів наукових досліджень щодо продукції (робіт, послуг) і процесів (технологічних, організаційних, управлінських), що забезпечують ефективність діяльності суб'єкта господарювання і спрямовані на задоволення суспільних потреб.

3. Дослідження вітчизняної нормативно-правової бази інноваційної діяльності довело її значну розгалуженість та стрімкий розвиток, що доводить необхідність проведення її систематизації, приведення у відповідність термінів, очищення від застарілих норм. Аналіз чинних нормативно-правових актів у сфері інноваційної діяльності дозволив запропонувати виділення п'яти ієрархічних рівнів – I базового, II загальнодержавного, III галузевого, IV регіонального, V локального. Визначено, що вибір типу інноваційної політики має відповідати сучасному стану та стратегії розвитку національної інноваційної екосистеми.

4. На основі проведеного дослідження видів інноваційної діяльності та впливу їх особливостей на облік, аудит та аналіз інновацій охарактеризовано види інновацій залежно від етапів інноваційного процесу та суб'єктів. З урахуванням наукових принципів здійснення інноваційної діяльності визначено основні особливості інноваційної діяльності, що впливають на облік, аналіз та аудит інновацій. Охарактеризовано основні проблеми у сфері обліку інноваційної діяльності на сучасному етапі, що мають бути враховані під час

розробки організаційно-методичного забезпечення аудиту та аналізу інноваційної діяльності.

5. Дослідження поширених облікових моделей відображення інноваційної діяльності та пропозицій науковців щодо удосконалення відповідних методичних підходів довело відсутність єдиної концепції обліку, що не сприяє формуванню достовірної та релевантної інформації для внутрішніх і зовнішніх користувачів. Обґрунтований підхід до формування системи інформаційного забезпечення інноваційної діяльності підприємства, що складається з підсистем зовнішнього і внутрішнього інформаційного забезпечення.

Основні результати дослідження викладено у наукових працях автора [115; 116; 119 – 121; 243].

РОЗДІЛ 2

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО АНАЛІЗУ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

2.1. Концептуальні основи аналізу інноваційної діяльності підприємств

Як зазначалося у розділі 1 дисертації, інноваційна діяльність охоплює різні етапи – від створення інновацій до їх дифузії. Особливістю також є різні результативність та ефективність інноваційного процесу за кожною його стадією. Дослідження наукової літератури доводить, що аналіз інноваційної діяльності підприємства не є однорідним, проводиться за різними напрямками, а саме: оцінювання інвестиційної спроможності підприємства, його інноваційного потенціалу, активності чи розвитку, ефективності інноваційних проєктів тощо. Враховуючи важливість кожного етапу інноваційного процесу та відповідних наслідків для діяльності суб'єкта господарювання, доцільно провести систематизацію існуючих підходів.

Необхідно зазначити, що окреме підприємство може не бути учасником всього інноваційного процесу від проведення фундаментальних досліджень та науково-дослідних робіт до дифузії інновацій (див. табл. 1.6), а лише придбавати ліцензії чи патенти на виготовлення інноваційної продукції на стадії її комерціалізації чи дифузії. На підставі цього аналіз інноваційної діяльності можна розподілити за рівнями, характеристика яких представлена у табл. 2.1. На макрорівні аналіз інноваційної діяльності має мету оцінити позитивні та негативні тенденції у розвитку інноваційної діяльності у цілому по країні, визначити сильні та слабкі сторони окремих галузей, їх пріоритетність для того, щоб сформувати відповідну державну політику, підтримуючи розвиток конкретних галузей. На мезорівні оцінюється інноваційний розвиток окремих регіонів з метою визначення перспектив, проблем, пріоритетів з урахуванням особливостей регіону (промисловий, сільськогосподарський, туристичний, сировинний тощо).

Таблиця 2.1

Характеристика рівнів аналізу інноваційної діяльності

Рівень аналізу ІД	Мета аналізу	Напрями проведення аналізу	Суб'єкт, який проводить аналіз
Макрорівень	Оцінювання інноваційного розвитку держав з метою визначення їх інвестиційної привабливості	Розрахунок глобальних індексів інновацій на підставі національних статистичних даних та інших відкритих джерел інформації	Міжнародні інституції (ООН, Всесвітня організація інтелектуальної власності, Світовий банк, МВФ тощо)
	Оцінювання інноваційного розвитку держави, її потенціалу для цілей підтримання і розвитку національної інноваційної екосистеми та визначення відповідної державної політики у сфері інновацій (розробка законів, стратегій розвитку, концепцій, методик)	Розрахунок показників, що дозволяють оцінити якість кожного етапу інноваційного процесу, на підставі звітних даних, зокрема статистичних, на рівні держави	Державні органи (міністерства, відомства, служби, агенції)
Мезорівень	Оцінювання інноваційного розвитку та потенціалу регіону з метою їх коригування та стимулювання	Розрахунок показників, що дозволяють оцінити якість кожного етапу інноваційного процесу, на підставі звітних даних, зокрема статистичних, на рівні регіону	Профільні міністерства та відомства, державні обласні та місцеві адміністрації
Мікрорівень	Оцінювання інноваційного розвитку та потенціалу суб'єкта господарювання, його окремих інноваційних проєктів з метою підвищення ефективності діяльності та формування інноваційної стратегії	Розрахунок показників, що дозволяють оцінити якість, результативність та ефективність інноваційної діяльності суб'єкта господарювання на підставі даних бухгалтерського, управлінського і статистичного обліку та звітності	Внутрішні користувачі (власники та менеджмент суб'єкта господарювання) і зовнішні користувачі (державні органи щодо оцінки результативності інноваційних проєктів, банки щодо кредитоспроможності, інвестори щодо потенційного розвитку тощо)

Джерело: складено автором.

На мікрорівні аналіз інноваційної діяльності передбачає аналіз конкретного підприємства, що зазвичай включає оцінку витрат, доходів та фінансових результатів, пов'язаних з інноваційною активністю. Отже, потрібно дослідити напрямки, за якими проводиться аналіз інноваційної діяльності підприємства.

Оцінювання інноваційного потенціалу

Інноваційний потенціал підприємства формулюють як сукупність його характеристик, які «...визначають здатність здійснювати діяльність щодо створення і практичного використання нововведень» [57, с. 138]. До елементів інноваційного потенціалу належать такі складові:

- матеріально-технічні ресурси – техніко-технологічна база інноваційної діяльності підприємства, що обумовлює її темпи і масштаби;
- фінансові ресурси – формують спроможність впровадження інновацій, створюють умови та стимули для розвитку інноваційної діяльності, забезпечуючи фінансування відповідних витрат;
- організаційні ресурси – мають забезпечувати гнучкість системи управління, що має підтримувати результативність та ефективність інноваційної діяльності підприємства;
- кадрові ресурси – наявність висококваліфікованого, підготовленого до творчої діяльності персоналу, що зможе працювати у команді, генерувати нові ідеї та здатен продовжувати навчання та підвищення власної кваліфікації;
- соціально-психологічні чинники [57, с. 140-141].

Водночас автори зазначають, що ресурсний підхід не повно відображає сутність інноваційного потенціалу на сучасному етапі розвитку суспільства, оскільки мають бути враховані нематеріальні активів та вплив зовнішніх економічних факторів (державна інноваційна політика, політика кредитних установ, конкурентні стратегії постачальників, зміни у вподобаннях споживачів тощо) [57, с. 142].

Враховуюче зазначене, автори пропонують розглядати інноваційний потенціал «...як складну динамічну систему генерування, накопичення і трансформування наукових ідей та науково-технічних результатів в інноваційні продукти, процеси» [57, с. 142].

В. А. Верба та І. В. Новікова структуру інноваційного потенціалу поділяють на інноваційні ресурси (кадрові, науково-технічні, виробничо-технологічні, фінансово-економічні) та інноваційні каталізатори, тобто умови для забезпечення інноваційної діяльності (мотивація, інноваційна культура, організаційно-управлінські елементи) [19, с. 24].

О. Гадзевич та І. Матвійчук також застосовують системний підхід до визначення інноваційного потенціалу і пропонують розглядати його як систему таких блоків (портфелів):

- продуктивний блок (портфель) – оцінка якості, рентабельність і обсяг продажу продуктів, стан ресурсної забезпеченості та виконання функцій (НДДКР, виробництво, реалізація, обслуговування споживачів);
- функціональний блок – охоплює всі стадії життєвого циклу виробленої продукції (стадії НДДКР, дослідно-експериментальних та випробувальних робіт, основне і допоміжне виробництво, маркетинг і збут продукції);
- ресурсний блок – матеріально-технічні, трудові, інформаційні, фінансові та організаційно-управлінські ресурси (кількість та механізм розподілу між традиційним та інноваційними типами виробництва);
- організаційний блок – організаційна структура (рівні управління, склад і якість поділу праці, якість внутрішніх та зовнішніх вертикальних і горизонтальних комунікаційних каналів, розподіл прав та відповідальності), технологічна структура (технологія процесів), організаційна культура (якісна сторона комунікаційної системи, мова спілкування, традиції, досвід, трудова етика і мотивування);
- управлінський блок – загальне, функціональне та проєктне керівництво, система управління (планування, організація, контроль, мотивування, регулювання) і механізм його реалізації, стиль управління [26, с. 101-102].

Описані елементи системи інноваційного потенціалу включають не лише ресурси, а й процеси, що відбуваються на підприємстві.

Разом з тим В. Ю. Вострякова пропонує відійти від ресурсного підходу до тлумачення інноваційного потенціалу. Відповідно наукові, матеріально-технічні, технологічні, організаційні та фінансові ресурси вона називає інноваційними ресурсами, а інноваційний потенціал підприємства – інтегральним явищем, «...яке характеризує поточні і майбутні можливості господарюючого суб'єкта трансформувати сукупність економічних ресурсів за допомогою притаманних їй працівникам здібностей для здійснення цілеспрямованої інноваційної діяльності [25, с. 43-44]. Отже, на думку В. Ю. Вострякової, елементами інноваційного потенціалу підприємства є такі:

- ресурси інноваційного розвитку – сукупність ресурсів, що здатні забезпечувати результативність інноваційного процесу та їх використання для досягнення цілей інноваційної діяльності;
- інноваційні організаційні здатності – здатності до залучення нових знань, механізмів внутрішнього підприємництва, провайдингу, формування бізнес-моделей інноваційної діяльності;
- компетенції в інноваційній сфері – рівень кваліфікації, освіти, навичок, досвіду та мотивації працівників, що визначають їх здібності до генерування нових знань [25, с. 44].

В. О. Мясников у своїй публікації узагальнює сучасні наукові підходи до оцінки інноваційного потенціалу, групуючи їх за такою структурою:

- системно-структурні підходи – ресурсний, ресурсно-витратний, детальний, функціональний, формальний та оптимізаційний;
- результативні підходи – результативний, витратний, фінансовий, цільовий; діагностичні підходи – діагностичний, прогностичний [104, с. 168].

Водночас автор пропонує інноваційний потенціал підприємства розглядати з точки зору його спроможності та результативності. До категорії спроможності віднесено організаційно-управлінську складову, людський капітал, науково-технічну складову, інформаційну складову та соціальну

складову. До категорії результативності належать матеріально-технічна та виробничо-технологічна, фінансово-економічна, маркетингова й екологічна складові [104, с. 169]. При цьому автор підкреслює, що зазначений поділ є умовним, оскільки між складовими існує тісний зв'язок.

Загалом питанням структури і аналізу інноваційного потенціалу підприємств, зокрема різних галузей і сфер діяльності, присвячено роботи багатьох сучасних українських дослідників. Класифікація елементів інноваційного потенціалу є важливою для визначення показників та розробки методики їх оцінювання.

Науковці, відповідно до виділених ними елементів у структурі інноваційного потенціалу підприємства, пропонують розраховувати різні групи показників, більшість з яких спрямована на кількісну оцінку. Найбільш поширені показники нами згруповано у табл. 2.2.

Таблиця 2.2

Групи показників, що застосовуються при аналізі інноваційного потенціалу підприємства

№	Показник	Група, до якої належить показник за різними підходами
1	Частка внутрішніх витрат на НДДКР і придбання технологій у загальних витратах на виробництво / Коефіцієнт інноваційного зростання	фінансова [57], ресурсного забезпечення [120], науково-дослідна, інтелектуальна [103]
2	Наукоємність продукції, що виробляється	фінансова [57]
3	Забезпеченість інтелектуальною власністю	фінансова [57], ресурсного забезпечення [130]
4	Частка витрат на придбання нематеріальних активів в загальних витратах на дослідження та розробки	фінансова [57]
5	Частка витрат на підвищення кваліфікації кадрів у загальному обсязі витрат на дослідження та розробки	фінансова [57]
6	Державні джерела фінансування НДДКР	фінансова [57]
7	Частка робітників, зайнятих дослідженнями та розробками в загальній кількості працюючих	кадрова [57], науково-дослідна, інтелектуальна [103], управлінська [233]
8	Забезпеченість кадрами найвищої кваліфікації	кадрова [57]

№	Показник	Група, до якої належить показник за різними підходами
9	Рівень заробітної плати науково-технічних робітників	кадрова [57], управлінська [233]
10	Техніко технологічна база, призначена для НДДКР	матеріально-технічна [57]
11	Прогресивність обладнання	матеріально-технічна [57], організаційно-технічна [233]
12	Модернізація обладнання	матеріально-технічна [57]
13	Коефіцієнт введення (освоєння) нової техніки	матеріально-технічна [57], ресурсного забезпечення [130]
14	Витрати на інформаційну діяльність (інформаційні ресурси)	інформаційна [57; 103]
15	Персонал, зайнятий інформаційною діяльністю	інформаційна [57]
16	Показник освоєння нової продукції	ринкова [57], ресурсного забезпечення [130], організаційно-технічна [233]
17	Часта інноваційної продукції в загальному обсязі промислової продукції	ринкова [57], маркетингова [103], організаційно-технічна [233]
18	Рентабельність інноваційної продукції	ринкова [57], фінансово-інвестиційна [233]
19	Конкурентоспроможність нової продукції	ринкова [57], економічна [233]
20	Відношення чистого доходу від реалізації інноваційної продукції до загальної суми витрат на управління підприємством	організаційно-управлінська [103]
21	Коефіцієнт покриття	фінансова [103], фінансово-інвестиційна [233]
22	Коефіцієнт фінансової незалежності	фінансова [103], фінансово-інвестиційна [233]
23	Коефіцієнт забезпечення оборотних активів власними коштами	фінансова [103], фінансово-інвестиційна [233]
24	Коефіцієнт оборотності оборотних активів при розробці та виробництві інноваційної продукції	фінансова [103], фінансово-інвестиційна [233]
25	Фондовіддача необоротних активів при розробці та виробництві інноваційної продукції	виробнича [103]
26	Матеріаловіддача при розробці та виробництві інноваційної продукції	виробнича [103]

Джерело: узагальнено автором за публікаціями [57; 103; 130; 233].

Як видно із таблиці 2.2, різні автори відносять одні й ті самі показники до різних груп залежно від авторських класифікацій структури інноваційного потенціалу. Поданий перелік не є повним, оскільки деякі автори додають й інші показники, наприклад індекс зовнішнього співробітництва, що характеризує

кількість договорів з інститутами й організаціями про суспільну діяльність з інноваційних проектів, індекс освітнього рівня персоналу [45, с. 34], відносну економію витрат у разі впровадження інновацій (технології) за рік, коефіцієнт гнучкості виробництва [233, с. 548-549] тощо.

Вважаємо, що вибір тих чи інших показників для аналізу інноваційного потенціалу підприємства буде залежати від мети оцінки та суб'єкта, який її проводить. Водночас розрахунок показників (коефіцієнтів) не є єдиним способом оцінки інноваційного потенціалу підприємства.

Методи оцінки інноваційного потенціалу найбільш повно описані В. О. Мясниковим, який поділяє їх на такі групи:

- кількісні методи – лінійна комбінація частинних (групових) індикаторів з ваговими коефіцієнтами; середньо-геометричні добутку частинних індикаторів; метод суми місць; методи багатовимірного статистичного аналізу (регресійний аналіз, таксонометричний метод, кластерний аналіз, дискримінантний аналіз, факторний аналіз, метод головних компонент);
- якісні методи – метод експертних оцінок; метод Дельфі; сценарний метод; метод Фелікса-Риггса; номограма Харрінгтона; технологія Форсайта;
- комбіновані методи – імітаційне динамічне моделювання; ситуаційне моделювання; структурно-лінгвістичне моделювання; нейромережеве моделювання [104, с. 172].

Оцінювання інноваційної активності підприємства

Поняття інноваційної активності підприємства тісно пов'язане з поняттям інноваційного потенціалу. Водночас, як зазначають Т. В. Гринько та Г. В. Єрмакова, на законодавчому рівні в Україні поняття «інноваційно активне підприємство» поки що не визначено [35, с. 63]. Узагальнюючи існуючі погляди на зміст терміну «інноваційна активність», М. К. Бабенко у своїй дисертаційній роботі зазначає, що і в наукових публікаціях не існує єдиного погляду на його розуміння. Отже, інноваційну активність трактують як комплексну, динамічну або внутрішню характеристику діяльності, яка за змістом описується як

спрямованість, інтенсивність, ефективність, темп, готовність, енергія тощо [4, с. 28]. Автор обґрунтовує доцільність застосування характеристики «інтенсивна діяльність» стосовно інноваційної активності підприємства, оскільки означає напруженість інноваційної діяльності [4, с. 35].

Н. Е. Красностанова та Н. В. Привалова зазначають, що інноваційно активне підприємство має дві групи навичок – стратегічно-часові (бачення у розрізі часу; властивість знаходити і передбачувати ринкові тенденції; готовність і властивість збирати, обробляти й асимілювати технологічну і економічну інформацію) та організаційно-управлінські навички (властивість до ризику і вміння ризикувати; внутрішня кооперація між різними функціональними підрозділами і зовнішня кооперація з дослідниками, консультантами, замовниками і постачальниками; участь у процесі змін та інвестування в людські ресурси). Також автори описують інноваційно активне підприємство як таке, що має високий рівень науково-дослідного потенціалу та займається його нарощуванням, здійснює інноваційну діяльність на постійній основі, здатне розвивати інтелектуальний капітал, мотивує персонал, що займається розвитком інноваційної діяльності підприємства та характеризується інноваційною оперативністю та інтенсивністю інноваційних процесів [75, с. 100-101].

Автори посібника з інноваційного розвитку підприємства вказують, що головним фактором, що характеризує інноваційно активне підприємство, є сприйнятливість керівництва до інновацій, тобто його готовність до впровадження змін у господарському механізмі підприємства [57, с. 143].

Усі дослідники наголошують на тому, що інноваційний потенціал підприємства є однією з головних умов його інноваційної активності. Отже, інноваційно активне підприємство реалізує свій інноваційний потенціал, що означає, що підприємство може мати інноваційний потенціал, але не реалізувати його, тобто не бути інноваційно активним.

На думку Н. Е. Красностанової та Н. В. Привалової, відстежувати інноваційну активність підприємства можна за такими індикаторами, як витрати на інноваційну діяльність, обсяги науково-дослідної, науково-технічної

діяльності, проектно-конструкторських робіт, обсяги виготовлення дослідних зразків, обсяги науково-технічних послуг, кількість найменувань нових видів продукції по роках, ступінь прогресивності технологій, комерційний та бюджетний ефекти тощо [75, с. 102-103].

Для оцінки інноваційної активності підприємства Т. В. Гринько та Г. В. Єрмакова пропонують застосовувати комплексний підхід, який є сукупністю таких складових:

- формальний підхід – виконання підприємством робіт, що належать до інноваційної діяльності;
- ресурсно-витратний підхід – визначення вартісної оцінки різних ресурсів, що використовуються підприємством на різних етапах інноваційного процесу;
- результативний підхід – оцінка, зокрема вартісна, ефектів від інноваційної діяльності [35, с. 63].

Одним з підходів в оцінюванні інноваційної активності підприємства є визначення певних показників, що характеризують його інноваційний потенціал, та проведення експертної оцінки рівня інноваційної активності з використанням бальної шкали та розрахунок коефіцієнту інноваційної активності [57, с. 146].

Водночас існують й інші погляди на процес оцінювання інноваційної активності підприємства. Науковці І. О. Тарасенко, О. М. Королько і К. С. Белявська запропонували методичний підхід до оцінювання інноваційної активності підприємства, який, на їх думку, має ґрунтуватися на певних принципах. Автори публікації визначають, що високий рівень інноваційного потенціалу є необхідною, але недостатньою умовою для максимальної інноваційної активності підприємства. Важливим, на їх думку, є формування інноваційної стратегії на основі використання інноваційного потенціалу, а також визначення конкурентоспроможності та адаптивності потенціалу підприємства. Крім того, необхідно враховувати здатність підприємства швидко реагувати на вплив зовнішніх можливостей і загроз. А в результаті проведення оцінки інноваційної активності підприємства має бути розроблено практичні

рекомендації щодо забезпечення високого її рівня шляхом залучення інвестицій [207, с. 135-136].

Відповідно до методичного підходу, запропонованого І. О. Тарасенко, О. М. Королько і К. С. Белявською, потрібно провести аналіз стану інноваційного потенціалу підприємства для виявлення проблемних аспектів, що стримують досягнення стратегічних цілей. Водночас результати такого аналізу автори пропонують зважувати на оцінку ефективності інноваційної стратегії, оскільки інноваційний потенціал може характеризувати лише здатність менеджменту підприємства досягати поточних цілей через ефективне використання наявних інноваційних ресурсів. За результатами оцінювання визначається низький, середній або високий рівень інноваційної активності підприємства. Досягнутий рівень інноваційної активності далі потрібно порівняти з оптимальним рівнем, який визначається як максимально можливий за існуючих умов [207, с. 137].

Оцінювання ефективності інноваційної діяльності підприємства

Дослідження наукових підходів до проведення оцінки ефективності інноваційної діяльності підприємства потрібно розпочати з аналізу змісту поняття «ефективність інноваційної діяльності», яке у різних джерелах визначають по-різному (табл. 2.3).

Погляди науковців на оцінку ефективності інноваційної діяльності також різняться. Як зазначають В. В. Зянько, І. Ю. Єпіфанова та В. В. Зянько, аналіз ефективності інноваційної діяльності підприємства часто розглядають як аналіз окремих напрямків – використання окремих видів ресурсів, витрат інноваційної діяльності, джерел фінансування, інноваційних проєктів, перспектив інноваційного розвитку тощо [52, с. 94]. Для проведення оцінки науковцями пропонується перелік чи система показників, що характеризують різні аспекти інноваційної діяльності. При цьому багато авторів пропонують визначати показники залежно від ефектів, що спричиняє інноваційна діяльність.

Сутність поняття «ефективність інноваційної діяльності підприємства»

Автор	Зміст поняття «ефективність інноваційної діяльності підприємства»
Зянько В. В., Спіфанова І. Ю., Зянько В. В. [52, с. 94]	сукупність якісних та кількісних показників, які характеризують результативність інноваційної діяльності та ступінь задоволення поставлених підприємством цілей
Коюда П. М., Шейко І. А. [74, с. 35]	кількісна й якісна характеристика за системою показників щодо результативності, використання та комерціалізації інноваційних розробок (продукції, технологій, послуг) як конкурентоспроможного товару
Микитюк П. П. [97, с. 60]	визначають її конкретною спроможністю створювати інновації, які зберігають відповідну кількість праці, часу, матеріально-технічних ресурсів, коштів у розрахунку на одиницю усіх необхідних і передбачених корисних ефектів продуктів, послуг, технічних систем або дають змогу збільшувати виробництво знарядь праці, предметів споживання, які створюють комфортні умови життя людей, нові правила соціальних відносин
Михайлова Л. І., Гуторов О. І., Турчіна С. Г., Шарко І. О. [55, с. 182]	означає, що результат, одержаний в ході вкладення інвестицій і всіх ресурсів (грошових, матеріальних, інформаційних, робочої сили) в новий продукт або операцію (технологію), володіє певним корисним ефектом (вигодою)
Чорна М. В., Глухова С. В. [225, с. 24-26]	доцільно розглядати на основі комплексного підходу як синтезу підходів, адаптованих до особливостей здійснення інноваційної діяльності, що включає результативний, цільовий, витратний та статико-динамічний підходи. Умовами визначення ефективності інноваційної діяльності є 100% результативність інноваційної діяльності, відповідність поставленим цілям підприємства та виправданість здійснених витрат на інноваційну діяльність

Джерело: узагальнено автором за публікаціями [52; 55; 74; 97; 225].

П. М. Коюда та І. А. Шейко детально проаналізували ефекти, що визначають різні автори, а саме: економічний, фінансовий, науково-технічний, соціальний, екологічний, податковий, ресурсний, уречевлених результатів, соціально-політичних результатів, етнічно-культурний, маркетинговий, регіональний [74, с. 248]. Відповідно оцінка кожного з визначених ефектів інноваційної діяльності дозволяє розрахувати інтегральний ефект від інноваційної діяльності підприємства.

Водночас якщо ефекти вимірюються як абсолютні показники, то ефективність є відносним показником, що характеризує результативність процесу, операції, проєкту і визначається як відношення результату до витрат. Наприклад, економічний ефект інноваційної діяльності можна виміряти через

прибуток від впровадження патентів та ноу-хау або приріст обсягу продажів, а соціальний – через підвищення кваліфікації працівників чи приріст їх доходу. Фінансовий аспект ефективності інноваційної діяльності підприємства може вимірюватися рентабельністю нематеріальних активів чи коефіцієнтом автономії фінансування інноваційної діяльності тощо.

М. В. Чорна і С. В. Глухова пропонують класифікувати ефективність інноваційної діяльності за такими ознаками:

- за наслідками: економічна, технологічна, соціальна, екологічна;
- залежно від взаємодії з середовищем: внутрішня та зовнішня;
- залежно від результату: проміжна, кінцева;
- з погляду часу: статична та динамічна [225, с. 31].

Комплексний підхід до оцінки ефективності інноваційної діяльності підприємства, запропонований авторами, враховує чинники зовнішнього і внутрішнього середовища та спрямований на вирішення завдань за трьома підходами:

- результативний підхід – оцінка результату здійснення інноваційної діяльності;
- цільовий підхід – оцінка ступеню досягнення поставлених цілей;
- витратний та статико-динамічний підходи – оцінка ефективності здійснення витрат на досягнення результату від інноваційної діяльності з урахуванням її тривалості [225, с. 37].

Крім того, М. В. Чорна і С. В. Глухова визначають цільові напрямки оцінки ефективності інноваційної діяльності за суб'єктами інноваційного процесу – підприємством, персоналом, споживачем та інвестором. При цьому визначаються різні види ефективності інноваційної діяльності. Наприклад, економічна ефективність, на думку дослідниць, на рівні підприємства проявляється як рівень прибутку від реалізації інновації, оптимізації витрат, на рівні споживача – як оптимальність співвідношення ступеня задоволення потреб та ціни на інноваційну продукцію, а на рівні інвестора – як рівень прибутковості інвестицій, періоду окупності, ступеня ризикованості. Аналогічно соціальна

ефективність проявляється на рівні підприємства як зростання продуктивності праці, інноваційної активності персоналу, на рівні персоналу – як задоволення умовами праці, на рівні споживача – як ступінь задоволення потреб. Екологічна ефективність проявляється на рівні персоналу як екологічна безпека виробництва під час його здійснення, на рівні споживача – як екологічність інноваційної продукції під час її експлуатації [225, с. 91].

Згідно з запропонованим поділом дослідниці описують і технологію оцінювання ефективності інноваційної діяльності, що включає десять етапів: 1) формулювання мети оцінки; 2) конкретизація мети оцінки відповідно до спрямування (з позицій підприємства, персоналу, інвестора та споживача); 3) вибір об'єкта та предмета оцінки; 4) формування інформаційної бази оцінки; 5) вибір принципів оцінки; 6) обґрунтування критеріїв оцінки (з позицій підприємства, персоналу, інвестора та споживача); 7) вибір показників оцінки, що відповідають критеріям (з позицій підприємства, персоналу, інвестора та споживача); 8) розрахунок показників оцінки за кожним напрямом; 9) інтерпретація розрахунків (з позицій підприємства, персоналу, інвестора та споживача); 10) формулювання висновку щодо ефективності інноваційної діяльності підприємства [225, с. 92-96].

Погоджуємося з думкою авторів, що ефективність інноваційної діяльності підприємств доцільно розглядати з позицій різних учасників інноваційного процесу. Водночас перелік заінтересованих осіб має бути розширений. Наприклад, банківські установи, що також можуть бути учасниками цього процесу як постачальники фінансових ресурсів, або державні органи, що проводять інноваційну політику на місцевому рівні, можуть мати критерії оцінювання ефективності інноваційної діяльності, що відрізняються від критеріїв інвесторів чи споживачів. При цьому такі суб'єкти можуть значно впливати на процес інноваційної діяльності конкретних підприємств.

Запропонований П. П. Микитюком підхід до проведення комплексного аналізу інноваційної діяльності підприємств фокусується на конкретному

підприємстві, включає оцінку зовнішнього та внутрішнього середовища та передбачає такі етапи:

1) Моніторинг зовнішнього оточення:

- аналіз досягнень науково-технічного прогресу в даній і суміжній галузях;
- аналіз ринку нововведень;

2) Аналіз внутрішнього середовища:

- оцінювання інвестиційної привабливості підприємства;
- оцінювання спроможності підприємства до інноваційного розвитку;
- оцінювання рівня продукції;
- оцінювання організаційно-технічного та управлінського рівня;

3) Аналіз ефективності інноваційних проєктів:

- оцінювання показників ефективності інноваційних проєктів;
- дослідження чутливості показників інноваційних проєктів;
- визначення беззбиткового обсягу продажу;

4) Оцінка ефективності інноваційної діяльності та шляхи її підвищення:

- оцінювання показників інноваційної діяльності підприємства;
- аналіз тенденцій динаміки результатів інноваційної діяльності підприємства;
- факторний аналіз результатів інноваційної діяльності підприємства [97, с. 46].

Сучасні дослідники пропонують різні підходи до оцінювання ефективності інноваційної діяльності підприємств – від окремих показників, що характеризують стан до та після впровадження інновації (наприклад, зміна виручки, витрат, економія витрат робочого часу тощо) до систем показників.

Показники, запропоновані В. О. Костюк і М. С. Владимировою, згруповані у табл. Г.1 Додатку Г.

Комплексний підхід до оцінювання ефективності інновацій у розрізі економічної, виробничої (операційної), фінансової та інвестиційної, а також

бюджетної ефективності представлений П. П. Микитюком у вигляді системи показників, що узагальнений нами у табл. Г.2 Додатку Г.

Зовсім інший підхід щодо оцінки та аналізу ефективності інноваційної діяльності підприємств пропонують О. Гадзевич та І. Матвійчук, які до переліку показників відносять інноваційну еластичність, інноваційну рентабельність, інноваційну сприйнятливість, інноваційну активність та схильність до виконання інноваційної діяльності за певний період [26, с. 102]. Показник інноваційної рентабельності автори пропонують визначати відношенням прибутковості інноваційної роботи підприємства до витрат на її здійснення. Такі показники, як інноваційна активність та інноваційна сприйнятливість пропонують розраховувати й інші науковці. Проте цікавим є запропонований науковцями коефіцієнт інноваційної еластичності – «...ступінь чутливості суми валового прибутку від інноваційної діяльності до зміни суми витрат на її виконання, що показує, на скільки відсотків зміниться показник валового прибутку при зміні суми витрат на 1 %» [26, с. 103]. Вказаний показник, на думку авторів, характеризує ефективність використання інноваційного потенціалу підприємства. Якщо коефіцієнт за модулем менший одиниці, він характеризує негативну ефективність функціонування інноваційного потенціалу підприємства, оскільки збільшення витрат на здійснення інноваційної діяльності не призводить до зростання суми валового прибутку, і навпаки – коефіцієнт інноваційної еластичності більший одиниці характеризує ситуацію, коли збільшення витрат на інноваційну діяльність призводить до зростання суми валового прибутку.

Інноваційну сприйнятливість підприємства автори трактують як «...готовність інноваційного потенціалу підприємства реагувати на зміну потреб ринку, зовнішніх умов функціонування підприємства, а також готовність до сприйняття інновацій і нововведень» [26, с. 103]. Водночас коефіцієнт інноваційної сприйнятливості науковці пропонують визначати шляхом співставлення обсягу інвестицій в інноваційну діяльність підприємства та загального обсягу інвестицій у цьому виді діяльності.

Автори посібника з інноваційного менеджменту розглядають сприйнятливість організації до нововведення як час «опанування нововведення» порівняно з іншими організаціями. Опанування нововведень автори розділяють на стадії ініціювання інновацій та їх упровадження. Отже, чим швидше організація ініціює та / або упровадить інновацію, тим вище її сприйнятливість. Важливу роль в оцінці сприйнятливості у публікації відведено аналізу чинників, які представлено в розрізі чотирьох груп: інформованість про нововведення (зокрема, стиль керівництва, професіональні якості працівників тощо); зовнішня підконтрольність (міра залежності від потреби у ресурсах); резервні ресурси (спрямовані виключно на введення інновацій); організаційна структура управління (її складність, відкритість, демократичність, централізованість тощо) [55, с. 86-87].

С. А. Бондаренко, у цілому трактуючи інноваційну сприйнятливість підприємства подібно до О. Гадзевич та І. Матвійчук, пропонує визначати її через модель такого вигляду (формула 2.1) [12, с. 112-113]:

$$S_i = f(ПГ_i, ОС_{гз}, УС_{гз}, ЗЗ_{от}, P_{\text{мат-техн}}, P_{\text{фін}}, P_{\text{немат}}, P_{\text{інформ}}) \geq 0, \quad (2.1)$$

де S_i – інноваційна сприйнятливість підприємства;

$ПГ_i$ – психологічна готовність колективу до інноваційних змін, що відображає рівень супротиву до впровадження новацій;

$ОС_{гз}$ – готовність організаційних структур підприємства до інноваційних змін;

$УС_{гз}$ – готовність управлінської системи підприємства до інноваційних змін;

$ЗЗ_{от}$ – зовнішні зв'язки, оточення підприємства, характер їх впливу;

$P_{\text{мат-техн}}$ – наявні матеріально-технічні ресурси підприємства;

$P_{\text{фін}}$ – наявні фінансові ресурси підприємства;

$P_{\text{немат}}$ – наявні нематеріальні, у тому числі інтелектуальні, ресурси підприємства;

$P_{інформ}$ – наявні інформаційні ресурси підприємства.

Автор зауважує, що різні підприємства однієї галузі можуть мати різний рівень інноваційної сприйнятливості, а також одне й те саме підприємство протягом свого життєвого циклу матиме різний рівень інноваційної сприйнятливості. У цілому на цей показник впливають такі фактори: технологічна специфіка, ємність ринку і перспективи продукту, фінансовий стан підприємства, його технологічні можливості, ринкова стратегія підприємства, стадія його життєвого циклу, а також суб'єктивні чинники – підприємливість та гнучкість керівництва, здатність до раціонального використання наявних ресурсів, у тому числі, інтелектуальних, тощо [12, с. 113].

М. А. Чайковська та Є. О. Чайковський провели глибокий аналіз застосування у вітчизняній практиці понять «інноваційна спроможність», «інноваційна сприйнятливість», «інноваційна спрямованість», «інноваційна активність», «готовність до реалізації стратегії», на підставі якого автори зробили висновок про те, що об'єкт, перелік дій, характеристики властивості, умови здійснення дій для всіх визначень є спільними. У результаті автори запропонували застосування поняття «спроможність до реалізації інноваційної стратегії розвитку», під яким розуміють можливість підприємства досягати поставленої мети за допомогою нових засобів і методів [222, с. 22-24].

Комплексний підхід в проведенні аналізу ефективності інноваційної діяльності також запропонували П. М. Коюда та І. А. Шейко, що визначили п'ять груп показників у розрізі інноваційних витрат, оновлення номенклатури (асортименту) продукції (безпосередньо за рахунок інноваційної діяльності підприємства та його інноваційної активності), використання різних джерел інвестування та показників ефективності на основі співвідношення результатів і витрат [74, с. 64-67]. На наш погляд, представлена авторами система показників, на відміну від пропозицій інших авторів, найбільш практична, оскільки містить не лише формулу розрахунку показника, але й посилання на джерело отримання даних, зокрема форми статистичної та фінансової звітності. У табл. Г.3

Додатку 2 ми згрупували запропоновані авторами показники, відкоригувавши посилання на оновлені форми звітів. На жаль, слід зазначити, що деякі статистичні звіти (наприклад, №1-інновація та №3-наука) були переглянуті та на сьогоднішній день не містять вказаних показників, що потребує пошуку відповідної інформації за даними управлінського обліку підприємства.

Оцінювання інноваційного розвитку підприємства

Автори навчального посібника з розвитку інновацій зазначають, що сучасні науковці не мають однозначного трактування цього поняття. Окремі автори інноваційний розвиток пов'язують із розгортанням інноваційного процесу, інші – з інноваційним потенціалом. При цьому автори пропонують розглядати інноваційний розвиток як «...процес спрямованої закономірної зміни стану підприємства, що залежить від інноваційного потенціалу цього підприємства та джерелом якого є інновації, що створюють якісно нові можливості для подальшої діяльності підприємства на ринку шляхом реалізації умінь знаходити нові рішення, ідеї та у результаті винаходів» [57, с. 28-30]. Перевагами представленого визначення, на нашу думку, є те, що воно характеризує інноваційний розвиток не лише як процес змін, а й підкреслює важливість його якості.

На думку С. А. Бондаренко, інноваційний розвиток є комплексною категорією, що характеризує нерозривність інноваційного потенціалу підприємства та його інноваційного процесу [12, с. 112].

Л. О. Волощук, підтримуючи ідею спрямованості інноваційного розвитку на якісні зміни стану підприємства, пропонує розглядати його з позиції процесу (як процес розвитку за рахунок формування та використання інноваційного потенціалу, спрямований на якісні зміни стану підприємства) та з позиції результату (як позитивні якісні зміни стану підприємства в результаті здійснення інноваційної діяльності, формування та ефективного використання інноваційного потенціалу) [22, с. 77].

У іншій публікації Л. О. Волощук пропонує модель ієрархії системи показників аналізу інноваційного розвитку підприємства за напрямками та рівнями деталізації. Представлена автором модель включає три напрями аналізу: 1) аналіз стану підприємства та його якісних змін, визначення загальних тенденцій розвитку; 2) аналіз інноваційної активності та інноваційної діяльності підприємства; 3) аналіз інноваційного потенціалу підприємства. За всіма трьома напрямками може бути два рівня деталізації – експрес-аналіз на підставі даних фінансового та статистичного обліку і звітності та поглиблений аналіз з додатковим дослідженням управлінської звітності [23, с. 165-166].

На думку дослідниці, при виборі системи показників оцінки інноваційного розвитку підприємства, в першу чергу, треба орієнтуватися на їх достатню облікову забезпеченість та уникати їх зайвої деталізації. У якості додаткового показника автор пропонує розраховувати інтегральний показник розвитку шляхом перемноження усіх складових або шляхом розрахунку середньої геометричної.

У роботі Л. О. Волощук також наводить систему базових показників аналізу розвитку підприємства з характеристикою їх як індикаторів розвитку (збільшення чи зменшення), поділяючи їх на показники, що прямо беруться з фінансової звітності (вартість майна, власний капітал, чистий грошовий потік тощо), кількісні показники, засновані на даних аналізу фінансової звітності (власний оборотний капітал, рентабельність власного капіталу, коефіцієнт фінансової незалежності тощо), та якісні показники (рівень фінансової безпеки). Наступна деталізація аналізу має проводитися стосовно структури інноваційної діяльності (за видами інновацій, інноваційної продукції, інноваційних процесів, видом джерел фінансування інновацій, спрямуванням інноваційних витрат, тощо) та окремих інноваційних проєктів та їх ефективності [23, с. 166-167].

П. П. Микитюк пропонує оцінювати спроможність підприємства до інноваційного розвитку за допомогою чотирьох груп показників: рівень продукції; рівень прогресивності основних засобів і технологічних процесів;

рівень організації виробництва; рівень управління виробництвом. Деталізація показників подана у табл. Д.1 Додатку Д [97, с. 46-48].

О. Гадзевич та І. Матвійчук запропонували проведення аналізу ролі взаємодії елементів інноваційного потенціалу в інноваційному розвитку, характеристика яких наведена у табл. 2.4. На думку авторів, збільшення чи зменшення інноваційного потенціалу при одночасному збільшенні чи зменшенні ефективності функціонування підприємства певним чином характеризують інноваційний розвиток підприємства та дозволяють сформулювати пропозиції щодо удосконалення управлінських і організаційних чинників [26, с. 102-104].

Таблиця 2.4

Характеристика варіантів інноваційного розвитку підприємства

№	Варіант розвитку	Опис варіанту розвитку	Характеристика варіанту розвитку (рекомендації)
1	↑ інноваційний потенціал ↓ ефективність функціонування	некерована динаміка інноваційного розвитку підприємства, неефективне управління інноваційною діяльністю	перегляд системи управління підприємством, ретельний аналіз ризиків, перегляд структури впроваджуваних інновацій
2	↓ інноваційний потенціал ↓ ефективність функціонування	некерована інноваційна рецесія підприємства	перегляд усієї системи управління підприємством, ретельний аналіз ризиків для запобігання можливому банкрутству підприємства
3	↓ інноваційний потенціал ↑ ефективність функціонування	керована динаміка інноваційного розвитку підприємства (інноваційна діяльність відбувається в умовах економічної кризи, в умовах проведеної оптимізації виробничої діяльності тощо)	втрати від зниження інноваційного потенціалу компенсуються позитивним синергійним ефектом; оптимізація, що супроводжується розвитком системи управління інноваціями
4	↑ інноваційний потенціал ↑ ефективність функціонування	керована динаміка інноваційного розвитку підприємства і його загальної ефективності	найкращий варіант інноваційного розвитку, коли і система інноваційної діяльності підприємства, і система управління інноваціями функціонують та розвиваються збалансовано й узгоджено

Джерело: узагальнено автором за [26].

Дослідження наукових публікацій свідчить про поширення системного підходу в аналізі інноваційного розвитку підприємств. Багато авторів пропонують певну систему показників (коефіцієнтів), які описують інноваційну діяльність підприємства з точки зору кількості та якості. Якщо розрахунок коефіцієнтів в більшості випадків не викликає проблем, які можуть виникнути лише з пошуком потрібних даних, то оцінка результатів розрахунків має бути правильно інтерпретована.

У роботі В. О. Коюди та А. М. Осикової запропоновано систему з дванадцяти показників (табл. Д.2 Додатку Д), які автори пропонують спочатку нормалізувати, оскільки вони мають різну розмірність, за формулою 2.2 [73, с. 56].

$$f(X)_i = \frac{F(X)_i}{\max F(X)_i}, \quad (2.2)$$

де $F(X)_i$ – число значення i -го показника,

$\max F(X)_i$ – максимальне значення часткового показника.

Далі автори методики пропонують визначення вагових коефіцієнтів або за допомогою аналітичного методу, або шляхом експертного оцінювання. А вже за результатами опитування експертів щодо коефіцієнтів вагомості визначити інтегральну оцінку інноваційного розвитку підприємства шляхом розрахунку середньої арифметичної зваженої величини за формулою 2.3 [73, с. 56].

$$УП_{ij} = \frac{\sum_{i=1}^n X_i \cdot a_i}{\sum_{i=1}^n a_i}, \quad (2.3)$$

де $УП_{ij}$ – узагальнений показник (інтегральний) оцінки відповідної складової (ресурсна, техніко-технологічна, результативна),

X_i – коефіцієнти, які характеризують обрану складову,

a_i – коефіцієнти вагомості i -то показника кожної складової.

Враховуючи те, що зміни інтегральних показників коливатимуться в межах від 0 до 1, результати розрахунків автори пропонують трактувати таким чином: 0–0,4 – досить низький рівень інноваційного розвитку, 0,4–0,7 – середній рівень інноваційного розвитку, 0,7–1 – підприємство має високий рівень інноваційного розвитку [73, с. 57].

Т. І. Кужда у своїй дисертаційній роботі «Соціально-економічне оцінювання та планування інноваційного розвитку машинобудівних підприємств» розширює оцінку інноваційного розвитку підприємства, доповнюючи економічну оцінку соціальною. Для цього автор запропонувала перелік окремих показників (коефіцієнтів) за групами у розрізі трьох рівнів розвитку підприємства – інноваційного потенціалу, маркетингового забезпечення та соціального рівня. Відповідні показники згруповані нами у табл. Д.3 Додатку Д. Далі автор пропонує застосовувати метод експертного оцінювання і з урахуванням вагомості часткових показників за напрямками оцінки визначати інтегральний показник рівня інноваційного розвитку машинобудівного підприємства ($ІП_{ІР}$) за формулою середнього геометричного (формула 2.4) [80]:

$$ІП_{ІР} = \sqrt[3]{УП_{ІП} \cdot УП_{МЗ} \cdot УП_{СР}} \quad (2.4)$$

де $ІП_{ІР}$ – інтегральний показник рівня інноваційного розвитку підприємства,

$УП_{ІП}$ – узагальнюючий показник рівня інноваційного потенціалу,

$УП_{МЗ}$ – узагальнюючий показник рівня маркетингового забезпечення інноваційної продукції,

$УП_{СР}$ – узагальнюючий показник рівня соціального розвитку підприємства.

Результати розрахунку інтегрального показника трактуються так само, як і запропоновані В. О. Коюдою та А. М. Осиковою, тобто 0–0,4 – низький рівень інноваційного розвитку, 0,4–0,7 – середній рівень інноваційного розвитку, 0,7–1 – високий рівень інноваційного розвитку [80].

Підводячи підсумок проведеному дослідженню наукових підходів до аналізу інноваційної діяльності підприємства, потрібно зазначити, що у вітчизняній науці не існує єдиного концептуального підходу до характеристик інноваційної діяльності підприємства, щодо якої проводять аналіз та оцінку різних її аспектів, а саме: інноваційної сприйнятливості, інноваційної спроможності, інноваційної спрямованості, інноваційної активності, інноваційного потенціалу, ефективності інноваційної діяльності, інноваційного розвитку тощо. Аналіз запропонованих різними авторами показників, що включаються до розрахунку зазначених параметрів інноваційної діяльності, показує, що чітких меж між ними також не існує. Наприклад, показник рентабельності інноваційної продукції різні автори включають до аналізу як інноваційного потенціалу, так й інноваційного розвитку чи ефективності інноваційної діяльності. Вважаємо, що ці поняття доцільно розмежовувати, логіка взаємодії представлена на рис. 2.1.

На нашу думку, інноваційний потенціал є набором базових характеристик, які впливатимуть на результати інноваційної активності. Водночас наявність потенціалу не означає, що підприємство здійснює чи буде здійснювати інноваційну діяльність. Інноваційний потенціал без інноваційної сприйнятливості, тобто готовності до його використання, може не стати основою для інноваційної активності. Умовою, що забезпечує здатність до інноваційної активності, є інноваційна спроможність. Навіть при наявності інноваційного потенціалу та сприйнятливості до інноваційної діяльності без спроможності неможливо використати потенціал для забезпечення активності – енергійної діяльності. Інноваційна спрямованість – мета інноваційної активності. Інноваційний розвиток – нарощення інноваційного потенціалу та спроможності в результаті інноваційної активності. Відповідно за допомогою відбору інноваційних проєктів та формування інноваційної стратегії підприємства має здійснюватися ефективна інноваційна діяльність.

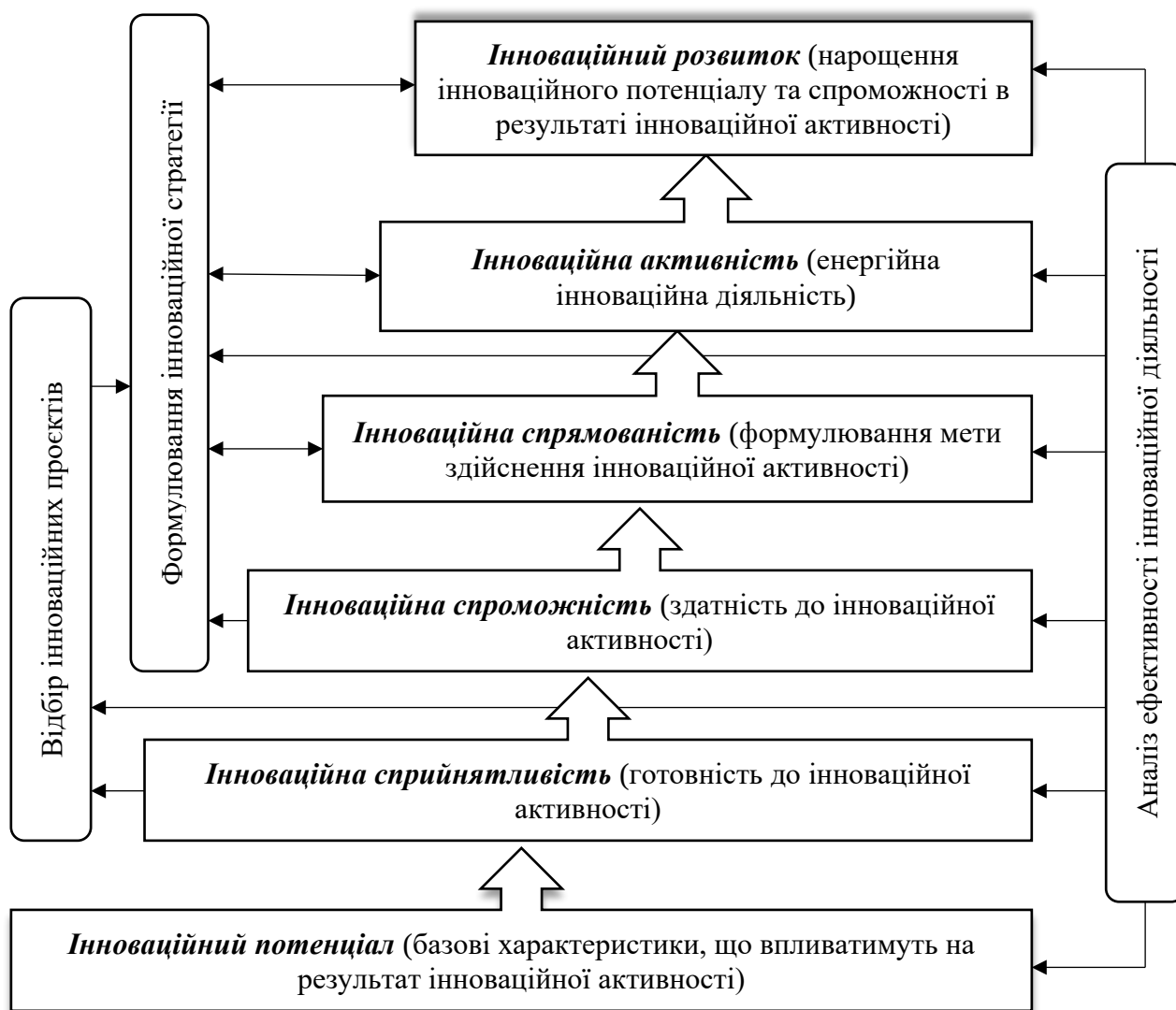

Рис. 2.1. Логіко-структурний підхід до аналізу інноваційної діяльності підприємства

Джерело: розроблено автором.

Таким чином, у процесі дослідження концептуальних підходів до аналізу інноваційної діяльності підприємства було надано характеристику рівнів аналізу інноваційної діяльності та запропоновано їх поділ на макро-, мезо- та мікрорівень. Також було виявлено відсутність єдиних наукових підходів до тлумачення сутності об'єктів аналізу, якими виступають «інноваційний потенціал», «інноваційна спроможність», «інноваційна спрямованість», «інноваційна активність», «інноваційний розвиток», «ефективність інноваційної діяльності» та запропонований логіко-структурний підхід до аналізу інноваційної діяльності підприємства. У наступному пункті буде досліджено методику аналізу окремих інноваційних проєктів, які є складовою інноваційної діяльності підприємства.

2.2. Методичні аспекти аналізу ефективності інноваційного проєкту підприємств

Інноваційна діяльність підприємства відбувається шляхом реалізації окремих дій щодо створення, реалізації, комерціалізації та дифузії інновацій. Зазначені дії є цілеспрямованими та організовані у вигляді окремих інноваційних проєктів. У теорії склалося декілька підходів щодо трактування інноваційного проєкту, основні з яких подано у табл. 2.5.

Таблиця 2.5

Сутність поняття «інноваційний проєкт»

Автор	Сутність поняття «інноваційний проєкт»
Закон України «Про інноваційну діяльність» [160]	комплект документів, що визначає процедуру і комплекс усіх необхідних заходів (у тому числі інвестиційних) щодо створення і реалізації інноваційного продукту і (або) інноваційної продукції
Лозовський О. М., Іванцова І. В. [89, с. 723]	поділ основних робіт проєкту (визначених під час опису змісту) на дрібніші, більш керовані з метою: удосконалення точності оцінок вартості, часу та ресурсів; визначення основи для контролю виконання; удосконалення розподілу відповідальності
Микитюк П. П., Сенів Б. Г. [98, с. 164]	це система взаємопов'язаних цілей і програм їхнього досягнення, що являють собою комплекс науково-дослідних дослідно-конструкторських, виробничих, організаційних, фінансових, комерційних та інших заходів, відповідним чином організованих, оформлених комплектом проєктної документації і забезпечуючих ефективне вирішення конкретного науково-технічного завдання (проблеми), вираженого в кількісних показниках і приводить до інновації
Савенко К. С. [191, с. 33]	сукупність документів, що визначають систему науково окреслених цілей і заходів щодо вирішення проблеми, організацію інноваційних процесів в просторі і в часі
Чайковська М. П. [221, с. 147]	складна система взаємообумовлених і взаємопов'язаних за ресурсами, термінами і виконавцями заходів, спрямованих на досягнення конкретних інноваційних цілей підприємства чи пріоритетних напрямків розвитку науки і техніки

Джерело: узагальнено автором за [89; 98; 160; 191; 221].

Згідно з офіційним тлумаченням інноваційного проєкту, що також відображено у Законі України «Про інноваційну діяльність», інноваційний проєкт розглядають як перелік (комплект, систему) документів, у яких

відображається процес створення інновації. Другий підхід пов'язують з розглядом інноваційного проекту як процесу здійснення інновації. Третій підхід полягає у трактуванні інноваційного проекту як системи конкретних цілеспрямованих дій (заходів), що є складовими інноваційного процесу [215, с. 60; 221, с. 147].

Для цілей нашого дослідження будемо розглядати інноваційний проект за третім підходом, тобто як сукупність завдань та заходів, спрямованих на досягнення мети – створення та реалізації інновації (продукту чи послуги). Відповідно аналіз інноваційного проекту є важливою складовою аналізу інноваційної діяльності підприємства, а тому потребує дослідження теоретико-методичних та практичних аспектів.

У наукових публікаціях дуже часто інноваційні проекти розглядають поряд з інвестиційними [251]. У них дійсно багато спільного, зокрема в частині розрахунку фінансових показників, що характеризують проект, чи ресурсного забезпечення. Водночас інноваційні проекти мають більш високий ступінь невизначеності, оскільки дуже складно спрогнозувати реакцію ринку на появу нового продукту чи послуги. Високі ризики ускладнюють отримання фінансування та просування інновації на ринку. Також значну частину займає необхідність проведення НДДКР або придбання патенту чи ліцензії, якщо інноваційний проект належить до фази дифузії інновації. Однак головною відмінністю є те, що інноваційний проект неможливо зіставити з альтернативним проектом, як це відбувається у випадку прийняття рішень щодо інвестиційних проектів.

Від правильної оцінки інноваційного проекту залежить якість формування інноваційної стратегії підприємства. На підприємстві може одночасно реалізовуватися не один інноваційний проект, а декілька, що можуть складати портфель інноваційних проектів. У такому випадку підприємство несе додаткові ризики і внаслідок неправильно обраної стратегії реалізації інноваційних проектів може не лише понести збитки, а й збанкрутувати.

В науковій літературі багато уваги приділено етапам життєвого циклу інноваційного проєкту (рис. 2.2).

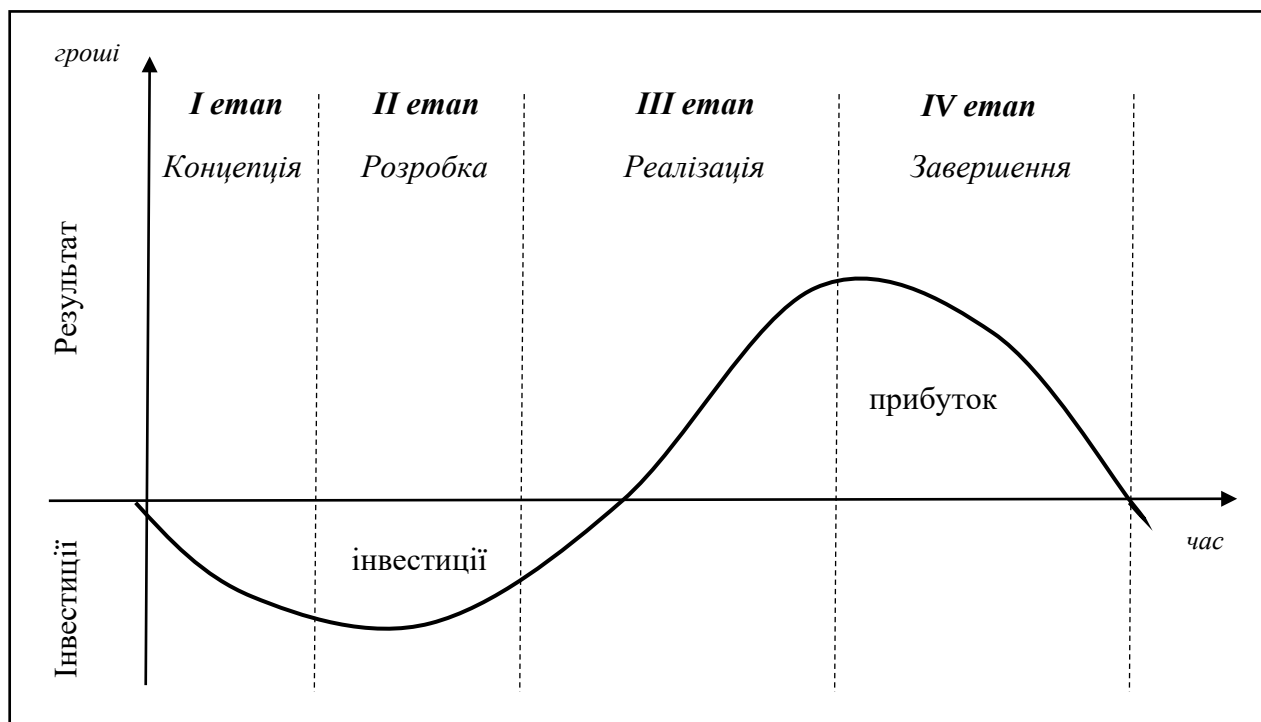

Рис. 2.2. Етапи життєвого циклу інноваційного проєкту

Джерело: складено автором за [89, с. 724].

На першому етапі відбувається розробка ідеї (концепції) реалізації проєкту, тобто визначається зміст інновації, формулюється мета і завдання проєкту, накопичуються дані, оцінюється спроможність підприємства реалізувати проєкт у майбутньому, визначаються основні вимоги. На нашу думку, корисним на цьому етапі буде проведення SWOT-аналізу з метою визначення сильних і слабких сторін, а також можливостей та загроз у зв'язку з реалізацією цього проєкту.

На другому етапі має бути розроблений план дій, що включає рішення щодо ресурсів, виконавців проєкту та комплексу відповідних завдань. Як зазначають О. М. Лозовський та І. В. Іванцова, на цьому етапі мають визначатися очікувані результати, критерії та стандарти якості, основні роботи, календарні плани щодо їх виконання, бюджети (кошториси) тощо. Також на

цьому етапі мають відбутися торги, укладені контракти та субконтракти, а також отримані всі дозволи та схвалення на проведення подальших робіт [89, с. 724].

На етапі реалізації інноваційного проєкта відбувається виконання основних робіт, що потребує відповідного управління проєктом, оперативного контролю дотримання графіку запланованих робіт та бюджетів, налагодження інформаційного забезпечення, та швидкого реагування на зміни у ресурсах, планах, кошторисах тощо.

На завершальному етапі відбувається закриття проєкту – оцінка досягнутого на відповідність визначені меті, закриття контрактів тощо.

Оскільки всі інноваційні проєкти є різними за обсягами робіт, часом виконання, наслідками та ризиками, то їх порівняння не завжди можливе та доцільне. Водночас має проводитися глибокий аналіз на всіх етапах реалізації проєкту з метою своєчасного виявлення відхилень та реагування на них.

При виборі проєкту для реалізації мають враховуватися такі фактори (чи критерії), як: вартість проєкту; вірогідність технічного успіху; розмір ринку та частка, яку можна охопити проєктом; доступність ресурсів, зокрема кадрових; можливість дотримання законодавчих та нормативних вимог, зокрема у сфері екології та безпеки; соціальні наслідки тощо.

Автори посібника з інноваційного розвитку підприємства пропонують оцінювати інноваційний проєкт за певними групами критеріїв (рис. 2.3).

Якщо у підприємства є варіанти різних інноваційних проєктів, то вони порівнюються за виписаними критеріями. Для впровадження обирається кращий проєкт або проєкти. Запропонована науковцями класифікація інноваційних проєктів подана у Додатку Е. Виходячи з цієї класифікації, не кожне підприємство здатне впроваджувати всі види інноваційних проєктів. Масштабні проєкти потребують значної фінансової підтримки ще на стадії НДДКР. Саме такі проєкти має підтримувати держава. Для інноваційного розвитку на рівні країни такі проєкти є надзвичайно важливими.

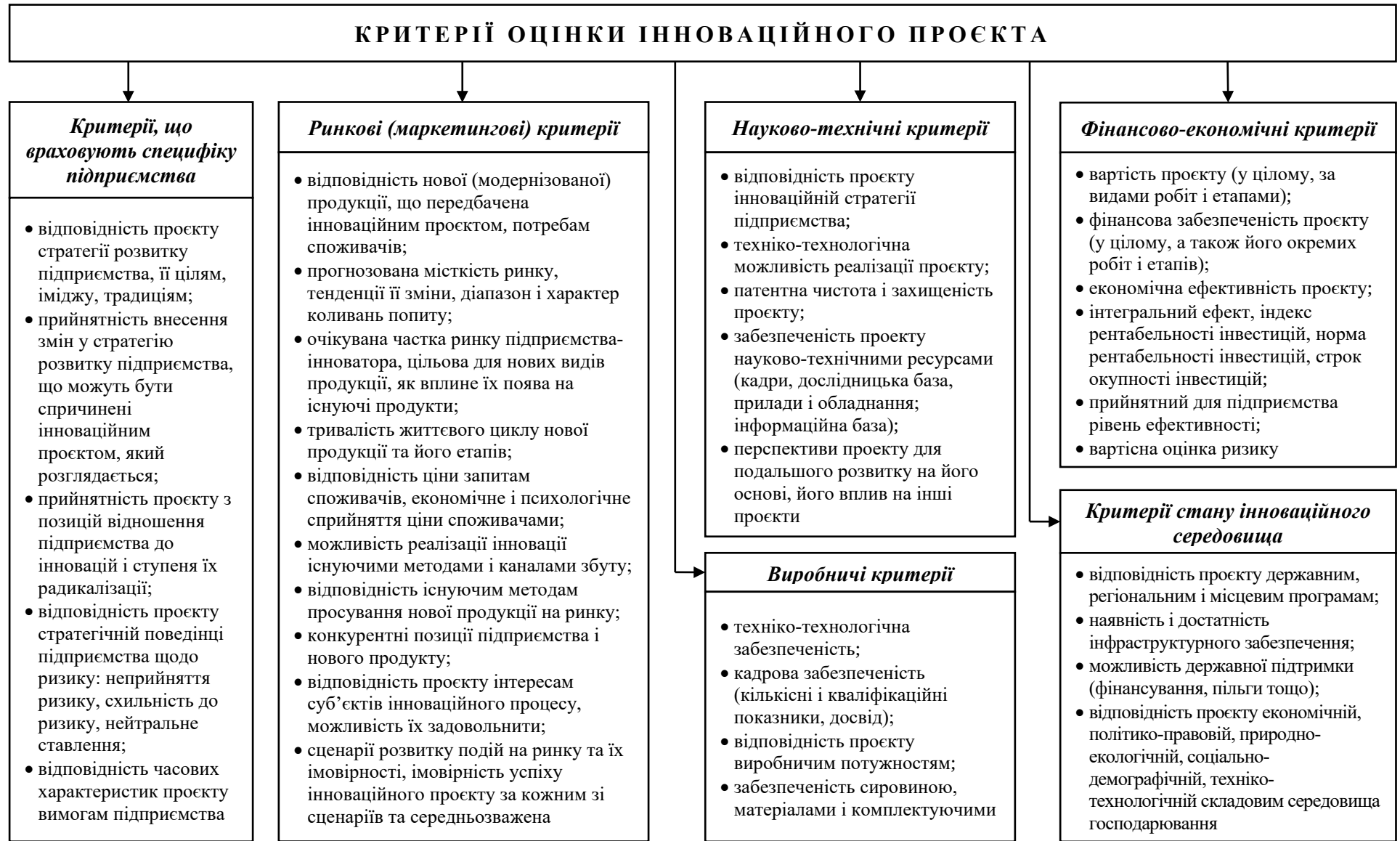

Рис. 2.3. Критерії оцінки інноваційного проєкту
Джерело: складено автором за [57, с. 130-131].

Проте більшість невеликих інноваційних проєктів може бути впроваджена на рівні малих та середніх підприємств. Якщо для інноваційних проєктів для великих підприємств існує багато досліджень, які характеризують порядок відбору проєктів та їх реалізацію, то для малих та середніх підприємств реалізації інноваційних проєктів не приділяється достатньо уваги. Водночас саме малий та середній бізнес є рушійною силою економіки, тому потребує конкретних методик оцінки інноваційних проєктів у різних сферах. На думку М. Лучка, саме коаліція національно свідомого малого та середнього бізнесу дасть змогу подолати дисбаланси в національній економіці [246, с. 100].

М. П. Чайковська визначає такі етапи аналізу інноваційних проєктів:

1. Попередній аналіз інноваційної ідеї.
2. Ідентифікація проєкту – регіон, галузь, роль проєкту з урахуванням місцевих умов, масштаб проєкту, базове підприємство.
3. Проведення інституціонального аналізу – визначення зовнішніх умов, юридичних і адміністративних аспектів проєкту.
4. Аналіз технічної бази проєкту – передбачений виробничий апарат, технологія, організація виробництва та зберігання продукції.
5. Проведення комерційного аналізу проєкту – визначення співвідношення проєкту і ринків продукції, реалістичність прогнозів збуту, достатність ресурсів.
6. Фінансовий аналіз – оцінка можливості одержання операційного прибутку, збалансованість грошових потоків, достатність коштів, можливість повернення вкладеного капіталу.
7. Соціальний аналіз – вплив проєкту на працівників, задіяних в реалізації цього проєкту, оцінка впливу проєкту на екологію.
8. Економічний аналіз – виявлення цінності проєкту для суспільства і країни, оцінка впливу проєкту на соціально-економічну ситуацію.
9. Аналіз запропонованої інвестором системи управління проєктом і можливостей досягнення поставлених у проєкті цілей.
10. Формування комплексної оцінки проєкту і рекомендацій інвестору щодо ухвалення рішення [221, с. 150].

На нашу думку, потрібно все ж таки відокремлювати аналіз екологічної складової від соціальної, оскільки такий аналіз при реалізації великих проєктів може містити свою деталізацію.

Також потрібно звернути увагу на затверджену наказом Міністерства освіти і науки України примірну структуру бізнес-плану інноваційного проєкту [157]. Відповідний бізнес-план є обов'язковим документом, що подають на проведення державної експертизи інноваційних проєктів у процесі їх реєстрації, за яку відповідає Міністерство освіти і науки України.

Основна інформація, що має розкриватися у бізнес-плані, наведена у табл. Ж.1 Додатку Ж. Бізнес-план містить повну характеристику інноваційного продукту та всі складові інноваційного проєкту – потрібні ресурси, права, документи тощо. Документи передаються на експертизу, після проходження якої інноваційний проєкт може бути внесений до реєстру, що веде Міністерство освіти і науки України.

Якщо проаналізувати вимоги до фінансово-економічної частини бізнес-плану інноваційного проєкту, то можна побачити значну схожість деталізації проєкту з інвестиційним. Зокрема, це стосується аналізу ринків збуту, характеристики конкурентного середовища, планів маркетингової та виробничої діяльності, прогнозу фінансових результатів, джерел інвестицій за проєктом, кошторису витрат за проєктом, розрахунку економічної ефективності проєкту. Слід зазначити, що методиці аналізу економічної ефективності інвестиційних проєктів приділяється достатньо уваги у публікаціях сучасних науковців. Історія розвитку відповідних методів оцінки детально проаналізована у дисертації В. В. Шкіренко [228]. Автор визначила переваги і недоліки розрахунку окремих показників, які є складовими статичних та динамічних методів оцінки економічної ефективності інвестиційних проєктів. Наприклад, вона визначила некоректність та недоцільність застосування поширеного показника терміну окупності проєкту при оцінюванні ефективності проєктів із впровадження нових видів продукції, тобто інноваційних, враховуючи неспівставність таких даних для різних проєктів, що робить їх непорівнюваними. Також автор акцентує увагу

на частому ототожненні понять «доходи», «прибуток», «грошові надходження», що впливає на коректність розрахунку показників, а також на подальшу зіставність інвестиційних проєктів [228, с. 93-120].

Погоджуємося з висновком В. В. Шкіренко, що не існує єдиного показника, на підставі якого можна було б повноцінно оцінити ефективність того чи іншого інвестиційного проєкту, а тому інвестиційний аналіз має бути комплексним та включати не лише кількісні, але й якісні критерії. Водночас зазначимо, що за результатами інвестиційного аналізу обирається кращий проєкт для інвестування з декількох можливих. Щодо інноваційного проєкту, то часто він не має альтернативи у вигляді іншого інноваційного проєкту. Отже, найбільш поширений варіант вибору – впроваджувати інновацію чи продовжувати випуск «звичайних» продуктів. Такий вибір є основною відмінністю в методиці оцінки ефективності інноваційного та інвестиційного проєктів та обумовлюватиме особливості аналізу інноваційного проєкту. Основні показники для оцінки економічної ефективності інноваційного проєкту згруповані у Додатку ІІ.

Для цілей дослідження вважаємо доречним розглянути реалізацію реального інноваційного проєкту, провести його аналіз та розробити рекомендації щодо удосконалення методики оцінки ефективності інноваційних проєктів з урахуванням сучасних умов господарювання.

Як зазначалося вище, малий та середній бізнес також здатен нарощувати впровадження інновацій, хоча і не в такому масштабному варіанті, як великі промислові підприємства, технопарки чи бізнес-інкубатори. Враховуючи інвестиційні можливості малих та середніх підприємств, вони, зазвичай, долучаються до впровадження інновацій на етапі їх комерціалізації та дифузії. Отже, підприємство, яке було обрано для дослідження, планує впроваджувати реалізацію інноваційного продукту на ринку послуг, що має певну специфіку.

Інноваційним продуктом, щодо якого побудований аналізований інноваційний проєкт, є послуги з організації шкільного харчування у рамках проєкту «Нове шкільне харчування», розробленого та презентованого українським кулінарним експертом, шеф-кухарем Євгеном Клопотенком. Слід

зауважити, що цей проєкт підтримується Міністерством освіти та науки України, оскільки пов'язаний з концепцією «Нова школа», що реалізується міністерством, та спрямований на запровадження здорового харчування у закладах шкільної освіти з метою покращення здоров'я учнів, що позитивно впливатиме на навчальний процес.

Інноваційність проєкту полягає в продукті, який реалізується, а також в організації процесу реалізації цього продукту. Отже, експертна команда розробила шкільне меню (інноваційний продукт), що включає різноманітні рецепти традиційної кухні різних країн світу, зокрема старовинні українські рецепти, та побудоване таким чином, що повністю забезпечує набір жирів, білків, вуглеводів та основних нутрієнтів відповідно до санітарних норм (наявний висновок державної санітарно-епідеміологічної експертизи). «Збірник рецептур страв для харчування дітей шкільного віку в організованих освітніх та оздоровчих закладах» розроблений за грантової підтримки Western NIS Enterprise Fund (WNISEF) – регіонального фонду прямих інвестицій, заснованого за фінансування уряду США через Агентство США з міжнародного розвитку (USAID), діяльність якого спрямована на інвестування у підприємства малого та середнього бізнесу [259].

Збірник рецептів оприлюднений на сайті для безкоштовного користування. Інноваційність організації реалізації продукту полягає в тому, що місцеві органи влади мають прийняти рішення про доцільність впровадження нового шкільного меню у закладах шкільної освіти регіону, після чого провести тендерну закупівлю кейтерингового обслуговування шкіл з зазначенням у технічному завданні вимог до меню. До процесу реалізації нового продукту залучені всі заінтересовані сторони – батьки, що зацікавлені в здоровому харчуванні своїх дітей, школи, місцеві управління освіти та надавачі послуг з кейтерингу (малий та середній бізнес). До підприємств, що надають послуги з кейтерингу, висуваються додаткові вимоги щодо якості та безпечності продукту (зокрема, через обов'язкову сертифікацію HACCP). Вартість меню узгоджується на рівні органів місцевого самоврядування, враховує граничну вартість харчування для

учнів загальноосвітніх навчальних закладів, що регулюється на рівні місцевих рад. Таким чином, проєкт має не лише економічну основу, але й також є соціально спрямованим. Контроль за вартістю, якістю, безпечністю проводиться на всіх рівнях – на рівні батьківських комітетів, шкіл, управлінь освіти, Міністерства освіти та науки України та на рівні підприємств – надавачів послуг.

Враховуючи те, що за даними Міністерства освіти та науки України в державі налічується 16 176 загальноосвітніх навчальних закладів, у яких навчається 3,9 млн учнів [203], реалізація цього проєкту є масштабною.

Для дослідження було обрано м. Чернівці, де функціонує 43 загальноосвітніх навчальних закладів. Управління освіти Чернівецької міської ради прийняло рішення про запровадження проєкту «Нове шкільне харчування», тому на початку лютого 2020 року було оголошено і проведено тендер за допомогою площадки Prozorro для державних закупівель на організацію харчування дітей шкільного віку у шкільних їдальнях міста. Всього було виставлено на тендерну закупівлю три лоти загальною кількістю 28 навчальних закладів (65 % від загальної кількості закладів) [210].

У табл. 2.6 подано узагальнену характеристику суб'єктів господарювання, що надають послуги з кейтерингу у Чернівецькій області (код за КВЕД-2010 І «Тимчасове розміщування й організація харчування»), за 2018 рік. Як видно з таблиці 2.6, послуги з тимчасового розміщування й організації харчування в області великі підприємства не надають. Основну частку складають мікропідприємства, а середніх підприємств, що надають зазначені послуги, лише три. Одним з цих підприємств є ПП «Мега-Крокус», що взяло участь у зазначеному вище тендері та виграло його. Отже, для цього підприємства надання послуг з організації харчування дітей шкільного віку у шкільних їдальнях м. Чернівці є інноваційним проєктом, аналіз якого проведемо далі.

Джерелом інформації для оцінки ефективності інноваційного проєкту ПП «Мега-Крокус» стали дані первинного та аналітичного обліку, фінансової та статистичної звітності, а також тендерної документації підприємства.

Інформація про підприємства Чернівецької області з розподілом на великі, середні, малі та мікропідприємства у 2018 році

Показник	Усього	У тому числі							
		великі підприємства		середні підприємства		малі підприємства		з них мікропідприємства	
		одиниць	у % до загальної кількості підприємств відповідного виду діяльності	одиниць	у % до загальної кількості підприємств відповідного виду діяльності	одиниць	у % до загальної кількості підприємств відповідного виду діяльності	одиниць	у % до загальної кількості підприємств відповідного виду діяльності
Кількість підприємств, усього, у т.ч.: за видом діяльності «Тимчасове розміщування й організація харчування»	4 096	1	0,0	182	4,5	3 913	95,5	3 327	81,2
	91	—	—	3	3,3	88	96,7	75	82,4
Кількість зайнятих працівників на підприємствах, усього, у т.ч. «Тимчасове розміщування й організація харчування»	52 200	к*	к	к	к	20 454	39,2	8 087	15,5
	818	—	—	301	36,8	517	63,2	223	27,3
Фінансовий результат за видом діяльності «Тимчасове розміщування й організація харчування»	-4576,2	—	—	-1087,0	23,8	-3489,2	76,2	-1952,0	55,9

* символ (к) – дані не оприлюднюються з метою забезпечення виконання вимог Закону України «Про державну статистику» щодо конфіденційності статистичної інформації
Джерело: складено за статистичними даними [31].

Аналіз ефективності інноваційного проєкту слід розпочати з загальної оцінки фінансового стану підприємства. Відповідно у табл. К.1 Додатку К згруповано дані фінансової звітності підприємства за період з 2015 по 2019 роки.

З метою проведення оцінки фінансового стану ПП «Мега-Крокус» на підставі цих даних було проведено коефіцієнтний аналіз (табл. К.2, К.3 Додатку К), відповідно до якого підприємство має стабільно стійкий фінансовий стан, що підтверджується найкращими значеннями окремих показників і загальною оцінкою. Отже, підприємство може розглядати участь у новому проєкті, зокрема інноваційному.

Концепція інноваційної ідеї описана вище. Оскільки ПП «Мега-Крокус» і раніше надавало кейтерингові послуги, то керівництво підприємства ухвалило рішення про участь у новому проєкті. Водночас основною передумовою для участі у тендері було обов'язкове запровадження науково обґрунтованої системи НАССР (англ. Hazard Analysis and Critical Control Point), що є міжнародно визнаним методом виявлення та управління ризиками, пов'язаними із безпечністю харчових продуктів. Впровадження НАССР передбачає проходження певних етапів, що були успішно пройдені ПП «Мега-Крокус», а саме:

- 1) Діагностичний аудит інфраструктури підприємства відповідно до ISO/TS22002-1.
- 2) Створення групи НАССР на підприємстві та її навчання принципам НАССР.
- 3) Розроблення документів системи НАССР: описів сировини та готових продуктів, операційних програм, планів НАССР, методик, інструкцій.
- 4) Впровадження системи НАССР: проведення внутрішніх аудитів, ведення документації, записів, щоденні перевірки системи НАССР, валідація системи НАССР, проведення засідань групи НАССР, аналіз з боку вищого керівництва щодо безпечності харчових продуктів [203].

Для забезпечення контролю харчування навчальні заклади та заклади охорони здоров'я в Україні мали запровадити систему НАССР з 2019 року та постійно підтримувати принципи НАССР на харчоблоках, що передбачає відповідальність адміністрації.

Отже, ПП «Мега-Крокус» за допомогою організації, що надає підтримку запровадження системи НАССР, зокрема щодо навчання працівників, виконали відповідні вимоги і пройшли сертифікацію. Було також опрацьовано меню за проектом «Нове шкільне харчування», визначено напрямки, за якими підприємству потрібні зміни.

На цьому етапі рекомендовано провести SWOT-аналіз (рис. 2.4).

СИЛЬНІ СТОРОНИ	СЛАБКІ СТОРОНИ
– Значний досвід роботи; – Стійкий фінансовий стан; – Професійний менеджмент; – Підготовлені кадри; – Ефективні виробничі потужності; – Значна доля ринку кейтерингових послуг; – Згуртований колектив; – Відсутність потреби перегляду основних постачальників; – Відсутність потреби купівлі чи придбання площ (надаються школами); – Відсутність потреби придбавати права чи патент на нові рецепти; – Відсутність потреби в кредитах; – Послуги з харчування дітей у загальноосвітніх навчальних закладах звільняються від оподаткування	– Відсутність стратегії; – Необхідність перебудови організаційної структури у зв'язку зі змінами технологічних процесів; – Значна залежність від доходу за контрактом по проекту; – Збільшення часу на приготування страв за новими рецептами, що вимагає перегляду технологічного процесу і навчання працівників
МОЖЛИВОСТІ	ЗАГРОЗИ
– Розширення груп споживачів; – Вихід на новий сегмент ринку; – Надання додаткових послуг; – Державна підтримка	– Фіксована ціна за контрактом; – Перебої з платежами чи неплатежі внаслідок нестачі коштів у бюджеті; – Несприятливі зміни курсу валют і висока інфляція; – Спад в економіці; – Законодавче регулювання, зокрема граничні тарифи; – Контракт тривалістю 1 рік, що викликає ризик втрати ринку наступного року; – Необхідність підтримання задоволеності дітей та батьків меню

Рис. 2.4. SWOT-аналіз інноваційного проєкту на етапі формування концепції

Джерело: розроблено автором.

Слід зазначити, що на момент проведення тендеру (лютий 2020 року) не було інформації про можливе введення карантину. Внаслідок відсутності такого досвіду раніше загрози такого типу не розглядалися. Тому при прийнятті рішення про участь в інноваційному проєкті ПП «Мега-Крокус» не врахувало ризик повної втрати доходу та зупинення діяльності.

Під час оцінки власної спроможності виконати тендерні умови було також прийнято рішення найняти додаткових працівників (14 осіб або 9,4%).

Таким чином, ПП «Мега-Крокус» стало переможцем тендерної закупівлі на 2020 рік. Основні характеристики послуги та умов тендеру подано у Додатку Л.

На підставі даних тендеру та оперативних даних підприємства нами було розраховано фінансові показники інноваційного проєкту та проведено аналіз результатів розрахунків за трьома варіантами – 1) попередній аналіз до оголошення карантину (оптимістичний сценарій); 2) аналіз фактичного стану після оголошення карантину з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2 (діяльність загальноосвітніх навчальних закладів було зупинено, що спричинило повну втрату доходу за цей період); 3) прогнозний розрахунок з урахуванням можливого оголошення карантину в деяких періодах і надалі (песимістичний сценарій).

Для розрахунку було зроблено прогноз доходів і витрат, створено прогнозні звіт про фінансові результати, звіт про рух грошових коштів, проведено розрахунок точки беззбитковості, фінансовий та інвестиційний аналіз, а також аналіз чутливості. При розрахунках ми виходили з прогнозу на 2 роки, хоча результати тендеру дійсні лише протягом одного фінансового року, врахувавши чинну ситуацію та наміри підприємства працювати у цій сфері й надалі. Результати розрахунків узагальнено у таблиці 2.7.

Критеріями виступали позитивна динаміка чистого прибутку та чистого грошового потоку, розмір чистого приведенного доходу більше 0, внутрішня норма рентабельності (IRR) не нижче ставки дисконтування, термін окупності не більше терміну проєкта, індекс доходності (PI) більше 1.

Порівняльний аналіз показників інноваційного проєкту за сценаріями

Показник за проєктом	Попередній аналіз (оптимістичний сценарій)	Фактично	Прогноз (негативний сценарій)
Термін прогнозу, роки	2	2	
Середній обсяг реалізації продукції, грн / міс.	1 327 168	1 028 336	795 300
Середній обсяг поточних витрат, грн / міс.	969 684	760 502	597 377
Чистий прибуток, грн / міс.	170 163	130 318	99 247
Грошовий потік, грн / міс.	302 988	233 871	194 694
Точка беззбитковості, % реалізації	74	79	83
Точка беззбитковості, грн	24 630 278	19 485 351	15 864 126
Точка беззбитковості, грн в середньому на міс.	131 279	108 252	88 134
Величина операційного важеля	50	60	74
Рентабельність реалізації за чистим прибутком	20	15	13
Рентабельність активів	21,7	26,6	21,9
Оборотність активів	2,05	1,60	1,24
Ставка дисконтування	16,2	16,2	16,2
Внутрішня норма рентабельності (IRR), % на рік	83,7	35,9	6,0
Загальний обсяг фінансування проєкту, грн	3 183 031	2 480 479	2 285 944
Чистий прибуток накопиченим підсумком, грн	42 213 627	18 748 724	7 019 918
Чистий грошовий потік, грн	4 128 691	3 172 430	2 426 714
Чистий дисконтований дохід (NPV), грн	627 678	314 509	-195 604
Термін окупності, роки	1,2	1,3	1,9
Дисконтований термін окупності (DPP), роки	1,2	1,7	2,0
Індекс доходності за проєктом (PI)	1,22	1,14	0,90

Джерело: розраховано автором за даними підприємства.

Отже, як видно з розрахунків, попередній аналіз проєкту підтвердив його ефективність та доцільність впровадження, визначену за результатами SWOT-аналізу. Водночас оцінка можливих варіантів показала, що інноваційний проєкт може стати абсолютно неефективним внаслідок дії зовнішніх чинників, які є

непередбачуваними та на які підприємство не має ніякого впливу. Крім того, враховуючи те, що загальний дохід за проектом складає 15,9 млн грн на рік, що становить 50,8 % від чистого доходу від реалізації продукції за попередній 2019 рік, то розвиток подій за песимістичним сценарієм може зруйнувати фінансову стійкість підприємства та привести до банкрутства. Враховуючи це, підприємству потрібно розробити інноваційну стратегію, яка б дозволила забезпечити розвиток підприємства навіть у складних зовнішніх умовах.

Отже, на основі попередніх досліджень можемо сформулювати власну точку зору на послідовність і склад етапів проведення аналізу інноваційного проекту з урахуванням його життєвого циклу (табл. 2.8).

Таблиця 2.8

Етапи аналізу інноваційного проекту підприємства

Етап життєвого циклу інноваційного проекту	Етап аналізу інноваційного проекту підприємства	Зміст аналізу інноваційного проекту
Концепція	1. Аналіз інноваційної ідеї	Характеристика інновації (вид, технічні та інші умови), дослідження правової підтримки інноваційної ідеї (потреба в отриманні ліцензії, патенту)
	2. Оцінка спроможності підприємства реалізувати інноваційний проект	SWOT-аналіз, визначення зовнішніх та внутрішніх факторів (політичних, економічних, соціальних, екологічних), визначення змін (організаційних, управлінських, структурних), яких потребуватиме підприємство для реалізації проекту
Розробка	3. Розробка бізнес-плану інноваційного проекту	Оцінка ринків збуту, конкурентної позиції підприємства, визначення необхідних ресурсів, розрахунок фінансово-економічних показників проекту, оцінка економічних, екологічних, соціальних та інших ефектів
	4. Аналіз ризиків	Виявлення зовнішніх та внутрішніх факторів ризику та розробка заходів їх усунення (зменшення)
	5. Визначення і оцінка різних сценаріїв реалізації проекту (песимістичного, оптимістичного та реалістичного)	Оцінка загроз реалізації проекту на випадок непередбачуваного зупинення діяльності (оголошення карантину)

Етап життєвого циклу інноваційного проєкту	Етап аналізу інноваційного проєкту підприємства	Зміст аналізу інноваційного проєкту
Реалізація	6. Моніторинг процесу виконання проєкту	Оцінка досягнутих показників, їх відповідність попереднім розрахункам; аналіз ефективності управління проєктом; визначення ефектів та можливості їх коригування
Завершення	7. Підсумкова оцінка результатів інноваційного проєкту	Визначення фактично досягнутих показників, їх відповідності запланованим (відкоригованим в процесі реалізації проєкту), оцінка факторів, що вплинули на результати (покращили / погіршили), та обґрунтування загальної ефективності завершеного проєкту

Джерело: розроблено автором.

Таким чином, у процесі дослідження методичних підходів до аналізу інноваційних проєктів було надано характеристику інноваційного проєкту, досліджено класифікацію інноваційних проєктів, їх життєвий цикл, критерії оцінки їх ефективності та послідовність такої оцінки. Також було проаналізовано існуючі методики оцінки ефективності інноваційного проєкту, виявлено їх відмінність від оцінки інвестиційних проєктів. Визначено, що якість оцінки інноваційного проєкту прямо впливає на формування ефективної інноваційної стратегії підприємства. Проведено аналіз сучасного інноваційного проєкту на стадії його розробки, оцінено фінансовий стан підприємства-інноватора, розраховано три сценарії реалізації цього проєкту і визначено критичний вплив певних чинників на ефективність інноваційного проєкту та діяльності підприємства-інноватора в цілому. Обґрунтовано етапи аналізу інноваційного проєкту підприємства з урахуванням необхідності розрахунку оптимістичного, песимістичного та реалістичного сценаріїв розвитку реалізації проєкту внаслідок непередбачуваної зупинки діяльності за проєктом.

2.3. Особливості формування та аналізу інноваційної стратегії малих і середніх підприємств

Аналіз наукових публікацій у сфері розробки стратегій розвитку підприємства, зокрема в інноваційній сфері, підтверджує важливість цього напрямку досліджень та його актуальність. На сьогоднішній день доведено, що підприємства, які не мають чіткого бачення свого розвитку у майбутньому, не є конкурентоспроможними та сильними навіть у найближчій перспективі.

Як було обґрунтовано у п.п. 2.2, наявність інноваційного проєкту у підприємства може не означати підвищення ефективності його діяльності та розвитку інноваційного потенціалу, якщо цей проєкт не був складовою виваженої інноваційної політики підприємства.

На нашу думку, особливо важливою проблема розробки інноваційної стратегії є для малих та середніх підприємств, оскільки при застосуванні неправильних підходів до обрання інноваційних проєктів підприємство не просто понесе збитки, а ставить під загрозу всю свою діяльність. Отже, далі розглянемо сучасні теоретико-методичні підходи до інноваційної стратегії та порядок її розробки на підприємствах.

Як зазначають М. Є. Рогоза і К. Ю. Вергал, інноваційну стратегію як зарубіжні, так і вітчизняні науковці трактують по-різному – як стратегію інновацій, інвестиційно-інноваційну стратегію, стратегію науково-технічного розвитку чи стратегічне інноваційне управління [187, с. 23]. Автори характеризують найбільш поширений системний підхід до інноваційної стратегії, згідно з яким вона є частиною загальної економічної стратегії підприємства та визначає певні правила, процедури та інструменти пошуку напрямів розвитку підприємства, що будуть ефективними.

Погоджуємося з думкою авторів, що ефективна стратегія інноваційного розвитку є основою успішної інноваційної діяльності підприємства в цілому [187, с. 26].

У табл. М.1 Додатку М нами згруповано сучасні підходи до формулювання визначення «інноваційна стратегія», аналіз яких доводить відсутність єдиної точки зору на зміст цього поняття, яке розглядають як комплекс дій [57], довгостроковий план діяльності [198], цілеспрямований процес [93], засіб (спосіб) досягнення перспективних цілей [81; 135] або як суперстратегію (надстратегію) [66], відводячи інноваційній стратегії місце вище від усіх інших стратегій підприємства. Водночас всі автори сходяться у думці, що інноваційна стратегія є основою для успішного розвитку підприємства у майбутньому та, навіть, його виживання.

Детальний аналіз еволюції концепцій формування стратегій інноваційного розвитку підприємства подано у монографії Л. М. Шульгіної та В. В. Юхименко [230], у якій автори досліджують різні напрями – від ресурсної теорії Б. Вернефельта (1984) до таких сучасних підходів, як стратегія блакитного океану Ч. В. Кіма та Р. Моборн (2004) і мікростратегій Д. Логана і Х. Фішер-Райта (2009).

Ресурсний підхід базується на тому, що стратегію потрібно планувати, виходячи з унікальних ресурсів і здібностей, які є конкурентними перевагами підприємства. Якщо підприємство зможе підібрати необхідні ресурси, а також розвивати існуючі та шукати нові у відповідь на виклики зовнішнього середовища, то це і буде його стійкими конкурентними перевагами [230, с. 10].

Відомою також є концепція «5 П» Г. Мінцберга (рис. 2.5), у якій методи розробки стратегії згруповані у певні інструменти. По-перше, потрібно створити план (наприклад, за допомогою SWOT- чи PEST-аналізу) як послідовність певних дій. Далі має бути вигаданий прийом, якого конкуренти не очікують від підприємства (наприклад, зниження цін, подання заявки на патент тощо). Наступний крок – принцип поведінки, що склався на підприємстві. Позиція – необхідно знайти найбільш вигідну позицію підприємства на ринку (наприклад, найбільш дешевий продукт, багатофункціональність, широка мережа обслуговування клієнтів тощо). Перспектива – те, чого підприємство намагається досягти у майбутньому (наприклад, ринок цінує швидкість розробки нового продукту, тому підприємство зосереджено на швидкому розвитку).

Рис. 2.5. Концепція Г. Мінцберга «5 П»

Джерело: розроблено автором за [230].

Відомою також є модель 7S, що була розроблена наприкінці 1970-х років співробітниками компанії McKinsey для того, щоб оцінювати ефективність діяльності підприємства шляхом наочного аналізу семи основних його елементів, англійське написання яких і дало назву моделі: стратегії (strategy), навичок (skills), спільних цінностей (shared values), структури (structure), співробітників (staff), систем (systems) і стилю (style). Ключові елементи підприємства (жорсткі та м'які) знаходяться у взаємній залежності (рис. 2.6) і, таким чином, спільно впливають на його ефективність.

Застосування моделі 7S дозволяє узгодити всі її елементи при побудові стратегії, зокрема інноваційної. Зміна одного елемента призводить до змін у інших елементах. Модель зосереджує увагу на внутрішніх проблемах та сильних сторонах підприємства.

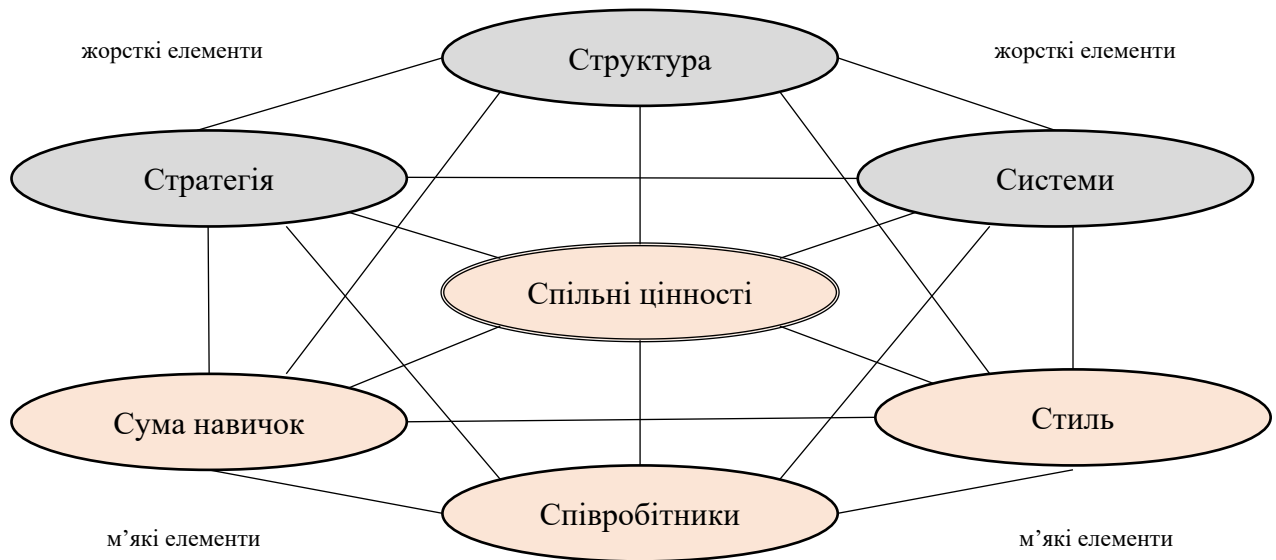

Рис. 2.6. Модель 7S McKinsey

Джерело: [238].

Нові підходи до розробки стратегій представляє Стратегія блакитного океану, що була запропонована професорами Чан В. Кімом і Рене Моборн і була представлена у 2005 році в їх книзі, яка сьогодні вже видана більше ніж 40 мовами, зокрема українською [64]. Стратегія має прикладний характер і є системним підходом до створення конкуренції, що заснований на п'ятнадцятирічних дослідженнях 150 успішних стратегій на відрізку в 120 років серед 30 галузей. У книзі описані бурхливе зростання і висока прибутковість компаній, які можуть генерувати продуктивні бізнес-ідеї, створюючи не існуючий раніше попит на новому ринку («блакитний океан»), де практично відсутні конкуренти, замість того, щоб конкурувати з безліччю конкурентів на малоприбуткових ринках («червоний океан»). У 2007 році авторами був створений Інститут Стратегії Блакитного Океану, діяльність якого спрямована на проведення академічних досліджень у сфері стратегії та управління і сприяння діяльності компаній, урядів і некомерційних організацій шляхом практичного застосування результатів цих досліджень [64]. З точки зору новизни, «блакитний океан» і є ринком інноваційних продуктів у всіх його проявах – ідей, продукції, товарів, послуг, технологій, управлінських, організаційних та інших інновацій.

Також результативний підхід у формуванні інноваційної стратегії підприємства демонструє запропонована у 2009 році концепція мікростратегій Д. Логана та Х. Фішер-Райта, яка полягає у використанні невеликих стратегій на короткий термін. Підприємство визначає короткострокову мету і розробляє мікростратегію для її досягнення. Отже, підприємство рухається від однієї короткострокової мети до іншої і стає успішним, оскільки такий підхід враховує сучасні умови, що дуже швидко і непередбачувано змінюються [230, с. 19].

Підсумовуючи огляд існуючих концепцій формування стратегії підприємства, Л. М. Шульгіна та В. В. Юхименко поділяють їх на дві великі групи – стратегії, спрямовані на внутрішні та зовнішні джерела формування конкурентних переваг підприємства [230, с. 20-21].

Вважаємо, що ефективна інноваційна стратегія підприємства має поєднувати різні підходи та враховувати як внутрішні, так і зовнішні чинники. Також інноваційні стратегії великих, середніх та малих підприємств будуть значно відрізнятися, враховуючи їх ресурси та можливості.

Важливим аспектом розробки інноваційної стратегії є її тип. В теорії існує декілька класифікацій типів інноваційних стратегій, які враховують позиції підприємства на ринку, його інноваційний потенціал, рівень ризиків та інноваційну політику. Наприклад, автори посібника «Інноваційний розвиток підприємства» виділяють такі типи інноваційних стратегій: наступальна, захисна, ліцензійна, проміжна, стратегія створення нового ринку, розбійнича, імітаційна, залежна, традиційна, «за нагодою», поглинальна та інші [57, с. 122].

М. Є. Рогоза і К. Ю. Вергал, аналізуючи й інші типи інноваційних стратегій, що виділяються авторами (зокрема, силова, нішова, піонерська, стратегія пристосування тощо), роблять висновок, що більшість цих типів стратегій поєднують в собі характеристики інших, як, наприклад, імітаційна та розбійнича чи захисна та пасивна. Також автори зазначають, що на практиці підприємства часто поєднують елементи інноваційних стратегій різних типів, що робить їх більш ефективними [187, с. 27-28].

М. П. Чайковська класифікує інноваційні стратегії відносно внутрішнього середовища на продуктові (портфельні, підприємницькі, скеровані на створення нових виробів, технологій та послуг), функціональні (науково-технічні, виробничі, маркетингові), ресурсні (матеріально-технічні, трудові, фінансові) та організаційно-управлінські (структури, методи управління) [221, с. 74].

Н. М. Сиротинська пропонує таку класифікацію інноваційних стратегій:

- за напрямом реалізації – продуктова, процесна, комбінована;
- за рівнем ризику – з високим, низьким або оптимальним рівнем ризику;
- за поведінкою підприємства на ринку – агресивна, зважена, пасивна;
- за ступенем новизни інноваційних проєктів – радикальна, покращуюча, псевдоінноваційна, комбінована;
- за процесом створення новацій – стратегія власних НДДКР чи ліцензійна;
- за метою реалізації – наступальна, реакція на дії конкурентів, знаходження вільної ніші на ринку, продовження життєвого циклу товару [198, с. 107].

Для того, щоб правильно обрати інноваційну стратегію, підприємству потрібно визначити фактори зовнішнього та внутрішнього впливу, що пов'язані з його об'єктивною спроможністю реалізувати обраний тип стратегії.

О. І. Кузьмак виділяє такі фактори впливу на успішність реалізації інноваційної стратегії підприємства:

- зовнішні фактори – розвиток та особливості галузі, позиція підприємства на ринку, поведінка конкурентів, прогнозований попит на продукцію, соціально-економічне становище;
- внутрішні фактори – вид діяльності підприємства, цілі та місія підприємства, досвід реалізації попередніх стратегій, наявність та розвиток інноваційного потенціалу, фінансові можливості реалізації стратегії [81, с. 116].

М. Є. Рогоза та К. Ю. Вергал дають більш широку класифікацію таких факторів, виділяючи крім зовнішніх та внутрішніх активні та пасивні, відкриті та латентні (за способом прояву), позитивні та негативні (за впливом на

стратегію), зміни зв'язків, елементів стратегії або змішані (за характером дії) [187, с. 33-34].

На думку О. Ю. Пригари, популярності набуває теорія «відкритих інновацій», яка визначає, що стимулювання інноваційної активності підприємства має зосереджуватися на зовнішньому середовищі з метою пошуку ідей щодо нових потреб ринку, нових технологій або нових зв'язків [135].

Погоджуємося з думкою авторів про можливості, які може надати зовнішнє середовище підприємства для розвитку його інноваційної діяльності та формування інноваційної стратегії. Водночас необхідно додати, що для середніх та малих підприємств на сучасному етапі потрібно окремо оцінювати зовнішню загрозу зупинення діяльності внаслідок оголошення карантину. За оцінками міжнародних експертів найближчими десятиліттями відбуватимуться епідемії та пандемії на кшталт COVID-19, що зробить деякі види діяльності чутливими до зупинення на час оголошення карантину. В першу чергу, це стосується сфери послуг (транспорт, послуги з організації харчування, освітні, туристичні послуги, послуги з обслуговування населення та багато інших). Якщо для великих промислових підприємств призупинення діяльності на час карантину було частковим, то для малих і середніх підприємств у зазначених сферах відбулося повне зупинення діяльності.

Отже, з одного боку, інноваційна діяльність малих та середніх підприємств менш ризикова, оскільки такі підприємства практично не беруть участь у НДДКР, долучаються до реалізації інновацій на етапі їх дифузії, що зменшує ризик втрат внаслідок неуспішних чи тривалих розробок. З іншого боку, малі та середні підприємства, реалізуючи інноваційні проекти, можуть збільшувати ризики, пов'язані з відсутністю диверсифікації виробництва (надання послуг) у чутливих до зупинення діяльності галузях. Вважаємо, що це обов'язково потрібно враховувати при формуванні інноваційної стратегії підприємства.

Аналіз інноваційної стратегії підприємства є безперервним процесом і входить до кожного етапу її формування та реалізації. Дослідження існуючих наукових підходів до процесу створення інноваційної стратегії доводить

відсутність закріпленої послідовності. Різні автори пропонують різні етапи залежно від того, який підхід застосовують – системний чи процесний [81; 135; 187; 230]. Найбільш типові підходи до формування інноваційної стратегії підприємства подано у Додатку Н (рис. Н.1, Н.2, Н.3 та Н.4).

Більшість авторів пропонують розпочати з формулювання місії та мети підприємства [81; 135; 230], яка буде впливати на узгодженість інноваційної стратегії з загальною стратегією підприємства. Зазвичай мета діяльності підприємства прописується у статутних документах і на практиці обмежується реченням, що метою є одержання прибутку від господарської діяльності. Водночас місія підприємства може бути набагато ширшою, охоплювати не лише економічні наміри, а й соціальні та екологічні. Наприклад, місією може бути задоволення попиту населення на товари чи послуги, дотримання соціальних чи екологічних норм та інше.

Отже, керівництву підприємства важливо сформулювати місію і відповідні цілі діяльності підприємства для власного розуміння шляхів, якими можна досягти цих цілей.

Наступним етапом є аналіз внутрішнього та зовнішнього середовища підприємства, його інноваційного потенціалу. На цьому етапі доцільно провести аналіз інноваційного потенціалу за показниками, що його характеризують (див. табл. 2.2). Вважаємо, що потрібно починати з оцінки фінансової стійкості підприємства, оскільки будь-які інноваційні проєкти потребують додаткових ресурсів, направлення яких на нові види діяльності неможливе, якщо підприємство не буде мати достатньо ресурсів на поточну діяльність.

Підтримуємо думку М. Є. Рогози та К. Ю. Вергал, що базовим етапом є соціально-психологічний етап, на якому визначається наявність персоналу високої кваліфікації, що має необхідні знання та доступ до інформації, має мотивацію для розвитку та виконання нових завдань, пов'язаних з інноваційною діяльністю [187, с. 39].

Для аналізу готовності персоналу підприємства до ведення інноваційної діяльності, існуючих слабких та сильних сторін доцільно використати метод

анкетування, залучивши до опитування всі категорії працівників. Правильно сформульовані питання дозволять сформувати уявлення про готовність (або неготовність) персоналу до змін, виявити слабкі місця (наприклад, відсутність інформації, неточна інформація, неправильне уявлення про заплановані зміни). Опитування дозволяє виявити думку працівників щодо запланованих змін, а також ту інформацію, яку не можна отримати з кадрової документації (рівень освіти, досвід роботи тощо).

Також важливе значення має наявність мотивації для інноваційної діяльності. Якщо передбачається збільшення кількості завдань чи їх інтенсивності, то працівники будуть очікувати збільшення заробітної плати. Водночас керівництво підприємства має розрахувати потребу у ресурсах на реалізацію конкретних інноваційних проєктів, тому потрібно розуміти наскільки можливо змінювати завдання без значних змін у розмірі заробітної плати. Також важливо зрозуміти, як додаткові стимули можна застосувати, щоб підтримати ідею важливості інноваційної діяльності для розвитку підприємства.

У Додатку П розміщено розроблену анкету для опитування персоналу ПП «Мега-Крокус» щодо оцінки готовності до реалізації інноваційного проєкту. На нашу думку, об'єктивні відповіді на питання дозволять керівництву зрозуміти, у якому напрямку потрібно розвивати інноваційний потенціал підприємства, де є слабкі місця, на усунення яких потрібно звернути особливу увагу.

У взаємозв'язку з соціально-психологічним етапом знаходиться організаційно-управлінський етап, на якому потрібно з'ясувати які зміни у структурі управління, повноваженнях, розподілі функцій та повноважень мають відбутися для успішної інноваційної діяльності. Запровадження нової технології дуже часто потребує перегляду структури управління – формування нових відділів, наймання додаткового персоналу, зміни повноважень працівників. Наприклад, досліджуване ПП «Мега-Крокус» для реалізації інноваційного проєкту потребувало впровадження системи НАСРР, що є обов'язковою умовою для підприємств, які надають послуги з організації харчування. Також

підприємство сформувало філіал і найняло на роботу додатковий персонал, тобто змінило організаційну структуру підприємства. На нашу думку, всі управлінські та організаційні зміни потребують аналізу та оцінки, оскільки їх ефективність буде впливати на результати інноваційної діяльності в цілому та прибутковість підприємства.

Узагальнено сприйняття підприємством організаційно-управлінських інновацій описують у вигляді такої моделі (формула 2.5) [187, с. 41-42].

$$B = f(L, C, K), \quad (2.5)$$

де B – сприйняття організаціями нововведень;

L – особистісно-психологічні характеристики членів організації;

C – характеристика організаційної структури (структурні змінні);

K – характеристика зовнішнього оточення і міжорганізаційних зв'язків (контекстуальні змінні).

Далі потрібно дати характеристику інноваційній стратегії, яку обирає підприємство. Тип стратегії може змінюватися залежно від конкретних інноваційних проєктів, які буде реалізовувати підприємство. Наприклад, для ПП «Мега-Крокус» інноваційний проєкт з організації харчування дітей шкільного віку у шкільних їдальнях можна характеризувати як проєкт у рамках нішевої інноваційної стратегії (стратегії «за нагодою»), оскільки підприємство до проєкту надавало схожі послуги, а впровадження нових послуг не потребувало проведення НДДКР, придбання нового обладнання, патентів чи ліцензій. Тобто цей проєкт став реакцією на потреби, які з'явилися на ринку послуг з організації харчування у школах. Підприємство не було безпосереднім ініціатором впровадження цього інноваційного продукту.

Водночас це не означає, що така інноваційна стратегія не буде успішною. Як зазначає Н. М. Сиротинська, така стратегія може бути достатньо ефективною, якщо підприємство зможе задовольнити потреби клієнтів краще ніж конкуренти

[198, с. 106]. Також підприємство може намагатися розширити надання послуг і на той сегмент, що залишився (35 %), застосувавши наступальну інноваційну стратегію, проте потрібно зважувати ризики такої монополізації, співставляти їх з перевагами.

Наступний етап розробки інноваційної стратегії буде включати маркетинговий аналіз, що є дуже важливим для збільшення частки ринку, охоплення нових клієнтів тощо. З одного боку, досліджуваному підприємству не потрібно витрачати кошти на маркетинг, оскільки кількість його клієнтів розрахована заздалегідь, а оплата буде проводитися за чітко визначеними у тендерній закупівлі параметрами (кількість та ціна). Схожа ситуація буде у всіх інноваційних проєктах, замовником на виконання послуг чи виготовлення продукції у яких виступають організації чи установи бюджетної сфери. З іншого боку, підприємство може запропонувати аналогічну інноваційну продукцію іншому сегменту ринку, наприклад, приватним закладам. Тому необхідно завжди передбачати активні дії з маркетингового просування інноваційного продукту.

У випадках, коли замовником на виробництво продукції, виконання робіт чи надання послуг виступають державні органи, що фінансуються за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, підприємства не можуть впливати на дохід від реалізації інноваційного продукту, ціна на який визначена замовником. Забезпечити прибутковість проєкту у такій ситуації може лише правильне розпорядження ресурсами для зменшення витрат. Отже, важливими складовими є аналіз та оцінка виробничого, логістичного, інформаційного етапів.

Особливе місце відводиться фінансово-економічному аналізу, за результатами якого і відбувається відбір інноваційного проєкту (проєктів) для реалізації. Як зазначалося вище, для малих та середніх підприємств часто може не існувати альтернативного інноваційного проєкту. У такому випадку потрібно проаналізувати різні сценарії реалізації одного інноваційного проєкта та прийняти рішення про його впровадження або відмову від нього внаслідок значних загроз безперервності діяльності підприємства.

Вважаємо, що для підприємств малого і середнього бізнесу в сучасних умовах доцільно реалізовувати мікростратегії за підходом Д. Логана і Х. Фішер-Райта. Крім того, для управління і контролю за реалізацією інноваційних проєктів рекомендуємо запровадити цикл Демінга (Deming Cycle).

Цикл Демінга (також відомий, як коло якості) – постійне коло регулювання удосконалення продукту і виробничих процесів, оптимізації окремих одиниць і об’єктів. Цикл також часто називають циклом PDCA (від англ. Plan – Do – Check – Act) (рис. 2.7). Модель безперервного покращення якості, при якій за допомогою постійних перевірок до, під час і після процесу виробництва, стимулювання відповідальності за якість і постійного контролю процесу виробництва можуть бути виявлені слабкі місця в різних процесах на підприємстві.

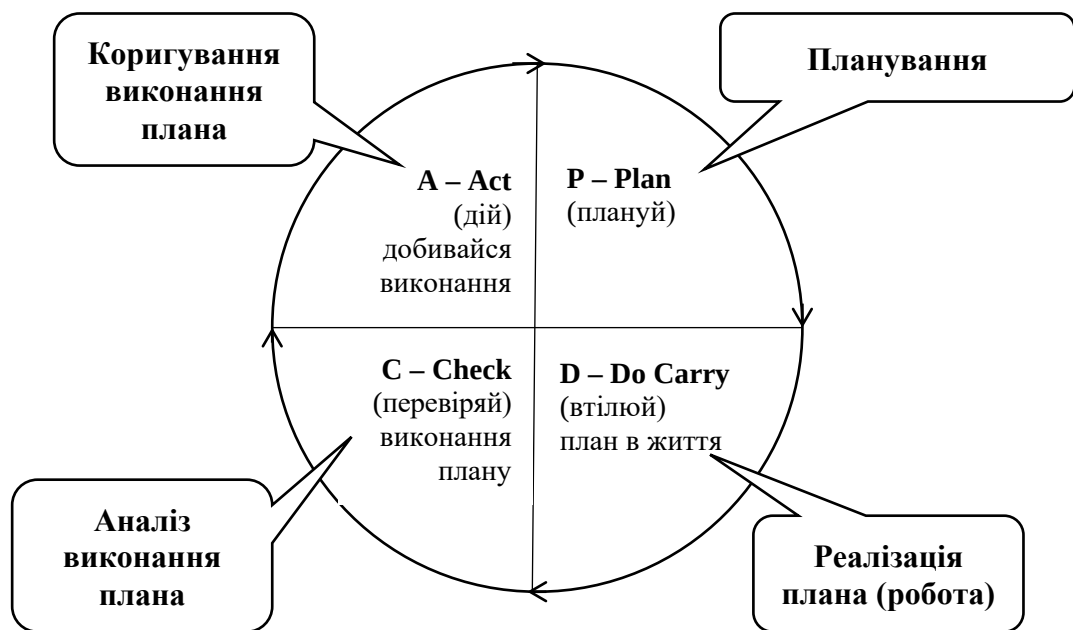

Рис. 2.7. Модель Цикл Демінга

Джерело: [238].

Цикл Демінга застосовують у різних сферах діяльності, що дозволяє ефективно управляти цією діяльністю на системній основі. Вважаємо, що впровадження циклу Демінга при реалізації інноваційних проєктів буде

підвищувати результати, оскільки дозволить оперативно отримувати необхідну інформацію та усувати небезпечні відхилення в процесах.

Загалом контролю відводиться вагома роль в процесі формування інноваційної стратегії. Значні ризики, що пов'язані з інноваційною діяльністю, потребують постійного контролю за їх появою та усуненням. Особливо це стосується малих та середніх підприємств, оскільки несвоєчасно виявлені проблеми з реалізацією інноваційного проєкту загрожують не лише стабільній діяльності підприємства, але й можуть призвести до його банкрутства.

Отже, з урахуванням результатів проведеного дослідження можна запропонувати логіко-структурний підхід до формування та аналізу інноваційної стратегії малих та середніх підприємств, поданий на рис. 2.8. При розробці врахований удосконалений підхід до аналізу інноваційної діяльності підприємства (рис. 2.1), а також особливості інноваційної діяльності малих та середніх підприємств.

Аналітичні методи на кожному етапі формування інноваційної стратегії підприємства можуть обиратися залежно від особливостей та можливостей підприємства. Наприклад, якщо підприємство застосовує в своїй діяльності сучасні програмні засоби, такі як ERP- або BMR- системи або окремі їх модулі, то в такому випадку у підприємства є можливість більш глибокого аналізу даних бухгалтерського та управлінського обліку, економіко-статистичного, імітаційного моделювання. Застосування експертних методів також потребує відповідної підготовки та фінансування. Водночас вважаємо, що розробці інноваційної стратегії потрібно приділити значну увагу для забезпечення ефективності інноваційної діяльності та функціонування підприємства в цілому.

Таким чином, у процесі дослідження особливостей формування та аналізу інноваційної стратегії малих і середніх підприємств було надано характеристику інноваційних стратегій, досліджено їх класифікацію, етапи формування та особливості аналізу інноваційної стратегії малих та середніх підприємств.

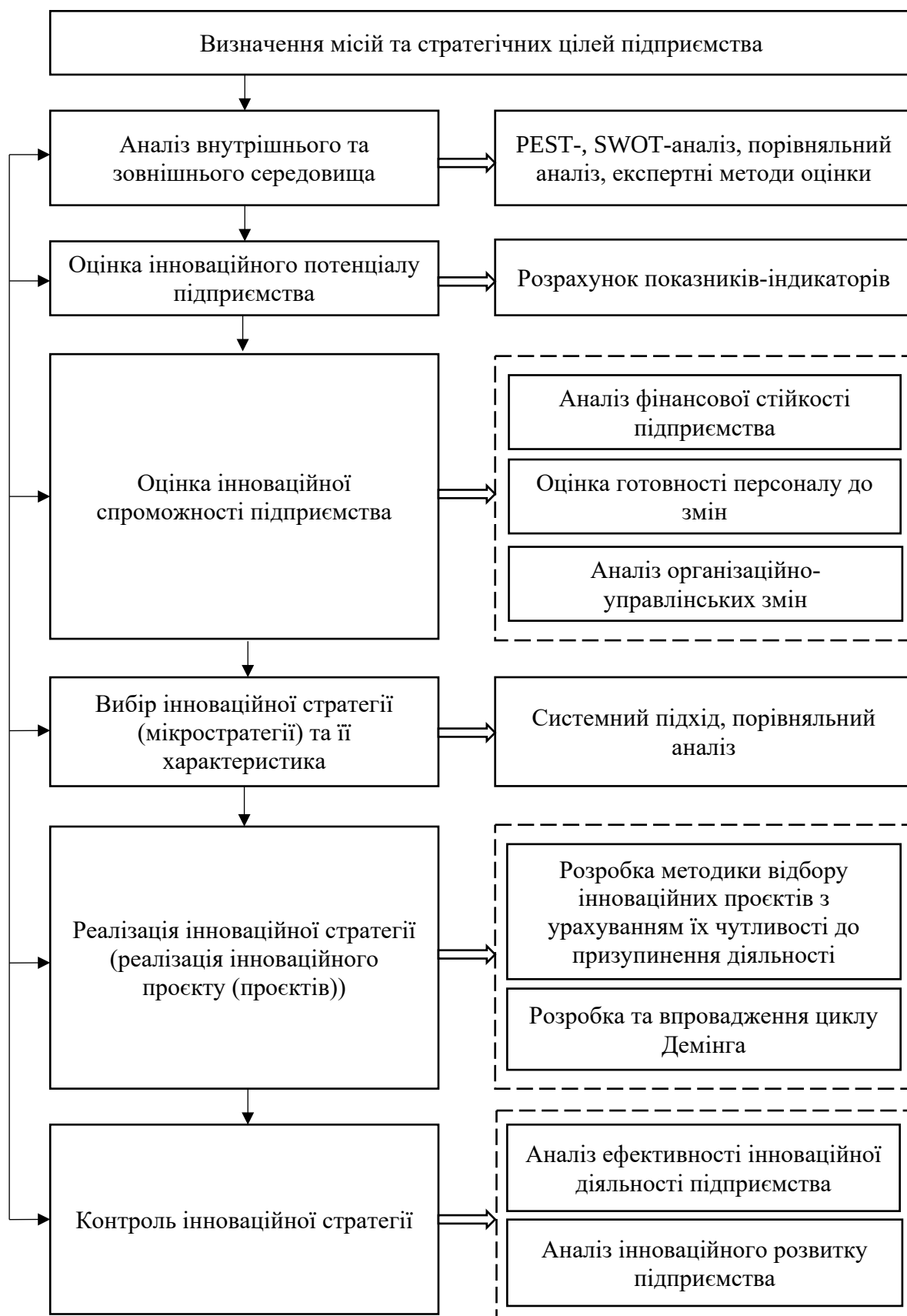

Рис. 2.8. Логіко-структурний підхід до формування та аналізу інноваційної стратегії малих та середніх підприємств

Джерело: розроблено автором.

Також було проаналізовано найбільш відомі концепції формування стратегій інноваційного розвитку підприємства, охарактеризовано класифікацію типів інноваційних стратегій та фактори впливу на успішність реалізації інноваційної стратегії підприємства. Визначено, що для середніх та малих підприємств на сучасному етапі потрібно окремо оцінювати зовнішню загрозу призупинення діяльності внаслідок оголошення карантину. Проведено аналіз існуючих наукових підходів до процесу створення інноваційної стратегії, на основі результатів якого сформульовано логіко-структурний підхід до формування та аналізу інноваційної стратегії малих та середніх підприємств.

Висновки до розділу 2

Проведене дослідження теоретико-методичних підходів до аналізу інноваційної діяльності підприємства стало основою для таких висновків:

1. Сутність аналізу інноваційної діяльності дозволяє виділити його макро-, мезо- та мікрорівні, що відрізняються метою та підходами. На макрорівні аналіз інноваційної діяльності має мету оцінити позитивні та негативні тенденції у розвитку інноваційної діяльності у цілому по країні, визначити сильні та слабкі сторони окремих галузей, їх пріоритетність для формування державної політики. На мезорівні оцінюється інноваційний розвиток окремих регіонів з метою визначення перспектив, проблем, пріоритетів з урахуванням особливостей регіону (промисловий, сільськогосподарський, туристичний, сировинний тощо). На мікрорівні аналіз інноваційної діяльності передбачає аналіз конкретного підприємства, що включає оцінку витрат, доходів та фінансових результатів, пов'язаних з інноваційною активністю.

2. На підставі аналізу сутності понять «інноваційний потенціал», «інноваційна спроможність», «інноваційна спрямованість», «інноваційна активність», «інноваційний розвиток», «ефективність інноваційної діяльності» та існуючих методичних підходів до проведення відповідної оцінки запропонований логіко-структурний підхід до аналізу інноваційної діяльності

підприємства, що визначає інноваційний потенціал як набір базових характеристик, які впливатимуть на результати інноваційної активності. Визначено, що ефективна інноваційна діяльність обумовлюється відбором інноваційних проєктів та формуванням інноваційної стратегії підприємства.

3. Дослідження наукових підходів до трактування поняття «інноваційний проєкт» доводить існування трьох концепцій, за якими інноваційний проєкт розглядають як перелік документів, у яких відображається процес створення інновації; як процес здійснення інновації; як систему конкретних цілеспрямованих дій, що є складовими інноваційного процесу. Охарактеризовано класифікацію інноваційних проєктів. Досліджено класифікацію інноваційних проєктів, їх життєвий цикл, критерії оцінки їх ефективності та послідовність такої оцінки.

Обґрунтовано, що не всі типи інноваційних проєктів можуть бути реалізовані на рівні малих та середніх підприємств. Беручи до уваги те, що малі та середні підприємства мають стати рушійною силою економіки, потребують розробки методики аналізу інноваційних проєктів у різних сферах діяльності.

4. Охарактеризовано існуючі методики оцінки ефективності інноваційного проєкту, проведено їх порівняння з інвестиційними проєктами. Проведено аналіз реального інноваційного проєкту на стадії його розробки, оцінено фінансовий стан підприємства-інноватора, розраховано три сценарії реалізації цього проєкту і визначено критичний вплив певних чинників на ефективність інноваційного проєкту та діяльності підприємства-інноватора в цілому. Для розрахунку зроблено прогноз доходів і витрат, створено прогнозні звіт про фінансові результати, звіт про рух грошових коштів, проведено розрахунок точки беззбитковості, фінансовий та інвестиційний аналіз, а також аналіз чутливості. Обґрунтовано етапи аналізу інноваційного проєкту підприємства з урахуванням необхідності розрахунку оптимістичного, песимістичного та реалістичного сценаріїв розвитку реалізації проєкту внаслідок непередбачуваної зупинки діяльності за проєктом.

5. Обґрунтовано важливість розробки інноваційної стратегії для малих та середніх підприємств, для яких застосування неправильного підходу до вибору інноваційних проєктів може призвести не лише до отримання збитків, але й ставить під загрозу безперервність їх діяльності.

6. Проаналізовано найбільш відомі концепції формування стратегій інноваційного розвитку підприємства, охарактеризовано класифікацію типів інноваційних стратегій та фактори, що впливають на ефективність інноваційної стратегії підприємства. Визначено, що для середніх та малих підприємств на сучасному етапі потрібно окремо оцінювати зовнішню загрозу призупинення діяльності внаслідок оголошення карантину. Підприємствам малого і середнього бізнесу в сучасних умовах рекомендовано розробляти мікростратегії за підходом Д. Логана і Х. Фішер-Райта, а для управління і контролю за реалізацією інноваційних проєктів запроваджувати цикл Демінга.

7. З урахуванням сучасних наукових підходів до процесу створення інноваційної стратегії, запропоновано логіко-структурний підхід до формування та аналізу інноваційної стратегії малих та середніх підприємств, яка враховує удосконалений підхід до аналізу інноваційної діяльності підприємства та особливості інноваційної діяльності малих та середніх підприємств. Розроблено анкету для опитування персоналу підприємства щодо оцінки готовності до реалізації інноваційного проєкту.

Основні результати дослідження викладено у наукових працях автора [114; 123; 126; 253; 255].

РОЗДІЛ 3

ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ПРОВЕДЕННЯ АУДИТУ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

3.1. Сутність та організаційні етапи аудиту інноваційної діяльності підприємств

На сьогоднішній день з упевненістю можна говорити про те, що аудит є перевіреним методом удосконалення інноваційної діяльності підприємства, оскільки вивчає ключові показники, оцінює сильні та слабкі сторони, визначає шляхи удосконалення інновацій та процесу їх упровадження, а в певних випадках також аналізує інноваційну спроможність та ступінь інноваційної зрілості підприємства.

Як зазначають Н. С. Шалімова та О. С. Роєва, сьогодні поширені дві основні концепції сутності аудиту – перевірка дотримання стандартів бухгалтерського обліку та порядку складання і подання фінансової звітності та аудит всього бізнесу. Водночас розширення розуміння змісту аудиту вплинуло на появу наприкінці XX століття терміну «завдання з надання впевненості» [227, с. 272].

Чинний Закон України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність» визначає аудит фінансової звітності як аудиторську послугу «...з перевірки даних бухгалтерського обліку і показників фінансової звітності та/або консолідованої фінансової звітності юридичної особи або представництва іноземного суб'єкта господарювання, або іншого суб'єкта, який подає фінансову звітність та консолідовану фінансову звітність групи, з метою висловлення незалежної думки аудитора про її відповідність в усіх суттєвих аспектах вимогам національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку, міжнародних стандартів фінансової звітності або іншим вимогам» [136]. Крім цього, закон визначає аудиторські послуги як «...аудит, огляд фінансової звітності, консолідованої фінансової звітності, виконання завдань з іншого надання

впевненості та інші професійні послуги, що надаються відповідно до міжнародних стандартів аудиту» [136].

Водночас Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг [100-102], виданих Радою з Міжнародних стандартів аудиту та надання впевненості Міжнародної федерації бухгалтерів (IFAC), поділяють послуги, що надаються аудиторами, на аудити історичної фінансової інформації, завдання з огляду, завдання з надання впевненості, що не є аудитом чи оглядом історичної фінансової інформації, супутні послуги. Таким чином, за вимогами чинних Міжнародних стандартів аудиту, аудит інноваційної діяльності може виконуватися у складі різних типів аудиторських завдань, зокрема, як частина аудиту фінансової звітності.

Разом з тим вид аудиторського завдання впливатиме на процес проведення аудиту та його організаційні та методичні особливості.

Процедури аудиту фінансової звітності застосовуються давно й для різних видів економічної діяльності. Практикуючі аудитори мають широкий досвід оцінювання правильності та достовірності господарських операцій та їх відображення в обліку та фінансовій звітності суб'єктів господарювання. Водночас інноваційна діяльність підприємства завжди має свої особливості, які потребують глибокого розуміння аудитором та відповідних критеріїв оцінки.

На думку М. Куцинської, аудит інноваційної діяльності не є новим для української практики [83], проте наукових публікацій останніх років, присвячених питанням організації та методики аудиту інноваційної діяльності підприємств, небагато. Визначення аудиту інноваційної діяльності, узагальнені в результаті дослідження, подано у табл. 3.1.

Аналіз точок зору різних авторів щодо сутності поняття «аудит інноваційної діяльності підприємства» свідчить про відсутність єдиного підходу. Аудит інноваційної діяльності розглядають як процес підтвердження повноти і достовірності інформації про інноваційну діяльність, аналіз здатності організації до інновацій та управлінське консультування.

Таблиця 3.1

Зміст поняття «аудит інноваційної діяльності»

Автор	Зміст поняття
Біловодська О. А., Грищенко О. Ф. [11]	управлінське консультування щодо виявлення втрачених вигід внаслідок нерелевантного складності процесів застосування інноваційного потенціалу та розроблення адекватної інноваційної стратегії підприємства
Владут Г., Танасе Н. М., Караміхай (Гуда) М., Пуркарея А. А. [258]	вивчає ключові показники, визначає сильні та слабкі сторони та визначає шляхи вдосконалення інновацій в організації
Зикіна В. О. [51, с. 213]	має виконувати функції превентивного контролю і попередньої діагностики ймовірних похибок під час стратегічного управління інновацій та відхилень від оптимальних параметрів проекту
Король Г. О., Ізвєкова І. М., Єрьоміна О. Л. [69, с. 151]	підтвердження повноти та достовірності інформації про інноваційну діяльність, що надається системою обліку
Куцинська М. [83, с. 40]	перевірка звітності, обліку, первинних документів та іншої інформації щодо інноваційної діяльності суб'єктів господарювання з метою визначення достовірності їх звітності, обліку, його повноти і відповідності чинному законодавству та встановленим нормативам
Невдах С. [107, с. 48-49]	має включати оцінку інноваційного потенціалу, середовища функціонування і розвитку, інноваційної активності та інноваційної позиції регіону
Паузітс А. [252]	всебічний аналіз здатності організації до інновацій. Мета аудиту також передбачає розгляд майбутніх можливостей та ризиків
A Technological Innovation Audit Methodology [237, с. 71]	процес, за допомогою якого компетентна незалежна особа накопичує та оцінює докази щодо процесу інновацій, пов'язаних з конкретним суб'єктом господарювання, з метою звітування про ступінь відповідності інноваційного процесу встановленим найбільш відомим практикам в інноваційному середовищі

Джерело: складено автором за публікаціями [11; 51; 69; 83; 107; 237; 252; 258].

Водночас більшість авторів зазначають, що аудит інноваційної діяльності підприємства є особливим аудиторським завданням, в ході якого можуть бути визначені майбутні можливості та ризики, а також відповідність інноваційній стратегії.

А. Паузітс (Pausits) зазначає, що під час проведення аудиту інновацій потрібно дати відповідь на три суттєвих питання:

- 1) Чого стосується інновація? (об'єкт);

2) Що рухає інновацію? (драйвер);

3) Наскільки інновація є новою? (новизна) [252, с. 3].

При цьому автор визначає три види аудиту інновацій: самоаудит або внутрішній аудит (self-audit), керований зовнішній аудит (guided audit) та змішаний (mixed audit) [252, с. 6]. А. Паузитс наголошує на значних відмінностях зазначених видів аудиту інноваційної діяльності. Внутрішній аудит здійснюється без залучення зовнішніх експертів шляхом проведення анкетування персоналу, що є його перевагою через низьку вартість проведення. Самоаудит фокусується на можливостях управління інноваціями на користь самого підприємства. Зовнішній керований аудит є значно дорожчим, проте може надати неупереджену оцінку інноваційним процесам, що відбуваються на підприємстві. Недоліком можуть стати недостатньо глибокі знання зовнішнього експерта особливостей інновації клієнта, що знижує цінність запропонованих рекомендацій. Тому оптимальним є поєднання зазначених підходів, коли, наприклад, підприємство може провести самоаналіз через анкетування працівників, а потім запросити для надання оцінок та рекомендацій зовнішніх аудиторів. Такий підхід допоможе зекономити кошти підприємства, але дозволить отримати зовнішню незалежну думку щодо інноваційних процесів.

Автори публікації [237] зазначають, що під час аудиту інноваційної діяльності підприємства можуть застосовувати різні підходи, наприклад:

- аудит попередньої інновації / продукту від початку до впровадження;
- аудит управлінської команди щодо лідерських навичок її членів щодо впровадження інновацій;
- аудит підрозділу (відділу, департаменту) та його ролі в інноваційному ланцюжку всередині підприємства;
- аудит підприємства в цілому та його підходу до забезпечення нових інновацій [237, с. 72].

С. Невдах пропонує такі напрямки (сегменти) проведення аудиту інноваційної діяльності, як: аудит організації обліку ініціатив, інновацій та інноваційної діяльності; аудит витрат на інноваційну діяльність; аудит джерел

фінансування інноваційної діяльності; аудит впровадження, наявності та ефективності інновацій [107, с. 49].

Е. В. Холгрєн (Hallgren) описує інший підхід до проведення аудиту інноваційної діяльності, порівнюючи його з традиційним. Зазвичай, під час аудиту інноваційної діяльності досліджувалися основні процеси (генерація концепцій, розробка продуктів, інноваційні процеси та придбання технологій), процеси підтримки інноваційної діяльності (ресурси, системи та інструменти, лідерство) та інноваційні показники (результати процесів) [242, с. 52]. На сучасному етапі автор пропонує застосовувати системний підхід, який дозволить підприємству стати інноваційним. При цьому провідну роль відіграє залучення більшої кількості працівників до інноваційних процесів, їх навчання з активним використанням асоціативних карт чи мап думок (mind maps) та реалізація інноваційних проєктів. У результаті застосування нового підходу до аудиту інноваційної діяльності аудитор не дає готові рекомендації чи удосконалення, а навчає групу працівників, які здатні забезпечити інноваційну діяльність на підприємстві на високому рівні.

На нашу думку, види аудиторських завдань щодо аудиту інноваційної діяльності підприємства доцільно класифікувати залежно від мети. Наприклад, коли проводиться аудит фінансової звітності, особливо обов'язковий, інноваційна діяльність підприємства не буде оцінюватися окремо від інших видів діяльності та операцій підприємства. Як зазначалося нами у розділі 1, чинні вимоги до ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності не є чіткими щодо відображення результатів інноваційної діяльності підприємств. Г. О. Король, І. М. Ізвекова, О. Л. Єрьоміна зауважують, що крім відсутності спеціальних рахунків бухгалтерського обліку та реєстрів, призначених для відображення інформації про інноваційну діяльність, затверджені форми фінансової звітності не мають спеціальних рядків, у яких мала б відображатися інформація про доходи, витрати та результати інноваційної діяльності [69, с. 147]. Зазначене ускладнює виявлення та оцінку відповідної інформації для цілей аудиту.

Отже, аудитори можуть відобразити окрему думку щодо невідповідностей у відображенні інформації про інноваційну діяльність в обліку та звітності підприємства, якщо такі будуть виявлені. Водночас зі звіту аудитора, зокрема при висловленні немодифікованої думки, користувачі нічого не зможуть дізнатися про інноваційну діяльність підприємства.

Поділяємо думку Н. С. Шалімової та О. С. Роевої щодо доцільності розгляду аудиту інноваційної діяльності підприємства як виконання інших завдань (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

**Види аудиторських завдань щодо інноваційної діяльності підприємств
залежно від їх мети**

Мета аудиторських завдань	Вид завдання	Результат виконання аудиторського завдання
1	2	3
Аудит інноваційної діяльності підприємства в цілому – підтвердження її відповідності в усіх суттєвих аспектах вимогам нормативно-правових актів, що регулюють інноваційну діяльність, НП(С)БО, МСФЗ тощо	Завдання з аудиту, яке виконується відповідно до МСА 805 «Особливі положення щодо аудитів окремих фінансових звітів та окремих елементів, рахунків або статей фінансового звіту»	Офіційний звіт аудитора (обґрунтована впевненість) з думкою про те, чи відповідає інформація про інноваційну діяльність підприємства в усіх суттєвих аспектах вимогам, що до неї висуваються
Огляд інноваційної діяльності підприємства	Завдання з огляду, яке виконується відповідно до Міжнародних стандартів завдань з огляду	Офіційний звіт аудитора (обмежена впевненість) з думкою про те, чи відповідає інформація про інноваційну діяльність підприємства в усіх суттєвих аспектах вимогам, що до неї висуваються
Аудит відповідності інноваційної діяльності підприємства визначеній стратегії. Аудит ефективності інноваційної діяльності підприємства. Аудит ефективності інноваційного проєкту. Аудит ефективності витрат інноваційної діяльності підприємства тощо	Завдання з надання (обґрунтованої або обмеженої) впевненості, яке виконується в рамках Міжнародних стандартів завдань з надання впевненості	Офіційний звіт аудитора (обґрунтована або обмежена впевненість) з думкою про те, чи не містить предмет дослідження суттєвих викривлень

1	2	3
Узгоджені процедури – аудит ефективності інноваційної стратегії підприємства; аудит спроможності управлінської команди впроваджувати інновації; підготовка інформації про інноваційну діяльність або окремі її елементи для управлінської чи фінансової звітності підприємства, для подання інвесторам чи у державні органи тощо	Завдання із виконання супутніх послуг, яке виконується відповідно до Міжнародних стандартів супутніх послуг	Офіційний звіт аудитора про фактичні результати
Розробка інноваційної стратегії підприємства, аналіз її ефективності, відбір інноваційних проєктів для реалізації, консультації щодо відображення інформації про інноваційну діяльність та окремі її елементи в обліку та звітності, інші консультації	Інші (консультаційні) послуги	Звіт аудитора без висловлення впевненості щодо достовірності інформації

Джерело: складено автором з урахуванням [100-102; 227].

Таким чином, зовнішній незалежний аудит інноваційної діяльності може проводитися в рамках виконання різних завдань відповідно до вимог Міжнародних стандартів аудиту. Для отримання очікуваних результатів підприємство має узгодити вид аудиторського завдання та мету його виконання на етапі укладання договору.

Особливості аудиту інноваційної діяльності підприємства впливають на його організацію, відповідно науковці виділяють різні організаційні етапи.

Г. О. Король, І. М. Ізвекова, О. Л. Єрємінна описують такі етапи:

1) Підготовка до планування аудиту інноваційної діяльності включає:

- визначення того, чи є підприємство новим клієнтом;
- ознайомлення з бізнесом підприємства;
- визначення доцільності залучення зовнішніх спеціалістів – юристів, оцінювачів тощо;
- визначення масштабу, обсягу та трудомісткості аудиту.

2) Планування аудиту інноваційної діяльності включає:

- визначення рівня суттєвості;
- визначення обсягу вибірки;
- визначення рівня ризиків;
- формування загального плану перевірки;
- визначення необхідних аудиторських процедур;
- формування програми перевірки.

3) Виконання основного етапу аудиту інноваційної діяльності передбачає:

- збір аудиторських доказів;
- проведення аудиторських процедур;
- узагальнення результатів у робочих документах аудитора.

4) Виконання заключного етапу проведення аудиту інноваційної діяльності:

- консолідація результатів перевірки;
- обговорення результатів з клієнтом;
- підготовка до надання аудиторського висновку [69, с. 152].

При цьому автори зазначають, що для підготовки аудиторського висновку потрібно скористатися Міжнародним стандартом аудиту 805 «Особливі положення щодо аудитів окремих фінансових звітів та окремих елементів, рахунків або статей фінансового звіту» [69, с. 155]. Як бачимо зі змісту описаних етапів аудиту інноваційної діяльності, автори розглядають його відповідно до загальних вимог МСА.

М. Куцинська пропонує розглядати аудит інноваційної діяльності комплексно та включати проведення таких видів робіт:

- оцінка економічної складової інноваційного проєкту за спеціально відібраними показниками доцільності та ефективності його здійснення;
- оцінка відповідності маркетингових досліджень вимогам, що характерні для інноваційних продуктів та нових технологій;
- аналіз ефективності обраної бізнес-схеми та економічної моделі;

– розрахунок економічних та фінансових показників для оцінювання складових інноваційного процесу, його стадій, а також обґрунтованості витрат на реалізацію інноваційного проєкту;

– аналіз стійкості проєкту та плану його реалізації з урахуванням майбутніх наслідків та очікуваних ризиків [83, с. 40-41].

К. С. Безгін і Ю. М. Клименко зауважують, що аудит інноваційної діяльності потрібно робити систематично, а тому його краще проводити внутрішнім підрозділом підприємства, що є відповідальним за інноваційний розвиток. Також доцільно залучити зовнішніх експертів, що проведуть інноваційний консалтинг [8, с. 181]. При цьому автори пропонують такі етапи аудиту інноваційної діяльності, незалежно від того, хто його проводить:

1) постановчий – формулювання мети та розробка плану аудиту (доцільно залучити зовнішнього експерта для забезпечення об'єктивності та високого професійного рівня);

2) метричний – вимірювання та аналіз параметрів усіх складових інноваційної діяльності;

3) плановий – розробка заходів із розвитку інноваційної діяльності (при відсутності інноваційної стратегії може використовуватися як основа для її створення);

4) впроваджувальний – участь аудитора у реалізації складеного плану;

5) завершальний – оцінювання результатів замовником на підставі звіту про аудит, розрахунки за виконану роботу [8, с. 181-182].

Як бачимо, запропоновані авторами підходи до організації проведення аудиту інноваційної діяльності достатньо різні та належать до різних типів завдань. Як наголошують Н. С. Шалімова і О. С. Роєва, визначення правильного типу аудиторського завдання впливає на процес аудиту, форму звіту та результати. Наприклад, в результаті виконання завдання аудитори можуть надавати обґрунтовану чи обмежену впевненість, різні за формою, стилем та обсягом аудиторські звіти тощо [227, с. 272-274].

Необхідно також звернути увагу на пропозиції різних авторів щодо проведення внутрішнього аудиту інноваційної діяльності. На нашу думку, лише великі та середні підприємства, що мають підрозділ внутрішнього контролю чи аудиту, можуть виконати таке завдання. Для малих підприємств наявність підрозділу чи навіть посади внутрішнього аудитора є нетиповою через обмежену кількість персоналу. Враховуючи важливість професійної оцінки інноваційної діяльності підприємства в цілому та кожного з її етапів, доцільно проводити зовнішній аудит інноваційної діяльності з навчанням персоналу підприємства до впровадження інновацій, як це описано в роботі А. Паузитса [252].

Пропонуємо такі організаційні етапи аудиту інноваційної діяльності підприємства (рис. 3.1). На нашу думку, такий підхід відповідає вимогам МСА, дозволяє врахувати особливості виконання різних етапів аудиту для відповідних видів завдань.

На першому етапі має бути сформульовано мету та завдання аудиту інноваційної діяльності підприємства, що дозволить аудитору запропонувати клієнту відповідний вид аудиторського завдання, описавши всі його переваги, недоліки та результат, який може отримати підприємство після завершення аудиту. У табл. 3.3 подано розроблені нами тестові питання для оцінки виду аудиторського завдання щодо інноваційної діяльності підприємства. На підставі аналізу відповідей на питання, перелік яких може бути доповнений, визначається вид аудиторського завдання. Після узгодження умов аудиторського завдання з клієнтом та підписання договору на проведення аудиту відбувається збір інформації залежно від мети та типу аудиторського завдання.

На етапі планування відбувається визначення рівня суттєвості та оцінка ризиків, оцінка необхідності залучення зовнішніх експертів, підготовка загальної стратегії та розробка плану аудиту. На цьому етапі аудитори мають змогу оцінити необхідні для проведення аудиту ресурси (часові, кадрові, фінансові тощо), а також визначити конкретні аудиторські процедури, які дозволять виконати поставлене завдання та зібрати і оцінити необхідні аудиторські докази для формулювання думки. Важливим є своєчасне складання робочих документів, які далі стануть основою для підготовки підсумкового звіту.

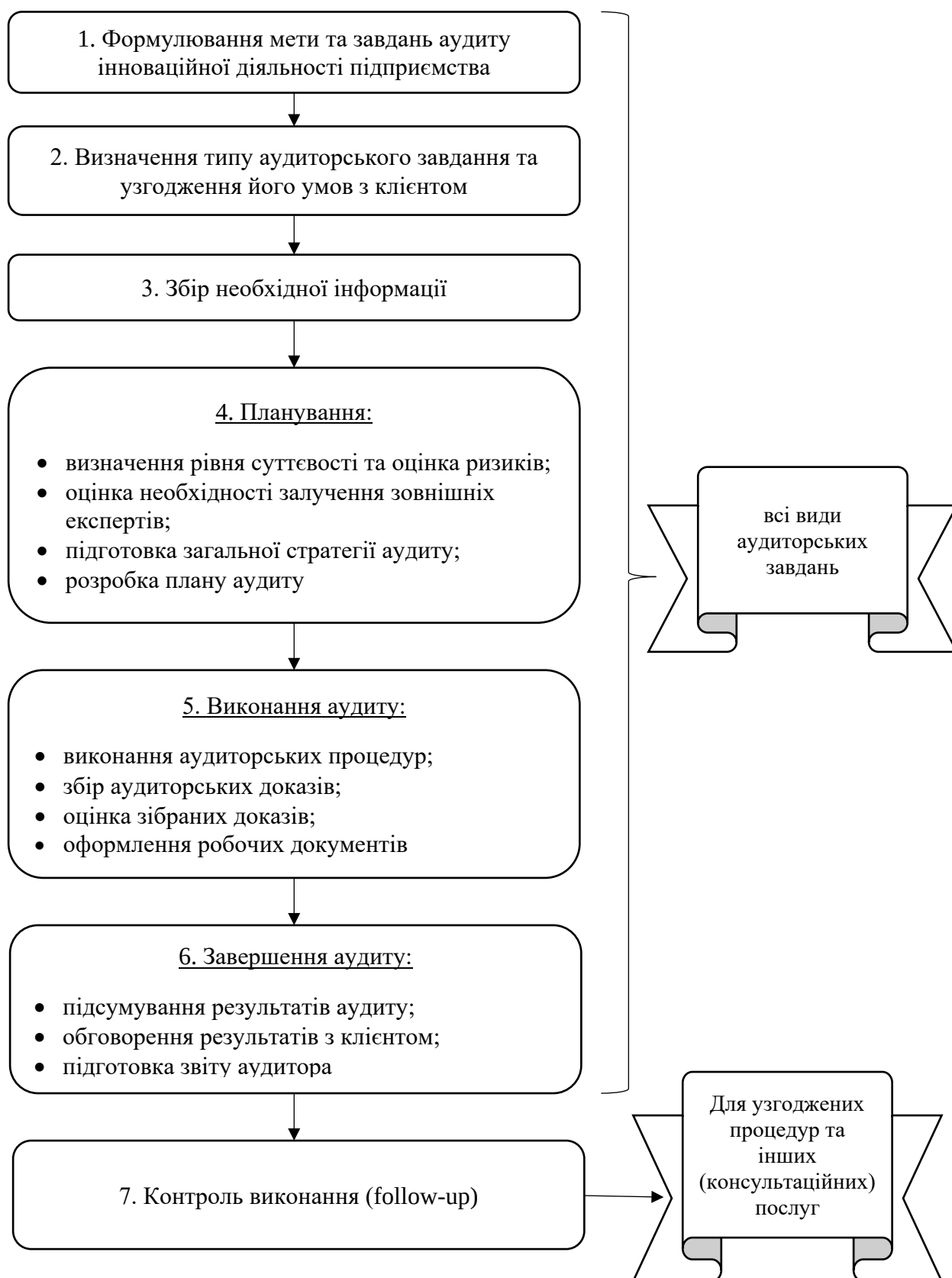

Рис. 3.1. Основні етапи аудиту інноваційної діяльності підприємства

Джерело: розроблено автором.

Таблиця 3.3

**Тестові питання для оцінки виду аудиторського завдання щодо
інноваційної діяльності підприємства**

№	Зміст питання	Відповідь	
		так	ні
1	Ініціатором проведення аудиту інноваційної діяльності є керівництво та/або власник підприємства?		
2	Аудит інноваційної діяльності проводиться на вимогу зовнішніх стейкхолдерів підприємства?		
3	Підприємство потребує підтвердження достовірності та повноти інформації в обліку та фінансовій звітності щодо інноваційної діяльності?		
4	Підприємство бажає отримати офіційний звіт аудитора із висловленою думкою про те, чи представлена інформація про інноваційну діяльність в обліку та звітності в усіх суттєвих аспектах відповідно до застосовної концептуальної основи фінансового звітування та обліку?		
5	Чи достатньо підприємству отримати офіційний звіт аудитора про фактичні результати?		
6	Чи задовільнить підприємство отримання звіту аудитора довільно форми?		
7	Поставлене підприємством завдання може бути виконано як завдання з надання обґрунтованої впевненості?		
8	Чи можливо під час виконання аудиторського завдання зменшити ризик завдання до прийнятно низького рівня за обставин завдання як основи для висновку?		
9	Поставлене підприємством завдання може бути виконано як завдання з надання обмеженої впевненості?		
10	Чи зможуть надати виконані аудиторські процедури усі докази, потрібні для виконання завдання з надання впевненості відповідно до вимог МСА?		
11	Чи існують об'єктивні обмеження для виконання аудиторських процедур, що можуть вплинути на тип впевненості?		
12	Чи може розглядатися прогностна та нефінансова інформація як предмет аудиту інноваційної діяльності підприємства?		
13	Чи існує інформація, яка може бути використана як критерій оцінки (зовнішній чи внутрішній)?		
14	В результаті виконання аудиторського завдання не потрібно висловлювати впевненість щодо відповідності предмета визначеним критеріям?		
15	Чи може результат виконання аудиторського завдання бути наданим у вигляді консультації?		
16	Чи розуміє замовник аудиторського завдання результати та наслідки виконання такого завдання?		
17	Чи виникатимуть загрози незалежності аудитори при прийнятті аудиторського завдання?		

Джерело: розроблено автором.

Завершується аудит інноваційної діяльності підсумуванням результатів проведених процедур та знайдених аудиторських доказів, обговоренням їх з клієнтом та написанням звіту. На цьому етапі важливо звернути увагу на відповідність результатів поставленій меті та завданням аудиту.

Етап контролю результатів (follow-up) є особливо важливим для тих аудиторських завдань, де не просто дається підтвердження достовірності та повноти поданої інформації про інноваційну діяльність підприємства, а й виконується розробка чи оцінка ефективності інноваційної стратегії підприємства, або навчання персоналу щодо підвищення інноваційної спроможності тощо. Цей етап потрібно передбачити при укладанні договору на виконання відповідного виду аудиторського завдання. На цьому етапі аудитори та підприємство мають підтримувати зв'язок та контролювати результати, а також їх коригувати, якщо це передбачено завданням.

Також важливо пам'ятати про встановлені у статті 6 Закону України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність» обмеження на одночасне надання підприємствам, що становлять суспільний інтерес, послуг з обов'язкового аудиту фінансової звітності та неаудиторських послуг, до яких може належати і певне аудиторське завдання щодо інноваційної діяльності підприємства [136]. Отже, якщо підприємство проходить обов'язковий аудит фінансової звітності та потребує одночасного надання інших неаудиторських послуг, керівництву підприємства потрібно звернутися до іншої аудиторської фірми чи аудитора.

Таким чином, у процесі дослідження сутності аудиту інноваційної діяльності підприємства було визначено, що залежно від мети та завдань можуть виконуватися різні види аудиторських завдань, що також впливає на організацію їх виконання. З урахуванням результатів дослідження запропоновано уніфікований підхід до виділення організаційних етапів аудиту інноваційної діяльності підприємства.

3.2. Оцінка ризиків інноваційної діяльності підприємств

Інноваційна діяльність підприємства є особливим видом діяльності, що супроводжується значними ризиками, кількість та значущість яких коливаються залежно від стадій інноваційної діяльності, описаних у розділі 1 дисертаційної роботи. Для прийняття та виконання аудиторського завдання відповідно до вимог МСА важливим етапом є виявлення та оцінка можливих ризиків, що стосуються інноваційної діяльності та конкретного аудиторського завдання.

Проблемам оцінки ризиків інноваційної діяльності сьогодні приділяється значна увага науковців та практиків. Погоджуємося з думкою проф. О. А. Петрик щодо важливості для аудитора оцінити масштаби господарської діяльності підприємства, мету проведення аудиту та користувачів інформації, а також вплив нестійкого фінансового чи кризового стану на можливість подальшого функціонування підприємства [125].

Отже, потрібно розмежувати ризики, притаманні інноваційній діяльності в цілому з урахуванням сучасного етапу розвитку економіки та суспільства, а потім оцінити їх вплив та взаємозв'язок з ризиками аудиторського завдання.

Як зазначають О. В. Христенко та О. М. Свистун, термін «ризик» має дуже схоже звучання у різних мовах – «risk» в англійській, «risqué» у французькій, «risiko» у німецькій тощо. А сам термін походить від латинського «resesum», що означало небезпеку для мореплавців зіткнення з прибережною скелею [20, с. 73]. Сьогодні терміном «ризик» позначають невизначеність, що може вплинути на діяльність суб'єкта господарювання. Також автори наголошують, що інноваційна діяльність завжди є ризиковою – супроводжується ризиками та є одночасно їх джерелом.

Ю. Б. Слободяник ризики у сфері підприємницької діяльності класифікує таким чином:

– За можливістю прогнозування – передбачуваний ризик, непередбачуваний ризик;

– За ступенем небезпеки – допустимий ризик, критичний ризик, катастрофічний ризик;

– За рівнем прояву – проектні ризики, ризики суб'єкта господарювання, галузеві ризики, загальноекономічні ризики, глобальні ризики [20, с. 103-104].

Крім того, існують поняття невід'ємного ризику (до вжиття заходів з його зниження), залишкового ризику (залишаються після вжиття заходів зі зменшення впливу та вірогідності настання негативних подій), прийнятного ризику (ризик-апетит, ризик, на який керівництво готово піти) [20, с. 104].

За результатами проведеного аналізу праць зарубіжних та вітчизняних вчених щодо визначення поняття «ризик» Я. Я. Дьяченко вирізняє три його основні елементи, а саме ймовірність: 1) одержання бажаного результату (удачі); 2) настання небажаних наслідків (невдачі); 3) відхилення від обраної мети. При цьому автор підкреслює важливість урахування фактору бездіяльності, коли менеджери «...затримують ухвалення рішення за умов невизначеності і, як наслідок, опиняються в ситуації ризику» [42, с. 20].

П. П. Микитюк і Б. Г. Сенів під ризиком в інноваційній діяльності підприємства розуміють «...можливість (загрозу) втрати господарюючим суб'єктом частини своїх ресурсів, недоотримання доходів чи виникнення додаткових витрат у результаті здійснення виробничо-збутової і фінансової діяльності, яка спирається на нові технології, нові продукти, нові способи їхньої реалізації і т. д.» [98, с. 197].

О. М. Зборовська, узагальнюючи існуючі зарубіжні та українські наукові публікації щодо сутності ризику в інноваційній діяльності підприємства, зазначає, що «...це подія, що носить ймовірнісний характер та полягає у частковій або повній втраті прибутку чи недоотриманню доходу, в результаті прийняття певних управлінських рішень, пов'язаних з будь-яким видом інноваційної діяльності, або вибором та впровадженням будь-яких інноваційних проектів тощо» [88, с. 8].

О. Є. Григор'єва визначає інноваційний ризик як «...ймовірність втрат, що виникають при вкладенні підприємницькою фірмою засобів у виробництво

нових товарів і послуг, які, можливо, не знайдуть очікуваного попиту на ринку» [34, с. 66].

Більшість авторів виділяють зовнішні та внутрішні фактори (чинники), що визначають ризики інноваційної діяльності підприємства. Проте у дисертаційній роботі З. В. Юринець [232, с. 226-227] представлено результати опитування експертів, які зробили ранжування внутрішніх і зовнішніх чинників, що перешкоджають інноваційному розвитку суб'єктів господарювання, згруповані нами у табл. 3.4.

Таблиця 3.4

**Чинники, які перешкоджають інноваційному розвитку суб'єктів
господарювання**

№	Внутрішні чинники (перешкоди)	Зовнішні чинники (перешкоди)
1	Відсутність власних фінансових ресурсів	Високий рівень банківських процентів за кредитами
2	Низька інноваційна інтенсивність, активність в процесі здійснення інноваційної діяльності	Складна та малоефективна система оподаткування
3	Відсутність ринкових можливостей втілення інновацій	Відсутність потрібної бази та структур для трансферу технологій та відповідної інформації
4	Відсутність інноваційної стратегії	Високий рівень поточної конкуренції
5	Низька абсорбційна здатність (наявність організаційних процедур, завдяки яким суб'єкти господарювання набувають, освоюють і перетворюють доступні знання)	Відсутність потреби впровадження інновацій
6	Нерозвинутість комунікаційних зв'язків між підрозділами, відділами	Зростання вартості матеріальних ресурсів, технологій, енергоносіїв
7	Слабка підтримка членів управлінської команди	Відсутність сильних зв'язків між науково-дослідним сектором, що створює інновації та промисловим сектором
8	Відсутність працівників відповідної кваліфікації	Зниження купівельної спроможності населення
9	Нерозвиненість системи маркетингу	Нерозвиненість мережі інфраструктури підтримки підприємництва
10	Низький рівень диверсифікації діяльності	Недостатнє стимулювання суб'єктів господарювання до використання інноваційних технологій
11	Перешкоди структурного характеру (високий рівень формалізації, централізації)	Несподівана зміна керівництва, рейдерство

Джерело: узагальнено автором за [232, с. 226-227].

Дослідження З. В. Юринець було двоетапним, проводилося з використанням метода Делфі. Експертами було визначено керівників, співробітників сектору адміністрації обласного рівня, консультантів у сфері інноваційного управління, наукових працівників, які спеціалізуються на інноваціях, яким у ході дослідження було розіслано анкети [232, с. 225].

Відповідно у табл. 3.4 нами представлено фактори з результатом ранжування – від найбільш вагомих, на думку експертів, до менш вагомих. Як бачимо, найбільш значущими факторами, що заважають інноваційному розвитку підприємства, експерти вважають фінансові – відсутність власних фінансових ресурсів та високий рівень банківських процентів за кредитами. Важливо відмітити, що дослідження проводилося у 2015 році, тому не враховує фактори, що переважають на сучасному етапі, зокрема ті, що пов'язані з призупиненням діяльності багатьох суб'єктів господарювання на період оголошеного карантину.

В. В. Немченко і В. В. Зеленьак розглядають загрози інноваційно-інвестиційного процесу підприємства на трьох рівнях – зовнішньому, внутрішньому на рівні держави та внутрішньому на рівні підприємства. При цьому автори поділяють ці загрози на політичні, економічні, інформаційні, фінансові та кадрові [108, с. 75].

Схожої думки дотримується і колектив авторів під загальною редакцією П. П. Микитюка. Вони визначають такі види інноваційних ризиків:

1) Зовнішні ризики (об'єктивні):

1.1. ризики макросередовища – економічні, політико-правові, соціально-демографічні, екологічні, технологічні;

1.2. ризики мікросередовища – споживацькі, конкурентні, інвестиційні, постачальницькі, посередницькі, контактні.

2) Внутрішній ризик (об'єктивно-суб'єктивний).

3) Суб'єктивні ризики (ризики прийняття інноваційних рішень) – аналізу відповідності внутрішніх можливостей розвитку зовнішнім; генерування ідей; перевірки і відбору ідей; розроблення і перевірки задуму товару; аналізу ринку для інновації і розроблення плану її просування на ринку; оцінки можливостей

підприємства-інноватора; розроблення товару; ринкових випробувань товару; розгортання комерційного виробництва нового товару [57, с. 164].

В. В. Кавецький, І. В. Причепи та Л. О. Нікіфорова зазначають, що ризики можуть виникати на будь-якій стадії інноваційної діяльності, та поділяють їх за масштабністю на ризики, властиві конкретному інноваційному проєкту, притаманні самому підприємству та ті, без яких неможлива діяльність галузі та ринку загалом [59, с. 84].

Необхідно зазначити, що більшість науковців зосереджують увагу на виявленні й оцінці ризиків на рівні конкретних інноваційних (інноваційно-інвестиційних) проєктів.

К. О. Бояринова розглядає ризики на рівні впровадження проєкту, поділяючи їх на зовнішні та внутрішні:

1) Зовнішні ризики – фінансово-економічні, зовнішньоекономічні, політичні, валютні, ризики коливання ринкової кон'юнктури, коливання цін, екологічні, ризики невизначеності природно-кліматичних умов, форс-мажорні обставини тощо.

2) Внутрішні ризики – помилки проєктно-кошторисної документації, недостатній рівень кваліфікації найманих працівників, порушення термінів поставок матеріалів та сировини, розрив контрактів, помилковий вибір інноваційного проєкту, ризики, пов'язані з забезпеченням прав власності, неякісні маркетингові дослідження, ризики недоотримання прибутку, промислові ризики, зумовлені порушенням процесів виробництва, інвестиційні ризики, зумовлені неповерненням інвестованих коштів, неповнота або неточність інформації про динаміку техніко-економічних показників, параметри нової техніки і технології, інформації про фінансовий стан і ділову активність підприємства [14, с. 4].

Аналогічні підходи описані в роботах О. М. Зборовської [50], Н. В. Касьянової та С. С. Яцюк [62], Т. В. Пуліної [184] та ін.

Ідентифікація ризиків інноваційної діяльності тісно пов'язана з їх оцінкою. Наявність того чи іншого виду ризику ще не свідчить про неможливість

реалізації інноваційного проєкту чи провадження інноваційної діяльності в цілому. В теорії існують декілька підходів до оцінювання ризиків інноваційної діяльності, які можна поділити на дві великих групи – якісні та кількісні.

На думку О. Є. Григор'євої, Н. В. Касьянкової та С. С. Яцюк, якісний аналіз ризику ґрунтується на ідентифікації ризиків і визначенні тих з них, які вимагають швидкого реагування [34, с. 68; 62, с. 85]. Водночас, як зауважує О. О. Левицька, якісний аналіз є складним і потребує глибоких знань, професійного досвіду та інтуїції, а тому може проводитися лише відповідними експертами [88, с. 122].

До якісних методів оцінки відносять такі експертні методи, як аналіз факторів ризику з поділом їх на внутрішні та зовнішні, SWOT-аналіз, метод Дельфі, метод бальної оцінки чи ранжування тощо. Найбільшим недоліком застосування експертної оцінки є її можливий суб'єктивізм. Отже, при застосуванні експертних методів важливим етапом є відбір експертів, яких має бути достатньо для порівняння їхніх оцінок та правильне формулювання питань, на які експерти мають надати відповіді. Також на результати застосування якісних методів впливає доступність необхідної інформації.

Якісний аналіз ризиків інноваційної діяльності підприємства є основою для застосування кількісних методів оцінки, що згруповані у табл. 3.5. Кожен з описаних методів може бути застосований при оцінці інноваційних проєктів, інноваційної стратегії діяльності підприємства, а також інноваційної діяльності підприємства в цілому. На вибір того чи іншого методу впливають такі чинники, як наявність необхідної інформації (зокрема статистичної), її достовірність, можливість доступу до неї, а також здатність проводити складні математичні розрахунки.

Більшість науковців вважає, що застосування кількісних методів оцінки ризику дає найбільш об'єктивні результати, що дозволяє виявити існуючі взаємозалежності між факторами, виявити кращий сценарій реалізації інноваційного проєкту в умовах невизначеності та обмежених ресурсів, розрахувати ефективність інноваційної діяльності підприємства тощо.

Методи, що застосовуються для кількісного аналізу ризиків інноваційної діяльності підприємств

№	Назва методу	Сутність методу
1	Статистичний метод	ґрунтується на теорії імовірності розподілу випадкових величин, дає змогу оцінити ризик загальний ризик підприємства на підставі аналізу динаміки показників, потребує збільшення масиву аналізованої інформації для збільшення достовірності оцінки
2	Метод аналогій	дає можливість побудувати криву ризику за допомогою зіставлення даних про розвиток аналогічних напрямків у минулому
3	Метод критичних значень	базується на знаходженні таких значень змінних чи параметрів проекту, які приводять величину відповідного критерію ефективності до граничного його значення
4	Метод аналізу доцільності витрат	орієнтований на оцінку фінансової стійкості підприємства і на ідентифікацію на цій основі потенційних зон ризику
5	Аналітичний метод	передбачає використання показників, які застосовуються при оцінці ефективності інвестиційних та інноваційних проєктів: період окупності, внутрішня норма прибутковості, індекс рентабельності, чистий приведений дохід. Порівнянням значень відповідних показників визначають ступінь ризику
6	Аналіз сценаріїв	дає можливість розрахувати відхилення параметрів з урахуванням їхніх взаємозалежностей (кореляції). Зазвичай оцінюють три можливі сценарії – песимістичний, оптимістичний і найімовірніший
7	Метод побудови «дерева рішень»	застосовується у тому випадку, коли є два чи більше послідовних рішень, а наступне рішення ґрунтується на результатах попереднього. За допомогою цієї методики, слідуючи вздовж побудованих гілок і використовуючи спеціальні методики розрахунку ймовірності, оцінюється кожен шлях і обирається менш ризикований
8	Імітаційне моделювання	об'єднує аналіз чутливості та аналіз розподілів ймовірностей вхідних змінних. Найчастіше використовується метод Монте-Карло, що дає змогу генерувати велику кількість випадкових реалізацій проєкту, автоматично створюючи безліч можливих сценаріїв і їхню стійкість до змін умов реалізації проєкту

Джерело: узагальнено автором за [34; 57; 62; 88; 113].

Як зазначають П. П. Микитюк і Б. Г. Сенів, аналіз ризику не є самоціллю, а лише основою для прийняття управлінських рішень щодо відбору оптимального варіанту розвитку інноваційної діяльності підприємства, щодо запобігання, зниження чи компенсації ризиків за конкретними проєктами тощо [98, с. 207].

Отже, для підприємства ідентифікація та оцінювання ризиків є важливими етапами процесу управління ризиками. Разом з тим ідентифікація та оцінка ризиків щодо інноваційної діяльності підприємства одночасно є важливим етапом виконання аудиторських завдань. Якщо аудит інноваційної діяльності підприємства виконується як завдання за вимогами МСА 805 (переглянутого) «Особливі положення щодо аудитів окремих фінансових звітів та окремих елементів, рахунків або статей фінансового звіту», то аудитор також буде застосовувати МСА 315 (переглянутий) «Ідентифікація та оцінювання ризиків суттєвого викривлення через розуміння суб'єкта господарювання і його середовища». За вимогами цього стандарту аудитор повинен виконати процедури оцінки ризиків, що пов'язані з необхідністю отримати розуміння суб'єкта господарювання та його середовища [100, с. 307].

Якщо аудитор виконує інші типи завдань, то він має оцінити ризики інноваційної діяльності підприємства та запропонувати заходи щодо управління ними, а також оцінити заходи управління ризиками, що застосовуються керівництвом підприємства.

Таким чином, ідентифікація та оцінка ризиків інноваційної діяльності підприємства можуть бути одночасно основою для професійного судження управлінського персоналу підприємства та професійного судження аудитора (рис. 3.2). На підставі оцінки ризиків управлінський персонал має розробити заходи з управління ризиками, а аудитор планує та виконує аудиторське завдання.

Управління ризиками передбачає розробку та ухвалення управлінських рішень, спрямованих на мінімізацію впливу негативних факторів, що можуть призвести до збитків чи втрати ресурсів підприємства. Як зазначає О. Є. Григор'єва, основними методами зниження ризику є такі:

- уникнення – ухилення від діяльності або обставин, що містять ризик;
- передача – перекладання відповідальності за ризик на іншу сторону (наприклад, за допомогою страхування);

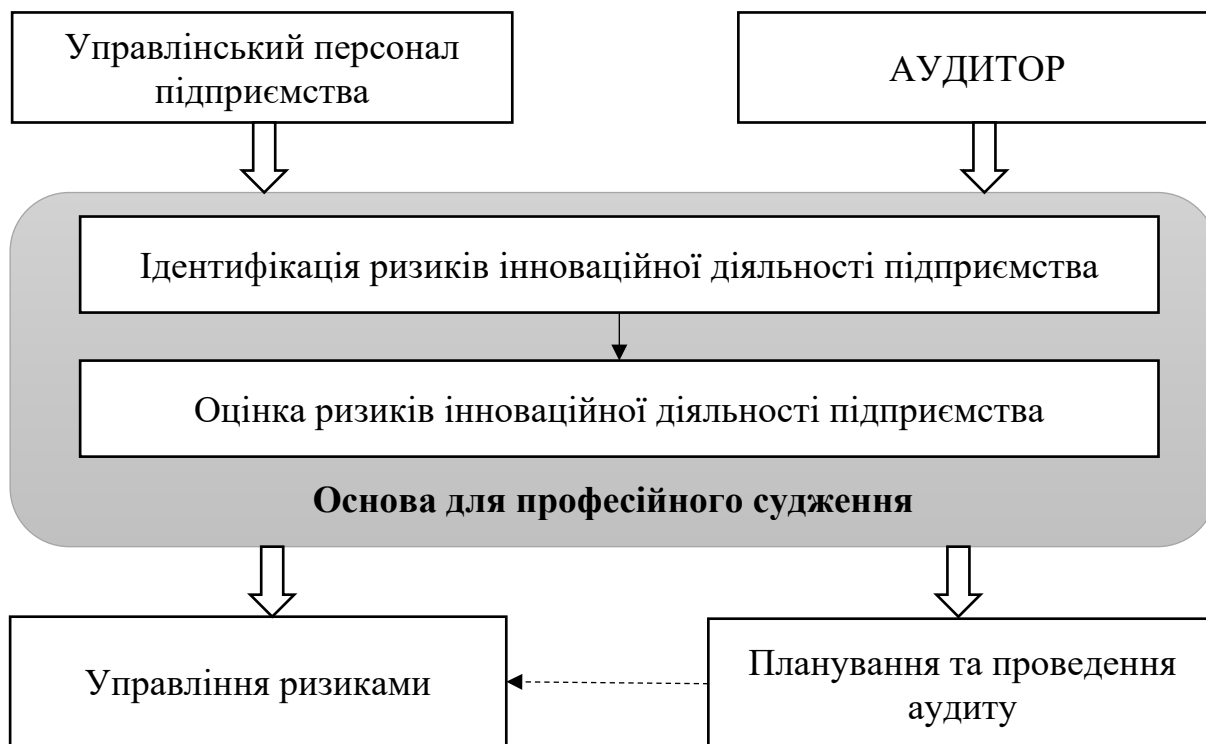

Рис. 3.2. Взаємозв'язок ідентифікації та оцінки ризиків інноваційної діяльності підприємства

Джерело: розроблено автором.

- мінімізація – вживання спеціальних заходів для зменшення розміру ризику, створення системи запобігання збиткам;
- прийняття – збереження відповідальності за ризик, готовність і здатність покрити всі можливі збитки за рахунок власних засобів [34, с. 70].

Для підбору правильних методів зниження ризику потрібно провести оцінку ризиків та виявити фактори, що можуть впливати на зниження ризику.

Одним з сучасних і дієвих інструментів управління ризиками вважається процес їх картографування. Як зазначає А. П. Дука, створення карт ризику дозволяє не лише визначити та оцінити відповідні ризики, а й розробити заходи щодо їх зниження та проконтролювати їх виживання у майбутньому [41].

Розробка карти ризику розпочинається з розробки системи оцінювання ризиків, яка має включати ранжування ймовірності настання певних подій та оцінку серйозності наслідків настання таких подій для підприємства (табл. 3.6, 3.7).

Таблиця 3.6

Ймовірність ризику за частотою настання подій

Тип ймовірності	Оцінка	Опис наслідків настання
Висока ймовірність настання	A	Небезпека настання події спостерігається постійно
Доволі ймовірно	B	Доволі ймовірне виникнення події, може трапитися кілька разів за період
Можливо	C	Небезпека спостерігається кілька разів за період
Малоймовірно	D	Малоймовірно, але можливе виникнення небезпеки хоча б раз впродовж досліджуваного періоду
Практично неймовірно	E	Виникнення небезпеки настільки малоймовірне, що можна припустити, що вона ніколи не відбудеться

Джерело: сформовано автором за [41].

Таблиця 3.7

Оцінка серйозності наслідків за рівнями ризику

Тип наслідків	Оцінка	Опис наслідків
Катастрофічні	V	Небезпека, яка може швидко та з високою ймовірністю спричинити втрату ресурсів, що може призвести до банкрутства підприємства
Критичні	IV	Небезпека, яка може швидко та з високою ймовірністю спричинити збитки
Помірні	III	Небезпека, яка може спричинити затримку у досягненні цілей, проте не є критичною
Низькі	II	Небезпека, яка може спричинити затримку виконання завдання за бізнес-процесами
Мінімальні	I	Небезпека, яка може спричинити незначне порушення термінів виконання запланованих процедур, що в цілому не впливатиме на остаточні результати

Джерело: сформовано автором з урахуванням [20; 41].

Розроблена шкала оцінювання є основою для розробки матриці оцінки ризиків. А. П. Дука пропонує застосувати якісний підхід і визначити рівні ризику відповідно до комбінації ймовірності настання певних подій та серйозності наслідків настання цих подій (табл. 3.8). Для наочного відображення рівнів ризику застосовуються різні кольори – від зеленого (для мінімального рівня ризику) до червоного (для максимального рівня ризику).

Матриця оцінки ризику (якісний підхід)

Ймовірність		Серйозність наслідків				
		Мінімальний	Низький	Помірний	Критичний	Катастрофічний
		I	II	III	IV	V
A	Висока ймовірність настання	AI	AII	AIII	AIV	AV
B	Доволі ймовірно	BI	BII	BIII	BIV	BV
C	Можливо	CI	CII	CIII	CIV	CV
D	Малоймовірно	DI	DII	DIII	DIV	DV
E	Практично неймовірно	EI	EII	EIII	EIV	EV

Джерело: сформовано автором за [41].

Запропонований підхід може бути застосований і для кількісної оцінки ризиків, що, на нашу думку, набагато зручніша у використанні, оскільки дає можливість застосувати бальну шкалу, що є зручною і спростить формування карти ризику. За запропонованим нами підходом ризик з оцінкою від 1 до 4 балів вважатиметься мінімальним, від 5 до 9 балів – низьким, від 10 до 15 – середнім, від 16 до 25 – високим (табл. 3.9).

Розроблена матриця оцінки ризиків використовується для формування карти ризиків. Зазначений підхід є універсальним для ризик-менеджменту та може застосовуватися для управління ризиками інноваційної діяльності підприємства. Застосуємо описаний підхід до розробки карти ризику інноваційної діяльності для ПП «Мега-Крокус», описаного у 2 розділі дисертаційної роботи.

Як зазначалося вище, для класифікації ризиків інноваційної діяльності підприємства в цілому та його окремих інноваційних проєктів використовуються різні підходи. Водночас для систематизації ризиків інноваційної діяльності підприємства вважаємо доречним застосувати підхід, запропонований К. О. Бояриною щодо методів управління ризиками з поділом їх на певні рівні [14].

Матриця оцінки ризику (кількісний підхід)

Ймовірність		Серйозність наслідків				
		Мінімальний	Низький	Помірний	Критичний	Катастрофічний
		I	II	III	IV	V
A	Висока ймовірність настання	5	10	15	20	25
B	Доволі ймовірно	4	8	12	15	18
C	Можливо	3	6	9	12	15
D	Малоймовірно	2	4	6	8	10
E	Практично неймовірно	1	2	3	4	5

1 – 4	Мінімальний – ризик, який є несуттєвим
5 – 9	Низький – прийнятний рівень ризику
10 – 15	Середній – суттєвий рівень ризику, потребує вжиття заходів з його зниження
16 – 25	Високий – неприйнятний рівень ризику

Джерело: розроблено автором на основі [41].

Отже, поділимо ризики інноваційної діяльності ПП «Мега-Крокус» на три рівні – рівень внутрішнього середовища підприємства, рівень бізнес-середовища підприємства та зовнішнього середовища підприємства. Визначимо по п'ять основних ризиків для кожного рівня і проведемо їх оцінку із застосуванням описаних матриць оцінки ризику. Результати відображено у вигляді карти ризиків (табл. 3.10).

Аналіз розробленої карти ризику інноваційного проєкту ПП «Мега-Крокус» дає можливість запропонувати заходи щодо зменшення ризику. Водночас, як зазначає К. О. Бояринова, на рівні системи внутрішнього контролю підприємство здатне упередити виявлені ризики, на рівні бізнес-середовища – застосувати методи зниження ризиків, а на рівні зовнішнього економічного середовища – лише нівелювати негативний вплив [14, с. 7-8].

Карта ризиків інноваційного проєкту (на прикладі ПП «Мега-Крокус»)

№	Опис ризику	Ймовірність					Ступінь небезпеки					Бальна оцінка
		A	B	C	D	E	I	II	III	IV	V	
1) На рівні внутрішнього середовища підприємства												
1.1	Неправильно сформований бюджет інноваційного проєкту			✓						✓		12
1.2	Невідповідна кваліфікація персоналу для цілей проєкту			✓							✓	15
1.3	Невідповідність матеріально-технічної бази вимогам проєкту		✓							✓		15
1.4	Якість продукції не відповідає вимогам за проєктом			✓							✓	15
1.5	Невідповідність витрат за проєктом та обсягів отриманого прибутку		✓							✓		15
2) На рівні бізнес-середовища підприємства												
2.1	Порушення угод постачання ресурсів та недостатня якість ресурсного забезпечення			✓						✓		12
2.2	Затримка оплати виготовленої продукції	✓							✓			15
2.3	Порушення умов контракту щодо обсягів реалізації		✓							✓		15
2.4	Застосування фіксованих цін за контрактом при зміні інших умов	✓								✓		20
2.5	Зміна умов оренди виробничих площ		✓						✓			12
3) На рівні зовнішнього економічного середовища підприємства												
3.1	Запровадження карантину із призупиненням діяльності підприємства	✓									✓	25
3.2	Зміна підходів до реалізації проєкту «Нове шкільне харчування»				✓						✓	10
3.3	Втрата можливості узяти участь у тендері внаслідок зміни технічних умов			✓							✓	15
3.4	Зміна умов оподаткування			✓					✓			9
3.5	Зростання вартості енергоносіїв		✓						✓			12

Джерело: авторська розробка.

Запропоновані заходи щодо управління ризиком інноваційного проєкту ПП «Мега-Крокус» подано у табл. 3.11.

Таблиця 3.11

План заходів щодо зниження ризиків інноваційного проєкта ПП «Мега-Крокус»

№	Наслідки	Напрями зниження ризику
1) На рівні внутрішнього середовища підприємства		
1.1	Погіршення результатів реалізації проєкту (зменшення доходів та/або збільшення витрат)	Контроль розрахунку показників бюджету проєкту, врахування факторів ризику
1.2	Погіршення якості продукції	Жорстка процедура відбору персоналу для реалізації проєкта
1.3	Неможливість виконати умови контракту	Оцінка та моніторинг стану матеріально-технічної бази з урахуванням ризиків, розгляд альтернативних варіантів
1.4	Незадоволення споживачів і втрата контракту	Моніторинг дотримання високої якості продукції на постійній основі
1.5	Збитковість проєкту та загроза банкрутства	Моніторинг змін цін на ресурси та коригування
2) На рівні бізнес-середовища підприємства		
2.1	Погіршення або втрата джерела ресурсів	Моніторинг якості ресурсів, пошук альтернативних постачальників
2.2	Зменшення вхідного грошового потоку	Пошук альтернативних джерел поповнення оборотних коштів
2.3	Зменшення доходів, скорочення виробництва	Пошук альтернативних джерел доходу, розгляд
2.4	Зниження рівня прибутковості, отримання збитків	Пошук можливостей зменшення витрат
2.5	Підвищення витрат або приміщення для виробництва	Урахування ризику при укладанні орендної угоди та пошук альтернативних варіантів оренди
3) На рівні зовнішнього економічного середовища підприємства		
3.1	Зупинка діяльності	Врахування ризику при розробці стратегії розвитку підприємства
3.2	Необхідність перегляду основних параметрів проєкту	Моніторинг державної політики щодо шкільного харчування
3.3	Втрата можливості реалізувати проєкт	Пошук (розробка) альтернативних проєктів
3.4	Збільшення витрат	Пошук варіанта оптимізації податків
3.5	Збільшення витрат	Пошук варіантів зниження витрат та/або зміни обладнання (технології)

Джерело: авторська розробка.

Застосування запропонованого підходу до оцінки ризиків інноваційної діяльності спрямоване на ідентифікацію ризиків та своєчасне реагування на них,

що полягає у розробці відповідного плану заходів. Карти ризиків також застосовують під час моніторингу і контролю ризиків.

Розроблені карта ризиків інноваційного проєкту підприємства та план заходів щодо зменшення ідентифікованих ризиків можуть бути застосовані як підприємством під час розробки інноваційної стратегії, так і аудитором під час проведення аудиту. При цьому карта ризиків може розроблятися аудитором при виконанні всіх видів аудиторських завдань для оцінки складових аудиторського ризику (зокрема, невід’ємного ризику та ризику контролю), а план заходів щодо зменшення ризиків при виконанні завдань з надання обґрунтованої або обмеженої впевненості, які виконуються в рамках Міжнародних стандартів завдань з надання впевненості, при наданні супутніх чи консультаційних послуг (див. тал. 3.2).

Таким чином, у процесі дослідження підходів до оцінки ризиків інноваційної діяльності підприємства було визначено, що ідентифікація і оцінка ризиків можуть бути основою для професійного судження як управлінського персоналу підприємства, так і аудитора. З урахуванням результатів дослідження запропоновано підхід до розроблення карт ризику та планування заходів щодо його зменшення.

3.3. Методичне забезпечення аудиту ефективності інноваційної діяльності підприємств

Як зазначалося у п. 3.1, аудит інноваційної діяльності підприємства може проводитися в складі різних аудиторських завдань (див. табл. 3.2). Враховуючи складність предмету аудиту та його особливості, для підтримання високої якості аудиту потрібно розробити відповідне методичне забезпечення.

М. Куцинська зазначає, що «...метою аудиту інноваційної діяльності є системна оцінка показників розвитку організації в галузі розробок та комерціалізації нововведень і висловлення думки аудитора щодо відповідності (невідповідності) звітності, обліку, первинної документації та інформації щодо

інноваційної діяльності суб'єкта господарювання чинному законодавству та встановленим нормативам» [83, с. 41]. Така мета відповідає аудиторському завданню, що виконується за вимогами МСА 805 (переглянутого). Водночас при виконанні інших видів аудиторських завдань мета буде різною. Крім того, підтвердження достовірності інформації щодо інноваційної діяльності в обліку і звітності підприємства, як зазначалося у розділі 1, буде ускладнене відсутністю у більшості підприємств окремих рахунків бухгалтерського обліку для відображення операцій у сфері інновацій, що потребуватиме від аудитора додаткового дослідження.

На нашу думку, найбільш складним та недостатньо розробленим на сьогоднішній день є методичне забезпечення аудиту ефективності інноваційної діяльності, який передбачає не лише підтвердження аудитором достовірності обліку та звітності, а й оцінку різних аспектів інноваційної діяльності підприємства. Відповідно до існуючого підходу аудит ефективності інноваційної діяльності пропонуємо розглядати як перевірку результативності та ефективності інноваційної діяльності підприємства і виявлення можливостей для її удосконалення.

Вважаємо доречним використати логіко-структурний підхід до аналізу інноваційної діяльності підприємства, запропонований нами у п. 2.1 (див. рис. 2.1). Відповідно до застосованого підходу процес аудиту ефективності інноваційної діяльності підприємства можна розглядати як сукупність окремих аудиторських завдань (рис. 3.3).

Скористаємося підходом до виділення узагальнених етапів проведення аудиту, описаного колективом авторів під керівництвом проф. О. А. Петрик [3, с. 239]. При цьому модифікуємо етапи відповідно до сформульованих нами та описаних особливих завдань аудиту ефективності інноваційної діяльності підприємства. Отже, виділимо такі етапи: підготовчий, проміжний, основний, завершальний та етап контролю результатів (follow-up). На кожному з виділених етапів будуть застосовуватися певні процедури, узагальнений перелік яких подано у табл. 3.12.

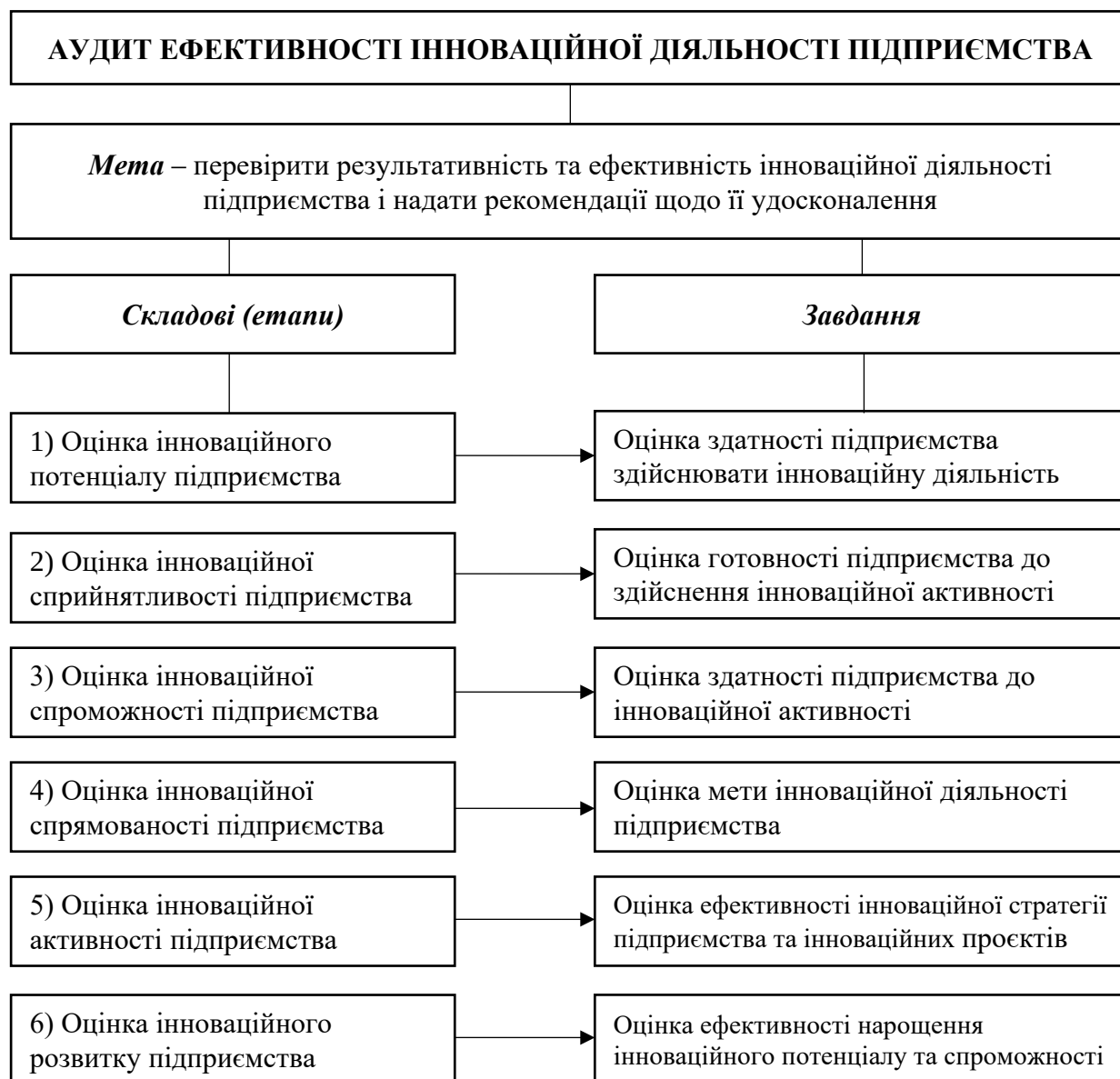

Рис. 3.3. Структура завдань аудиту ефективності інноваційної діяльності підприємства

Джерело: розроблено автором.

Таблиця 3.12

Основні етапи проведення аудиту ефективності інноваційної діяльності підприємства

№	Етап	Зміст етапу
1	Підготовчий	• ознайомлення з діяльністю клієнта, його інноваційними процесами; • формулювання мети та завдань аудиту інноваційної діяльності підприємства; • визначення типу аудиторського завдання та узгодження його умов з клієнтом;

№	Етап	Зміст етапу
2	Проміжний	• ідентифікація та оцінка ризиків інноваційної діяльності підприємства; • оцінка аудиторського ризику; • складання стратегії та плану аудиту;
3	Основний	• оцінка інноваційного потенціалу підприємства; • оцінка інноваційної сприйнятливості підприємства; • оцінка інноваційної спроможності підприємства; • оцінка інноваційної спрямованості підприємства; • оцінка інноваційної активності підприємства; • оцінка інноваційного розвитку підприємства; • розробка рекомендацій підприємству щодо підвищення ефективності інноваційної діяльності;
4	Завершальний	• узагальнення результатів аудиту; • обговорення результатів аудиту з клієнтом; • складання звіту аудитора;
5	Контроль результатів (follow-up)	• проведення процедури контролю результатів, якщо вона передбачена договором з клієнтом

Джерело: розроблено автором.

Отже, на *підготовчому етапі* аудиту потрібно отримати розуміння суб'єкта господарювання та його середовища, що відповідно до вимог МСА 315 (переглянутого) «Ідентифікація та оцінювання ризиків суттєвого викривлення через розуміння суб'єкта господарювання і його середовища», включає розуміння виду діяльності клієнта, відповідних галузевих особливостей, нормативно-правового забезпечення діяльності підприємства, структури його власності та корпоративного управління, джерел фінансування тощо [100, с. 307].

Для формулювання мети і конкретних завдань аудиту інноваційної діяльності аудиту потрібно зустрітися з керівництвом підприємства. В ході зустрічі мають бути з'ясовані очікування керівництва щодо мети та результатів аудиту. Наприклад, це може бути розробка (або коригування) інноваційної стратегії підприємства, яке планує виготовляти інноваційну продукцію. Або це може бути оцінка ефективності конкретного інноваційного проєкту, що вже реалізується підприємством.

Після обговорення з керівництвом може бути виявлена потреба залучення до виконання аудиторського завдання експерта (або групи експертів) у певних напрямках. Також на цьому етапі аудитору потрібно визначити інформаційне забезпечення аудиту. Для цього будуть використовуватися як зовнішні, так і внутрішні джерела інформації. Наприклад, потрібно буде проаналізувати дані ринкових досліджень, патенти, сертифікати, інформацію з відкритих джерел, звітність конкурентів, державних установ, органів влади, наукові публікації, різноманітні консультації експертів, фінансову інформацію банків та фінансових посередників. На рівні підприємства потрібно буде з'ясувати чи застосовує воно спеціальні рахунки бухгалтерського обліку та форми управлінської або іншої звітності, у яких відображаються операції інноваційної діяльності. Класифікацію відповідних джерел залежно від етапу інноваційної діяльності нами було проведено у п. 1.4 дисертаційної роботи (див. рис. 1.5).

Як зауважує М. Куцинська, відсутність типових форм документів (калькуляцій, звітності) у сфері здійснення інноваційної діяльності значно ускладнює проведення аудиту, оскільки аудитор повинен шукати відповідну інформацію щодо витрат інноваційного характеру, джерел фінансування, доходів від реалізації інноваційного продукту тощо [84, с. 87].

Основним завданням підготовчого етапу є визначення виду аудиторського завдання, що відповідає запитам клієнта та спроможності аудитора. Для правильної оцінки виду аудиторського завдання доцільно скористатися розробленим нами тестом (див. табл. 3.3). Якщо аудитор приймає рішення про можливість виконання відповідного виду завдання, він має роз'яснити всі деталі та результати виконання такого завдання керівництву підприємства і укласти договір відповідно до вимог ч.1 статті 7 Закону України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність» [136].

На *проміжному етапі* відбувається оцінка надійності та ефективності функціонування системи внутрішнього контролю підприємства, зокрема стосовно операцій інноваційної діяльності. Незважаючи на вид аудиторського завдання, визначений та узгоджений з клієнтом на попередньому етапі, аудитор

має переконатися у достовірності інформації, що є предметом аудиту. Як зазначається колективом авторів під керівництвом проф. О. А. Петрик [3, с. 242], аудитору на цьому етапі не обов'язково досконало вивчити усі процедури внутрішнього контролю підприємства, оскільки він має лише отримати достатню кількість інформації для визначення рівня довіри до системи внутрішнього контролю підприємства, оскільки це впливає на оцінку аудиторського ризику.

Згідно з вимогами МСА 315 (переглянутого) «Ідентифікація та оцінювання ризиків суттєвого викривлення через розуміння суб'єкта господарювання і його середовища» аудитор повинен отримати розуміння внутрішнього контролю, доречного для аудиту [100, с. 307]. При цьому у стандарті зазначено, що не всі заходи контролю можуть бути доречними для аудиту, а рішення аудитора стосовно цього має базуватися на його професійному судженні. Наприклад, доречно розглядати систему внутрішнього контролю підприємства, розбивши її на такі елементи, як середовище контролю; процес оцінки ризиків суб'єкта господарювання; інформаційна система, включаючи пов'язані бізнес-процеси та повідомлення інформації; заходи контролю; моніторинг заходів контролю. Водночас оцінка аудитором цих параметрів відбувається залежно від обставин.

На нашу думку, цей етап є дуже важливим саме для аудиту ефективності інноваційної діяльності підприємства, оскільки на ньому відбувається ідентифікація та оцінка ризиків інноваційної діяльності підприємства та оцінка їх впливу на аудиторський ризик. Як зазначалося у п. 3.2, інноваційна діяльність є діяльністю з високим ризиком. Тому аудитору доречно використати процедуру картування ризиків інноваційної діяльності, які впливатимуть на оцінку власне аудиторського ризику і описані нами у п. 3.2.

Методика визначення аудиторського ризику є загальновідомою, а відповідно до вимог Міжнародних стандартів аудиту аудиторський ризик є функцією ризиків суттєвого викривлення (невід'ємного ризику та ризику контролю) та ризику невиявлення (формула 3.1) [100].

$$AP = NP \cdot PK \cdot PH, \quad (3.1)$$

де *AP* – аудиторський ризик,

HP – невід’ємний ризик,

PK – ризик контролю,

RH – ризик невиявлення.

Всі складові аудиторського ризику впливають на його розмір, але ризик невиявлення залежить від самого аудитора, його професіоналізму та обачності у проведенні аудиторських процедур. Водночас для аудиторських завдань щодо оцінки ефективності інноваційної діяльності підприємства невід’ємний ризик буде завжди високим, а ризик контролю залежно від обставин може бути більшим або меншим, оскільки на його розмір впливають обставини підприємства, тобто ефективність його системи внутрішнього контролю.

Оцінка аудитором цілей, стратегій та пов’язаних бізнес-ризиків суб’єкта господарювання, що можуть призвести до виникнення ризику суттєвого викривлення, може проводитися шляхом тестування. У Додатку Р подано розроблений нами тест оцінки бізнес-ризиків підприємства, що побудований за підходом, описаним у п. 3.2 дисертаційної роботи, а саме з виділенням трьох рівнів – зовнішнього економічного середовища підприємства, бізнес-середовища підприємства та внутрішнього економічного середовища підприємства.

Вважаємо доречним виділити фактор ризику, що є новим для світової економіки – виділення галузі, в якій працює підприємство, до групи чутливих галузей економіки щодо призупинення діяльності внаслідок оголошення карантину. Як бачимо з подій 2020 року, на державному рівні у будь-який момент може бути запроваджено карантин з призупиненням діяльності підприємств певних галузей. В першу чергу, це стосується сфери обслуговування – транспорт, готельно-ресторанний бізнес, торговельно-розважальні центри, салони краси, фітнес-центри, заклади культури, торговельного і побутового обслуговування населення тощо. ПП «Мега-Крокус», інноваційна діяльність якого була проаналізована у 2 розділі дисертаційної роботи, має високі ризики призупинення діяльності внаслідок оголошення карантину, що має бути

враховано аудитором під час оцінки бізнес-ризиків клієнта та власного аудиторського ризику.

Враховуючи описані особливості складових аудиторського ризику для завдань з аудиту ефективності інноваційної діяльності, аудитори мають застосувати вимоги МСА 330 «Дії аудитора у відповідь на оцінені ризики» та розробити і виконати аудиторські процедури. При цьому чим вища оцінка ризику, тим більш переконливі докази аудитор повинен отримати. Отже, при проведенні аудиту ефективності інноваційної діяльності потрібно застосовувати відповідні процедури, в результаті виконання яких аудитор має виявити можливі суттєві викривлення і сформулювати відповідну думку.

З урахуванням проведеної оцінки ризиків складаються загальна стратегія і план аудиту. У стратегії мають бути відображені обсяг, час і напрям аудиту, зокрема, характеристики аудиторського завдання, особливості його виконання, а також обсяг ресурсів, потрібних для виконання завдання. План аудиту деталізує аудиторські процедури, час на їх виконання тощо.

Основний етап аудиту ефективності інноваційної діяльності буде включати покрокове оцінювання складових інноваційної діяльності підприємства від оцінки інноваційного потенціалу до оцінки інноваційного розвитку, або якийсь конкретний етап, що залежить від домовленості з клієнтом і типу аудиторського завдання. Мета основного етапу аудиту – виконати поставлені завдання, визначивши ефективність інноваційних процесів на підприємстві.

Основний етап аудиту ефективності інноваційної діяльності буде відрізнятися від звичайного аудиту фінансової звітності, оскільки включатиме більшу кількість джерел та аналітичних процедур. Розпочинати аудит потрібно з визначення загального фінансового стану підприємства, що є основою для можливості здійснення інноваційної діяльності. Під час оцінки здатності підприємства здійснювати інноваційну діяльність об'єктами аудиту стануть матеріально-технічні ресурси, нематеріальні активи, фінансові, організаційні,

кадрові та інформаційні ресурси, політики і процедури щодо розвитку інноваційної здатності.

На етапі оцінки готовності підприємства до здійснення інноваційної активності об'єктами аудиту стануть інвестиції в інноваційну діяльність, процес впровадження інновації, готовність персоналу, управлінської системи та організаційних структур до впровадження інновацій.

М. Куцинська виділяє економічний аспект аудиту інноваційної діяльності підприємства, що включає:

- перевірку витрат інноваційної діяльності підприємства;
- перевірку джерел фінансування інноваційного процесу;
- оцінку ефективності інноваційних заходів;
- оцінку системи внутрішнього контролю щодо обліку витрат та джерел їх фінансування в частині інноваційної діяльності;
- перевірку правильності використання джерел фінансування інноваційної діяльності відповідно до діючих нормативно-правових актів;
- виявлення відповідності порядку облікового відображення операцій з інноваційної діяльності вимогам облікової політики підприємства;
- формування рекомендацій щодо внесення уточнень та доповнень в облікову політику підприємства та порядок відображення господарських операцій інноваційного характеру в обліку;
- оцінку достовірності звітності про виконання інноваційних заходів [83, с. 42].

На нашу думку, неможливо дати повний перелік напрямів аудиту, оскільки він може бути різним залежно від особливостей інноваційних процесів на підприємстві (етап НДР, впровадження результатів НДР, промислове виробництво, комерціалізація, дифузія тощо) та виду аудиторського завдання.

МСА 500 «Аудиторські докази» [100] дає опис аудиторських процедур, що можуть застосовуватися аудиторами на різних етапах аудиту. У табл. 3.13 нами узагальнено види аудиторських процедур, що відповідають окремим виділеним етапам аудиту ефективності інноваційної діяльності та охоплюють різні завдання.

**Аудиторські процедури, що використовуються при проведенні аудиту
ефективності інноваційної діяльності**

Етап аудиту	Аудиторські процедури
Підготовчий	• письмове запевнення керівництва підприємства про те, що вся інформація стосовно інноваційної діяльності підприємства є достовірною, повною та передана аудитору для виконання аудиторського завдання; • запит до керівництва підприємства щодо інформації про інноваційну стратегію підприємства (щодо мети, завдань, очікуваних результатів); • запит до управлінського персоналу щодо відомих йому подій і умов, що є суттєвими для виконання аудиторського завдання; • інспектування документів, що підтверджують етапи інноваційної діяльності підприємства (договори, плани, кошториси,) • зовнішнє підтвердження отриманої від управлінського персоналу інформації про суттєві умови здійснення інноваційної діяльності (патенти, сертифікати, дозволи, державне замовлення тощо);
Проміжний	• інспектування бізнес-плану інноваційного проєкту підприємства; • інспектування та аналітичні процедури щодо оцінки бізнес-ризиків підприємства; • запит до управлінського персоналу щодо підтвердження оцінки бізнес-ризиків; • аналітичні процедури щодо розрахунку суттєвості та аудиторського ризику; • зовнішнє підтвердження контрагентів підприємства щодо намірів та умов здійснення інноваційної діяльності; • зовнішнє підтвердження банківських установ щодо згоди надати кредит підприємству на здійснення інноваційної діяльності (у разі наявності); • зовнішнє підтвердження інвесторів щодо намірів фінансувати інноваційний проєкт (у разі наявності) тощо;
Основний	• інспектування документів, що підтверджують інформацію на різних етапах інноваційної діяльності (запити, договори, замовлення, сертифікати, кошториси, накладні, рахунки тощо); • інспектування наявності товарно-матеріальних ресурсів та їх відповідності умовам проєкту; • спостереження за процесом виробництва продукції чи надання послуг, що є інноваційними; • повторне обчислення показників бізнес-плану, кошторисів, техніко-економічних розрахунків щодо інноваційного проєкту; • повторне виконання процедур або заходів контролю підприємства; • запити управлінському персоналу та третім сторонам щодо інформації, яка може підтверджувати чи спростовувати аудиторські докази; • зовнішнє підтвердження будь-якої інформації, що стосується інноваційної діяльності підприємства; • аналітичні процедури щодо оцінки фінансового стану підприємства та його здатності проводити інноваційну діяльність; • аналітичні процедури щодо оцінки різних складових інноваційної діяльності підприємства; • аналітичні процедури оцінки ефективності інноваційної діяльності підприємства

Джерело: авторська розробка.

Необхідно підкреслити важливість аналітичних процедур, що будуть виконуватися під час аудиту ефективності інноваційної діяльності підприємства. Якщо при виконанні аудиту фінансової звітності аналітичні процедури застосовуються наприкінці виконання аудиту, то при проведенні аудиту ефективності інноваційної діяльності аналітичні процедури будуть застосовані протягом усього часу виконання завдання. Насамперед, аналітичні процедури будуть застосовані до оцінки фінансового стану підприємства. Водночас аналітичні процедури будуть проведені для оцінки показників ефективності та чутливості інноваційного проєкту, розрахунку точки беззбитковості, аналізу динаміки результатів інноваційної діяльності підприємства тощо.

Як зазначено у МСА 520 «Аналітичні процедури», для виконання аналітичних процедур можуть використовуватися різні методи [100, с. 492]. Загальні підходи до проведення аналізу ефективності інноваційної діяльності нами описано у розділі 2 дисертаційної роботи. У Додатку С подано розроблений робочий документ аудитора «План виконання аналітичних процедур по суті», що містить різні напрями виконання аналітичних процедур залежно від етапу аудиту.

На *завершальному етапі* відбувається узагальнення результатів аудиту ефективності інноваційної діяльності та складання відповідного типу звіту аудитора. Етап є важливим, оскільки на ньому також відбувається обговорення результатів аудиту з керівництвом підприємства та з'ясування всіх обставин.

Як зазначалося у п. 3.1, тип звіту аудитора буде залежати від виду аудиторського завдання та умов договору з клієнтом. Якщо метою виконання аудиторського завдання було підтвердження достовірності інформації про інноваційну діяльність підприємства, то аудитор може надавати офіційний звіт стандартизованої форми з обґрунтованою впевненістю про те, чи відповідає інформація про інноваційну діяльність підприємства в усіх суттєвих аспектах вимогам, що до неї висуваються. В інших видах завдань типи звіту можуть бути різні.

Наприклад, при виконанні аудиторського завдання з оцінки ефективності інноваційної стратегії підприємства звіт аудитора може містити інформацію про результати такої оцінки та рекомендації щодо підвищення ефективності стратегії або щодо її коригування. За вимогами Міжнародного стандарту супутніх послуг (МССП) 4400, що є складовою Міжнародних стандартів аудиту, аудитор може виконувати завдання з виконання узгоджених процедур стосовно фінансової інформації. До таких завдань, зокрема, може належати і завдання з оцінки правильності фінансових розрахунків у бізнес-плані виробництва інноваційного продукту. У такому випадку надається звіт із завдання з узгоджених процедур – звіт про фактичні результати, який також має певну структуру. У Додатку Т подано приклад звіту про фактичні результати, наданого відповідно до вимог МССП 4400 у зв'язку із завданням з виконання узгоджених процедур стосовно аналізу показників інноваційного проєкту підприємства.

Необхідно зазначити, що для аудиторських завдань щодо ефективності інноваційної діяльності надання звіту аудитора може не бути останнім етапом, як для аудитів фінансової звітності. Важливим етапом є контроль результатів (follow-up), важливість якого поки ще недооцінена як підприємствами-замовниками аудиту, так і самими аудиторами.

Етап *контролю результатів* передбачає відслідковування виконання підприємством рекомендацій аудитора, якщо такі надавалися в результаті виконання аудиторського завдання. Виконання цього етапу є важливим як для підприємства, яке може впровадити рекомендації аудитора та покращити ефективність своєї діяльності, так і для аудитора, який може підтвердити правильність наданих рекомендацій або відкоригувати їх, якщо вони не дали передбачуваного ефекту.

Для аудитора виконання цього етапу включає моніторинг дій підприємства щодо впровадження відповідних рекомендацій аудитора. Для цього потрібно дати підприємству певний час, якого було б достатньо для виконання рекомендацій аудитора та отримання очікуваних результатів. Якщо, наприклад, рекомендації аудитора містили складалися з переліку певних кроків, кожен з

яких потребує часу на впровадження, тоді моніторинг виконання рекомендацій потрібно проводити декілька разів. Також в процесі контролю виконання рекомендацій може виявитися необхідність коригування попередньо запланованих дій. Це може відбуватися у тих випадках, коли, наприклад, змінилися важливі умови, що існували на момент надання аудитором рекомендацій (прийняття нових законодавчих чи нормативних актів, зміна ринкової кон'юнктури, оголошення карантину тощо). Тоді участь аудитора може бути корисною для коригування попередніх рекомендацій.

Організаційно цей етап може виконуватися через зустрічі з відповідальними особами підприємства після закінчення певного часу, щоб з'ясувати, які дії були вжиті для підвищення ефективності, та перевірити, які рекомендації були виконані. Результати таких зустрічей потрібно задокументувати. Також можна надіслати письмові запити відповідальним особам підприємства для виявлення проблем при виконанні рекомендацій аудитора. Приклад запиту керівництву підприємства подано у Додатку У.

Враховуючи важливість результатів, що можуть виявитися в процесі виконання цього етапу для аудитів ефективності інноваційної діяльності підприємства, його потрібно передбачати при укладенні договору на виконання аудиторського завдання.

Таким чином, у процесі дослідження організаційно-методичних підходів до проведення аудиту інноваційної діяльності підприємства було проаналізовано сутність та роль аудиту інноваційної діяльності підприємства. Досліджено основні організаційні етапи аудиту інноваційної діяльності підприємства та запропоновано їх розширення. Визначено чинники, що впливають на ефективність інноваційної діяльності підприємств на сучасному етапі. Запропоновано застосування картування ризиків інноваційної діяльності для їх оцінки. Визначено вимоги до методичного забезпечення аудиту ефективності інноваційної діяльності підприємства та розроблено окремі робочі документи з урахуванням запропонованих етапів аудиту.

Висновки до розділу 3

Проведене дослідження організаційно-методичних підходів до проведення аудиту інноваційної діяльності підприємства стало основою для таких висновків:

1. Аналіз сучасних підходів до проведення аудиту доводить, що сьогодні, крім аудиту фінансової звітності, набуло поширення виконання інших завдань з надання впевненості. Стосовно змісту аудиту інноваційної діяльності підприємств не існує єдиних підходів. Систематизація наукових підходів до визначення мети і завдань аудиту інноваційної діяльності дозволяє виділити різні види аудиторських завдань, що можуть виконуватися відповідно до вимог Міжнародних стандартів аудиту.

2. На підставі аналізу процесу аудиту інноваційної діяльності підприємств розроблено уніфікований підхід до виділення основних етапів аудиту інноваційної діяльності, до яких запропоновано включити формулювання мети та завдань аудиту інноваційної діяльності підприємства, визначення типу аудиторського завдання та узгодження його умов з клієнтом, збір необхідної інформації, планування, виконання та завершення аудиту, а також етап контролю виконання (follow-up). Для оцінки виду аудиторського завдання щодо інноваційної діяльності підприємства розроблено тестові питання, відповідь на які є основою для узгодження умов аудиторського завдання з клієнтом.

3. На основі проведеного дослідження визначено, що інноваційна діяльність підприємств є особливим видом діяльності, який завжди супроводжується високими ризиками. Аналіз чинників, які перешкоджають інноваційному розвитку підприємств, та методів, що застосовуються для аналізу ризиків інноваційної діяльності підприємств, дозволив визначити взаємозв'язок ідентифікації та оцінки ризиків інноваційної діяльності підприємства, що є основою для професійного судження управлінського персоналу підприємства та аудитора.

4. Обґрунтовано доречність застосування процедури картографування ризиків у сфері інноваційної діяльності, що включає оцінку ймовірності ризику

за частотою настання подій та оцінку серйозності наслідків за рівнями ризику, з урахуванням яких розробляється матриця оцінки ризиків. На підставі аналізу існуючих підходів до формування матриці оцінки ризику запропоновано застосовувати якісний та кількісний підходи та розроблено карту ризиків інноваційного проєкту. Аналіз карти ризиків став основою для розробки плану заходів щодо зниження ризиків інноваційного проєкту ПП «Мега-Крокус».

5. В ході дослідження виявлено недостатність методичного забезпечення аудиту ефективності інноваційної діяльності підприємств. Для розробки методичного забезпечення використано логіко-структурний підхід до аналізу інноваційної діяльності підприємства, відповідно до якого процес аудиту ефективності інноваційної діяльності підприємства розглянуто як сукупність окремих аудиторських завдань. Запропоновано зміст кожного етапу та розроблено окремі аудиторські документи, що можуть бути використані аудиторськими фірмами при виконанні відповідних завдань, а саме: Тест оцінки бізнес-ризиків підприємства, План виконання аналітичних процедур по суті, приклад Звіту про фактичні результати, Запит керівництву підприємства на етапі контролю виконання рекомендацій за результатами аудиту ефективності інноваційної діяльності. Розроблено перелік можливих аудиторських процедур, що використовуються при проведенні аудиту ефективності інноваційної діяльності на підготовчому, проміжному та основному етапах.

Основні результати дослідження викладено у наукових працях автора [117; 118; 122; 124; 127].

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення і запропоновано нове вирішення наукового завдання, що полягає у розвитку теоретичних положень та вдосконаленні організації та методики аудиту й аналізу інноваційної діяльності підприємств. Це дало змогу сформулювати такі висновки теоретичного, організаційно-методичного та прикладного характеру:

1. Сучасні наукові дослідження довели, що найбільш впливовим фактором економічного зростання є технічний прогрес, а не капітал, як вважалося раніше. Нові можливості розвитку національних економік полягають у поєднанні науки, техніки, економіки, підприємництва і управління, що підтверджується характеристикою циклів інноваційного розвитку. Ретроспективний аналіз змісту поняття «інновація» підтвердив зміну наукових підходів та виділення основних чотирьох, які розглядають інновацію як зміни, процес, результат та інструмент. Водночас важливість єдиного тлумачення терміну «інновація» підтверджується впливом на відображення господарських процесів, пов'язаних з інноваційною діяльністю підприємства, в обліку і фінансовій звітності, а також у статистичних показниках, на підставі яких аналізується інноваційна активність на рівні регіонів і держави в цілому. За результатами дослідження сутності інноваційного процесу та сучасних класифікацій інновацій уточнено визначення інновацій як об'єкта аудиту та аналізу, яке запропоновано трактувати як створення, застосування та комерціалізацію нових результатів наукових досліджень щодо продукції (робіт, послуг) і процесів (технологічних, організаційних, управлінських), що забезпечують ефективність діяльності суб'єкта господарювання і спрямовані на задоволення суспільних потреб.

2. Залежно від етапів інноваційного процесу та суб'єктів у роботі визначено та охарактеризовано види інновацій, а саме: фундаментальні дослідження, пошукові та прикладні дослідження, науково-дослідні та дослідно-конструкторські розробки, освоєння промислового виробництва, промислове виробництво, комерціалізація та дифузія. Дослідження наукових принципів

здійснення інноваційної діяльності дозволило визначити основні її особливості, що впливають на облік, аналіз та аудит інновацій. Основними проблемами у сфері обліку інноваційної діяльності є різне тлумачення об'єктів, а також те, що чинні національні та міжнародні стандарти не передбачають окремих правил ведення обліку для інноваційної діяльності. Зазначені проблеми ускладнюють, а в окремих випадках унеможливають, виконання завдань з надання обґрунтованої або обмеженої впевненості відповідно до вимог Міжнародних стандартів аудиту та повинні враховуватися під час розробки організаційно-методичного забезпечення аудиту та аналізу інноваційної діяльності.

3. На підставі проведеного дослідження інформації, що накопичується в системі бухгалтерського обліку підприємств, запропоновано структуру системи інформаційного забезпечення інноваційної діяльності підприємства, яка включає підсистеми зовнішнього і внутрішнього інформаційного забезпечення, забезпечує відображення інформації за етапами інноваційної діяльності, що накладаються на господарські процеси підприємства, та спрямована на забезпечення управління підприємством та зовнішніх користувачів релевантною інформацією. Запропонований підхід враховує вимоги державних стратегічних документів у сфері інновацій та може стати основою для проведення якісного аналізу та аудиту інноваційної діяльності, результати якого мають забезпечувати розвиток інноваційного потенціалу окремих суб'єктів господарювання та економіки держави у цілому.

4. Дослідження концептуальних основ аналізу інноваційної діяльності підприємств дозволило виділити його макро-, мезо- та мікрорівні, що відрізняються метою та підходами. Аналіз методичних підходів до проведення оцінки інноваційного потенціалу, інноваційної спроможності, інноваційної спрямованості, інноваційної активності, інноваційного розвитку та ефективності інноваційної діяльності дозволив розробити логіко-структурний підхід до аналізу інноваційної діяльності підприємств, що визначає інноваційний потенціал як набір базових характеристик, які впливатимуть на результати інноваційної активності. В результаті дослідження класифікації інноваційних

проектів, їх життєвого циклу, критеріїв оцінки їх ефективності та послідовності такої оцінки, а також здійсненого аналізу реального інноваційного проекту на стадії його розробки, обґрунтовано етапи аналізу інноваційного проекту підприємства з урахуванням необхідності розрахунку оптимістичного, песимістичного та реалістичного сценаріїв розвитку реалізації проекту внаслідок непередбачуваної зупинки діяльності за проектом.

5. У роботі доведено, що застосування неправильного підходу до вибору інноваційних проектів для малих та середніх підприємств не лише збільшує ризик отримання збитків, а й становить загрозу безперервності їх діяльності. На підставі аналізу найбільш відомих концепцій формування стратегій інноваційного розвитку підприємства, характеристики класифікації типів інноваційних стратегій та факторів, що впливають на ефективність інноваційної стратегії підприємства, малим та середнім підприємствам рекомендовано розробляти мікростратегії за підходом Д. Логана і Х. Фішер-Райта, а для управління і контролю за реалізацією інноваційних проектів запроваджувати цикл Демінга. Визначено, що для середніх та малих підприємств на сучасному етапі потрібно окремо оцінювати зовнішню загрозу призупинення діяльності внаслідок оголошення карантину. Запропоновано логіко-структурний підхід до формування та аналізу інноваційної стратегії малих та середніх підприємств, яка враховує особливості їх інноваційної діяльності та удосконалений підхід до аналізу інноваційної діяльності підприємства. Розроблено анкету для опитування персоналу підприємства щодо оцінки готовності до реалізації інноваційного проекту.

6. На підставі аналізу сучасних підходів до проведення аудиту визначено, що зовнішній незалежний аудит інноваційної діяльності може проводитися в рамках виконання різних завдань залежно від їх мети та відповідно до вимог Міжнародних стандартів аудиту. Підприємство має узгодити вид аудиторського завдання та мету його виконання на етапі укладання договору. Результати аналізу процесу аудиту інноваційної діяльності підприємства дозволили розробити уніфікований підхід до виділення основних етапів аудиту інноваційної діяльності, а саме: формулювання мети та завдань аудиту

інноваційної діяльності підприємств, визначення типу аудиторського завдання та узгодження його умов з клієнтом, збір необхідної інформації, планування, виконання та завершення аудиту, а також етап контролю виконання (follow-up). З метою оцінки виду аудиторського завдання щодо інноваційної діяльності підприємств розроблено тестові питання, відповідь на які є основою для узгодження умов аудиторського завдання з клієнтом.

7. Інноваційна діяльність підприємства у будь-якій ситуації супроводжується високими ризиками. Систематизація факторів, які перешкоджають інноваційному розвитку підприємств, та методів, що застосовуються для аналізу ризиків інноваційної діяльності підприємств, дозволила визначити взаємозв'язок ідентифікації та оцінки ризиків інноваційної діяльності підприємства, що одночасно є основою для професійного судження управлінського персоналу підприємства та професійного судження аудитора. На підставі оцінки ризиків управлінський персонал розробляє заходи з управління ризиками, а аудитор планує та виконує аудиторське завдання. Удосконалено методичний інструментарій оцінки ризиків інноваційної діяльності підприємства шляхом застосування процедури картографування ризиків у сфері інноваційної діяльності, що включає оцінку ймовірності ризику за частотою настання подій та оцінку серйозності наслідків за рівнями ризику, з урахуванням яких розробляється матриця оцінки ризиків. На підставі аналізу карти ризиків запропоновано прикладні рекомендації, зокрема, розроблено план заходів щодо зниження ризиків інноваційного проєкту ПП «Мега-Крокус».

8. На основі розробленого логіко-структурного підходу до аналізу інноваційної діяльності підприємств запропоновано комплексне методичне забезпечення аудиту ефективності інноваційної діяльності підприємства: визначено структуру завдань аудиту ефективності інноваційної діяльності підприємства; запропоновано зміст основних етапів проведення аудиту ефективності інноваційної діяльності підприємства; розроблено перелік можливих аудиторських процедур, що використовуються при проведенні аудиту ефективності інноваційної діяльності на підготовчому, проміжному та

основному етапах; розроблено окремі аудиторські документи, що можуть бути використані аудиторськими фірмами при виконанні відповідних завдань (Тест оцінки бізнес-ризиків підприємства, План виконання аналітичних процедур по суті, приклад Звіту про фактичні результати, Запит керівництву підприємства на етапі контролю виконання рекомендацій за результатами аудиту ефективності інноваційної діяльності).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Альбом форм державних статистичних спостережень на 2019 рік. *Державна служба статистики України* : веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 05.09.2019).
2. Антонюк Л. Л., Поручник А. М., Савчук В. С. Інновації: теорія, механізм розробки та комерціалізації : монографія. Київ : КНЕУ, 2003. 394 с.
3. Аудит : підручник / Петрик О. А. та ін.; за заг. ред. О. А. Петрик. Київ : КНЕУ, 2015. 498 с.
4. Бабенко М. К. Забезпечення інноваційної активності підприємства на основі менеджменту знань : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 / Східноукраїн. нац. ун-т ім. Володимира Даля. Сєверодонецьк, 2016. 254 с.
5. Бабич В. Д. Оцінка стану інвестиційно-інноваційних процесів в Україні. *Соціальна економіка*. 2017. № 2 (52). С. 5–11.
6. Бабич В. Д. Теоретико-методичний підхід до визначення економічної сутності інноваційної діяльності та її підсистем. *Соціальна економіка*. 2016. № 1 (51). С. 87–93.
7. Бабич Т. О. Інноваційно-технологічні фактори глобального економічного прогресу : ДВНЗ «Київський нац. економ. Ун-т ім. Вадима Гетьмана. Київ, 2018. 310 с.
8. Безгін К. С., Клименко Ю. М. Управління інноваціями : навч. посібн. / за заг. ред. К. С. Безгіна. Вінниця : ДонНУ, 2017. 207 с.
9. Беспрозванных О. А. Разработка терминосистемы инвестирования инновационной деятельности. *Бізнес Інформ*. 2012. № 2. С. 76–81.
10. Білик В. В. Державне регулювання інноваційно-інвестиційної діяльності. *Економіка та суспільство*. 2017. Вип. 10. С. 172–176.
11. Біловодська О. А., Грищенко О. Ф. Системний аналіз і прийняття інноваційних рішень : курс лекцій. Суми : Сумський державний університет, 2010. 106 с.

12. Бондаренко С. А. Модель інноваційної сприйнятливості та готовності до інноваційного розвитку промислового підприємства. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2015. № 3, т. 1. С. 111–115.
13. Бочуля Т. В. Комбінація параметрів та інструментів нормативно-правового забезпечення інноваційної діяльності. *Проблеми нормативно-правового забезпечення інноваційної діяльності та шляхи їх вирішення: матеріали конф., 27 верес. 2017 р. Київ : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2017. С. 22–24.*
14. Бояринова К. О. Невизначеність та ризики в управлінні реалізацією інвестиційно-інноваційних проектів підприємств. *Економіка та держава*. 2020. № 2. С. 4–9.
15. Братчук Л. М. Теоретичне обґрунтування сутності інноваційної діяльності в системі бухгалтерського обліку. *Вісник Сумського національного аграрного університету. Сер. Економіка і менеджмент*. 2016. Вип. 4(68). С. 81–86.
16. Бюджетний кодекс України : Закон України від 08.07.2010 р. № 2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> (дата звернення: 01.08.2019).
17. Вакалюк В. А. Правове забезпечення державного регулювання інноваційної діяльності в Україні. *Вісник ЖДТУ*. 2016. № 1 (75). С. 66–69.
18. Ванькович Л. Я. Концептуальні положення дифузії результатів інноваційної діяльності підприємств. *Бізнес Інформ*. 2017. № 3. С. 143–147.
19. Верба В. А., Новікова І. В. Методичні рекомендації з оцінки інноваційного потенціалу підприємства. *Проблеми науки*. 2003. № 3. С. 22–31.
20. Внутрішній аудит : навч. посібн. / за ред. Ю. Б. Слободяник. Суми : ТОВ «ВПП «Фабрика друку», 2018. 248 с.
21. Волобуєв Г. С. Сутність та передумови інноваційного розвитку підприємств. *Економічний вісник Донбасу*. 2016. № 3 (45). С. 213–217.

22. Волощук Л. О. Інноваційний розвиток промислового підприємства: сутність та проблеми аналітичного забезпечення в умовах індикативного управління. *Бізнес Інформ*. 2014. № 11. С. 75–79.
23. Волощук Л. О. Принципові засади формування системи індикаторів інноваційного розвитку промислового підприємства. *Бізнес Інформ*. 2014. № 12. С. 163–168.
24. Вострякова В. Ю. Підприємницький контекст розвитку інноваційного потенціалу підприємства. *Бізнес Інформ*. 2016. № 1. С. 81–88.
25. Вострякова В. Ю. Розвиток інноваційного потенціалу підприємства : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 / ДВНЗ «Київський нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана. Київ, 2016. 235 с.
26. Гадзевич О., Матвійчук І. Методика аналізу та оцінки інноваційної діяльності підприємства. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2017. № 3. С. 100–106.
27. Гаман М. В. Державне регулювання інноваційного розвитку України : монографія. Київ : НАДУ. 2005. 386 с.
28. Гарафонова О. І. Основні напрямки оцінки інноваційного розвитку та управління інноваціями на підприємствах. *Бізнес Інформ*. 2014. № 3. С. 100–103.
29. Геєць В. М., Семиноженко В. П. Інноваційні перспективи України : монографія. Харків : Константа, 2006. 272 с.
30. Гик В. В. Поняття «інновація» як об'єкт бухгалтерського обліку. *Вісник ЖДТУ*. 2010. № 3 (53). С. 56–58.
31. Головне управління статистики у Чернівецькій області : веб-сайт. URL: <http://www.cv.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 17.06.2020).
32. Гончаренко О. В. Економічна сутність інновацій та джерела їх формування. *Інвестиції: практика та досвід*. 2011. № 24. С. 4–6.
33. Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (дата звернення: 01.08.2019).

34. Григор'єва О. Є. Проблеми ризиків, що виникають під час реалізації інноваційних проектів, та методи їхнього кількісного вимірювання. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2008. № 628. С. 64–71.
35. Гринько Т. В., Єрмакова Г. В. Сутність інноваційної активності підприємства та її оцінка. *Бізнес Інформ*. 2011. № 11. С. 62–64.
36. Давидова О. Ю. Розробка та впровадження інноваційного управління розвитком підприємств: науково-методологічний аспект. *Соціальна економіка*. 2017. № 2 (54). С. 78–81.
37. Деякі питання визначення середньострокових пріоритетних напрямів інноваційної діяльності галузевого рівня на 2017-2021 роки : постанова Кабінету Міністрів України від 18.10.2017 р. № 980. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980-2017-%D0%BF> (дата звернення: 01.08.2019).
38. Дідченко О. І., Бибочкіна О. Ю. Сутність та класифікація інновацій. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2013. Вип. № 4. С. 48–58.
39. Домбровський Я., Коладкевич І. Інноваційна практика польських підприємств / Консорціум із удосконалення менеджмент-освіти в Україні, Академія підприємництва і менеджменту ім. Леона Козмінського. Київ : Центр інновацій та розвитку, 2000. 131 с. URL: http://www.management.com.ua/cases/case017_3.html (дата звернення: 01.08.2019).
40. Друкер П. Ф. Бизнес и инновации / пер. с англ. К. С. Головинского. Москва : ООО «И. Д. Вильямс», 2007. 432 с.
41. Дука А. П. Картографування ризиків у системі інтегрованого ризик-менеджменту організації. *Ефективна економіка*. 2017. № 10. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=5794> (дата звернення: 19.02.2021).
42. Дьяченко Я. Я. Удосконалення системи управління ризиками інвестиційних проектів. *Наукові праці НДФІ*. 2018. № 4 (85). С. 17–29.
43. Економічна статистика / Наука, технології та інновації. *Державна служба статистики України* : веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 12.08.2019).

44. Єфімова С. А. Методи управління інноваційним потенціалом підприємства. *Бізнес Інформ*. 2015. № 6. С. 86–91.
45. Єфімова С. А., Гринько Т. В. Методичні підходи до оцінки інноваційного потенціалу підприємства сфери послуг. *Вісник Дніпропетровського університету. Сер. Менеджмент інновацій*. 2015. Вип. 5. С. 30–37.
46. Жук В. М. Концептуальні підходи вирішення поверхневих та глибинних проблем обліку інноваційної діяльності. *Облік і фінанси АПК*. 2011. № 1. С. 36–39.
47. Захаркін О. О. Інноваційна діяльність підприємства: теоретичний аспект. *Проблеми економіки*. 2013. № 4. С. 274–280.
48. Захарченко В. І. Інновації та економічне зростання в сучасній економіці. Інноваційна економіка: теоретичні та практичні аспекти : монографія. Вип. 1 / за ред. д.е.н., доц. Є.І. Масленнікова. Херсон : Грінь Д.С., 2016. С. 12–28.
49. Захарченков А. С. Проблемы инновационного развития промышленных предприятий в Украине и формирование стратегий инновационных преобразований. *Бізнес Інформ*. 2012. № 2. С. 57–61.
50. Зборовська О. М. Ризики в інноваційній діяльності: теоретичні аспекти. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 23. С. 5–9.
51. Зикіна В. О. Аналіз та аудит інноваційної діяльності машинобудівних підприємств Запорізької області. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2011. № 4, т. I. С. 207–214.
52. Зянько В. В., Єпіфанова І. Ю., Зянько В. В. Інноваційна діяльність підприємств та її фінансове забезпечення в умовах трансформаційних змін економіки України : монографія. Вінниця : ВНТУ, 2015. 172 с.
53. Ілляшенко С. М. Управління інноваційним розвитком : навч. посібн. 2-ге вид., перероб. і доп. Суми : ВТД «Університетська книга»; Київ : Видавничий дім «Княгиня Ольга», 2005. 324 с.

54. Інноваційна економіка: теоретичні та практичні аспекти : монографія. Вип. 1. / за ред. д.е.н., доц. Є.І. Масленнікова. Херсон : Грінь Д. С., 2016. 854 с.
55. Інноваційний менеджмент : навч. посібн. / Л. І. Михайлова, О. І. Гуторов, С. Г. Турчіна, І. О. Шарко. Вид. 2-ге, переробл. і допов. Київ : Центр учбової літератури, 2015. 234 с.
56. Інноваційний механізм управління суб'єктами господарювання: монографія / за заг. редакцією П. П. Микитюка. Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр «Економічна думка ТНЕУ», 2014. 450 с.
57. Інноваційний розвиток підприємства : навч. посібн. / за ред. П. П. Микитюка. Тернопіль : ПП «Принтер Інформ», 2015. 224 с.
58. Інформаційне суспільство в світі та Україні: проблеми становлення та закономірності розвитку : колективна монографія / за ред. В. Г. Воронкової; Запоріз. Держ. інж. Акад. Запоріжжя : ЗДІА, 2017. 282 с.
59. Кавецький В. В., Причепа І. В., Нікіфорова Л. О. Економічне обґрунтування інноваційних рішень: навч. посібн. Вінниця : ВНТУ, 2016. 136 с.
60. Калабухова С. В. Уніфікація аналітичних процедур в умовах стандартизації бухгалтерського обліку та аудиту : монографія. Київ : КНЕУ, 2019. 431 с.
61. Кантаєва О. В. Бухгалтерський облік і аналіз інноваційної діяльності підприємств: організація і методологія : монографія. Житомир : ФОП Кузьмін Д.Л., 2010. 424 с.
62. Касьянова Н. В., Яцюк С. С. Управління ризиками інноваційного проекту. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Сер. Економіка і управління*. 2019. № 3., т. 30 (69). С. 84–89.
63. Квітка А. В., Балаклеєць К. Ю. Європейські тренди в інноваційному підприємництві. *Бізнес Інформ*. 2019. № 1. С. 105–113.
64. Ким В. Чан, Моборн Рене. Стратегія Блакитного Океану. Як створити безхмарний ринковий простір і позбутися конкуренції / пер. з англ. І. Андрющенко. Київ : Family Leisure Club, 2019. 270 с.

65. Ковальова О. М., Кірсанова В. В., Сухарева Т. О. Проблеми обліку інноваційної діяльності. *ОДЕУ. Збірник наукових праць*. 2011. Вип. 41 (2). С. 315–320.
66. Ковтун О. І. Інноваційні стратегії підприємств: теоретико-методологічні засади. *Економіка України*. 2013. № 4 (617). С. 44–56.
67. Кондратьев Н. Д. Большие циклы конъюнктуры и теория предвидения : избр. тр. / сост. Ю.В. Яковец, Н. Д. Кондратьев. Москва : Экономика, 2002. 767 с.
68. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. №254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 01.08.2019).
69. Король Г. О., Ізвекова І. М., Єрємін О. Л. Методичні підходи до обліку і аудиту інноваційної діяльності суб'єктів господарювання. *Проблеми економіки та політичної економії*. 2018. № 2. С. 145–159.
70. Костецький В. Вплив інноваційної діяльності суб'єктів господарювання на інноваційний розвиток економіки держави. *Світ фінансів*. 2019. № 1 (58). С. 132–144.
71. Костюк В. О., Владимірова М. С. Аналіз впливу інноваційного підприємництва на зростання економічних показників роботи підприємства. *Modern Economics*. 2019. № 14. С. 102–109.
72. Коюда В. О., Мазко Т. І. Система інформаційної бази щодо інноваційної діяльності. *Бізнес Інформ*. 2011. № 4. С. 26–30.
73. Коюда В. О., Осикова А. М. Організаційно-методичні аспекти управління інноваційним розвитком підприємства. *Бізнес Інформ*. 2014. № 4. С. 50–58.
74. Коюда П. М., Шейко І. А. Ефективність інноваційної діяльності підприємств: теорія та практика : монографія. Харків : ХНУРЕ, 2013. 337 с.
75. Красностанова Н. Е., Привалова Н. В. Контролювання розвитку інноваційно активних підприємств. *Бізнес Інформ*. 2019. № 1. С. 99–104.

76. Краус Н. М. Інноваційна економіка: дефініція поняття та інституціональний базис розвитку. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Сер. Економіка*. 2015. Вип. 2 (4), ч. 1. С. 36–42.
77. Крупка М. І. Фінансово-кредитний механізм інноваційного розвитку економіки України. Львів : Видавн. Центр Львівського нац. ун-ту ім. І. Франка, 2001. 607 с.
78. Круш Н. П. Методологічні підходи до сутності поняття інновація. *Сучасні проблеми економіки і підприємництво*. 2017. Вип. 19. С. 117–124.
79. Круш Н. П. Удосконалення моделі управління інноваційною діяльністю корпоративних підприємств у контексті відкритості інновацій. *Бізнес Інформ*. 2014. № 4. С. 69–77.
80. Кужда Т. І. Соціально-економічне оцінювання та планування інноваційного розвитку машинобудівних підприємств : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : 08.00.04. Львів, 2009. 23 с.
81. Кузьмак О. І. Інноваційна стратегія як засіб стабілізації розвитку промислового підприємства. *Інноваційна економіка*. 2016. № 1-2 (61). С. 114–118.
82. Курмаєв П. Ю., Матрос О. М. Аналіз інноваційної діяльності підприємств та її обліково-аналітичне забезпечення. *Економіка. Фінанси. Право*. 2015. № 10. С. 21–24.
83. Куцинська М. Аудит інноваційної діяльності: організаційний, технологічний та економічний аспекти. *Збірник наукових праць ЧДТУ. Сер. Економічні науки*. 2013. Вип. 34, ч. 1. С. 39–42.
84. Куцинська М. В. Інноваційна діяльність: проблемні питання обліку та аудиту. *Економічний вісник ДВНЗ УДХТУ*. 2015. № 1 (1). С. 85–88.
85. Кучерява З. Правове забезпечення інноваційного розвитку в Україні. *Міністерство юстиції України* : веб-сайт. URL: <http://old.minjust.gov.ua/13958> (дата звернення: 01.08.2019).

86. Лабунська С. В. Інноваційна діяльність підприємства як фактор ризику та умова зміцнення його економічної безпеки. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2012. Вип. 725. С. 297–304.
87. Лагодієнко В. В., Лагодієнко Н. В. Моделювання оцінки інноваційної спроможності промислових підприємств. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2019. Вип. 28, т. 1. С. 280–289.
88. Левицька О. О. Оцінювання ризиків при впровадженні інноваційних проектів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер. Економіка*. 2010. Вип. 13. С. 121–129.
89. Лозовський О. М., Іванцова І. В. Інноваційний проект як пріоритетний напрям розвитку сучасного підприємства. *Молодий вчений*. 2018. № 2 (54). С. 723–726.
90. Луциків І. Економічна суть інноваційної діяльності. *Галицький економічний вісник*. 2010. № 2 (27). С. 89–95.
91. Люта Г. В., Павленко І. А. Вплив інноваційних технологій на систему управління підприємством. *Економіка та суспільство*. 2017. Вип. 12. С. 298–303. URL: http://economyandsociety.in.ua/journal/12_ukr/49.pdf (дата звернення 01.08.2019).
92. Макогон Ю. В., Медведкін Т. С. Організаційні форми сприяння інноваційної діяльності: науково-технічні агломерації, технопарки й технополіси. *Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети* : монографія / за ред. З. С. Варналія. Київ : НІСД, 2007. С. 506–559.
93. Мельник Ю. М. Інноваційна стратегія підприємства як джерело його конкурентних переваг. *Економіка харчової промисловості*. 2015. Вип. 4, т. 7. С. 67–72.
94. Мельничук І. В. Проблеми та перспективи вдосконалення обліково-аналітичного забезпечення інноваційної діяльності. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. Вип. 7. С. 845–848. URL: <http://global-national.in.ua/issue-7-2015/15-vipusk-7-veresen-2015-r/1347-melnichuk-i-v->

problemi-ta-perspektivi-vdoskonalennya-oblikovo-analitichnogo-zabezpechennya-innovatsijnoji-diyalnosti (дата звернення: 01.10.2019).

95. Мельничук І., Мужевич Н. Проблемні аспекти оцінювання й обліку інвестиційно-інноваційних проєктів та програм. *Галицький економічний вісник*. Тернопіль : ТНТУ, 2019. № 1, т. 56. С. 123–130.

96. Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством економічного розвитку і торгівлі України та Всесвітньою організацією інтелектуальної власності щодо створення Центрів підтримки технологій та інновацій в Україні / Мінекономрозвитку України, ВО інтелектуальної власності. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/999_001-18 (дата звернення: 01.08.2019).

97. Микитюк П. П. Аналіз впливу інвестицій та інновацій на ефективність господарської діяльності підприємства : монографія. Тернопіль : Економічна думка, ТНЕУ, 2007. 296 с.

98. Микитюк П. П., Сенів Б. Г. Інноваційна діяльність: навч. посібн. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 392 с.

99. Михайлов М. С. Стратегічне управління інноваційним розвитком регіону в умовах перманентних кризових явищ : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.05 / Нац. ун-т кораблебудув. ім. адмірала Макарова; Одеська нац. акад. харч. технол. Миколаїв, 2018. 211 с.

100. Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг: видання 2016-2017 рр. / пер. з англ. Київ : Міжнародна федерація бухгалтерів, Аудиторська палата України, 2017. Ч. 1. 1142 с. URL: https://www.apu.net.ua/attachments/article/1151/2017_часть1.pdf (дата звернення: 01.08.2019).

101. Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг: видання 2016-2017 рр. / пер. з англ. Київ : Міжнародна федерація бухгалтерів, Аудиторська палата України, 2017. Ч. 2. 533 с. URL: https://www.apu.net.ua/attachments/article/1151/2017_часть2.pdf (дата звернення: 01.08.2019).

102. Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг: видання 2016-2017 рр. / пер. з англ. Київ : Міжнародна федерація бухгалтерів, Аудиторська палата України, 2017. Ч. 3. 121 с. URL: https://www.apu.net.ua/attachments/article/1151/2017_часть3.pdf (дата звернення: 01.08.2019).

103. Мясников В. О. Інтегральна оцінка стану та рівня інноваційного потенціалу як основа адаптивного управління машинобудівними підприємствами. *Бізнес Інформ*. 2018. № 1. С. 85–92.

104. Мясников В. О. Методичний підхід до оцінки інноваційного потенціалу промислових підприємств. *Причорноморські економічні студії*. 2016. Вип. 12-1. С. 167–174.

105. Найдюк В. С. Сутність та передумови інноваційного розвитку підприємств. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2013. № 3. С. 251–263.

106. Наукова та інноваційна діяльність України : статист. збірн. / Державна служба статистики України. Київ, 2016. 257 с.

107. Невдах С. Инновационный аудит как инструмент финансовой политики регионального развития. *Фінансова політика регіонального розвитку: вітчизняний та зарубіжний досвід* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. з нагоди 25-річчя заснування кафедри фінансів і кредиту, 10-11 жовт. 2019 р. Житомир, 2019. С. 47–50.

108. Немченко В. В., Зеленьак В. В. Ризики інноваційно-інвестиційної діяльності підприємства. *Економіка харчової промисловості*. 2015. Вип. 4, т. 7. С. 73–79.

109. Носовець О. І., Волощук Л. О. Проблематика здійснення інноваційної діяльності вітчизняними економічними суб'єктами в умовах чинного законодавства. *Бізнес Інформ*. 2017. № 7. С. 64–70.

110. Овчиннікова М. А. Аналіз проблем інноваційно-інвестиційного законодавства України. *Бізнес Інформ*. 2012. № 12. С. 96–104.

111. Олійник Л. В. Управління інноваційним розвитком підприємства на основі формування інноваційних програм. *Економіка і організація управління*. 2017. № 3. С. 51–59.

112. Олійник О. С. Особливості регулювання інноваційної діяльності в сучасний період. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2013. Вип. 33. С. 130–139.

113. Парасій-Вергуненко І. М. Аналіз господарської діяльності : підручник / за ред. Л. М. Кіндрацької. Київ : КНЕУ, 2016. 629 с.

114. Пацарнюк О. В. Актуальні питання аналізу інноваційної діяльності підприємства. *Облік, аналіз, аудит та оподаткування: сучасна парадигма в умовах сталого розвитку* : зб. матеріалів VI Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 20-й річниці створення каф. аудиту; 10 груд. 2020 р. / М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. Нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана», Ф-т обліку та подат. Менеджменту ; [редкол.: М. І. Бондар (голова) та ін.]. Київ : КНЕУ, 2020. С. 364–366.

115. Пацарнюк О. В. Економічний зміст інновацій як об'єкта аналізу та аудиту. *Економіка. Фінанси. Право*. 2019. № 12/2. С. 10–16.

116. Пацарнюк О. В. Нормативно-правове забезпечення інноваційної діяльності підприємств України. *Економіка, менеджмент та аудит: сучасні проблеми, перспективи та напрями розвитку* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 22 лют. 2020 р. / ГО «Львівська економічна фундація». Львів, 2020. С. 87–89.

117. Пацарнюк О. В. Організаційні етапи аудиту інноваційної діяльності підприємства. *Економіка та держава*. 2021. № 4. С. 163–168. DOI: 10.32702/2306-6806.2021.4.163.

118. Пацарнюк О. В. Особливості внутрішнього аудиту інноваційної діяльності підприємств в умовах сталого розвитку. *Аудит в умовах сталого розвитку* : колективна монографія / за заг. редакцією проф. О. А. Петрик. Київ : КНЕУ, 2021. С. 145–154.

119. Пацарнюк О. В. Особливості інноваційної діяльності підприємств України на сучасному етапі. *Інтернаука*. 2020. № 11. DOI: <https://doi.org/10.25313/2520-2057-2020-11>.

120. Пацарнюк О. В. Особливості інформаційного забезпечення аудиту та аналізу інноваційної діяльності підприємств. *Актуальні питання розвитку сучасної економіки, управління та адміністрування*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 28 груд. 2019 р. Київ: Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського. 2019. Ч. II. С. 111–113.

121. Пацарнюк О. В. Проблеми оцінки інноваційної активності підприємства. *Шляхи забезпечення стабільності національної економіки*: матеріали Міжнар.наук.-практ. конф., 19 верес. 2020 р. Дніпро, 2020. С. 82–85.

122. Пацарнюк О. Інформаційно-аналітичне забезпечення аудиту інноваційної діяльності підприємства. *Синергетичні драйвери розвитку обліку, податкового аудиту та бізнес-аналітики*: зб. тез за матеріалами Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., 14-15 квіт. 2021 р. Ірпінь: Університет ДФС України, 2021. С. 203–206.

123. Пацарнюк О. Методичні аспекти аналізу ефективності інноваційного проєкту підприємства. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2020. № 3-4 (276-277). С. 41–49. DOI: 10.32680/2409-9260-2020-3-4-276-277-41-49.

124. Пацарнюк О. Оцінка ризиків інноваційної діяльності підприємства. *Трансформація податкової та обліково-аналітичної систем в контексті сучасних кризових явищ*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 20 трав. 2021 р. Чернівці: Технодрук, 2021. С. 211–213.

125. Петрик О. А. Стан та перспективи розвитку аудиту в Україні: методологічні та організаційні аспекти: дис... д-ра екон. наук: 08.06.04. Київ, 2004. 552 с.

126. Петрик О., Пацарнюк О. Методичні аспекти розробки та аналізу інноваційної стратегії малих і середніх підприємств. *Економічний аналіз*. 2020. № 4, т. 30. С. 164–172. DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2020.04.164>.

127. Петрик О. А., Пацарнюк О. В. Організаційно-методичні підходи до проведення аудиту ефективності інноваційної діяльності підприємства. *Бізнес Інформ*. 2021. № 3. С. 105–112. DOI: 10.32983/2222-4459-2021-3-105-112.

128. Пеліпєй А. О. Особливості нормативно-правового регулювання трансферу технологій та система державного стимулювання інноваційної діяльності в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. Вип. 5, ч. 1. С. 234–239.

129. Питання Державної інноваційної фінансово-кредитної установи : постанова Кабінету Міністрів України від 15.06.2000 р. № 979. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/979-2000-%D0%BF> (дата звернення: 01.08.2019).

130. Піжук О. І., Багнюк В. І. Оцінювання реалізації інноваційного потенціалу підприємства. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. Вип. 15. С. 282–287.

131. Пілявоз Т. М. Методологічні підходи щодо оцінювання інноваційного розвитку підприємства. *Ефективна економіка*. 2012. № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1085> (дата звернення: 01.06.2020).

132. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 01.08.2019).

133. Полозова Т. В., Кривцун Д. Ю. Інноваційна діяльність підприємства та економічна сутність інноваційного процесу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. Економіка і менеджмент*. 2015. Вип. 12. С. 108–113.

134. Помірча О. М. Необхідність впровадження інноваційної діяльності як рушійної сили економічного розвитку суб'єктів господарювання. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. Вип. 5. С. 568–572. URL: <http://global-national.in.ua/archive/5-2015/117.pdf> (дата звернення: 01.08.2019).

135. Пригара О. Ю. Механізм розробки інноваційної стратегії розвитку підприємства. *Ефективна економіка*. 2018. № 2. URL:

http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/2_2018/53.pdf (дата звернення: 18.06.2020).

136. Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність : Закон України від 21.12.2017 р. № 2258-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2258-19> (дата звернення: 01.08.2019).

137. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України від 16.07.1999 р. № 996-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14> (дата звернення: 01.08.2019).

138. Про виконання завдань, що впливають з послань Президента України до Верховної Ради України «Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002-2011 роки» та «Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2001 році» : постанова Кабінету Міністрів України від 17.09.2002 р. № 1394. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1394-2002-%D0%BF/sp:wide:max25> (дата звернення: 04.08.2019).

139. Про внесення змін до Положення про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності : наказ Міністерства освіти і науки України від 11.07.2017 № 994. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1171-17> (дата звернення: 06.08.2019).

140. Про внесення змін до Статуту Державної інноваційної фінансово-кредитної установи : постанова Кабінету Міністрів України від 05.07.2019 р. № 587. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/587-2019-%D0%BF> (дата звернення: 07.08.2019).

141. Про впровадження програми «Школи-новатори»: наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 24.01.2012 р. № 58. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0058736-12> (дата звернення: 06.08.2019).

142. Про Державне агентство з інвестицій та розвитку : постанова Кабінету Міністрів України від 17.05.2010 р. № 356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/356-2010-%D0%BF> (дата звернення: 08.08.2019).

143. Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України : Закон України від 23.03.2000 р. № 1602-III. URL: <https://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1602-14> (дата звернення: 03.08.2019).

144. Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій : Закон України від 14.09.2006 р. № 143-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/143-16> (дата звернення: 17.08.2019).

145. Про дотримання законодавства щодо розвитку науково-технічного потенціалу та інноваційної діяльності в Україні : постанова Кабінету Міністрів України від 16.06.2004 р. № 1786-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1786-15> (дата звернення: 06.08.2019).

146. Про Загальнодержавну комплексну програму розвитку високих наукоємних технологій : Закон України від 09.04.2004 р. № 1676-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1676-15> (дата звернення: 06.08.2019).

147. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року : постанова Кабінету Міністрів України від 06.08.2014 р. № 385. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF> (дата звернення: 01.08.2019).

148. Про затвердження Державної цільової економічної програми «Створення в Україні інноваційної інфраструктури» на 2009-2013 роки : постанова Кабінету Міністрів України від 14.05.2008 р. № 447. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447-2008-%D0%BF> (дата звернення: 01.08.2019).

149. Про затвердження Державної цільової програми розвитку системи інформаційно-аналітичного забезпечення реалізації державної інноваційної політики та моніторингу стану інноваційного розвитку економіки : постанова Кабінету Міністрів України від 07.05.2008 № 439. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/439-2008-%D0%BF> (дата звернення: 01.08.2019).

150. Про затвердження критеріїв оцінки допустимості державної допомоги суб'єктам господарювання на проведення наукових досліджень,

технічний розвиток та інноваційну діяльність : постанова Кабінету Міністрів України від 07.02.2018 р. № 118. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/118-2018-%D0%BF> (дата звернення: 06.08.2019).

151. Про затвердження Положення про порядок взаємодії Національного банку України з інноваційними компаніями та проектами : постанова Правління Національного банку України від 23.04.2019 р. № 63. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0063500-19> (дата звернення: 15.08.2019).

152. Про затвердження Положення про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності : наказ Міністерства освіти і науки України від 07.11.2000 р. № 522. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0946-00> (дата звернення: 07.08.2019).

153. Про затвердження Положення про порядок здійснення моніторингу виконання інноваційних проектів за пріоритетними напрямками діяльності технологічних парків : наказ Міністерства освіти і науки України від 17.04.2003 р. № 245. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0575-03/conv> (дата звернення: 15.08.2019).

154. Про затвердження Положення про порядок створення і функціонування технопарків та інноваційних структур інших типів : постанова Кабінету Міністрів України від 22.05.1996 р. № 549. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/549-96-%D0%BF> (дата звернення: 07.08.2019).

155. Про затвердження Порядку надання фінансової підтримки суб'єктам інноваційної діяльності за рахунок коштів державного бюджету шляхом здешевлення довгострокових кредитів : постанова Кабінету Міністрів України від 17.11.2004 р. № 1563. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1563-2004-%D0%BF> (дата звернення: 19.08.2019).

156. Про затвердження порядку формування, експертизи та обговорення пріоритетних напрямів інноваційної діяльності : постанова Кабінету Міністрів України від 17.07.2003 р. № 1094. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1094-2003-%D0%BF> (дата звернення: 19.08.2019).

157. Про затвердження примірної структури бізнес-плану інноваційного проекту : наказ Міністерства освіти і науки України від 13.12.2013 р. № 1764. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1764729-13#Text> (дата звернення: 16.06.2020).

158. Про затвердження Програми розвитку інвестиційної та інноваційної діяльності в Україні : постанова Кабінету Міністрів України від 02.02.2011 р. № 382. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-2011-%D0%BF> (дата звернення: 01.08.2019).

159. Про інвестиційну діяльність : Закон України від 18.09.1991 р. № 1560-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12> (дата звернення: 01.08.2019).

160. Про інноваційну діяльність : Закон України від 04.07.2002 р. № 40-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/40-15> (дата звернення: 01.08.2019).

161. Про Концепцію державної регіональної політики : Указ Президента України від 25.05.2001 р. № 341/2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/341/2001> (дата звернення: 02.08.2019).

162. Про наукові парки : Закон України від 25.06.2009 р. № 1563-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1563-17> (дата звернення: 08.08.2019).

163. Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України від 26.11.2015 р. № 848-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19> (дата звернення: 06.08.2019).

164. Про наукову і науково-технічну експертизу : Закон України від 10.02.1995 р. № 51/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/51/95-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 06.08.2019).

165. Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки : Закон України від 09.01.2007 р. № 537-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537-16> (дата звернення: 03.08.2019).

166. Про першочергові заходи щодо запобігання негативним наслідкам фінансової кризи та про внесення змін до деяких законодавчих актів України :

Закон України від 31.10.2008 р. № 639-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/639-17> (дата звернення: 21.08.2019).

167. Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні : Закон України від 08.09.2012 р. № 3715-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3715-17/sp:max100> (дата звернення: 03.08.2019).

168. Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки : Закон України 11.07.2001 р. № 2623-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2623-14> (дата звернення: 05.08.2019).

169. Про ратифікацію Угоди між Україною і Європейським Союзом про участь України у Рамковій програмі Європейського Союзу з наукових досліджень та інновацій «Горизонт 2020» : Закон України від 15.07.2015 р. № 604-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/604-19> (дата звернення: 02.08.2019).

170. Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків : Закон України 16.07.1999 р. № 991-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/991-14> (дата звернення: 01.08.2019).

171. Про стимулювання розвитку регіонів : Закон України від 08.09.2005 р. № 2850-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2850-15> (дата звернення: 09.08.2019).

172. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» : Указ Президента України від 12.01.2015 р. № 5/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#n10> (дата звернення: 02.08.2019).

173. Про схвалення Державної програми розвитку промисловості на 2003-2011 роки : постанова Кабінету Міністрів України від 28.07.2003 р. № 1174. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1174-2003-%D0%BF> (дата звернення: 01.08.2019).

174. Про схвалення Концепції Державної цільової економічної програми розвитку внутрішнього ринку на період до 2012 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.09.2008 р. № 1249-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1249-2008-%D1%80> (дата звернення: 01.08.2019).

175. Про схвалення Концепції Державної цільової економічної програми розвитку інвестиційної діяльності на 2011-2015 роки : розпорядження Кабінету Міністрів України від 29.09.2010 № 1900-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1900-2010-%D1%80> (дата звернення: 02.08.2019).

176. Про схвалення Концепції Загальнодержавної цільової економічної програми розвитку промисловості на період до 2020 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.07.2013 р. № 603-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/603-2013-%D1%80> (дата звернення: 02.08.2019).

177. Про схвалення Концепції розвитку національної інноваційної системи : розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.06.2009 р. № 680-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/680-2009-%D1%80> (дата звернення: 20.08.2019).

178. Про схвалення Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 10.07.2019 р. № 526-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-%D1%80> (дата звернення: 26.08.2019).

179. Про утворення Державної інноваційної небанківської фінансово-кредитної установи «Фонд підтримки малого інноваційного бізнесу» : постанова Кабінету Міністрів України від 12.12.2011 р. № 1396. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1396-2011-%D0%BF> (дата звернення: 21.08.2019).

180. Про утворення Ради з розвитку інновацій : постанова Кабінету Міністрів України від 25.10.2017 р. № 895. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/895-2017-%D0%BF> (дата звернення: 22.08.2019).

181. Про утворення Фонду розвитку інновацій : розпорядження Кабінету Міністрів України від 07.11.2018 р. № 895-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/895-2018-%D1%80> (дата звернення: 25.08.2019).

182. Про фінансову підтримку інноваційної діяльності підприємств, що мають стратегічне значення для економіки та безпеки держави : Указ Президента України від 20.04.2004 р. № 454/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/454/2004> (дата звернення: 01.09.2019).

183. Проблеми та перспективи розвитку інноваційної діяльності в Україні : матеріали XI Міжнар. бізнес-форуму, 22 берез. 2018 р. / відп. ред. А. А. Мазаракі. Київ : Київ. Нац. торг.-екон. ун-т, 2018. 200 с.

184. Пуліна Т. В. Сучасні аспекти та методи управління ризиками інноваційних проєктів в Україні. *Економіка та держава*. 2017. № 10. С. 4–8.

185. Пушкар М. С. Створення інтелектуальної системи обліку : монографія. Тернопіль : Карт-бланш, 2007. 152 с.

186. Римар М. В., Ликун Н. В. Етапи та принципи здійснення інноваційної діяльності підприємства. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Сер. Проблеми економіки та управління. 2012. № 725. С. 360–365.

187. Рогоза М. Є., Вергал К. Ю. Стратегічний інноваційний розвиток підприємств: моделі та механізми : монографія. Полтава : РВВ ПУЕТ, 2011. 136 с.

188. Розум Г. М. Формування механізмів державного управління інноваційним розвитком регіонів України : дис. ... канд. наук з держ. управ. : 25.00.02 / Міжрегіон. акад. управл. Персоналом. Київ, 2018. 202 с.

189. Романчик Т. В. Теорія інновацій: дослідження понятійного апарату. *Бізнес Інформ*. 2014. № 10. С. 138–142.

190. Савенко К. С. Морфологічна класифікація інновацій з урахуванням запропонованих ознак. *Бізнес Інформ*. 2012. № 12. С. 93–96.

191. Савенко К. С. Инновационный проект как форма целевого управления инновационной деятельностью предприятия. *Бізнес Інформ*. 2011. № 4. С. 33–36.

192. Садовська І. Б. Управлінська звітність та облікове відображення інноваційної діяльності підприємств. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. Вип. 8, ч. 2. С. 233–236.

193. Санто Б. Инновация как средство экономического развития / пер. с венг.; под общ. ред. Б. В. Сазонова. Москва : Прогресс, 1990. 296 с.
194. Сапоговська О. В. Особливості аудиту оцінки ризиків інвестиційних проєктів. *Бізнес Інформ*. 2015. № 7. С. 108–113.
195. Саченко С. І., Черешнюк О. М. Концепція обліку інноваційної діяльності. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2018. Вип. 6 (17). С. 740–745.
196. Семенюк О. М. Інноваційна діяльність як основа розвитку підприємства. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2013. Вип. 33. С. 218–223.
197. Сенів Б. Г., Паранюк Я. Д. Економічна сутність інновацій. *Економічний простір*. 2017. № 120. С. 69–79.
198. Сиротинська Н. М. Стратегічне планування інноваційної діяльності машинобудівних підприємств. *Бізнес Інформ*. 2014. № 9. С. 103–108.
199. Скиба М. В. Основні етапи розвитку міжнародної методології у сфері інновацій. *Бізнес Інформ*. 2018. № 11. С. 89–94.
200. Скиба М. В. Теоретичні аспекти державного регулювання інноваційної діяльності: сутність, мета та засоби. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. Вип. 15, ч. 2. С. 121–124.
201. Соловій Х. Сутність інноваційної діяльності підприємства. *Економічний аналіз*. 2012. Вип. 10, ч. 3. С. 391–394.
202. Соловьев В. П. Инновационная деятельность как системный процесс в конкурентной экономике (Синергетические эффекты инноваций). Київ : Фенікс, 2004. 560 с.
203. Стандарти НАССР / *Міністерство освіти і науки України* : веб-сайт. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/shkilne-harchuvannya/standarti-nassr> (дата звернення: 16.06.2020).
204. Столярчук Н. М. Об'єкти обліку і внутрішнього аудиту інноваційної діяльності. *Економіка АПК*. 2018. № 7. С. 55–63.
205. Столярчук Н. М., Сергєєва Н. В., Хіоні Г. О. Удосконалення інституційного забезпечення інноваційно-інвестиційної діяльності в Україні.

Економіка АПК. 2019. № 9. С. 69–77. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201909069>.

206. Столярчук Н. М. Стан інноваційної активності в Україні в порівнянні з країнами ЄС. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2019. № 2 (42). С. 20–29. DOI: 10.37128/2411-4413-2019-2-2.

207. Тарасенко І. О., Королько О. М., Белявська К. С. Оцінка інноваційної активності підприємства в системі стратегічного управління. *Актуальні проблеми економіки*. 2009. № 9 (99). С. 133–141.

208. Твисс Б. Управление научно-техническими нововведениями / пер. с англ.; авт. пред. и науч. ред. К.Ф. Пузыня. Москва : Экономика, 1989. 271 с.

209. Телишевська Л. І., Птащенко О. В., Колєдіна К. О. Інновації: сутність та правові засади їх реалізації. *Бізнес Інформ*. 2014. № 12. С. 142–146.

210. Тендерна документація «Відкриті торги. Предмет закупівлі: Послуги з організації шкільного харчування – 3 лоти. Код ДК 021:2015 – 55520000-1 Кейтерингові послуги». *Zakupki.prom.ua* : веб-сайт. URL: <https://zakupki.prom.ua/gov/tenders/UA-2020-01-03-000665-a> (дата звернення: 05.06.2020).

211. Ткаченко М. О. Підходи до класифікації інноваційних процесів промислового підприємства. *Бізнес Інформ*. 2014. № 6. С. 79–84.

212. Управління інноваційними проектами в умовах міжнародної інтеграції: монографія / О. О. Охріменко, Н.Є. Скоробогатова, І. М. Манаєнко, Р. С. Яресько. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, Вид-во «Політехніка», 2018. 262 с.

213. Файчук О. М., Файчук О. В. Інноваційний процес як рушійна сила економічного зростання. *Бізнес Інформ*. 2013. № 10. С. 66–70.

214. Федулова Л. І. Концептуальні засади управління інноваційним розвитком підприємств. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2014. № 2. С. 122–135.

215. Фінансове забезпечення інноваційного розвитку України : монографія / за ред. М. І. Дибби, О. М. Юркевич. Київ : КНЕУ, 2013. 425 с.

216. Харів П. С. Інноваційна діяльність підприємства та економічна оцінка інноваційних процесів : монографія. Тернопіль : Економічна думка, 2003. 326 с.
217. Хімченко А. М., Махнович О. О. Економічний зміст, місце та класифікація інноваційних процесів у суспільному виробництві. *Бізнес Інформ*. 2013. № 10. С. 71–76.
218. Христенко О. В., Свистун О. М. Особливості управління інноваційними ризиками на вітчизняних підприємствах. *Економіка і регіон*. 2016. № 5 (60). С. 73–80.
219. Хучек М. Социально-экономическое содержание инновации на предприятии. *Вестник Московского университета. Сер. Экономика*. 1995. № 1. С. 62–71.
220. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 01.08.2019).
221. Чайковська М. П. Інноваційний менеджмент: навч. посібн. Одеса: Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2015. 382 с.
222. Чайковська М. А., Чайковський Є. О. Спроможність підприємства до реалізації інноваційної стратегії розвитку. *Підприємництво та інновації*. 2019. № 6. С. 21–26.
223. Чижев С. В. Проблеми інноваційного розвитку промисловості в Україні. *Бізнес Інформ*. 2014. № 10. С. 133–137.
224. Чобіток В. І. Формування системи оцінки інноваційно-інвестиційної діяльності промислових підприємств. *Соціальна економіка*. 2017. № 1 (53). С. 135–139.
225. Чорна М. В., Глухова С. В. Оцінка ефективності інноваційної діяльності підприємств : монографія. Харків : ХДУХТ, 2012. 210 с.
226. Чумак О. В. Соціально-філософський аналіз поняття «інновація» та «інноваційна діяльність». *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2009. Вип. 36. С. 152–165.

227. Шалімова Н. С., Роєва О. С. Потенціал аудиторських послуг в контексті дослідження використання запасів в інноваційній діяльності підприємств. *Держава та регіони. Сер. Економіка та підприємництво*. 2019. № 3. С. 269-275. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/drep_2019_3_51 (дата звернення: 18.01.2021).
228. Шкіренко В. В. Аналіз та аудит інвестиційних проектів : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.09 / ДВНЗ «Київський нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана». Київ, 2018. 299 с.
229. Шкуропадська Д. Б. Інноваційна діяльність як чинник забезпечення стійкості економіки. *Проблеми та перспективи розвитку інноваційної діяльності в Україні* : матеріали X Міжнар. бізнес-форуму, 21 березня 2017 р. / відп. ред. А. А. Мазаракі. Київ : Київ.нац.торг.-екон. ун-т, 2017. С. 192–194.
230. Шульгіна Л. М., Юхименко В. В. Інноваційний розвиток підприємств: формування стратегій : монографія. Київ : Univest PrePress, 2015. 212 с.
231. Шумпетер Й. А. Теория экономического развития (Исследование предпринимательской прибыли, капитала и цикла конъюнктуры) / пер. с нем. Москва : Прогресс, 1982. 453 с.
232. Юринець З. В. Інноваційні стратегії в системі підвищення конкурентоспроможності економіки України : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.03 / Львівський нац. ун-т імені Івана Франка. Львів, 2016. 519 с.
233. Юринець З. В., Круглякова В. В. Оцінювання інноваційного потенціалу суб'єктів господарювання харчової промисловості. *Економіка і суспільство*. 2016. № 7. С. 546–550.
234. Ющак Ж. М. Особливості обліку витрат інноваційної діяльності. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*. 2014. Вип. 3 (30). С. 449–457.
235. Яламова Є. С. Особливості обліку інноваційних витрат. *Сучасні проблеми і перспективи розвитку обліку, аналізу та контролю в умовах глобалізації економіки*. 2010. № 2. С. 432–439.

236. Янковська О. І. Економічна сутність інновацій. *Економіка. Наука. Інновації. Сер. Економічні науки*. 2009. № 1. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=eui_2009_1_19 (дата звернення: 01.08.2019).
237. A Technological Innovation Audit Methodology. 2002. Chapter 4. P. 67-88. URL: <https://repository.up.ac.za/bitstream/handle/2263/30490/04chapter4.pdf?Sequence=5&isAllowed=y> (дата звернення: 18.01.2021).
238. Enduring Ideas: The 7-S Framework. *McKinsey & Company* : веб-сайт. URL: <https://www.mckinsey.com/business-functions/strategy-and-corporate-finance/our-insights/enduring-ideas-the-7-s-framework#> (дата звернення: 18.06.2020).
239. European Innovation Scoreboard 2019. *European Comission*: веб-сайт. URL: <https://ec.europa.eu/docsroom/documents/35916> (дата звернення 03.10.2019).
240. Global Innovation Index : веб-сайт. URL: <https://www.globalinnovationindex.org/home> (дата звернення 03.09.2019).
241. Global Innovation Index 2019 Creating Healthy Lives – The Future of Medical Innovation. Cornell University, INSEAD, and the World Intellectual Property Organization, 2019. 451 p.
242. Hallgren E. W. How to Use an Innovation Audit as a Learning Tool: A Case Study of Enhancing High-Involvement Innovation. *Creativity and Innovation Management*. 2009. V. 18. № 1. P. 48–58. DOI: 10.1111/j.1467-8691.2009.00511.x.
243. Hnatenko I., Romashko O., Rubezhanska V., Patsarniuk O., Kozlenko I. Specifics of formation the relevance aggregate indicator of the enterprise innovative potential. *Do desenvolvimento mundial como resultado de realizações em ciência e investigação científica : Coleção de trabalhos científicos «ΛΟΓΟΣ» com materiais da conferência científico-prática internacional (Vol. 1), 9 de outubro de 2020. Lisboa, Portugal : Plataforma Científica Europeia*. P. 33–35.
244. Innovative management: theoretical, methodical, and applied grounds. 1st edition / Illiashenko S. M., Strielkowski W. (eds.). Prague : Prague Institute for Qualification Enhancement, 2018. 296 p.

245. Kyrylov Y., Stoliarchuk N., Kisil M., Khioni H., Hranovska V., Korobenko R. Increasing the Investment Attractiveness of the Financial Reporting Indicators by Applying Innovations. In: Alareeni B., Hamdan A., Elgedawy I. (eds) *The Importance of New Technologies and Entrepreneurship in Business Development: In The Context of Economic Diversity in Developing Countries*. ICBT 2020. Lecture Notes in Networks and Systems. 2021. Vol. 194. P. 1420–1432. Springer, Cham. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-030-69221-6_106.

246. Luchko M. Economy of Ukraine: The analysis of the innovative way of the development. *Economics, Management and Sustainability*. 2017. V. 2 (2). P. 95–103. DOI: <https://doi.org/10.14254/jems.2017.2-2.10>.

247. Luchko M., Holinach L., Shchyrba I., Muzhevych N. Innovative Technologies and Social Responsibility of Business: Analysis of Possibilities. *TEM Journal*. Vol. 9. Issue 2. P. 680–687. DOI: 10.18421/TEM92-34.

248. Luchko M., Szmitka S., Dmuchowski R. Start-up as an innovative economic entity. *Galician Economic Bulletin*. 2019. № 5. P. 45–55. DOI: https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2019.05.0.

249. Mensch G. *Das technologische Patt: Innovation überwinden die Depression*. Frankfurt/Main, 1975. 287 p.

250. Muller R. *Das Management der Innovation*. Frankfurt am Mein, 1973. 327 p.

251. Oslo Manual 2018: Guidelines for Collecting, Reporting and Using Data on Innovation, 4th Edition, The Measurement of Scientific, Technological and Innovation Activities / OESD Publishing ; Eurostat, Paris. 2018. 256 p.

252. Pausits A. *Innovation Audit: Measuring Innovation Management Capabilities*. 2019. DOI: 10.1007/978-1-4614-6616-1_200089-1.

253. Petryk O., Semenov A., Hnatenko I., Samiilenko A., Rubezhanska V., Patsarniuk O. Conceptual model for assessing the investment attractiveness of innovative projects of industrial enterprises. *Accounting*. 2020. Vol. 6 (7). P. 1345–1350.

254. Schumpeter J. *Business Cycles*. New York : McGraw – Hill, 1939. 123 p.

255. Semenov A., Hnatenko I., Rubezhanska V., Patsarniuk O., Solod O. Structural-mathematical model for assessing the investment attractiveness of an innovative project. *Korszerűműszerek és algoritmusai tapasztalati és elméleti tudományos kutatási*: зб. наук. праць ЛОГОΣ, 18 верес. 2020 р. Будапешт, Угорщина, 2020. Р. 11–14.

256. Stoliarchuk N., Matviets V., Kalinichenko O., Pavlovych N., Khioni G., Kozak M. Concept of innovative and investment development of rural areas of Ukraine. *Innovative approaches to ensuring the quality of education, scientific research and technological processes. Series of monographs Faculty of Architecture, Civil Engineering and Applied Arts Katowice School of Technology*. Katowice : Wydawnictwo Wyższej Szkoły Technicznej w Katowicach, 2021. Р. 189–195.

257. These are the world's most innovative countries. *Bloomberg* : веб-сайт. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2019-01-22/germany-nearly-catches-korea-as-innovation-champ-u-s-rebounds> (дата звернення: 05.09.2019).

258. Vlăduț G., Tănase N. M., Caramihai (Guda) M., Purcărea A. A. Innovation Audit for business excellence. *Proceedings of the 12th International Conference on Business Excellence*. 2018. DOI: 10.2478/picbe-2018-0092.

259. Western NIS Enterprise Fund: веб-сайт. URL: <https://wnisef.org/uk/> (дата звернення: 17.06.2020).

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А.1

Визначення поняття «інновація»

Автор	Визначення поняття «інновація»
<i>Як зміни</i>	
Антонюк Л. Л., Поручник А. М., Савчук В. С. [2]	нове явище, новаторство або будь-яка зміна, яка вноситься суб'єктом господарювання у власну діяльність із метою підвищення своєї конкурентоспроможності, як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках
Дідченко О. І., Бибочкіна О. Ю. [38, с. 52]	зміни у всіх сферах життєдіяльності підприємства: виробничій, маркетинговій, фінансовій, організаційній, соціальній за допомогою впровадження, освоєння і використання нових або вдосконалених рішень, заснованих на науково-технічних досягненнях, з метою задоволення постійно зростаючих потреб суспільства і підвищення конкурентоспроможності самого підприємства
Мюллер Р. [250]	зміна (активна чи пасивна) конкретної системи щодо зовнішнього середовища
Семенюк О. М. [196, с. 222]	пов'язані з якісними змінами, спрямованими на створення нового товару, технології, процесу... нові якісні або вдосконалені продукти праці стають інноваціями лише за умови їх споживання, практичного застосування, тобто вони мають сенс, якщо супроводжуються певним ефектом
Сенів Б. Г., Паранюк Я. Д. [197, с. 78]	зміни у всіх сферах життєдіяльності підприємства: виробничій, маркетинговій, фінансовій, організаційній, соціальній за допомогою впровадження, освоєння з метою задоволення постійно зростаючих потреб використання нових або вдосконалених рішень, заснованих на науково-технічних досягненнях суспільства та підвищення конкурентоспроможності самого підприємства
Хучек М. [219, с. 67]	зміни в техніці, технології, організації, екології, економіці, а також соціальному житті підприємства
Чобіток В. І. [224, с. 136]	технічні, організаційні, економічні та управлінські зміни, спрямовані на удосконалення виробничого процесу або його повної зміни, з метою забезпечення та підвищення конкурентоспроможності
Шумпетер Й. [231]	зміни технології та управління, нові комбінації щодо техніки і технології

Автор	Визначення поняття «інновація»
Як процес	
Волобуєв Г. С. [21, с. 214]	процес створення і комерціалізації підприємства нової техніки, технології, товарів, методів управління, тощо, які викликають (спрямовані) покращення якості та ефективності виробничого, управлінського, комерційного та інших процесів, а також призводять до розвитку економіки в цілому
Гарафонова О. І. [28, с. 101]	впровадження в життя нового продукту, що володіє такою особливістю, як унікальність
Диба М. І., Юркевич О. М. [215, с. 20]	процес вкладання фінансових ресурсів у розробку, впровадження, поширення і використання результатів інноваційного процесу з метою підвищення ефективності суспільного виробництва та вирішення соціальних (суспільних) проблем
Костецький В. [70, с. 135]	впровадження у споживання абсолютно нового, або значно поліпшеного товару (послуги) чи процесу виробництва, нового організаційного, маркетингового методу, нової організації праці та зовнішніх зв'язків
Луциків І. [90, с. 90]	процес, який об'єднує створення та практичне освоєння новації, що задовольняє певну потребу, приносить дохід та зумовлює техніко-економічні й інші зміни в соціальному середовищі
Найдюк В. С. [105, с. 256]	процес якісних змін
Парасій- Вергуненко І. М. [113, с. 456]	є синонімом нововведення, являє собою творчий процес зі створення нових споживчих вартостей, застосування яких вимагає, щоб користувачі змінили звичайні стереотипи діяльності, навички
Санто Б. [193]	суспільно-техніко-економічний процес, який через практичне використання ідей та винаходів приводить до створення кращих за своїми якостями виробів, технологій, орієнтований на економічну вигоду, прибуток, додатковий прибуток, охоплює весь спектр видів діяльності від досліджень і розробок до маркетингу
Соловйов В. П. [202, с. 21]	певна діяльність. Термін «новація» від латинського novatio означає «оновлення», тобто процес
Твісс Б. [208, с. 117]	процес, у якому винахід або ідея набуває економічного змісту

Автор	Визначення поняття «інновація»
Телишевська Л. І., Птащенко О. В., Коледіна К. О. [209, с. 144]	процес зміни, у результаті здійснення якого забезпечується кількісний або якісний технічний, економічний, екологічний чи соціальний ефект
Хімченко А. М., Махнович О. О. [217, с. 72]	процес перетворення потенційного НТП у реальний, де наукове знання або ідея набувають економічного змісту
Чумак О. В. [226, с. 11]	в економіці – сукупність виробничих і комерційних заходів, суспільний, техніко-економічний процес або новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоспроможні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення – виробничі, адміністративні, комерційні та інші, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери
Як результат	
Бабич В. Д. [6, с. 89]	принципово новий, або кардинально вдосконалений продукт, товар, послуга, метод, процес або підхід, використання якого потенційно може надати соціально-економічний ефект для одного, або декількох суб'єктів господарювання
Безпрозванних О. О. [9, с. 80]	результат наукової (науково-дослідницької) та науково-технічної діяльності, що є об'єктом інтелектуальної власності
Гончаренко О. В. [32, с. 5]	кінцевий результат інноваційної діяльності, призначеним до комерційної реалізації у вигляді процесу, спрямованого на створення і здійснення принципово нових або удосконалених ідей, прийомів, способів у будь-якій сфері діяльності, або об'єктів – принципово нових або вдосконалених продуктів, технологій, послуг або діяльності, що мають завершений вигляд товару, що вперше використовується і готовий до застосування і поширення на ринку
Зянько В. В., Єпіфанова І. Ю., Зянько В. В. [52, с. 13]	творчий результат втілення новаторської ідеї у певній предметній субстанції – новому методі, засобі чи заході людської діяльності, використання яких передбачає зміну усталених, звичних способів діяльності; продукті, технології чи послугі, яким властиві нові споживчі якості,

Автор	Визначення поняття «інновація»
	що дозволяє розширити ринковий попит і отримати економічний, соціальний, екологічний чи інший ефект
Коюда П. М., Шейко І. А. [74, с. 12]	створення та використання нових результатів науково-технічних досліджень щодо конкурентоспроможних технологій, продукції (послуг, робіт), організаційно-технічних, управлінських рішень виробничого, комерційного, адміністративного характеру, що забезпечують розвиток та економічну ефективність діяльності підприємства
Круш Н. П. [78, с. 121-122]	результат інноваційної діяльності, який відображається у предметних змінах на різних рівнях соціально-економічної системи та у різних її сферах, може бути отриманий на будь-якому етапі інноваційного процесу, характеризується наявністю економічного, соціального, екологічного, ресурсного, комплексного ефектів і збільшує їхні адаптаційні можливості у процесі розвитку, які можуть проявлятися як продукт, продукція, технологія чи процес; охарактеризувати її здатність та значимість у процесі забезпечення постійного розвитку та взаємодії усіх складових соціально- економічної системи на основі впровадження змін
Макогон Ю. В., Медведкін Т. С. [92, с. 510]	кінцевий результат інноваційної діяльності, який отримав втілення у вигляді нового або удосконаленого продукту, який виведено на ринок, нового або удосконаленого технологічного процесу, що використовується у практичній діяльності, або у новому підході до соціальних послуг, та має економічний, соціальний, екологічний, науково-технічний або інший вид ефекту
Микитюк П. П. [97, с. 19-20]	кінцевий результат інноваційної діяльності, відображений у вигляді нових чи вдосконалених продуктів, впроваджених на ринку, нового чи вдосконаленого технологічного процесу, що використовується у практичній діяльності, або нового підходу до соціальних послуг
Найдюк В. С. [105, с. 256]	результат винахідництва
Парасій- Вергуненко І. М. [113, с. 456-457]	кінцевий результат інтелектуальної діяльності (науково-технологічних досліджень, науково-технологічних відкриттів і винаходів і наукових ідей) у вигляді нового

Автор	Визначення поняття «інновація»
	об'єкта (системи, технології, обладнання, товарів і послуг) або об'єкта, що якісно відрізняється від попереднього аналога і сприяє розвитку і підвищенню ефективності функціонування їх виробників і споживачів
Розум Г. М. [188, с. 21]	засноване на наукових розробках і реалізоване на ринку нововведення
Романчик Т. В. [189, с. 140]	результат інноваційного процесу, який являє собою послідовний ланцюг подій з розроблення, впровадження та практичного застосування винаходів (розробок, ідей) у діяльності промислового підприємства. Інновація є кінцевим результатом інтелектуальної діяльності людини, який пов'язаний з впровадженням і дозволяє отримати додаткову цінність
Соловйов В. П. [202, с. 21]	результат – новина, нововведення (innovation)
Ткаченко М. О. [211, с. 79]	впроваджений у господарський обіг результат трансформації ідеї у новий продукт чи послугу, з метою задоволення споживчих потреб, що створює додаткову споживчу цінність, або процес чи структуру, які спрямовані на підвищення ефективності діяльності підприємства, що підвищує його ринкову вартість
Харів П. С. [216, с. 13]	результат інноваційної діяльності, відображений у вигляді наукових, технічних, організаційних чи соціально-економічних новинок, котрий може бути отриманий на будь-якому етапі інноваційного процесу
Чорна М. В., Глухова С. В. [225, с. 15-16]	адаптований до сучасних потреб зовнішнього середовища (здатний до подальшого «життя» і функціонування) кінцевий результат наукових розробок зі створення принципово нових продуктів, методів, засобів, процесів, проектів, систем тощо в будь-якій сфері діяльності підприємства, впровадження та комерціалізація якого забезпечують йому надприбуток та монопольне положення протягом певного періоду часу
Юринець З. В. [232, с. 21]	дефініція, що поєднує процес створення та реалізації креативу, отримання та комерціалізації результату, приводить до матеріалізованих змін і є джерелом соціально-економічного, науково-технічного поступу

Автор	Визначення поняття «інновація»
Янковська О. І. [236]	кінцевий результат інноваційного процесу, який призвів до якісних змін у будь-якій сфері діяльності підприємства
Як інструмент	
Друкер П. [40]	особливий інструмент, який дозволяє підприємцю використовувати зміни та перетворювати їх у нові можливості для, наприклад, відкриття нового бізнесу або надання нової послуги
Найдюк В. С. [105, с. 256]	інструмент для створення нових можливостей

Джерело: узагальнено автором за публікаціями науковців.

Визначення поняття «інноваційна діяльність»

Автор	Визначення поняття «інноваційна діяльність»
Бабич В. Д. [6, с. 91]	сукупність управлінських та організаційних дій, спрямованих на ефективне використання інноваційного потенціалу для одержання конкурентних переваг та/або соціально-економічного ефекту шляхом формування, реалізації та інтеграції інноваційних процесів в межах економічної системи, а також контроль за їх внутрішніми та зовнішніми результатами
Волощук Л. О. [22, с. 78]	охоплює в собі інновації та інноваційні процеси, інноваційні проекти, результати інноваційних проектів та інноваційної діяльності, що можуть бути керовані та підлягають обліку та аналізу); результати інноваційної діяльності можуть проявлятися в показниках інноваційної активності, інноваційних витрат, ефективності інноваційних проектів, тощо
Гарафонов О. І. [28, с. 101]	розробка та вихід на ринок нових товарів, впровадження та розробка інноваційних технологій, створення та застосування результатів наукових досліджень... Для економіки підприємства інноваційна діяльність є фактором, що забезпечує конкурентоспроможність продукції та ефективність використання виробничих ресурсів, підвищує ступінь адаптивності підприємства до умов навколишнього середовища, що завжди перебуває в стані беззупинного змінення, також розширює можливості підприємства для виходу на зовнішні та внутрішні ринки збуту і, звичайно, створює передумови для стабільної перспективи на майбутнє
Диба М. І., Юркевич О. М. [215, с. 49]	сукупність робіт з реалізації інновацій
Захаркін О. О. [47, с. 276]	комплекс взаємопов'язаних між собою фінансових, виробничих, технологічних, наукових, організаційних та комерційних заходів, сукупність яких приводить до інновацій у вигляді нового чи удосконаленого продукту або технології його виробництва

Автор	Визначення поняття «інноваційна діяльність»
Коюда П. М., Шейко І. А. [74, с. 24]	діяльність, що націлена на розробку, використання та комерціалізацію науково-техніко-технологічних результатів (інновацій) інноваційного процесу для виробництва продукції, розширення номенклатури (асортименту), впровадження новітньої технології (організація, управління чи удосконалення тощо) та реалізації конкурентоспроможного товару (робіт, послуг) з метою отримання економічної ефективності
Лабунська С. В. [86, с. 300]	процес, спрямований на реалізацію закінчених наукових досліджень і розробок або інших науково-технічних досягнень у новий або вдосконалений продукт, що реалізується на ринку, у новий або вдосконалений технологічний процес, що використовується у практичній діяльності
Микитюк П. П. [97, с. 20-21]	комплекс практичних дій, спрямованих на використання науково-технічних результатів для отримання нових або поліпшення існуючих виробів, технологій, методів управління тощо
Полозова Т. В., Кривцун Д. Ю. [133, с. 111]	ті види діяльності, які зумовлюють і передують появі інновацій, хоча і не націлені на їх отримання
Римар М. В., Ликун Н. В. [186, с. 363]	діяльність, що передбачає планування, організацію, керівництво, мотивацію та контроль щодо об'єкта управління шляхом розробки та застосування системи стратегій (обраних залежно від інноваційного потенціалу підприємства і факторів впливу зовнішнього середовища), спрямовану на досягнення поставленої перед підприємством мети
Романчик Т. В. [189, с. 140]	комплекс наукових, технологічних, організаційних, фінансових, комерційних заходів щодо розроблення новацій, їх впровадження та розповсюдження
Семенюк О. М. [196, с. 222]	комплекс заходів, спрямований на практичне використання наукових, науково-технологічних результатів наявного інтелектуального потенціалу з метою створення нового або удосконаленого продукту, технологічного процесу, методів організації виробництва, праці, організаційної структури та систем управління

Автор	Визначення поняття «інноваційна діяльність»
Соловійов В. П. [202, с. 24]	діяльність, що спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень і розробок і обумовлює випуск на ринок нових конкурентоспроможних товарів і послуг
Соловій Х. [201, с. 393]	діяльність, спрямована на виконання певних етапів інноваційного процесу, максимально використовуючи при цьому інноваційний потенціал підприємства та враховуючи потреби споживачів, розвиток НТП, пропозиції постачальників та дії конкурентів
Файчук О. М., Файчук О. В. [213, с. 68]	діяльність, що спрямована на оновлення існуючого, створення і використання нового конкурентоспроможного продукту (товару, технології, способу виробництва) з метою кращого задоволення суспільних потреб (підвищення продуктивності праці, якості продукції, зниження її собівартості тощо)
Хімченко А. М., Махнович О. О. [217, с. 72]	діяльність, спрямована на використання й конкретизацію результатів наукових досліджень і розробок для розширення й оновлення номенклатури та підвищення якості продукції з її подальшою ефективною реалізацією на внутрішньому і зарубіжному ринках
Чижов С. В. [223, с. 134]	процес, спрямований на реалізацію результатів закінчених наукових досліджень і розробок або інших науково-технічних досягнень у новий чи вдосконалений продукт, реалізований на ринку, у новий чи вдосконалений технологічний процес, використовуваний у практичній діяльності, а також у пов'язані з ним додаткові наукові дослідження і розробки
Чумак О. В. [226, с. 11]	діяльність, в результаті якої народжується щось нове (новація), яке відзначається неповторністю та оригінальністю і якого до того не існувало в природі, суспільстві
Шкуропадська Д. Б. [229, с. 192]	діяльність, що спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг

Джерело: узагальнено автором за публікаціями науковців.

Додаток Б

Таблиця Б.1

Класифікація основних нормативно-правових актів у сфері інноваційної діяльності в Україні

Рівень нормативно- правового акту	Назва нормативно-правового акту
<i>Загальні нормативно-правові акти</i>	
Основний закон	Конституція України [68]
Кодекси України	Господарський кодекс України [33]
	Цивільний кодекс України [220]
	Податковий кодекс України [132]
	Бюджетний кодекс України [16]
Закони України	Про наукову і науково-технічну діяльність [163]
	Про наукову і науково-технічну експертизу [164]
	Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки [168]
	Про Загальнодержавну комплексну програму розвитку високих наукоємних технологій [146]
	Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій [144]
	Про наукові парки [162]
	Про стимулювання розвитку регіонів [171]
	Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007 – 2015 роки [165]
	Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України [143]
	Про першочергові заходи щодо запобігання негативним наслідкам фінансової кризи та про внесення змін до деяких законодавчих актів України [166]
Укази Президента України	Про Концепцію державної регіональної політики [161]
	Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» [172]
Постанови Кабінету Міністрів України	Про виконання завдань, що впливають з послань Президента України до Верховної Ради України «Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002 – 2011 роки» [138]
	Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року [147]
	Про схвалення Державної програми розвитку промисловості на 2003 – 2011 роки [173]

Продовження табл. Б.1

Рівень нормативно- правового акту	Назва нормативно-правового акту
Розпорядження Кабінету Міністрів України	Про схвалення Концепції Загальнодержавної цільової економічної програми розвитку промисловості на період до 2020 року [176]
	Про схвалення Концепції Державної цільової економічної програми розвитку внутрішнього ринку на період до 2012 року [174]
Спеціальні нормативно-правові акти	
Закони України	Про інвестиційну діяльність [159]
	Про інноваційну діяльність [160]
	Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні [167]
	Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків [170]
	Про ратифікацію Угоди між Україною і Європейським Союзом про участь України у Рамковій програмі Європейського Союзу з наукових досліджень та інновацій «Горизонт 2020» [169]
Постанови Кабінету Міністрів України	Про затвердження Програми розвитку інвестиційної та інноваційної діяльності в Україні [158]
	Про Державне агентство з інвестицій та розвитку [142]
	Про затвердження порядку формування, експертизи та обговорення пріоритетних напрямів інноваційної діяльності [156]
	Про затвердження Державної цільової програми розвитку системи інформаційно-аналітичного забезпечення реалізації державної інноваційної політики та моніторингу стану інноваційного розвитку економіки [149]
	Про затвердження Державної цільової економічної програми «Створення в Україні інноваційної інфраструктури» на 2009-2013 роки [148]

Рівень нормативно- правового акту	Назва нормативно-правового акту
	Про затвердження Положення про порядок створення і функціонування технопарків та інноваційних структур інших типів [154]
	Про затвердження Порядку надання фінансової підтримки суб'єктам інноваційної діяльності за рахунок коштів державного бюджету шляхом здешевлення довгострокових кредитів [155]
	Про утворення Державної інноваційної небанківської фінансово-кредитної установи «Фонд підтримки малого інноваційного бізнесу» [179]
	Про дотримання законодавства щодо розвитку науково-технічного потенціалу та інноваційної діяльності в Україні [145]
	Питання Державної інноваційної фінансово-кредитної установи [129]
	Про внесення змін до Статуту Державної інноваційної фінансово-кредитної установи [140]
	Про затвердження критеріїв оцінки допустимості державної допомоги суб'єктам господарювання на проведення наукових досліджень, технічний розвиток та інноваційну діяльність [150]
	Про утворення Ради з розвитку інновацій [180]
	Про утворення Фонду розвитку інновацій [181]
	Деякі питання визначення середньострокових пріоритетних напрямів інноваційної діяльності галузевого рівня на 2017-2021 роки [37]
Розпорядження Кабінету Міністрів України	Про схвалення Концепції Державної цільової економічної програми розвитку інвестиційної діяльності на 2011-2015 роки [175]
	Про схвалення Концепції розвитку національної інноваційної системи [177]
	Про схвалення Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року [178]

Рівень нормативно- правового акту	Назва нормативно-правового акту
Укази Президента України	Про фінансову підтримку інноваційної діяльності підприємств, що мають стратегічне значення для економіки та безпеки держави [182]
Накази Міністерства освіти і науки України (Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України)	Про впровадження програми «Школи-новатори» [141]
	Про затвердження Положення про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності [152]
	Про затвердження Положення про порядок здійснення моніторингу виконання інноваційних проектів за пріоритетними напрямками діяльності технологічних парків [153]
Постанови Правління Національного банку	Про затвердження Положення про порядок взаємодії Національного банку України з інноваційними компаніями та проектами [151]

Джерело: систематизовано автором.

Додаток В

Таблиця В.1

Пропозиції науковців до робочого плану рахунків щодо обліку інновацій

Синтетичні рахунки (рахунки 1-го порядку)		Субрахунки (рахунки 2-го порядку)		Аналітичні рахунки (рахунки 3-го порядку)	
Код	Назва	Код	Назва	Код	Назва
23	Виробництво	23X	Виробництво інноваційної продукції	23XX	За видами продукції
26	Готова продукція	262	Інноваційна продукція	262X	За видами інноваційної продукції
39	Витрати майбутніх періодів	392	Витрати майбутніх періодів з впровадження інновацій	39X.1	– витрати на інноваційну діяльність, пов'язану з продукцією;
				39X.2	– витрати на інноваційну діяльність, пов'язану з технологіями;
				39X.3	– витрати на інноваційну діяльність, пов'язану з ринками;
				39X.4	– витрати на інноваційну діяльність, пов'язану з управлінням і організацією підприємства;
				39X.5	– витрати на інноваційну діяльність, пов'язану із вдосконаленням інформаційно-аналітичних і контролюючих систем;
				39X.6	– витрати на інноваційну діяльність, пов'язану з культурно-етичними нормами
				392X	– дослідно-конструкторські роботи в цехах; – монтаж та демонтаж дослідно-конструкторського обладнання; – конструкторська доробка устаткування; – впровадження інновацій технічного характеру
70	Доходи від реалізації	701	Дохід від реалізації готової продукції	7012	Дохід від реалізації інноваційної продукції
79	Фінансові результати	791	Результат операційної діяльності	7912	Результат від випуску та збуту інноваційної продукції

Продовження табл. В.1

Синтетичні рахунки (рахунки 1-го порядку)		Субрахунки (рахунки 2-го порядку)		Аналітичні рахунки (рахунки 3-го порядку)	
Код	Назва	Код	Назва	Код	Назва
90	Собівартість реалізації	901	Собівартість реалізованої готової продукції	9012	Собівартість реалізованої інноваційної продукції
94	Інші витрати операційної діяльності	941	Витрати на дослідження і розробки	941X	– витрати на дослідження; – проектно-конструкторські роботи; – розробка експериментального зразка; – раціоналізаторство
				941.1	– інформаційні витрати;
				941.2	– витрати на підготовку інноваційної діяльності (нематеріальні);
				941.3	– витрати на підготовку інноваційної діяльності (матеріальні);
				941.4	– виробничі витрати інноваційної діяльності
				941.1	– маркетингові дослідження;
				941.2	– інноваційне проектування;
				941.3	– інноваційне виробництво;
		941	Інноваційні витрати	941.4	– комерціалізація продукту;
				941.5	– інші витрати
44	Нерозподілені прибутки (непокриті збитки)	441	Прибуток нерозподілений, що спрямовується на розвиток підприємницької діяльності	441X	Прибуток, отриманий від реалізації інноваційного проекту

Джерело: [94, 95, 192, 234, 235].

Додаток Г

Таблиця Г.1

Показники оцінювання ефективності інноваційної діяльності підприємства

№	Показник	Формула розрахунку
1	Абсолютний приріст чистого доходу (виручки) від реалізації продукції (товарів, послуг) за рахунок використання інновації (ΔD)	$\Delta D = D_1 - D_0,$ де D_1, D_0 – абсолютна величина доходу відповідно після і до впровадження інновації
2	Абсолютний приріст прибутку (валового, операційного, чистого) ($\Delta \Pi$)	$\Delta \Pi = \Pi_1 - \Pi_0,$ де Π_1, Π_0 – абсолютна величина прибутку відповідно після і до впровадження інновації
3	Економія від зниження собівартості продукції (E)	$E = (C_0 - C_1) \cdot Q_1,$ де C_0, C_1 – відповідно витрати на виробництво одиниці продукції до і після впровадження інновації; Q_1 – обсяг виробництва продукції в натуральному виразі після впровадження інновації
4	Економія витрат робочого часу на виробництво продукції (ΔT)	$\Delta T = (T_0 - T_1) \cdot Q_1,$ де T_0, T_1 – відповідно витрати робочого часу на виробництво одиниці продукції до і після впровадження інновації; Q_1 – обсяг виробництва продукції в натуральному виразі після впровадження інновації
5	Економія витрат на оплату праці в зв'язку з використанням інновації (ΔZ)	$\Delta Z = (Z_0 - Z_1) \cdot Q_1,$ де Z_0, Z_1 – відповідно витрати на оплату праці на виробництво одиниці продукції до і після впровадження інновації; Q_1 – обсяг виробництва продукції в натуральному виразі після впровадження інновації
6	Економія витрат матеріалів (ΔM)	$\Delta M = (M_0 - M_1) \cdot Q_1,$ де M_0, M_1 – відповідно витрати матеріалів в грошовому вимірі на виробництво одиниці продукції до і після впровадження інновації; Q_1 – обсяг виробництва продукції в натуральному виразі після впровадження інновації
7	Економія капіталовкладень на придбання основних засобів (ΔH)	$\Delta H = (H_0 - H_1) \cdot Q_1,$ де H_0, H_1 – капіталоемність продукції до і після впровадження інновації; Q_1 – обсяг виробництва продукції в натуральному виразі після впровадження інновації

№	Показник	Формула розрахунку
8	Абсолютний приріст продуктивності праці одного працівника (ΔV)	$\Delta V = V_1 - V_0$, де V_1, V_0 – відповідно продуктивність праці одного працівника після і до впровадження інновації
9	Абсолютний приріст капіталовіддачі основних засобів (Δf)	$\Delta f = f_1 - f_0$, де f_0, f_1 – відповідно абсолютна величина капіталовіддачі основних засобів після і до впровадження інновації
10	Абсолютний приріст матеріаловіддачі (ΔN)	$\Delta N = N_1 - N_0$, де N_1, N_0 – відповідно рівень матеріаловіддачі після і до впровадження інновації
11	Абсолютний приріст коефіцієнта оборотності оборотних засобів (ΔK)	$\Delta K = K_1 - K_0$, де K_1, K_0 – відповідно коефіцієнт оборотності оборотних засобів після і до впровадження інновації
12	Абсолютний приріст рівня рентабельності продажу (поточних витрат, виробничих засобів, власного капіталу, активів) (ΔP)	$\Delta P = P_1 - P_0$, де P_1, P_0 – відповідно рівень рентабельності після і до впровадження інновації

Джерело: складено автором за [71, с. 104-105].

Система показників оцінювання ефективності інноваційної діяльності підприємств

Група показників	Сутність показника
1. Система показників оцінювання економічної ефективності	1.1. Інтегральний обсяг доданої вартості (чистої продукції), включаючи амортизацію, а також її приріст порівняно з аналогом за рахунок створення, виробництва і використання інновації, грн;
	1.2. Загальний (інтегральний) обсяг доданої вартості (чистої продукції), а також її приріст порівняно з аналогом за рахунок створення, виробництва і використання інновації, грн;
	1.3. Загальна (інтегральна) сума доходу (прибутку й амортизації), а також його приріст порівняно з аналогом (базисним рівнем) за рахунок створення, виробництва і використання інновації, грн;
	1.4. Загальна рентабельність капіталу, спрямованого на створення, виробництво і використання нововведення, обчислена на основі річного доходу, і її приріст порівняно з аналогом, %;
	1.5. Економічний ефект, одержаний у сфері виробництва, створення і використання нововведення, розрахований на основі чистої продукції, включаючи амортизацію, і його приріст, грн;
	1.6. Економічний ефект, одержаний у сфері виробництва, створення і використання нововведення, розрахований на основі чистого доходу, і його приріст, грн;
	1.7. Термін окупності капітальних інвестицій, спрямованих на реалізацію нововведення, у сфері його створення, виробництва і використання, і його зміна порівняно з аналогом, років;
	1.8. Загальна сума податків, що надійшли до бюджету за рахунок реалізації нововведення, у сфері його створення, виробництва й використання, і її приріст порівняно з аналогом, грн
2. Система оцінних показників виробничої (операційної), фінансової і інвестиційної ефективності інновацій	2.1. Показники оцінювання виробничої ефективності нововведень:
	➤ додана вартість (чиста продукція), включаючи амортизацію, одержана за рахунок виробництва (створення або використання) нововведення, і її приріст порівняно з аналогом, грн;
	➤ чиста продукція, одержана за рахунок виробництва (створення або використання) нововведення, і її приріст порівняно з аналогом, грн;
	➤ дохід (прибуток та амортизація) за рахунок виробництва (створення або використання) нововведення, і його приріст порівняно з аналогом, грн;
	➤ економія від зниження собівартості продукції, одержана за рахунок виробництва (створення або використання) нововведення, грн;

Група показників	Сутність показника
	➤ потенційний прибуток від застосування нововведення і приріст порівняно з аналогом, грн;
	2.2. Показники фінансової ефективності нововведень
	➤ чистий дохід за рахунок виробництва (створення або використання) нововведення і його приріст порівняно з аналогом, грн;
	➤ чистий прибуток за рахунок виробництва (створення або використання) нововведення і її приріст порівняно з аналогом, грн;
	➤ частка чистого доходу в загальній сумі доходів за рахунок виробництва (створення або використання) нововведення і її зміна порівняно з аналогом, %;
	➤ частка чистого прибутку в загальній масі прибутку, одержаного за рахунок виробництва (створення або використання) нововведення, і її зміна порівняно з аналогом, %;
	➤ рентабельність продукції, розрахована на основі чистого доходу від виробництва (створення або використання) нововведення, і її приріст порівняно з аналогом, %;
	➤ рентабельність продукції, розрахована за чистим прибутком від виробництва (створення або використання) нововведення, і її приріст порівняно з аналогом, %;
	➤ загальна маса прибутку, одержаного за рахунок виробництва (створення або використання) нововведення, і її приріст порівняно з аналогом, грн
	2.3. Показники інвестиційної ефективності нововведень:
	➤ економічний ефект (розрахований на основі чистої продукції, включаючи амортизацію), одержаний за рахунок виробництва (створення або використання) нововведення, і його приріст порівняно з аналогом, грн;
	➤ економічний ефект (розрахований на основі доходу), одержаний за рахунок виробництва (створення або використання) нововведення, і його приріст порівняно з аналогом, грн;
	➤ економічний ефект (розрахований на основі чистого прибутку), одержаний за рахунок виробництва (створення або використання) нововведення, і його приріст порівняно з аналогом, грн;
	➤ термін окупності капітальних інвестицій (розрахований на основі чистого доходу, одержаного за рахунок виробництва, створення або використання нововведення) і його зміна порівняно з аналогом, років;

Група показників	Сутність показника
	➤ рентабельність капітальних інвестицій, розрахована на основі чистого доходу від виробництва (створення або використання) нововведення, і її приріст порівняно з аналогом, %
3. Система показників бюджетної ефективності нововведень	3.1. Інтегральний бюджетний ефект за весь термін корисного застосування нововведення у сфері його виробництва, створення і використання, грн;
	3.2. Інтегральний приведений (дисконтований або нарощений) бюджетний ефект за весь термін корисного застосування нововведення у сфері його виробництва, створення і використання, грн;
	3.3. Ступінь фінансової участі держави (регіону) у фінансуванні нововведення, %

Джерело: складено автором за [97, с. 64-67].

**Система показників оцінювання ефективності інноваційної діяльності
підприємства за різними напрямками**

№	Показник	Формула розрахунку
За напрямом «Інноваційні витрати»		
1	Частка інноваційних витрат (ІВ) у витратах на виробництво (П _{ІВ})	$П_{ІВ} = \frac{ІВ}{В_{вир}} \cdot 100,$ де ІВ – загальна сума технологічних інноваційних витрат (ф. №1-інновація, ряд. 110, гр. 1), В_{вир} – витрати на виробництво: $В_{вир} = В_{м} + В_{оп} + В_{соц} + А + В_{інш},$ де В_м – матеріальні затрати (за винятком вартості зворотних відходів) (ф. № 2, ряд. 2500, гр. 3, 4); В_{оп} – витрати на оплату праці (ф. № 2, ряд. 2505, гр. 3, 4); В_{соц} – відрахування на соціальні заходи (ф. № 2, ряд. 2510, гр. 3, 4); А – амортизація (ф. № 2, ряд. 2515, гр. 3, 4); В_{інш} – інші операційні витрати (ф. № 2, ряд. 2520, гр. 3, 4)
2	Частка витрат на наукові дослідження і розробки в обсязі ІВ (Ч _{НДР})	$Ч_{НДР} = \frac{НДР}{ІВ} \cdot 100,$ де НДР – дослідження, розробки, придбання результатів науково-дослідних робіт, експериментальних розробок і результатів розробок технологій (ф. №1-інновація, ряд. 111 + ряд. 112 + 114, гр. 1); ІВ – загальна сума технологічних інноваційних витрат (ф. №1-інновація, ряд. 110, гр. 1)
3	Частка витрат на придбання засобів праці й обладнання в обсязі ІВ (Ч _{ОФ})	$Ч_{ОФ} = \frac{ОФ}{ІВ} \cdot 100,$ де ОФ – витрати на придбання машин, обладнання (ф. №1-інновація, ряд. 113, гр. 1); ІВ – загальна сума технологічних інноваційних витрат (ф. №1-інновація, ряд. 110, гр. 1)
4	Частка витрат на маркетинг і рекламу в обсязі ІВ (Ч _{МР})	$Ч_{МР} = \frac{МР}{ІВ} \cdot 100,$ де МР – витрати на маркетинг і рекламу (ф. №1-інновація, ряд. 115, гр. 1); ІВ – загальна сума технологічних інноваційних витрат (ф. №1-інновація, ряд. 110, гр. 1)
За напрямом «Оновлення номенклатури продукції»		
1	Частка принципово нової продукції (ПНП) в обсязі реалізованої (РІП) інноваційної продукції (ПВ _{ПН})	$ПВ_{ПН} = \frac{ПНП}{ІП} \cdot 100,$ де ПНП – обсяг реалізації продукції, що зазнала суттєвих технологічних зміни або заново введена протягом 3-х останнього років (ф. №1-інновація, ряд. 207, гр. 1); ІП – обсяг РІП в оптових цінах підприємства без ПДВ і акцизів (ф. №1-інновація, ряд. 206, гр. 1)

№	Показник	Формула розрахунку
2	Частка удосконаленої продукції (УП) в обсязі РІП (ПВ _{УП})	$ПВ_{УП} = \frac{УП}{ІП} \cdot 100,$ де УП – обсяг реалізації продукції, удосконаленої протягом 3-х останніх років (ф. №1-інновація, ряд. 208, гр. 1); ІП – обсяг РІП в оптових цінах підприємства без ПДВ і акцизів (ф. №1-інновація, ряд. 206, гр. 1)
3	Частка ПНП, що реалізована за межі України, в обсязі ПНП (Е _{ПН})	$Е_{ПН} = \frac{ПНП_E}{ПНП} \cdot 100,$ де ПНП_Е – обсяг реалізованої за межі України принципово нової продукції в оптових цінах підприємства без ПДВ і акцизів (ф. №1-інновація, ряд. 207, гр. 2); ПНП – обсяг реалізації продукції, що зазнала суттєвих технологічних зміни або заново впроваджена протягом 3-х останнього років (ф. №1-інновація, ряд. 207, гр. 1)
4	Частка УП, що реалізована за межі України, в обсязі УП (Е _{УП})	$Е_{УП} = \frac{УП_E}{УП} \cdot 100,$ де УП_Е – обсяг реалізованої за межі України удосконаленої продукції в оптових цінах підприємства без ПДВ і акцизів (ф. №1-інновація, ряд. 208, гр. 2); УП – обсяг реалізації продукції, удосконаленої протягом 3-х останніх років (ф. №1-інновація, ряд. 208, гр. 1)
За напрямом «Інноваційна активність»		
1	Коефіцієнт активності патентно-ліцензійної діяльності (К _{п-л} ^{акт})	$K_{п-л}^{акт} = \frac{n_{вл}^{ох} + n_{придб}^{п-л}}{N_{впров} - N_{реаліз}},$ де $n_{вл}^{ох}$ – кількість отриманих охоронних документів на власні розробки; $n_{придб}^{п-л}$ – кількість придбаних нових технологій (ф. №1-інновація, ряд. 306, гр. 1); N_{впров} – загальна кількість розробок – власних (ф. № 3-наука, ряд. 101, гр.1) та придбаних (ф. №1-інновація, ряд. 306, гр. 1); N_{реаліз} – кількість об'єктів інтелектуальної власності (результатів НДДКР), що були реалізовані у зовнішньому середовищі та не були використані в діяльності підприємства (ф. №1-інновація, ряд. 306, гр. 4)
2	Коефіцієнт використання власних розробок (К _{вл.р.})	$K_{вл.р.} = \frac{N_{в.вл.}}{N_{заг.вл.}},$ де N_{в.вл.}, N_{заг.вл.} – відповідно кількість впроваджених власних і загальна кількість власних розробок
3	Коефіцієнт впровадження нової продукції (К _{нов_пр} ^{акт})	$K_{нов_пр}^{акт} = \frac{ОП_{ІП}}{ОП_{рік}},$ де ОП_{ІП} – обсяг продажу нової та вдосконаленої продукції та продукції, що виготовлялась за допомогою нових техпроцесів; ОП_{рік} – загальний річний обсяг продажу підприємства

№	Показник	Формула розрахунку
4	Коефіцієнт оновлення технології ($K_{\text{тп}}^{\text{акт}}$)	$K_{\text{тп}}^{\text{акт}} = \frac{N_{\text{тп}}^{\text{нов}}}{N_{\text{тп}}^{\text{заг}}},$ де $N_{\text{тп}}^{\text{нов}}$, $N_{\text{тп}}^{\text{заг}}$ – відповідно кількість впроваджених нових технологічних процесів (ф. №1-інновація, ряд. 304) і загальна кількість технологічних процесів
5	Коефіцієнт активності пошуку коштів щодо фінансування ІД ($K_{\text{фінанс}}^{\text{акт}}$)	$K_{\text{фінанс}}^{\text{акт}} = \frac{N_{\text{звертань}}}{N_{\text{проект}}},$ де $N_{\text{звертань}}$ – кількість звертань на фінансування інноваційних проектів за останні три роки; $N_{\text{проект}}$ – загальна кількість інноваційних проектів, що розроблялися протягом останніх 3-х років
За напрямом «Структура джерел фінансування інноваційної діяльності»		
1	Сталість відносин з кредиторами та інвесторами ($K_{\text{стал.}}^{\text{фін}}$)	$K_{\text{стал.}}^{\text{фін}} = \frac{N_{\text{проект}}}{N_{\text{джерел}}},$ де $N_{\text{проект}}$ – загальна кількість інноваційних проектів, що розроблялися протягом останніх трьох років; $N_{\text{джерел}}$ – загальна кількість кредиторів та інвесторів, що залучалися до фінансування інноваційних проектів
2	Коефіцієнт автономії підприємства у фінансуванні ІД ($\chi_{\text{вл}}$)	$\chi_{\text{вл}} = \frac{ВК}{ІнВ},$ де ВК – обсяг фінансування ІД підприємства за рахунок власних коштів (ф. № 1-інновація, ряд. 116); ІнВ – загальна сума технологічних інноваційних витрат (ф. №1-інновація, ряд. 110, гр. 1)
3	Частка позикових коштів у загальному обсязі фінансування ІД ($\chi_{\text{інв_банк}}$)	$\chi_{\text{інв_банк}} = \frac{ІВ_{\text{в_інв}} + ІВ_{\text{і_інв}} + ІВ_{\text{банк}}}{ІВ},$ де $ІВ_{\text{в_інв}}$, $ІВ_{\text{і_інв}}$, $ІВ_{\text{банк}}$ – інноваційні витрати за рахунок коштів відповідно вітчизняних інвесторів (ф. №1-інновація, ряд. 120), іноземних інвесторів (ф. №1-інновація, ряд. 121) та кредитів банків (ф. №1-інновація, ряд. 122)
4	Частка витрат на ІД за рахунок власних коштів (ВК) у сумі інвестицій в основний капітал (ІОК) ($\chi_{\text{вл}}^{\text{ІОК}}$)	$\chi_{\text{вл}}^{\text{ІОК}} = \frac{\Phi_{\text{власн.}}}{ІОК_{\text{вл.}}},$ де $\Phi_{\text{власн.}}$ – обсяг фінансування інноваційної діяльності за рахунок власних коштів (ф. № 1-інновація, ряд. 116); ІОК_{вл.} – обсяг ІОК за рахунок власних коштів (ф. №2-інвестиції, ряд. 230, гр.1)
За напрямом «Співвідношення результатів і витрат на інноваційну діяльність»		
1	Ефективність використання ресурсів на стадії НДДКР ($E_{\text{НДДКР}}$)	$E_{\text{НДДКР}} = \frac{\sum_{i=1}^N 3_i + \sum_{j=1}^K 3_j}{\sum_{q=1}^{N+K} 3_q - \sum_{q=1}^Q 3_q}, N = \chi_{\text{еф}}, K = \chi_{\text{пр.еф}}, Q = \chi_{\text{реал}},$ де 3_i - витрати ресурсів на створення і-ї новації; 3_j – витрати на придбання j-ї новації (ф. №1-інновація, ряд. 112, гр.1); 3_q – витрати на розробку і придбання загальної кількості новацій;

№	Показник	Формула розрахунку
		Z_q – ефект від використання q-ї новації; $Ч_{\text{еф}}$, $Ч_{\text{пр.еф}}$, $Ч_{\text{реал}}$ – відповідно кількість самостійно розроблених, запозичених і реалізованих у зовнішньому середовищі новацій
2	Економія витрат і часу на стадії НДДКР ($ЕК_{\text{НДДКР}}$)	$ЕК_{\text{НДДКР}} = \frac{\sum_{i=1}^{N_{\text{проект}}} Z_{\text{факт}_i}}{\sum_{i=1}^{N_{\text{проект}}} Z_{\text{план}_i}} \times \frac{\sum_{i=1}^{N_{\text{проект}}} t_{\text{факт}_i}}{\sum_{i=1}^{N_{\text{проект}}} t_{\text{план}_i}},$ де $Z_{\text{факт}_i}$, $Z_{\text{план}_i}$ – фактичні та заплановані витрати на здійснення i-того інноваційного проекту (ІП); $t_{\text{факт}_i}$, $t_{\text{план}_i}$ – фактичний та запланований час на здійснення i-того ІП
3	Економія витрат на виробництво в результаті впровадження інновацій на 1 грн. ІВ ($Z_{\text{Вир}}$)	$Z_{\text{Вир}} = \frac{\Delta B_{\text{Вир}}}{ІВ},$ де $\Delta B_{\text{Вир}}$ – зменшення рівня витрат виробництва в результаті впровадження інновацій; $ІВ$ – загальна сума технологічних інноваційних витрат (ф. №1-інновація, ряд. 110, гр. 1)
4	Чиста прибутковість інновацій ($Ч_{\text{ІВ}}^{\text{ЧП}}$)	$Ч_{\text{ІВ}}^{\text{ЧП}} = \frac{ЧП_{\text{ІП}}}{ІВ},$ де $ЧП_{\text{ІП}}$ – чистий прибуток (ЧП), отриманий від реалізації інноваційної продукції; $ІВ$ – загальна сума технологічних інноваційних витрат (ф. №1-інновація, ряд. 110, гр. 1)
5	Прибутковість власних коштів (ВК) від реалізації інноваційної продукції ()	$Ч_{\text{Власн.}}^{\text{ЧП}} = \frac{ЧП_{\text{ІП}}}{ВК},$ де $ЧП_{\text{ІП}}$ – чистий прибуток (ЧП), отриманий від реалізації інноваційної продукції; $ВК$ – обсяг фінансування ІД підприємства за рахунок ВК (ф. № 1-інновація, ряд. 116)

Джерело: узагальнено автором за [74, с. 61-67].

Додаток Д

Таблиця Д.1

**Система показників для оцінювання спроможності підприємства до
інноваційного розвитку**

Група показників	Показники
1. Оцінка рівня продукції	1.1. Динаміка обсягів продажу
	1.2. Рівень оновлення асортименту
	1.3. Рівень конкурентоспроможності продукції
	1.4. Рівень сертифікованої продукції
	1.5. Частка продукції, що відповідає міжнародним стандартам
	1.6. Відносна частка ринку
	1.7. Частка експортованої продукції
2. Оцінка рівня прогресивності основних засобів і технологічних процесів	2.1. Рівень автоматизації та механізації виробництва
	2.2. Озброєність нематеріальними активами
	2.3. Коефіцієнти оновлення та вибуття основних засобів
	2.4. Коефіцієнт зносу основних засобів
	2.5. Середній вік основних засобів
	2.6. Частка інноваційних основних засобів у загальній вартості основних засобів
	2.7. Частка прогресивних технологічних процесів у загальному числі використовуваних технологічних процесів
3. Оцінка рівня організації виробництва	3.1. Коефіцієнти спеціалізації та кооперування
	3.2. Коефіцієнт використання виробничої потужності
	3.3. Наявність вільних виробничих потужностей
4. Оцінка рівня управління виробництвом	4.1. Коефіцієнт ефективності управління
	4.2. Ступінь централізації управлінських функцій
	4.3. Економічність апарата управління

Джерело: складено автором за [74, с. 63; 97, с. 46-48].

Система показників оцінювання інноваційного розвитку підприємства за складовими

№	Показник	Порядок розрахунку
<i>Ресурсна складова (Рес)</i>		
1	Коефіцієнт оновлення продукції підприємства ($K_{оп}$)	$K_{оп} = \frac{\text{Вартість інноваційної продукції, тис. грн}}{\text{Загальна вартість продукції, тис. грн}}$
2	Частка експорту нової продукції у загальному обсязі товарної продукції ($\chi_{ек}$)	$\chi_{ек} = \frac{\text{Обсяг експорту інноваційної продукції, тис. грн}}{\text{Загальний обсяг товарної продукції, тис. грн}}$
3	Коефіцієнт використання кадрового та інтелектуального потенціалу ($K_{ін}$)	$K_{ін} = \frac{\text{Чисельність робітників, зайнятих у НДДКР, осіб}}{\text{Середня чисельність робітників, осіб}}$
4	Частка розробок технологій ($\chi_{рт}$)	$\chi_{рт} = \frac{\text{Витрати на розроблення технологій, тис. грн}}{\text{Загальна сума витрат на технології, тис. грн}}$
5	Коефіцієнт витрат на придбання результатів НДДКР ($K_{ндр}$)	$K_{ндр} = K_{\text{витрат на оплату праці}} \times K_{\text{відрахування на соцзаходи}} \times K_{\text{витрат на матеріали}} \times K_{\text{витрат на паливо та енергію для науково-виробничих цілей}} \times K_{\text{витрат на службові відрядження}} \times K_{\text{витрат на спекустаткування для наукових робіт}} \times K_{\text{інших витрат}}$
<i>Техніко-технологічна складова (Тех)</i>		
6	Коефіцієнт використання інформаційних ресурсів ($K_{ві}$)	$K_{ві} = \frac{\text{Частка активно використаних інформаційних листів, \%}}{\text{Частка всіх отриманих за період на підприємстві інформаційних листів, 100}}$
7	Продуктивність праці при створенні інновацій ($\Pi_{ін}$)	$\Pi_{ін} = \frac{\text{Обсяг інноваційної продукції підприємства, тис. грн}}{\text{Чисельність персоналу, що зайняті процесом створення інновацій, осіб}}$
8	Коефіцієнт продуктивності інформації при створенні інновацій ($K_{пі}$)	$K_{пі} = \frac{\text{Частка використаних інформаційних матеріалів у процесі створення інновацій, \%}}{\text{Середній залишок частки інформаційних матеріалів, \%}}$

№	Показник	Формула розрахунку
<i>Результативна складова (Рез)</i>		
9	Коефіцієнт ринкової частки інноваційної продукції ($K_{рч}$)	$K_{рч} = \frac{\text{Частка ринку інноваційної продукції, \%}}{\text{Весь ринок продукції, 100}}$
10	Рентабельність реалізованої інноваційної продукції ($P_{ін}$)	$P_{ін} = \frac{\text{Чистий прибуток від інноваційної діяльності, тис. грн}}{\text{Собівартість інноваційної продукції, тис. грн}}$
11	Коефіцієнт ефективності інноваційної діяльності підприємства ($K_{еф}$)	$K_{еф} = \frac{\text{Прибуток від інноваційної діяльності підприємства, тис. грн}}{\text{Обсяг інвестицій в інноваційну діяльність підприємства, тис. грн}}$
12	Коефіцієнт приросту обсягу інноваційної продукції ($K_{пр}$)	$K_{пр} = \frac{\text{Обсяг реалізації інноваційної продукції за базовий період, тис. грн}}{\text{Обсяг реалізації інноваційної продукції за звітний період, тис. грн}}$

Джерело: складено автором за [73].

**Система економіко-соціального оцінювання інноваційного розвитку
підприємства**

Група показників	Показники
ПОКАЗНИКИ РІВНЯ ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА	
Виробничо-технологічні показники	➤ коефіцієнт оновлення продукції (П _(1.1))
	➤ коефіцієнт основних виробничих фондів (П _(1.2))
	➤ коефіцієнт фондівддачі (П _(1.3))
	➤ коефіцієнт матеріаломісткості (П _(1.4))
	➤ коефіцієнти механізації та автоматизації виробництва (П _(1.5))
	➤ коефіцієнт прогресивності технологій (П _(1.6))
Науково-технічний показник	➤ коефіцієнт наукомісткості (П _(1.7))
Фінансово-економічні показники	➤ коефіцієнт самофінансування (П _(1.8))
	➤ коефіцієнт використання позиченого капіталу (П _(1.9))
	➤ коефіцієнт витрат на придбання результатів НДДКР (П _(1.10))
	➤ коефіцієнт рентабельності інвестиційної діяльності (П _(1.11))
	➤ коефіцієнт рентабельності реалізованої інноваційної продукції (П _(1.12))
Трудові показники	➤ коефіцієнт плинності кадрів (П _(1.13))
	➤ коефіцієнт частки спеціалістів, які виконують наукові та науково-технічні роботи (П _(1.14))
Узагальнюючий показник рівня інноваційного потенціалу	$УП_{ІП} = П_{(1.1)} \cdot Z_{(1.1)} + П_{(1.2)} \cdot Z_{(1.2)} + П_{(1.3)} \cdot Z_{(1.3)} + П_{(1.4)} \cdot Z_{(1.4)} + П_{(1.5)} \cdot Z_{(1.5)} + \dots + П_{(1.14)} \cdot Z_{(1.14)}$
ПОКАЗНИКИ РІВНЯ МАРКЕТИНГОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ПРОДУКЦІЇ ПІДПРИЄМСТВА	
Маркетингові показники	➤ коефіцієнт ринкової частки (П _(2.1))
	➤ коефіцієнт передпродажної підготовки (П _(2.2))
	➤ коефіцієнт зміни обсягів продажу (П _(2.3))
	➤ коефіцієнт доведення продукту до споживача (П _(2.4))
	➤ коефіцієнт рекламної діяльності (П _(2.5))
	➤ коефіцієнт використання зв'язків з громадськістю (П _(2.6))
Узагальнюючий показник рівня маркетингового забезпечення інноваційної продукції	$УП_{МЗ} = П_{(2.1)} \cdot Z_{(2.1)} + П_{(2.2)} \cdot Z_{(2.2)} + П_{(2.3)} \cdot Z_{(2.3)} + П_{(2.4)} \cdot Z_{(2.4)} + П_{(2.5)} \cdot Z_{(2.5)} + П_{(2.6)} \cdot Z_{(2.6)}$

Продовження табл. Д.3

Група показників	Показники
ПОКАЗНИКИ СОЦІАЛЬНОГО РІВНЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА	
Показники розвитку системи гуманізації праці	➤ коефіцієнт кваліфікаційного рівня ($\Pi_{(3.1)}$)
	➤ коефіцієнт можливості для розвитку працівників та їхнього професійного зростання ($\Pi_{(3.2)}$)
	➤ коефіцієнт витрат на підготовку та навчання працівників ($\Pi_{(3.3)}$)
	➤ коефіцієнт рівня соціальної напруженості в трудовому колективі ($\Pi_{(3.4)}$)
	➤ коефіцієнт участі працівників в управлінні підприємством ($\Pi_{(3.5)}$)
Показники розвитку системи соціальних гарантій персоналу	➤ коефіцієнт формування доходів працівників та рівень оплати праці ($\Pi_{(3.6)}$)
	➤ коефіцієнт участі підприємств у соціальній підтримці працівників ($\Pi_{(3.7)}$)
Показники розвитку системи безпеки та охорони праці	➤ коефіцієнт відповідності робочих місць санітарно-гігієнічним вимогам ($\Pi_{(3.8)}$)
	➤ коефіцієнт рівня безпеки та охорони праці на підприємстві ($\Pi_{(3.9)}$)
Показники розвитку системи корпоративної відповідальності	➤ коефіцієнт виконання обов'язків перед бюджетом ($\Pi_{(3.10)}$)
	➤ коефіцієнт створення робочих місць ($\Pi_{(3.11)}$)
	➤ коефіцієнт витрат на екологізацію виробництва ($\Pi_{(3.12)}$)
Узагальнюючий показник рівня соціального розвитку підприємства	$УП_{CP} = \Pi_{(3.1)} \cdot Z_{(3.1)} + \Pi_{(3.2)} \cdot Z_{(3.2)} + \Pi_{(3.3)} \cdot Z_{(3.3)} + \Pi_{(3.4)} \cdot Z_{(3.4)} + \Pi_{(3.5)} \cdot Z_{(3.5)} + \dots + \Pi_{(3.12)} \cdot Z_{(3.12)}$
Інтегральний показник рівня інноваційного розвитку підприємства	$ІП_{IP} = \sqrt[3]{УП_{IP} \cdot УП_{МЗ} \cdot УП_{CP}}$

* Z_{ij} коефіцієнти вагомості часткових показників за напрямками інтегральної оцінки, розраховані на основі методу експертного оцінювання.

Джерело: складено автором за [80, 131].

Додаток Е

Таблиця Е.1

Класифікація інноваційних проєктів

Ознака класифікації	Види інноваційних проєктів
Рівень науково-технічної новизни проєктів	➤ модернізаційний (псевдоінновації) – конструкція прототипна, а базова технологія кардинально не змінюється. Наприклад, розширення розмірних рядів і гами виробів, установка могутнішого двигуна, що підвищує продуктивність верстата, автомобіля
	➤ новаторський (поліпшуючі інновації) – конструкція нового виробу за виглядом своїх елементів істотним чином відрізняється від колишнього. Наприклад, додавання нових якостей, введення засобів автоматизації або інших, що раніше не застосовувалися в конструкціях даного типу виробів, але виробів, що застосовувалися в інших типах
	➤ випереджальний (базисні інновації) – конструкція ґрунтується на випереджальних технічних рішеннях. Наприклад, введення герметичних кабін у літакобудуванні, турбореактивних двигунів, що раніше ніде не застосовувалися
	➤ піонерний (базисні інновації) – з’являються раніше невідомі матеріали, конструкції, технології, що виконують попередні чи навіть нові функції. Наприклад, композитні матеріали, радіоприймачі, електронний годинник, персональні комп’ютери, ракети, атомні станції, біотехнологія
Рівень масштабності виконуваних завдань	➤ монопроєкти – проєкти, що виконуються однією організацією або підрозділами, які відрізняються постановкою однозначної інноваційної мети (створення конкретного виробу, технології)
	➤ мультипроєкти – проєкти, що являють собою комплект програм, які поєднують десятки монопроєктів, у сукупності спрямованих на досягнення складної інноваційної мети
	➤ мегапроєкти – багатоцільові комплексні програми, що об’єднують ряд мульти- і сотні монопроєктів, пов’язаних між собою одним деревом цілей, потребують централізованого фінансування і керівництва з координаційного центру
Предметно-змістова структура та характер інноваційної діяльності	➤ дослідницькі
	➤ науково-технічні
	➤ пов’язані з модернізацією та оновленням виробничого апарату
	➤ проєкти системного оновлення підприємства
Рівень прийняття рішення	➤ міжнародні
	➤ державні
	➤ регіональні
	➤ галузеві
	➤ окремого підприємства

Ознака класифікації	Види інноваційних проєктів
Характер мети проєкту	➤ кінцеві – відображають мету вирішення інноваційної проблеми в цілому
	➤ проміжні – досягнення проміжних результатів розв’язання складних проблем
Період реалізації проєкту	➤ довгострокові (більше 5 років)
	➤ середньострокові (до 5 років)
	➤ короткострокові (1–2 роки)
Тип інновацій	➤ введення нового (радикального) чи вдосконаленого продукту
	➤ введення нового чи вдосконаленого методу виробництва
	➤ створення нового ринку
	➤ освоєння нового джерела постачання сировини чи напівфабрикатів
	➤ реорганізація структури управління
Напрями діяльності	➤ ініціативні наукові проєкти
	➤ проєкти розвитку матеріально-технічної бази наукових досліджень
	➤ проєкти створення інформаційних систем і баз даних (ІС і БД)
	➤ видавничі проєкти
	➤ проєкти організації експедиційних робіт та ін.
Ступень включення етапів інноваційного процесу в життєвий цикл інноваційного проєкту	➤ з повним циклом, які включають усі етапи інноваційного процесу, а саме: фундаментальні і прикладні науково-дослідні роботи, дослідно-конструкторські та експериментальні роботи, етап комерціалізації інновацій
	➤ з неповним циклом, які передбачають часткове виконання вищевказаних етапів інноваційного процесу: а) I виду – це наукові проєкти, пов’язані зі стадією науково-дослідних робіт та конструкторсько-технологічні проєкти; б) II виду – включають етап комерціалізації інновації: промислове використання інноваційного продукту, наприклад, шляхом придбання ліцензії у його власника
За призначенням	➤ власні потреби підприємства
	➤ сумісне використання в цілях кооперації
	➤ продаж на ринку
Відповідно до форми реалізації	➤ замовлення
	➤ вільний ринок
	➤ через посередника
	➤ франчайзинг

Джерело: складено за [89, с. 724; 215, с. 69-70].

Додаток Ж

Таблиця Ж.1

Структура бізнес-плану інноваційного проєкту

№	Розділ	Підрозділ	Примітка
1	Загальні відомості	1.1. Повна і коротка назва проєкту	
		1.2. Пріоритетні напрями	
		1.3. Виконавець / виконавці проєкту	
2	Інноваційні характеристики проєкту	2.1. Ключові слова	
		2.2. Реферат проєкту	
		2.3. Масштаб проєкту	міжнародний, загальнодержавний, регіональний, міжгалузевий, галузевий, місцевий
		2.4. Спрямованість проєкту	питання випуску нових видів інноваційного продукту / інноваційної продукції, технологій і послуг, підвищення їх якості, продуктивності праці, економії ресурсів, розширення експортних можливостей, заміщення імпоротної продукції
		2.5. Ступінь новизни інноваційного продукту / інноваційної продукції	«не має аналогів у світі», «перевищує світовий рівень», «не має аналогів в Україні», «перевищує рівень вітчизняних аналогів за усіма показниками або частково»
		2.6. Опис інноваційного продукту / інноваційної продукції.	Призначення, технічні параметри, характеристика продукту, переваги над аналогами
		2.7. Можлива сфера застосування інноваційного продукту / інноваційної продукції, наявність попиту споживачів	
		2.8. Перспективи удосконалення інноваційного продукту / інноваційної продукції	
3	Оцінка ринків збуту. Конкуренція на ринку. Стратегія маркетингу	3.1. Форма реалізації інноваційного продукту / інноваційної продукції	вироби, послуги, програмний продукт, право на використання об'єктів інтелектуальної власності: винахід, корисна модель, промисловий зразок, know-how та ін.
		3.2. Аналіз ринку інноваційного продукту / інноваційної продукції	патентна чистота, потенційні покупці, планові обсяги продажів, аналіз конкурентоспроможності

№	Розділ	Підрозділ	Примітка
		3.3. Стратегія реалізації інноваційного продукту / інноваційної продукції	ціни, канали розповсюдження
		3.4. Організація реклами	план рекламних заходів
		3.5. Сервіс і гарантії	сервісне обслуговування, надання гарантій
4	Організаційний план розробки проєкту та організації виробництва інноваційного продукту / інноваційної продукції	4.1. Стан виконання робіт за проєктом до моменту його затвердження	досліджено та обґрунтовано наукові, технічні аспекти, проведено теоретичні та експериментальні дослідження, розроблено технологію, робочу документацію, наявні дозволи, проведено соціальні, маркетингові дослідження, наявність персоналу, визначено та узгоджено фінансування, місце виконання тощо
		4.2. Календарний план виконання робіт за проєктом	
		4.3. Організація виробництва інноваційного продукту / інноваційної продукції	перелік технологічних процесів, перспективний план капіталовкладень, запланований обсяг виробництва, розрахунок потреби в персоналі та заробітній платі
		4.4. Постачання матеріалів, устаткування по імпорту для виконання проєкту та організації виробництва з розрахунком їхньої потреби	
5	Охорона прав на об'єкти інтелектуальної власності та сертифікація інноваційного продукту / інноваційної продукції	5.1. Охорона прав на об'єкти інтелектуальної власності	ступінь розкриття результатів науково-технічних досліджень, наявність прав на об'єкти права інтелектуальної власності, охоронні документи (патенти, свідоцтва) щодо проєкту
		5.2. Сертифікація інноваційного продукту / інноваційної продукції	отримані сертифікати, необхідні сертифікати, умови і орієнтовні терміни їх одержання
6	Фінансовий план проєкту		дослідження та аналіз ринків збуту, характеристика конкурентного середовища та конкурентні переваги, план маркетингової діяльності, план виробничої діяльності, прогноз фінансових результатів, джерела інвестицій за проєктом та гарантії їх надходження, необхідні фінансові кошти та їх призначення у вигляді кошторису витрат за проєктом

№	Розділ	Підрозділ	Примітка
7	Очікувана ефективність проєкту	7.1. Економічна ефективність проєкту	економічна доцільність реалізації проєкту (показники зниження енергоємності, матеріалоємності виробництва інноваційного продукту / інноваційної продукції, збільшення експорту, зменшення імпорту тощо), термін окупності проєкту, сума зборів та відрахувань, які будуть отримані бюджетом і позабюджетними фондами за період реалізації проєкту, індекс прибутковості проєкту
		7.2. Соціальна ефективність проєкту	кількість задіяних робочих місць, у тому числі новостворених, підвищення кваліфікації працівників
		7.3. Екологічна ефективність проєкту	інформація про стан навколишнього середовища, існуючі проблеми, першочерговість їх вирішення, джерела фінансування проведення природоохоронних заходів з визначенням термінів виконання, відповідність бізнес-плану вимогам законодавчих актів та інших нормативних документів щодо допустимого негативного впливу на оточуюче середовище, наявні очисні споруди, їх стан та потреба в додаткових заходах щодо охорони навколишнього середовища, окремих його складових (повітря, води, лісових та інших ресурсів), утилізації відходів виробництва, пакувальних матеріалів; очистки промислових стоків і скидів; рекультивації земель тощо
		7.4. Інші види ефектів	
8	Аналіз потенційних ризиків проєкту	8.1. Основні фактори ризику проєкту	ризики, що відносяться до загальної соціально-економічної ситуації (політична нестабільність, існуюча та майбутня правова база для інвестицій, перспективи економічного розвитку в цілому, фінансова нестабільність (можливі зміни в оподаткуванні, інфляція тощо),

№	Розділ	Підрозділ	Примітка
			неконвертованість національної валюти), виробничі ризики, ринкові ризики
		8.2. Управління ризиками	конкретні заходи, які дозволять або зовсім позбутись або значно зменшити негативний вплив кожного фактору ризику на кінцевий результат
9	Ступінь екологічної безпеки під час виконання проєкту		інформація про стан навколишнього середовища, існуючі проблеми, першочерговість їх вирішення, джерела фінансування проведення природоохоронних заходів з визначенням термінів виконання
10	Загальні висновки		

Джерело: складено автором за [157].

Додаток И

Таблиця И.1

Система показників оцінки економічної ефективності інноваційного проекту

№	Показник	Порядок розрахунку
<i>Статичні методи</i>		
1	Період окупності проекту (T)	$T = \frac{K}{P_q + A},$ де T – строк окупності проекту, роки; K – повна сума витрат на реалізацію проекту, включаючи затрати на науково-дослідницькі роботи, грн; P_q чистий прибуток (чисті надходження) в i-му році, грн; A – амортизаційні відрахування на повне відновлення у розрахунку на рік реалізації проекту при рівномірному надходженні доходів за весь строк окупності, грн
2	Рентабельність інвестицій (ROI)	$ROI = \frac{NP}{IE},$ де NP – чистий прибуток, грн; IE – сума інвестованих коштів, грн
3	Чисті грошові надходження ($ЧГН$)	$ЧГН = \sum_{i=1}^n (H_i - B_i),$ де H_i – грошові надходження у i-му році, грн; B_i – грошові видатки у i-му році, грн
<i>Динамічні методи</i>		
1	Чиста теперішня вартість (NPV)	$NPV = \sum_{i=1}^n \frac{NCF_i}{(1+r)^i} - K,$ де i – номер періоду, $i = 1, \dots, n$; n – тривалість проекту в періодах; NCF_i – чистий грошовий потік для i-го періоду; r – дисконтна ставка; K – сума початкових інвестицій в проект
2	Внутрішня норма рентабельності (IRR)	$\sum \frac{CF_n}{(1+IRR)^n} - I_e = 0,$ де CF_n – щорічні грошові надходження від проекту; n – кількість інтервалів у загальному розрахунковому періоді; I_e – разові інвестиційні вкладення на придбання проекту
3	Дисконтований період окупності проекту (DPP)	$DPP = \frac{IC \cdot n}{\sum_{k=1}^n \frac{CF_k}{(1+e)^k}},$ де CF_n – щорічні грошові надходження від проекту; n – кількість інтервалів у загальному розрахунковому періоді;

Продовження табл. II.1

№	Показник	Формула розрахунку
4	Інтегральний показник ефективності інноваційної діяльності (r)	$r = \frac{R_c}{\sum_{i=1}^N Q_i - \sum_{i=1}^N (H_1 - H_2)}$ де R_c – сумарні витрати на закінчені роботи, прийняті (рекомендовані) до освоєння в серійному виробництві; Q_i – фактичні витрати на НДДКР за i-й рік; N – кількість років періоду, що аналізується; H_1, H_2 – незавершене виробництво відповідно на початок та на кінець періоду у вартісному виразі
5	Індекс рентабельності інвестицій (PI)	$PI = \frac{\sum_{t=0}^n \frac{S_t}{(1+k)^t}}{\sum_{t=0}^n \frac{A_t}{(1+k)^t}}$ де S_t – дохід в період t; A_t – розмір інвестицій в інновації у період t
6	Показник Ольсена	$\frac{rdpSPn}{\text{вартість проєкта'}}$ де $г$ – ймовірність успішного завершення робіт над проєктом; d – вірогідність успішного впровадження; p – вірогідність успішної реалізації; S – річний обсяг продажу продукції; P – дохід від реалізації продукції; n – тривалість проєкту в роках
7	Показник Енсофа	$\frac{rdp(T + B) \cdot E^*}{\text{сумарні капіталовкладення'}}$ де $г$ – ймовірність успішного завершення робіт над проєктом; d – вірогідність успішного впровадження; p – вірогідність успішної реалізації; T – технічні показники; B – економічні показники; E^* – зведена величина доходу від проєкту

Джерело: складено автором за [57, 113, 187, 228].

Додаток К

Таблиця К.1

**Основні показники фінансової звітності ПП «Мега-Крокус»
за період з 2015 по 2019 роки**

№	Показники	Роки				
		2015	2016	2017	2018	2019
1	Основні засоби:	422	500	519	507	581
	• первісна вартість	453	545	578	581	672
	• знос	31	45	59	74	91
2	Інші необоротні активи	—	106	139	—	—
3	Запаси	—	940	978	998	759
	• виробничі запаси	—	787	825	715	476
4	Дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги	—	—	—	—	1 075
5	Гроші та їх еквіваленти	651	36	555	57	199
6	Зареєстрований капітал	150	150	150	150	150
7	Додатковий капітал	300	300	300	300	885
8	Нерозподілений прибуток	—	349	349	349	349
9	Поточна кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги	623	783	1 392	763	1 230
10	Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	24 181	20 739	32 621	33 961	31 283
11	Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг)	23 409	20 313	31 675	32 965	30 365
12	Валовий прибуток	772	426	946	996	918
13	Адміністративні витрати	567	349	170	245	267
14	Витрати на збут	66	—	—	79	40
15	Прибуток від операційної діяльності	139	77	776	672	611
16	Інші витрати	—	—	170	—	—
17	Усього операційні витрати за елементами	24 052	20 662	32 015	33 323	31 118
18	• Матеріальні затрати	17 684	14 698	22 698	23 932	21 717

Продовження табл. К.1

№	Показники	Роки				
		2015	2016	2017	2018	2019
19	• Витрати на оплату праці	4 491	4 834	7 642	7 695	7 656
20	• Відрахування на соціальні заходи	1 810	1 091	1 634	1 652	1 688
21	• Амортизація	8	14	14	15	17
22	• Інші операційні витрати	59	25	27	29	40
23	Середня кількість працівників	165	179	135	117	149

Джерело: узагальнено автором за даними підприємства.

Показники фінансового стану ПП «Мега-Крокус»

Показник	Нормативне значення	Роки				
		2015	2016	2017	2018	2019
Коефіцієнт автономії	>0,5	0,42	0,51	0,36	0,51	0,53
Коефіцієнт покриття	2,0 – 2,5	1,04	1,25	1,10	1,38	1,65
Коефіцієнт термінової (швидкої) ліквідності	≥ 1	1,04	0,05	0,40	0,07	1,04
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,2 – 0,5	1,04	0,05	0,40	0,07	0,16
Рентабельність активів	зростання	0,13	0,05	0,35	0,43	0,23
Рентабельність власного капіталу	зростання	0,46	0,12	0,97	0,84	0,56
Коефіцієнт фінансової стійкості	зростання	0,42	0,51	0,36	0,51	0,53
Коефіцієнт забезпеченості власними оборотними засобами	$\geq 0,1$	0,04	0,2	0,09	0,28	0,39

Джерело: розраховано автором за даними підприємства.

Таблиця К.3

Інтерпретація оцінки фінансового стану ПП «Мега-Крокус»

Показник	Роки				
	2015	2016	2017	2018	2019
Коефіцієнт автономії	середній	високий	середній	високий	високий
Коефіцієнт покриття	середній	середній	середній	середній	середній
Коефіцієнт термінової (швидкої) ліквідності	високий	кризовий	середній	кризовий	високий
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	високий	кризовий	високий	кризовий	середній
Рентабельність активів	високий	середній	високий	високий	високий
Рентабельність власного капіталу	високий	середній	високий	високий	високий
Коефіцієнт фінансової стійкості	кризовий	середній	кризовий	середній	середній
Коефіцієнт забезпеченості власними оборотними засобами	кризовий	середній	кризовий	високий	високий

Джерело: визначено автором за даними підприємства.

Додаток Л

Характеристика інноваційного проєкту

1. Назва інноваційного проєкту – «Послуги з організації шкільного харчування у рамках проєкту «Нове шкільне харчування».

2. Код ДК 021:2015 – 55520000-1 Кейтерингові послуги.

3. Термін дії договору – до 31.12.2020 року.

4. Зміст проєкту – Організація харчування дітей шкільного віку у шкільних їдальнях:

- сніданки для школярів 1-4 класів;
- обіди для школярів пільгової категорії;
- обіди для дітей в пришкільних таборах в оздоровчий період.

Замовником послуги виступає Управління освіти Чернівецької міської ради. Відповідний тендер було проведено за допомогою площадки Prozorro для державних закупівель у лютому 2020 року.

Переможець тендеру має надавати послуги відповідно до технічного завдання, представленого у табл. Л.1.

Таблиця Л.1

ТЕХНІЧНЕ ЗАВДАННЯ ДЕТАЛЬНИЙ ОПИС-СПЕЦИФІКАЦІЯ ОКРЕМИХ ЧАСТИН (ЛОТІВ)

№ лоту	Найменування лоту	Очікувана кількість по лоту				Очікувана вартість лоту (грн)
		Сніданки	Обіди 1-4 клас	Обіди 5-11 клас	Обіди в пришкільних таборах	
1	ЛОТ 1 ЗОШ №1, ЗОШ №3, ЗОШ №5, ЗОШ №6, ЗОШ №10, ЗОШ №11, ЗОШ №13, ЗОШ №14, ЗОШ №16, ЗОШ №17, ЗОШ №19, ЗОШ №20, ЗОШ №24, ЗОШ №27	482 370	49 153	44 409	12 180	8 276 323,95
2	ЛОТ 2 ЗОШ №28, ЗОШ №33, ЗОШ №37, ЗОШ №38, ЗОШ №39, ЗОШ №40, гімназія №1, гімназія №2, гімназія №3, гімназія №4, гімназія №5, гімназія №6, ліцей №2	443 078	33 866	36 783	12 320	7 319 590,20
3	ЛОТ 3 ЗОШ №41	16 639	1 995	2 660	980	330 097,25

Джерело: тендерне документація [210].

5. Особливості надання послуг.

1) Послуга не може надаватися за вартістю, що перевищує граничну вартість гарячого харчування для учнів загальноосвітніх навчальних закладів, встановленої згідно з рішенням виконавчого комітету Чернівецької міської ради № 657/25 від 19.11.2019.

2) Очікувана вартість не повинна перевищувати: сніданок для учнів 1-4 класів – **12,50 грн**; обід для дітей пільгової категорії (дітей-сиріт; дітей, позбавлених батьківського піклування; дітей з особливими освітніми потребами, які навчаються у спеціальних та інклюзивних класах; дітей із сімей, які отримують допомогу відповідно до Закону України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям»; дітей, батьки яких є учасниками військових дій у східних регіонах України та учасниками бойових дій, загиблими (померлими) під час участі у військових діях в східних регіонах України або організації надання допомоги учасникам військових дій в східних регіонах України та внутрішньо переміщених з тимчасово окупованої території у Донецькій та Луганських областях, Автономній Республіці Крим і м. Севастополі та районів проведення антитерористичної операції або заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації, які мають відповідні підтверджуючі документи): обід 1-4 класи – **19,41 грн** та обід 5-11 класи – **22,58 грн**; обіди в оздоровчих пришкольніх таборах – **23,80 грн**.

3) Доставка гарячого харчування до буфетів – роздаткових здійснюється транспортом Виконавця, за власний рахунок.

4) Виконавець зобов'язаний разом з пільговою категорією учнів надавати послуги з харчування всім бажаючим учням закладів освіти. З метою впровадження проєкту «Нове шкільне харчування» не менше 50 % страв у шкільній їдальні повинно готуватися з використанням Збірника рецептур страв для харчування дітей шкільного віку в організованих освітніх та оздоровчих закладах, заснованого кулінарним експертом Євгеном Клопотенко, який погоджено Міністерством освіти і науки України, Міністерством охорони здоров'я України та має висновок Державної служби України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів.

5) У закладах, де використовується або будуть використовуватися під час дії Договору «шведські столи» (лінія самообслуговування) забезпечити:

- не менше трьох видів страв з меню сніданку та обіду для можливості вибору учнями страв;
- під час надання послуг підігрів їжі гарячих страв до + 60;
- оновлення страв після кожної перерви.

6) Учасник-переможець протягом місяця з дня оприлюднення в електронній системі Прозоро повідомлення про намір укласти договір надає Замовнику копії Договорів позички нерухомого майна (договір оренди приміщень їдалень і буфетів-роздаткових по кожному закладу освіти). У Договорі позички нерухомого майна зазначається, що він діє на період дії Договору про закупівлю.

Учасник-переможець на момент укладання договору повинен надати Замовнику копію документу, що підтверджує державну реєстрацію потужностей оператора ринку (за кожним харчоблоком окремо).

7) Виконавець зобов'язується забезпечувати харчоблоки шкіл необхідним технологічним та холодильним обладнанням, жиरोуловлювачами, кухонним інвентарем, спецодягом, миючими та дезінфікуючими засобами; забезпечити належне санітарне утримання приміщень харчоблоків, технологічного обладнання та інвентарю; забезпечити наявність технологічної документації кожної страви, що буде готуватись у шкільній їдальні; дотримуватись затвердженого меню; суворо дотримуватись правил приймання продуктів, що отримує їдальня, а також умов і строків зберігання і реалізації продуктів, що швидко псуються; забезпечувати приготування їжі високої якості, проведення щоденного бракеражу страв за участю працівників Замовника; забезпечувати наявність у працівників, що здійснюватимуть харчування учнів, медичних довідок відповідно до вимог чинного законодавства; забезпечувати відповідність ваги готової порції фізіологічним та натуральним нормам згідно з Постановою Кабінету Міністрів України №1591 від 22.11.2004р. «Про затвердження норм харчування у навчальних закладах»; наказу МОЗ України та МОН України №242/329 від 01.06.2005р. «Про затвердження Порядку організації харчування дітей у навчальних та оздоровчих закладах», забезпечувати термін зберігання товару відповідно до санітарних норм зберігання.

Виконавець повинен забезпечити достатню кількість працівників відповідної кваліфікації згідно наказу Міністерства освіти і науки України від 06.12.2010р. № 1205 «Про затвердження Типових штатних нормативів закладів загальної середньої освіти».

Виконавець надає послуги відповідно норм чинного законодавства, зокрема Законів України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів», «Про інформацію для споживачів щодо харчових продуктів», «Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин», «Про питну воду, питне водопостачання та водовідведення», спільним наказам Міністерства охорони здоров'я України та Міністерства освіти і науки України від 01.06.2005 № 242/329 «Про

затвердження Порядку організації харчування дітей у навчальних та оздоровчих закладах» та від 15.08.2006 №620/563 «Щодо невідкладних заходів з організації харчування дітей у дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних навчальних закладах», вимогам ДСанПіНу 2.2.4-171-10, ДСанПіНу 5.5.2.008-01, наказу Мінагрополітики України №39 від 10.02.2016р., Порядку державної реєстрації (перереєстрації) дезінфекційних засобів, затвердженого Постановою КМУ №908 від 03.07.2006р. та іншим чинним нормативам.

8) Відповідно до ст.197.1.7. Податкового Кодексу України та Постанови КМУ від 02.02.2011р. №116 зі змінами, операції з постачання послуг з харчування дітей у загальноосвітніх навчальних закладах звільняються від оподаткування.

9) В ціну послуг учасники повинні врахувати всі витрати на сплату комунальних послуг, використаних в їдальні. Виконавець послуг оплачує комунальні послуги щомісячно згідно фактичного використання відповідно до діючого порядку оплати комунальних послуг.

10) Виконавець забезпечує приміщення харчоблоку засобами пожежогасіння; гарячою проточною водою. Виконавець повинен здійснювати лабораторні дослідження води на санітарно-хімічні та бактеріологічні показники відповідно до вимог законодавства (перед початком навчального року / або перед початком надання послуг з організації харчування).

11) Продукти харчування, з яких готуються страви, не повинні містити синтетичних барвників, ароматизаторів, підсолоджувачів смаку, штучних консервантів. Продукти харчування та продовольча сировина повинні супроводжуватися документами, які свідчать про їх походження та якість. Страви та продукти харчування, що реалізуються у шкільних буфетах, повинні відповідати асортименту буфетної продукції, погодженого управлінням Держпродспоживслужби в м. Чернівці. Відповідальність за виконання норм харчування і якість продуктів харчування та продовольчої сировини, готової продукції покладається на Виконавця.

6. Опис інновації. Інноваційний проєкт є новаторським (поліпшуючі інновації) короткостроковим монопроєктом. Потребує системного оновлення підприємства. Поєднує в собі введення нового (вдосконаленого) продукту та реорганізацію структури управління підприємства. Проєкт є проєктом неповного циклу II типу, тобто стосується етапу комерціалізації інновації – промислового використання інноваційного продукту.

Інноваційний продуктом є технологія (рецепти) приготування страв, що належать до здорового харчування, та спосіб поширення цієї технології. Як зазначають розробники програми «Нове шкільне харчування», її поширення у

навчальних закладах України спрямоване на покращення рівня культури здорового харчування у дітей та батьків. Очільником команди, що розробляла інноваційні рецепти, є відомий експерт Євген Клопотенко. Команда у 2017 році отримала грант від Фундації Ашан для молоді на створення нових рецептів страв для харчування у школах України. У рамках проєкту було підготовлено і видано «Збірник рецептів страв для харчування дітей шкільного віку в навчальних та оздоровчих закладах», а також розроблено план впровадження нової шкільної культури харчування у шкільні їдальні в регіонах України.

До відбору інноваційних рецептів, що побудовані на старовинних традиційних рецептах різних народів (наприклад, паелья, кебаб, мінестроне, ньоки, шпундра), було залучено батьків та дітей шкільного віку, працівників шкіл, експертів з питань харчування та дієтологів. Як зазначає Є Клопотенко, було обрано кращі 110 рецептів, що є унікальними та сподобалися більшості залучених до відбору людей. Основою стали рецепти, що збалансовані за складом жирів, білків, вуглеводів та нутрієнтів, що потрібні для дітей шкільного віку. Рецепти було апробовано, а в грудні 2018 року Державна служба України з питань безпеки харчових продуктів і захисту споживачів видала дозвіл на впровадження програми «Нове шкільне харчування», що підтверджено Висновком державної санітарно-епідеміологічної експертизи.

Особливістю впровадження програми є те, що рецептурний збірник поширюється абсолютно безкоштовно. Крім того, на сайті викладено відеоуроки з поясненнями технології виготовлення страв, а також визначено кроки, які дозволяють запровадити програму в шкільних закладах.

7. Заходи підприємства для реалізації інноваційного проєкту.

- Впроваджено систему НАССР.
- Проведено навчання працівників щодо оновлення асортименту готових страв.
- Створено додатково 14 робочих місць (+9,4 %).
- Проведено оцінку технічної готовності приміщень до надання послуг.

Додаток М

Таблиця М.1

Визначення поняття «інноваційна стратегія»

Автор	Визначення поняття «інноваційна стратегія»
Ковтун О. І. [66, с. 46-47]	це суперстратегія (надстратегія), яка визначає зміст усіх інших стратегій підприємства; має орієнтуватися на передбачення глобальних змін в економічній ситуації на підприємстві та навколо нього, а також стосуватися прийняття рішень, спрямованих на зміцнення ринкових позицій і стабільний розвиток підприємства за рахунок інновацій
Кузьмак О. І. [81, с. 116]	є засобом досягнення перспективних цілей організації на основі визначення пріоритетів інноваційного розвитку. Результатом впровадження інноваційної стратегії має бути нова якість виробництва та управління
Мельник Ю. М. [93, с. 68]	це цілеспрямований процес розробки і реалізації управлінських рішень, спрямованих на створення і розвиток продуктових і технологічних інновацій, принципи якого формуються загальною стратегією бізнесу підприємства
Микитюк П. П. [57, с. 121]	взаємозв'язаний комплекс дій задля забезпечення умов тривалого виживання і розвитку підприємства на ринку на основі створення і впровадження інновацій
Пригара О. Ю. [135]	це спосіб досягнення цілей ринкового суб'єкта господарювання на основі перетворення обраного об'єкта управління певними методами та розробки для них відповідних маркетингових інструментів
Рогоза М. Є., Вергал К. Ю. [187, с. 25]	складова загальної стратегії підприємства, орієнтована на визначення та досягнення перспективних цілей, безпосередньо через інноваційний процес
Сиротинська Н. М. [198, с. 105]	довгостроковий план інноваційної діяльності підприємства, який постійно уточнюється через динамізм зовнішнього і внутрішнього середовища, сформований з урахуванням величини інноваційного потенціалу підприємства, в якому обґрунтовано місію та цілі, а також шляхи їх досягнення через реалізацію визначених етапів і застосування конкретних методів оцінювання інновацій на різних стадіях життєвого циклу
Чайковська М. П. [221, с. 73]	за своїм змістом інноваційна стратегія враховує основні базисні процеси в організації та у її зовнішньому середовищі, можливості зростання інноваційного потенціалу організації

Джерело: узагальнено автором за публікаціями науковців.

Додаток Н

Наукові підходи до формування інноваційної стратегії підприємства

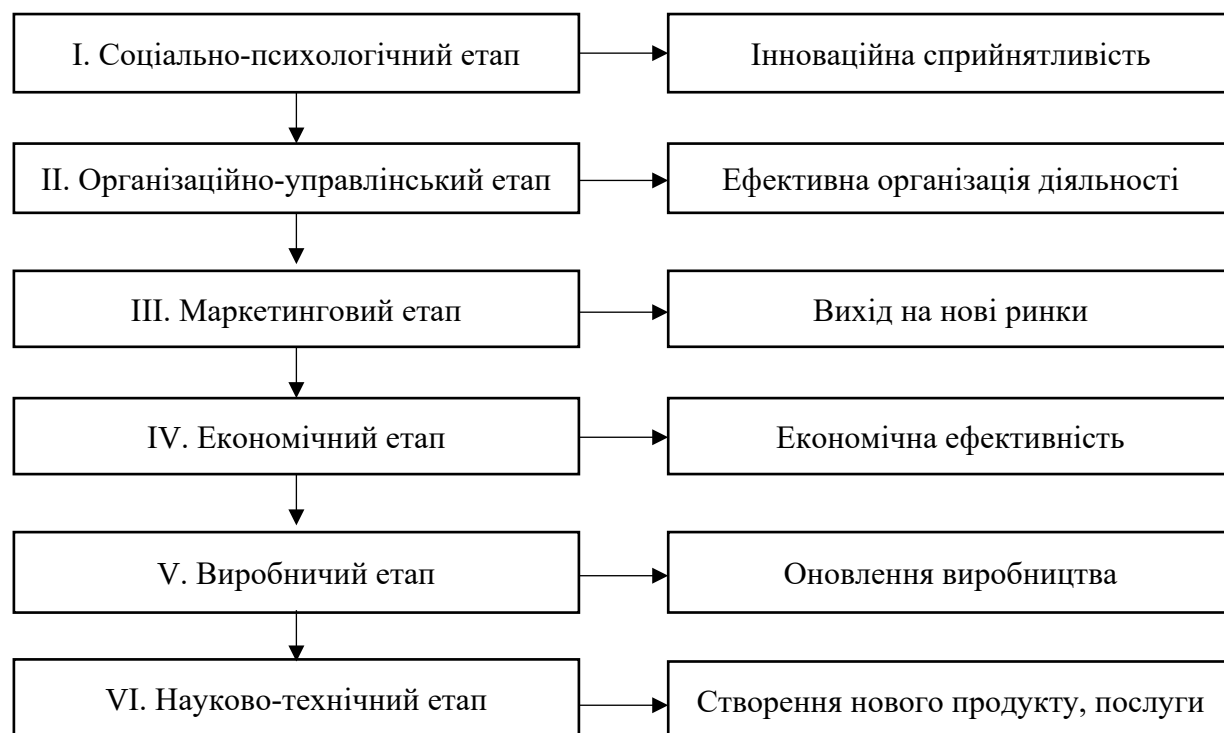

Рис. Н.1. Система інноваційних цілей у взаємодії з етапами інноваційної стратегії

Джерело: [187, с. 38].

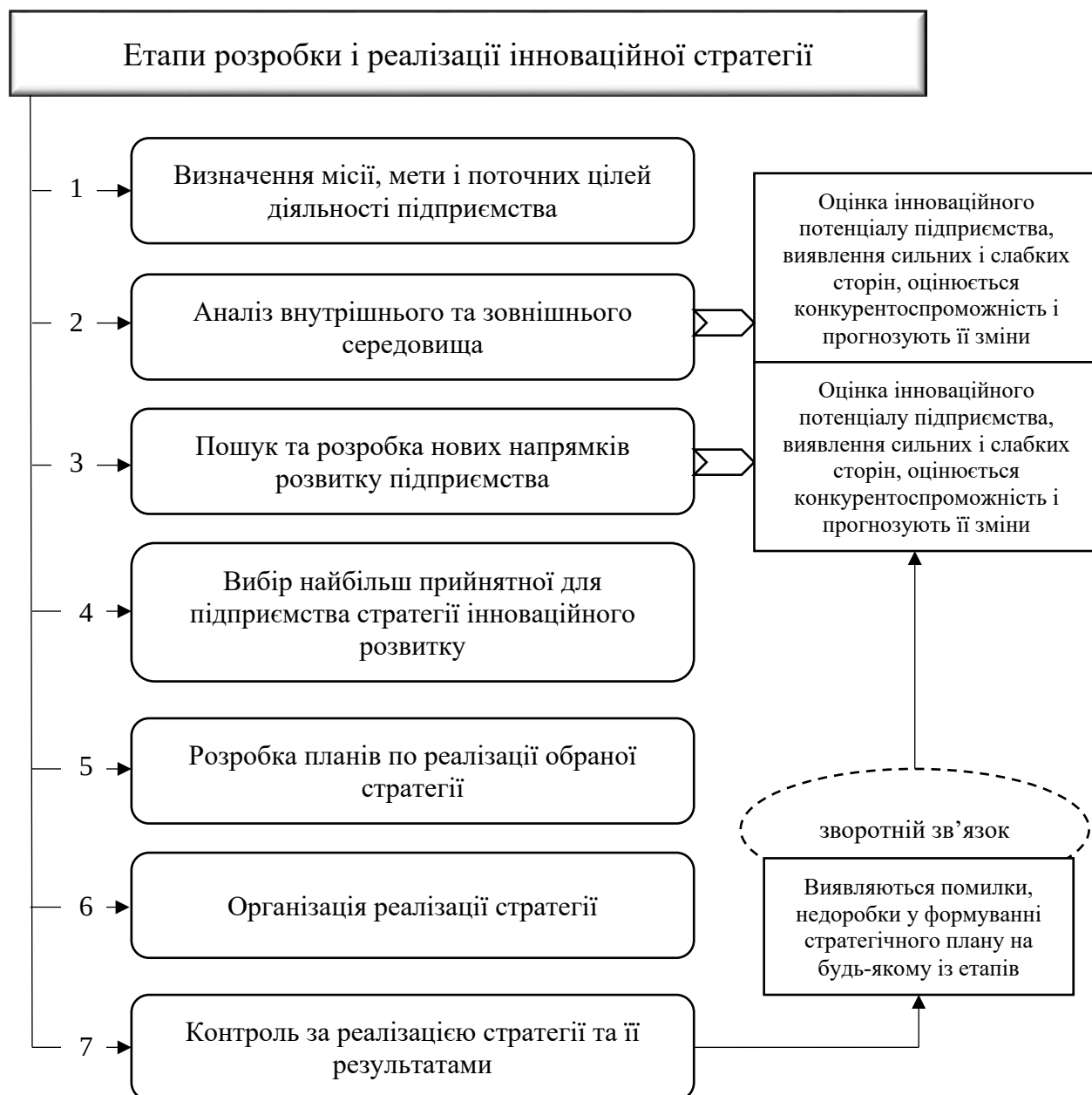

Рис. Н.2. Етапи розробки та реалізації інноваційної стратегії

Джерело: [81, с. 117].

Рис. Н.3. Механізм формування інноваційної стратегії підприємства

Джерело: [135].

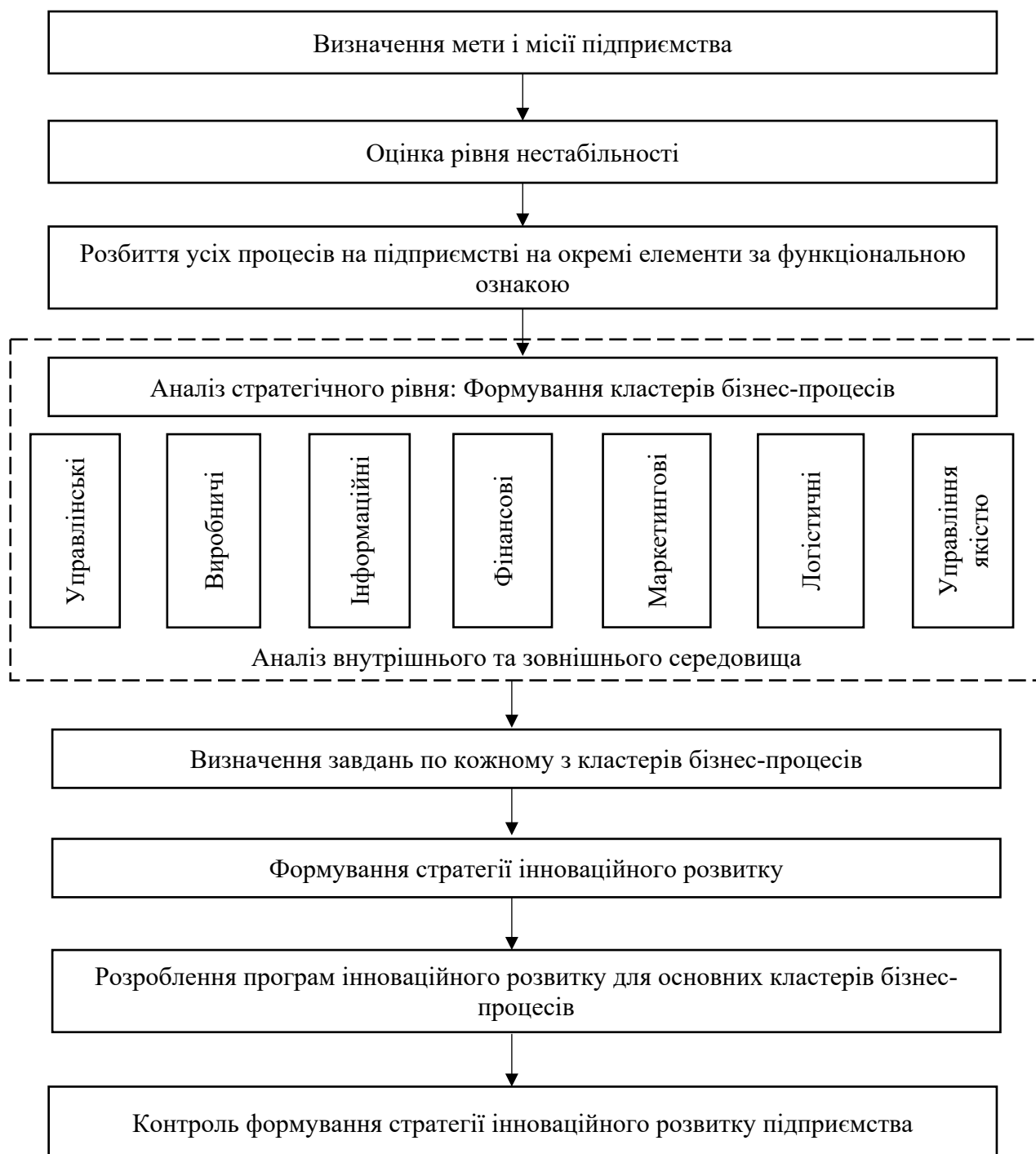

Рис. Н.4. Формування стратегій інноваційного розвитку підприємств

Джерело: [230, с. 54].

Додаток П

Анкета для опитування персоналу ПП «Мега-Крокус» щодо оцінки готовності до реалізації інноваційного проєкту

1. Чи відомо Вам про запровадження змін в асортименті страв для школярів?
 - а) так, відомо з розмови з керівництвом підприємства;
 - б) так, чув про це від своїх колег;
 - в) так, чув про це з інших джерел (з новин, у школі, від знайомих);
 - г) ні, не чув про такі зміни.
2. Як Ви оцінюєте необхідність запровадження змін в асортименті страв для школярів?
 - а) зміни абсолютно необхідні (пояснити чому _____);
 - б) зміни необхідні, але частково (пояснити чому _____);
 - в) зміни не потрібні (пояснити чому _____);
 - г) складно відповісти на питання.
3. Чи відомо Вам, як вплине зміна асортименту страв безпосередньо на Вашу роботу?
 - а) так, зміни будуть значними (вказати у чому _____);
 - б) так, але зміни будуть незначними (вказати у чому _____);
 - в) так, зміни будуть, але я не знаю у чому вони полягають;
 - г) ні, змін не буде.
4. Чи вважаєте Ви, що збільшення робочих обов'язків вплине на Вас позитивно?
 - а) так, збільшення робочих обов'язків буде вище оплачуватися;
 - б) скоріше так, якщо збільшення робочих обов'язків буде вище оплачуватися;
 - в) скоріше ні, оскільки збільшення робочих обов'язків не буде вище оплачуватися;
 - г) не знаю, нам не повідомляли.
5. Як Ви оцінюєте свою готовність до змін?
 - а) повністю готовий(-а);
 - б) думаю, що готовий(-а), але треба пройти курс навчання (переглянути відеоуроки, поспілкуватися з досвідченими спеціалістами);

- в) думаю, що не зовсім готовий(-а), оскільки нові рецепти складні (нова технологія потребує більше часу на приготування чи інше (вказати що саме)_____);
- г) думаю, що не готовий(-а), потребую додаткового навчання (чи інше (вказати що саме)_____).

6. Як Ви ставитеся до того, що результати Вашої роботи тепер також будуть оцінюватися батьками і дітьми і в разі їхнього незадоволення підприємство може втратити контракт?

- а) позитивно, не хвилююся за результати, раніше всі були задоволені;
- б) негативно, вони можуть оцінювати страви необ'єктивно;
- в) інше (власна відповідь_____);
- г) складно відповісти на питання.

7. Які умови, на Вашу думку, будуть найбільше впливати на результат надання послуг?

- а) якість сировини, яку будуть закуповувати для приготування страв;
- б) рівень оплати праці;
- в) справність обладнання;
- г) достатність часу на підготовку;
- д) налаштованість дітей та їх батьків на нові корисні страви;
- е) інше (власна відповідь_____);
- ж) складно відповісти.

8. Ваші дії у випадку виникнення проблем з реалізацією задуму керівництва:

- а) спробую прилаштуватися до нових вимог, готовий(-а) навчатися;
- б) буду вимагати збільшення заробітної плати;
- в) буду шукати нову роботу;
- г) складно відповісти.

9. Чи відомо Вам про плани керівництва на випадок невдалих змін:

- а) так, відомо з розмови з керівництвом підприємства;
- б) думаю, що будемо працювати, як до змін;
- в) не знаю, нам не повідомляли.

Додаток Р

Робочий документ аудитора «Тест оцінки бізнес-ризиків»

Аудиторська фірма «XXXXXX»

Підприємство «XXXXXX»

Період, що перевіряється 01.01.2020 – 31.12.2020

ТЕСТ ОЦІНКИ БІЗНЕС-РИЗИКУ

№	Зміст питання	Варіанти відповіді		Примітки
		Так	Ні	
1	2	3	4	5
ЗОВНІШНЄ ЕКОНОМІЧНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ПІДПРИЄМСТВА				
1	Чи належить галузь, у якій працює підприємство, до чутливих щодо призупинення діяльності внаслідок оголошення карантину			
2	Чи постраждали ринок збуту підприємства внаслідок запровадження карантину			
3	Чи приймалися законодавчо-нормативні акти, що негативно впливають на бізнес клієнта			
4	Чи вносилися зміни в умови оподаткування підприємства протягом періоду			
5	Чи вплинули негативно на бізнес клієнта такі чинники, як:			
	• призупинення діяльності внаслідок оголошення карантину			
	• збільшення кредитних ставок			
	• збільшення рівня безробіття			
6	Чи присутній у галузі високий рівень конкуренції			
7	Чи зафіксовано в галузі незвичайну кількість банкрутств			
8	Чи відбувався протягом періоду перегляд умов укладених контрактів з боку органів місцевого самоврядування			
9	Чи змінювалася протягом періоду значно вартість енергоносіїв			
10	Чи відбувалися протягом періоду зміни в галузі, в якій працює підприємство			

Продовження дод. Р

№	Зміст питання	Варіанти відповіді		Примітки
		Так	Ні	
1	2	3	4	5
БІЗНЕС-СЕРЕДОВИЩЕ ПІДПРИЄМСТВА				
11	Чи відбувалося протягом періоду порушення угод постачання ресурсів та недостатня якість ресурсного забезпечення			
12	Чи спостерігалася протягом періоду недостатня якість ресурсного забезпечення			
13	Чи відбувалася протягом періоду затримка оплати виготовленої продукції			
14	Чи відбувалося протягом періоду порушення умов контракту щодо обсягів реалізації			
15	Чи відбувався перегляд цін за контрактом внаслідок інфляції			
16	Чи відбувалися протягом періоду зміни умов оренди виробничих приміщень			
17	Чи були зафіксовані випадки незадоволеності клієнтів якістю продукції			
18	Чи потребує продукція підприємства обов'язкової сертифікації			
ВНУТРІШНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ПІДПРИЄМСТВА				
19	Чи схильне керівництво до невиправданого ризику			
20	Чи розроблена на підприємстві стратегія інноваційного розвитку			
21	Чи є на підприємстві служба (посада) внутрішнього контролю чи аудиту			
22	Чи розроблені на підприємстві посадові інструкції			
23	Чи здійснюється документування операцій за допомогою електронної системи обробки інформації			
24	Чи є у підприємства розроблена кадрова політика та процедура наймання персоналу			
25	Чи відбувалися протягом періоду значні зміни персоналу			

№	Зміст питання	Варіанти відповіді		Примітки
		Так	Ні	
1	2	3	4	5
26	Чи розробляло підприємство бізнес-план інноваційного проекту, що реалізується			
27	Чи включала розробка бізнес-плану (якщо він є) різні сценарії			
28	Чи має підприємство достатній обсяг оборотних коштів			
29	Чи брало підприємство протягом періоду кредити			
30	Чи має підприємство можливість узяти кредит в разі необхідності			
31	Чи змінювалася протягом періоду структура власного капіталу підприємства			
32	Чи спостерігається залежність підприємства від одного чи декількох постачальників			
33	Чи спостерігається залежність підприємства від одного чи декількох покупців			
34	Чи існує у підприємства реальна можливість диверсифікації			
35	Чи порушувало підприємство протягом періоду договірні зобов'язання			
36	Чи порушувалися протягом періоду договірні зобов'язання з боку контрагентів підприємства			
37	Чи мали місце збитки від операційної діяльності протягом звітного періоду			
38	Чи має підприємство низьку рентабельність продукції			
39	Чи має підприємство достатні виробничі потужності			
40	Чи є постійні витрати підприємства високими			

Виконав _____ «__» _____ 202_р. _____
 (П.І.Б. аудитора, що склав документ) (Підпис)

Перевірів _____ «__» _____ 202_р. _____
 (П.І.Б. аудитора, що перевірів документ) (Підпис)

Додаток С

Робочий документ аудитора «План виконання аналітичних процедур по суті»

Аудиторська фірма «XXXXXX»

Підприємство «XXXXXX»

Період, що перевіряється 01.01.2020 – 31.12.2020

ПЛАН ВИКОНАННЯ АНАЛІТИЧНИХ ПРОЦЕДУР ПО СУТІ

Мета аналітичних процедур:

1. Оцінювання фінансового стану підприємства на початок та кінець періоду.
2. Оцінювання інноваційного потенціалу підприємства.
3. Оцінювання інноваційної активності підприємства.
4. Оцінювання показників інноваційного проєкту.
5. Оцінювання ефективності інноваційної діяльності підприємства.

№	Напрямок виконання аналітичних процедур	Виконавець	Індекс робочого документу	Примітки
1	2	3	4	5
1	Розрахунок показників фінансового стану підприємства:			
	• аналіз майнового стану підприємства;			
	• аналіз ліквідності підприємства;			
	• аналіз платоспроможності підприємства;			
	• аналіз ділової активності підприємства;			
	• аналіз рентабельності підприємства			
2	Порівняння показників фінансового стану на початок та кінець періоду			
3	Розрахунок показників інноваційного потенціалу підприємства:			
	• аналіз виробничо-технологічних показників;			
	• аналіз науково-технічних показників;			
	• аналіз фінансово-економічних показників;			
	• аналіз трудових показників			
4	Аналіз інноваційних витрат підприємства			

Продовження дод. С

№	Напрямок виконання аналітичних процедур	Виконавець	Індекс робочого документу	Примітки
1	2	3	4	5
5	Аналіз структури джерел фінансування інноваційної діяльності			
6	Розрахунок показників інноваційної активності підприємства			
	Розрахунок показників економічної ефективності інноваційного проєкту:			
	• аналіз періоду окупності проєкту;			
	• оцінка рентабельності інвестицій;			
	• аналіз чистих грошових надходжень;			
	• розрахунок чистої теперішньої вартості;			
	• розрахунок внутрішньої норми рентабельності;			
	• оцінка дисконтованого періоду окупності проєкту			
7	Розрахунок показників інноваційного розвитку підприємства:			
	• оцінка ресурсної складової;			
	• оцінка техніко-технологічної складової;			
	• оцінка результативної складової			

Виконав _____ «__» _____ 202_р. _____
 (П.І.Б. аудитора, що склав документ) (Підпис)

Перевірів _____ «__» _____ 202_р. _____
 (П.І.Б. аудитора, що перевірів документ) (Підпис)

Додаток Т

Приклад звіту про фактичні результати стосовно аналізу показників інноваційного проєкту

ЗВІТ ПРО ФАКТИЧНІ РЕЗУЛЬТАТИ

Керівництву ПП «Мега-Крокус»

Ми виконали узгоджені з вами і перелічені далі процедури стосовно аналізу показників інноваційного проєкту станом на 31.12.2020 року, представленого для оцінювання аудиторами, що додаються. Наше завдання виконане згідно з Міжнародним стандартом супутніх послуг 4400, який застосовується до завдань з узгоджених процедур. Процедури виконано винятково з метою надання вам допомоги в оцінці правильності проведених розрахунків і проведено так:

1. Ми перевірили достовірність і доречність джерел інформації, що використовувалися для оцінки ефективності інноваційного проєкту, а саме: дані первинного та аналітичного обліку, фінансової та статистичної звітності станом на 31.12.2019, а також тендерної документації підприємства (лютий 2020 року).

2. Ми перевірили статистичну інформацію про підприємства-конкуренти ПП «Мега-Крокус», що узяли участь у тендері.

3. Ми провели оцінку фінансового стану ПП «Мега-Крокус» на підставі фінансової звітності станом на 31.12.2019, проаналізували дані за період з 2015 по 2019 рік і порівняли її з розрахунками підприємства.

4. Ми проаналізували зміст інноваційної ідеї ПП «Мега-Крокус» та оцінили інноваційний потенціал підприємства та його спроможність впровадити ідею, провівши SWOT-аналіз інноваційного проєкту та порівнявши його з результатами SWOT-аналізу, що був проведений ПП «Мега-Крокус» на етапі формування концепції інноваційного проєкту.

5. Ми провели оцінку бізнес-ризиків ПП «Мега-Крокус» та порівняли її з оцінками підприємства.

6. Ми виконали процедуру повторного розрахунку фінансових показників інноваційного проєкту та проведено аналіз результатів повторних розрахунків за трьома варіантами прогнозів – оптимістичним, реалістичним, песимістичним.

7. Ми отримали підтвердження про фактичні обсяги виконаних замовлень відповідно до укладених договорів в рамках реалізації інноваційного проєкту.

Ми наводимо далі наші результати:

1. Стосовно пункту 1 ми виявили, що ПП «Мега-Крокус» для цілей інноваційного проєкту було доречно використано джерела інформації. Тендерна документація відповідала вимогам.

2. Стосовно пункту 2 ми виявили, що інформація про конкурентів підприємства, отримана з відкритих джерел, збігається з відповідною інформацією підприємства.

3. Стосовно пункту 3 ми виявили, що розрахунки збігаються з даними підприємства.

4. Стосовно пункту 4 ми виявили, що концепція інноваційної ідеї ПП «Мега-Крокус» та попередні оцінки інноваційної спроможності підприємства є обґрунтованими. Результати SWOT-аналізу, проведеного аудитором, збігаються з оцінками підприємства.

5. Стосовно пункту 5 ми виявили, що підприємство необґрунтовано занизило небезпеку отримання збитків внаслідок втрати можливості реалізувати інноваційний проєкт. Загальний дохід за проєктом складає 15,9 млн грн на рік, що становить 50,8 % від чистого доходу від реалізації продукції за попередній 2019 рік, що становить високу загрозу руйнування фінансової стійкості підприємства та подальшого банкрутства. Рекомендуємо розробити стратегію інноваційного розвитку підприємства для врахування високих ризиків інноваційного проєкту та їх вплив на діяльність підприємства.

6. Стосовно пункту 6 ми виявили, що розрахунки фінансових показників інноваційного проєкту за оптимістичним та песимістичним прогнозами збігаються. Розбіжності розрахунків за реалістичним сценарієм є несуттєвими (відхилення складають менше 8 %), що обумовлено можливістю аудиторів порівняти прогнозні дані підприємства з фактичними результатами на момент виконання аудиторського завдання.

7. Стосовно пункту 7 ми виявили, що дані збігаються.

Оскільки зазначені вище процедури не є аудитом або оглядом, проведеним відповідно до Міжнародних стандартів аудиту або Міжнародних стандартів завдань з огляду (або національних стандартів чи практик), ми не висловлюємо впевненості стосовно аналізу показників інноваційного проєкту на 31.12.2020.

За умов проведення додаткових процедур, аудиту або огляду фінансової звітності згідно з Міжнародними стандартами аудиту або Міжнародними стандартами завдань з огляду (або відповідними національними стандартами чи практиками) нашу увагу могли б привернути інші питання, які ми повідомили б Вам.

Наш звіт надається винятково з метою, зазначеною в першому параграфі цього звіту. Звіт призначений для Вас і не повинен використовуватися в будь-яких інших цілях та надаватися будь-яким іншим сторонам. Цей звіт стосується лише розрахунків і статей, зазначених вище, і не поширюється на будь-яку фінансову звітність ПП «Мега-Крокус» у цілому.

АУДИТОР

28.02.2021

Адреса

Додаток У

**Приклад запиту керівництву підприємства на етапі контролю виконання
рекомендацій за результатами аудиту ефективності інноваційної діяльності**

Аудиторська фірма «XXXXX»
Керівництву ПП «Мега-Крокус»

**Запит керівництву підприємства про підтвердження виконання
рекомендацій за результатами аудиту ефективності інноваційної
діяльності ПП «Мега-Крокус»**

Ми виконали узгоджені з вами аудиторські процедури аналізу показників інноваційного проєкту станом на 31.12.2020 року, відповідно до умов укладеного договору № 1243 від 15.01.2021 року. У Звіті про фактичні результати аудиторями було надано рекомендації підприємству розробити стратегію інноваційного розвитку підприємства для врахування високих ризиків інноваційного проєкту та їх вплив на діяльність підприємства.

Просимо надати відповіді на подані нижче питання з метою контролю виконання рекомендацій за результатами проведення аудиту.

№	Зміст питання	Варіанти відповіді		Пояснення
		Так	Ні	
1	2	3	4	5
1	Чи було розроблено підприємством стратегію інноваційного розвитку (якщо так, то вказати у поясненнях номер та дату відповідного документа)			
2	Чи було враховано рекомендацію аудиторів щодо зменшення ризиків втрати фінансової стійкості внаслідок високого ризику втрати доходів за інноваційним проєктом			
3	Чи було знижено відсоток доходу за інноваційним проєктом в загальному розмірі доходів підприємства (якщо так, то в поясненнях вказати розмір відсотку після зниження)			
4	Чи розглядалися керівництвом альтернативні інноваційні проєкти для впровадження на підприємстві			
5	Чи розроблено стратегію інноваційного розвитку підприємства з урахуванням високого ризику призупинення діяльності внаслідок оголошення карантину			

Продовження дод. У

№	Зміст питання	Варіанти відповіді		Пояснення
		Так	Ні	
1	2	3	4	5
6	Чи виникали у підприємства труднощі під час розробки стратегії інноваційного розвитку (якщо так, то вказати у поясненні щодо яких питань)			
7	Чи отримало підприємство додаткову інформацію щодо умов інноваційного проєкту, який оцінювався аудитором, після завершення аудиторської перевірки			
8	Чи вважає керівництво підприємства корисними рекомендації аудитора (якщо ні, то пояснити чому)			
9	Чи потребує керівництво допомоги аудиторів для оцінки ефективності розробленої стратегії			

Якщо керівництво підприємства бажає повідомити будь-яку інформацію, що може бути корисною для підвищення ефективності інноваційного розвитку підприємства, просимо зробити це у довільній формі.

АУДИТОР

28.05.2021

Адреса

Додаток Ф

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії:

1. Пацарнюк О. В. Особливості внутрішнього аудиту інноваційної діяльності підприємств в умовах сталого розвитку. Аудит в умовах сталого розвитку : колективна монографія / за заг. ред. проф. О. А. Петрик. Київ : КНЕУ, 2021. С. 145-154. (15,3 д.а., особисто автору – 0,5 д.а.: розкрито особливості внутрішнього аудиту інноваційної діяльності підприємств в умовах сталого розвитку). (Форма участі - заочна).

У зарубіжних виданнях:

2. Petryk O., Semenov A., Hnatenko I., Samiilenko A., Rubezhanska V., Patsarniuk O. Conceptual model for assessing the investment attractiveness of innovative projects of industrial enterprises. *Accounting. (Scopus, DOAJ, AMICOS)*. 2020. Vol. 6 (7). P. 1345–1350. (0,7 д.а., особисто автору – 0,1 д.а.: обґрунтування етапів управління ризиками, фаз життєвого циклу інноваційного проекту та етапів інноваційного процесу для розробки концептуальної структурно-математичної моделі оцінки інвестиційної привабливості інноваційних проектів промислових підприємств). (Форма участі - заочна).

У наукових фахових виданнях України:

3. Пацарнюк О. В. Економічний зміст інновацій як об'єкта аналізу та аудиту. *Економіка. Фінанси. Право. (Index Copernicus)*. 2019. № 12/2. С. 10–16. (0,7 д.а.). (Форма участі - заочна).

4. Пацарнюк О. В. Особливості інноваційної діяльності підприємств України на сучасному етапі. *Інтернаука. (Index Copernicus International, Ulrichsweb Global Serials Directory, Google Scholar, Open Academic Journals Index, ResearchBib, Open J-Gate, CrossRef)*. 2020. № 11. DOI: <https://doi.org/10.25313/2520-2057-2020-11>. (0,6 д.а.). (Форма участі - заочна).

5. Пацарнюк О. Методичні аспекти аналізу ефективності інноваційного проєкту підприємства. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету. (Index Copernicus International, Open Ukrainian Citation Index, Google Scholar, CrossRef, Dimensions)*. 2020. № 3-4 (276-277). С. 41-49. DOI: 10.32680/2409-9260-2020-3-4-276-277-41-49. (0,6 д.а.). (Форма участі - заочна).

6. Петрик О., Пацарнюк О. Методичні аспекти розробки та аналізу інноваційної стратегії малих і середніх підприємств. *Економічний аналіз. (Index Copernicus International, Open Ukrainian Citation Index, WorldCat, Google Scholar, Windows Live Academic, ResearchBib, Open Academic Journals Index, CiteFactor, Scientific Indexing Services)*. 2020. № 4, т. 30. С. 164-172. DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2020.04.164>. (0,8 д.а., особисто автору – 0,4 д.а.: розроблено логіко-структурний підхід до формування та аналізу інноваційної стратегії малих та середніх підприємств). (Форма участі - заочна).

7. Петрик О. А., Пацарнюк О. В. Організаційно-методичні підходи до проведення аудиту ефективності інноваційної діяльності підприємства. *Бізнес Інформ. (Index Copernicus International, Ulrichsweb Global Serials Directory, RePEc, Google Scholar, Open Academic Journals Index, ResearchBib, WorldCat, GetInfo, Open J-Gate, CrossRef)*. 2021. № 3. С. 105-112. DOI: 10.32983/2222-4459-2021-3-105-112. (0,8 д.а., особисто автору – 0,4 д.а.: розроблено уніфікований підхід до виділення основних етапів аудиту інноваційної діяльності, обґрунтовано застосування конкретних аудиторських процедур, що відповідають виділеним етапам аудиту ефективності інноваційної діяльності підприємства та охоплюють різні аудиторські завдання). (Форма участі - заочна).

8. Пацарнюк О. В. Організаційні етапи аудиту інноваційної діяльності підприємства. *Економіка та держава. (CrossRef, Index Copernicus International, Google Scholar)*. 2021. № 4. С. 163–168. DOI: 10.32702/2306-6806.2021.4.163. (0,8 д.а.). (Форма участі - заочна).

В інших виданнях:

9. Пацарнюк О. В. Особливості інформаційного забезпечення аудиту та аналізу інноваційної діяльності підприємств. *Актуальні питання розвитку*

сучасної економіки, управління та адміністрування : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 28 грудня 2019 р. Київ : Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського. 2019. Ч. II. С. 111-113. (0,1 д.а.). (Форма участі - заочна).

10. Пацарнюк О. В. Нормативно-правове забезпечення інноваційної діяльності підприємств України. *Економіка, менеджмент та аудит: сучасні проблеми, перспективи та напрями розвитку* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 22 лют. 2020 р. / ГО «Львівська економічна фундація». Львів : ЛЕФ, 2020. С. 87-89. (0,2 д.а.). (Форма участі - заочна).

11. Semenov A., Hnatenko I., Rubezhanska V., Patsarniuk O., Solod O. Structural-mathematical model for assessing the investment attractiveness of an innovative project. *Korszerűműszerek és algoritmusai tapasztalati és elméleti tudományos kutatási* : зб. наук. праць ЛОГОС, 18 верес. 2020 р. Будапешт, Угорщина, 2020. Р. 11-14. <https://doi.org/10.36074/18.09.2020.v1.03>. (0,3 д.а., особисто автору – 0,1 д.а.: аналіз проблем інвестиційного забезпечення інноваційних проєктів). (Форма участі - заочна).

12. Пацарнюк О.В. Проблеми оцінки інноваційної активності підприємства. *Шляхи забезпечення стабільності національної економіки* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конференції, 19 верес. 2020 р. Дніпро, 2020. С. 82-85. (0,1 д.а.). (Форма участі - заочна).

13. Hnatenko I., Romashko O., Rubezhanska V., Patsarniuk O., Kozlenko I. Specifics of formation the relevance aggregate indicator of the enterprise innovative potential. *Do desenvolvimento mundial como resultado de realizações em ciência e investigação científica* : Coleção de trabalhos científicos «ЛОГОС» com materiais da conferência científico-prática internacional (Vol. 1), 9 de outubro de 2020. Lisboa, Portugal : Plataforma Científica Europeia, 2020. Р. 33-35. (0,3 д.а., особисто автору – 0,1 д.а.: дослідження інноваційного потенціалу підприємства). (Форма участі - заочна).

14. Пацарнюк О. В. Актуальні питання аналізу інноваційної діяльності підприємства. *Облік, аналіз, аудит та оподаткування: сучасна парадигма в умовах сталого розвитку* : зб. матеріалів VI Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч.

20-й річниці створення каф. аудиту; 10 груд. 2020 р. / М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. Нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана», Ф-т обліку та подат. Менеджменту ; [редкол.: М. І. Бондар (голова) та ін.]. Київ : КНЕУ, 2020. С. 364–366. (0,1 д.а.). (Форма участі - очна).

15. Пацарнюк О. Інформаційно-аналітичне забезпечення аудиту інноваційної діяльності підприємства. *Синергетичні драйвери розвитку обліку, податкового аудиту та бізнес-аналітики*: зб. тез за матеріалами Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф, 14-15 квіт. 2021 р. Ірпінь : Університет ДФС України, 2021. С. 203-206. (0,2 д.а.). (Форма участі - заочна).

16. Пацарнюк О. Оцінка ризиків інноваційної діяльності підприємства. *Трансформація податкової та обліково-аналітичної систем в контексті сучасних кризових явищ*: матеріали Міжн. наук.-практ. конф., 20 трав. 2021 р. Чернівці : Технодрук, 2021. С. 211-213. (0,2 д.а.). (Форма участі - заочна).

Додаток Х

«БІЛРОЗ»
ЄДРПО 34750387

Товариство з обмеженою відповідальністю
58018 м. Чернівці, провул. Складський, 8.

IBAN* n/p UA553006140000026009500044004 в ПАТ «КРЕДІ АГРІКОЛЬ БАНК» м. Чернівці,
МФО 300614

*Вих. № 85
від 20.05.2021р.*

ДОВІДКА

*про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Пацарнюка Олексія Васильовича
на тему: «Аудит та аналіз інноваційної діяльності підприємств»*

Результати проведеного наукового дослідження, висновки та пропозиції, що наведені у дисертації Пацарнюка О.В. на тему: «Аудит та аналіз інноваційної діяльності підприємства» були схвалені для подальшого практичного використання у діяльності ТзОВ «БІЛРОЗ» та становлять значний інтерес для підвищення ефективності роботи.

Зокрема, на підприємстві було запроваджено запропонований автором логіко-структурний підхід до формування та аналізу інноваційної стратегії; сформовано карту ризиків інноваційного проекту, що враховує три рівні – внутрішнього середовища, бізнес-середовища підприємства та зовнішнього середовища підприємства; розроблено план заходів щодо зниження ризиків інноваційного проекту, які застосовані під час розробки інноваційної стратегії.

Застосування підходів, що викладені у дисертації Пацарнюка О.В. дозволило суттєво знизити ризики інноваційної діяльності підприємства та посилити інформативність аналітичних даних.

Директор ТзОВ «БІЛРОЗ»

Кульчицька С.Г.

Приватне підприємство

“МЕГА- КРОКУС”

Private enterprise
“MEGA-KROCUS”

59400, Україна, Чернівецька область, м. Заставна, вул. Довбуша, 7. Телефон:
(03737) 3-17-37. Факс 3-17-37.

р/р 26007051604023 в ЧФ Приватбанк, МФО 356282, інд. код 35221117
код платника ПДВ 352211124048, номер свідоцтва 100061398

№ 115 від 16.10.2020р.

Довідка

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Пацарнюка Олексія Васильовича
на тему: «Аудит та аналіз інноваційної діяльності підприємств»

Основні теоретичні та методичні положення та висновки, що містяться у дисертаційній роботі Пацарнюка Олексія Васильовича є актуальними та мають важливе практичне значення для приватного підприємства «Мега-Крокус».

Були реалізовані запропоновані автором розробки в частині проведення комплексного аналізу інноваційного проєкту підприємства та оцінки економічної спроможності його втілення. Зокрема, було сформовано:

1. Карту ризику інноваційного проєкту ПП «Мега-Крокус».
2. План заходів щодо зниження ризиків інноваційного проєкту ПП «Мега-Крокус».

За допомогою обґрунтованої у дисертації методики було проведено аналіз сучасного інноваційного проєкту на стадії його розробки, оцінено фінансовий стан підприємства, розраховано три сценарії реалізації проєкту і визначено критичний вплив певних чинників на ефективність інноваційного проєкту та діяльності підприємства в цілому. Аналізу інноваційного проєкту підприємства здійснювався за запропонованими здобувачем етапами з урахуванням необхідності розрахунку оптимістичного, песимістичного та реалістичного сценаріїв розвитку реалізації проєкту внаслідок непередбачуваної зупинки діяльності за проєктом, що має важливе значення для прогнозування діяльності ПП «Мега-Крокус».

Керівник філіалу
ПП «Мега-Крокус» у м. Чернівці

Н.С. Бабій

ФІЛІЯ «Богодухівська птахофабрика»
Приватної науково-виробничої компанії «Інтербізнес»

**Харківська обл., Дергачівський р-н,
с. Протопоівка, вул. Центральна №96 а**

**р/р26003300497038 філія ХОУ АТ «Ощадбанк»
МФО 351823, ОКПО 39723395, ІПН 012002405638**

Вих. № 118/106/21
від 10.06.20 рр.

Довідка

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Пацарнюка Олексія Васильовича
на тему:
«Аудит та аналіз інноваційної діяльності підприємств»

Запропоновані автором дисертаційного дослідження рекомендації щодо підходів до проведення аудиту інноваційної діяльності підприємства є актуальними для практичного застосування.

Зокрема, у процесі планування та оцінки діяльності філії «Богодухівської птахофабрики» ПНВК «Інтербізнес» для забезпечення стабільного розвитку, оптимізації та формування фінансових джерел для подальшого втілення інноваційних проектів та їх аналізу, були використані рекомендації автора стосовно організації аудиту інноваційної діяльності підприємства, також за запропонованими дисертантом зразками документів, розроблено план проведення аудиту, здійснена оцінка бізнес-ризиків. Всі дані, отримані в результаті є вичерпними та достатніми для прийняття відповідних управлінських рішень.

Враховуючи важливість професійної оцінки інноваційної діяльності підприємства в цілому та окремо кожного з її етапів, можемо відзначити, що запропонована модель організації аудиту інноваційної діяльності є ефективною.

Директор філії «Богодухівська птахофабрика»
ПНВК «Інтербізнес»

050-036-20-78

О.І.Харевський

Вих. №30/08-2021
від 30.08.2021р.

Довідка
про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Пацарнюка Олексія Васильовича на тему:
«Аудит та аналіз інноваційної діяльності підприємств»

Питання удосконалення методики та організації аудиту інноваційної діяльності нині є достатньо актуальними для суб'єктів аудиту. З огляду на це для Товариства з обмеженою відповідальністю «АУДИТОРСЬКА КОМПАНІЯ «ПІ.ЕС.ПІ. АУДИТ» суттєве практичне значення мають розробки та пропозиції Пацарнюка О.В., які стосуються запровадження:

- тестових питань оцінки виду аудиторського завдання щодо інноваційної діяльності підприємства;
- анкети опитування персоналу підприємства для оцінки готовності до реалізації інноваційного проекту;
- робочих та підсумкових документів аудитора «Тест оцінки бізнес-ризиків», «План виконання аналітичних процедур по суті», звіту про фактичні результати завданням з виконання узгоджених процедур стосовно аналізу показників інноваційного проекту підприємства;
- запита керівництву підприємства на етапі контролю виконання рекомендацій за результатами аудиту ефективності інноваційної діяльності.

Впровадження зазначених рекомендацій дозволяє суттєво підвищити якість та повноту аудиторської перевірки інноваційної діяльності підприємств.

Директор ТОВ «АК «ПІ.ЕС.ПІ. АУДИТ»,
сертифікований аудитор,
судовий експерт,
кандидат економічних наук, доцент

Сушко Дмитро Сергійович

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
 Проректор з науково-педагогічної
 роботи ДВНЗ «Київський
 національний економічний
 університет імені Вадима Гетьмана»
 Колот А. М.
 «23» червня 2021 р.

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
 Проректор з наукової
 роботи ДВНЗ «Київський
 національний економічний університет
 імені Вадима Гетьмана»
 Антонюк Л. Л.
 «23» червня 2021 р.

ДОВІДКА
про використання у навчальному процесі результатів
дисертаційного дослідження
Пацарнюка Олексія Васильовича
на тему «Аудит та аналіз інноваційної діяльності підприємств»

Результати дисертаційного дослідження Пацарнюка Олексія Васильовича на тему «Аудит та аналіз інноваційної діяльності підприємств» використані для вдосконалення теоретико-методичного забезпечення навчального процесу на кафедрі аудиту при викладанні навчальних дисциплін «Аудит», «Внутрішній аудит» та «Дью ділідженс».

Зокрема, взято до уваги авторські розробки щодо: організаційно-методичного підходу до визначення послідовності та складу етапів проведення аналізу інноваційного проекту з урахуванням його життєвого циклу; виокремлення організаційних етапів аудиту інноваційної діяльності підприємства, що заснований на вимогах МСА та враховує особливості виконання різних видів аудиторських завдань за рекомендованою класифікацією залежно від їх мети; визначення взаємозв'язку ідентифікації та оцінки ризиків інноваційної діяльності підприємства, які одночасно можуть бути основою для професійного судження управлінського персоналу підприємства та професійного судження аудитора; розроблення карт ризиків інноваційного проекту, що враховує три рівні – внутрішнього середовища, бізнес-середовища та зовнішнього середовища підприємства, та планування заходів щодо зниження ризиків інноваційного проекту; методичне забезпечення аудиту ефективності інноваційної діяльності підприємства.

Декан факультету обліку та
 податкового менеджменту,
 доктор економічних наук, професор

 М. І. Бондар